

שבילי דירחא

ביאור פשוט והקדמה לסוגיות של קידוש החודש

שבילי דירחא

מהדורה שניה מורחבת

מהדורה
שניה
מורחבת

שבילי דירחא

ביאור פשוט והקדמה לסוגיות של קידוש החודש

מהדורה שניה מורחבת

אברהם יעקב גולדמינץ
פעיה"ק ירושלים ת"ו שנת ה'תשע"ד

ספרי המחבר

בדמיך חיי - ליקוט הלכות בענייני תרומת דם
הוצאת ארגון "לב מלכה" ה'תש"ס, מהדורה שניה ה'תשע"ב

נקודות סיכום למפרשים (מראי מקומות וסיכום מתומצת)
מסכת בבא מציעא, ירושלים ה'תשס"א; ירושלים ה'תשס"ב
מסכת בבא בתרא ומכות, ירושלים ה'תשס"ב
מסכת מכות, ירושלים ה'תשס"ד

חן משה ליקוט הלכות בענייני טיפול רפואי וחבלה בהורים
נכללו בו ההלכות ומקורותיהן, גדריהן וסברותיהן והשלכותיהן להלכה,
מסודרות בסדר עניינים, מלוקטות מתוך כמאה וחמישים ספרים, בצירוף
מפתחות מקיפים וממצים, ובסופו מסקנות וקיצור הלכות.
ירושלים, ה'תשס"ב

קונטרס חיי רפואה - ליקוט הלכות לעוסקים בהצלת נפשות, ודיני חולה ורופא
(נדפס בסוף ספר חן משה, ירושלים ה'תשס"ב. נדפס לראשונה בקובץ זכור
לאברהם, מכון ירושלים - ישיבת אליהו חולון, תש"ס-תשס"א)

קונטרס כנפי יונה - טיסה מעל קברים
ליקוט וביאור מהלכות כלים ואהלות
מתתיהו הכהן הלבפשט - אברהם יעקב גולדמינץ, ירושלים ה'תשס"ב

הלכות הצלה - מדריך הלכתי לחובש הצלה
שבת, מועדים, דיני חולה ורופא, הפסקות בתפילה ועוד
ע"פ פסקי מורינו הרה"ג רבי חיים יהודה כהן שליט"א, מרא דאתרא דארגון
"הצלה". בעבר יצאו לאור שני קונטרסים בהל' שבת.
העורך א. י. גולדמינץ, הוצאת ארגון "הצלה ישראל", ירושלים ה'תשס"ה

נקודות סיכום למפרשים - איסור והיתר (חולין, ע"ז, זבחים ועוד)
מראה מקומות, סידור השיטות, והבהרת הסוגיות בהלכות החמורות
(בשלבי עריכה)

כל הזכויות שמורות למחבר

אברהם יעקב גולדמינץ

רח' בית וגן 17 ירושלים 9646327

תוכן ומפתח סוגיות

10	הסכמות
21	הקדמה

חלק ראשון - מבואות

23	מטרת הספר
24	הכרת המציאות
24	הע' 5. אסטרולוגיה - אצטגנינות
25	הע' 6. זמני היום של אסטרונומיה

פרק א - פתיחה

26	א. תפקיד המאורות
26	ב. לוח שנה
27	ג. תנועה של כוכבים
27	ד. שילוב השמש והירח
28	הע' 1. שבת היא אות
29	ה. חודשי חמה ושנת לבנה
30	ו. זווית ונקודת מבט
31	ז. חכמתכם ובינתכם - סוד העיבור
31	הע' 2. אסטרונומיה מודרנית

פרק ב - הקדמה כללית

34	א. קביעת הזמנים
34	הע' 1. ט"ו בשבט
35	ב. בית דין
37	ג. זמן ממוצע
38	ד. ראיית הלבנה
38	ה. חשבונות
38	ו. קביעת ראש חודש

פרק ג - מהלכי הלבנה

40	א. רקע
40	א-1. חידוש הלבנה
40	א-2. מופעי הירח
40	הע' 1. אויר צלול
41	הע' 2. מה זה מולד
41	א-3. הקפת הלבנה
41	הע' 3. קצת יותר מסיבוב
43	א-4. זמן ראיית הירח
45	א-5. ראיית המולד ומולד זקן
45	הע' 4. ראיית הלבנה החדשה

46	ב. גלגלי הלבנה.....
46	ב-1. עקלקלות.....
46	ב-2. גלגלי הלבנה.....
49	ב-3. שינוי הזוית.....
51	ב-4. ליקוי מאורות.....
52	הע' 5. סוף זמן קידוש לבנה.....
53	ג. חודשה של לבנה.....
53	הע' 6. חלוקה ל-1080 חלקים.....
53	שעות מתחילת היממה.....
53	הע' 7. ברכת החודש והכרזת המולד.....
54	ד. חשבון לפי ימי השבוע.....
54	ה. חשבון של שנה שלמה.....
55	ו. חשבון של שנה מעוברת.....
56	ז. חשבון הראייה וצרכים נוספים.....
56	ח. דוגמאות.....
57	ט. סיכום החשבונות.....

פרק ד - מהלכי החמה..... 59

59	א. רקע.....
61	ב. השינויים בעונות השנה.....
61	הע' 3. תכלית האדם (מהחפץ חיים).....
62	ג. מהלך השמש.....
64	הע' 4. גבולות ארץ ישראל.....
66	הע' 5. הסיבה לחוס בקיץ ולקור בחורף.....
66	ד. חשבון התקופה.....
67	ה. תקופת רב אדא.....
67	הע' 6. הלכות לפי תקופת שמואל.....
68	ו. זמן חלות התקופה.....
70	ז. מדידת התקופות.....
70	הע' 7. ראיית התקופה והמולד.....

פרק ה - כוכבים ומזלות..... 71

71	הע' 1. הגדרת המצוות של קידוש החודש ועיבור שנה.....
72	א. אופק.....
72	הע' 2. מרחבי החלל - מאמר השקפה.....
74	ב. תמונת הכוכבים.....
75	ג. הגלגל היומי.....
77	ד. מהם מזלות.....
77	הע' 7. שינוי תמונת המזלות.....
77	ה. תנועת השמש.....
78	ו. מהלך המזלות.....
78	ז. זריחת החמה והמזלות.....
79	ח. שמות המזלות.....
80	ט. הכוכבים שנקראים כימה.....
81	י. מזל השעה - כוכבי לכת.....

81	יא. שימוש המזלות.....
82	העי' 8. ריבוי שהוא האחדות - דברי אגדה.....
84	יב. נספח - השפעת הכוכבים והמזלות.....
87	פרק ו - יסודות לוח השנה.....
87	א. קביעת הלוח בימינו.....
87	העי' 1. דברי המשני"ב על קביעת הלוחות.....
87	העי' 2. על מי מוטלת מצות קידוש החודש.....
88	יועצינו כבתחילה.....
89	ב. מחזור השנים הפשוטות והמעוברות.....
89	ג. הדחיות.....
89	א. לא אד"ו ראש.....
90	ב. מולד זקן.....
90	ג. גטר"ד.....
91	ד. בטי"ו תקפ"ט.....
91	ד. קריאת התורה.....

חלק שני - ביאורי סוגיות

	[ברכות ט, ב והלאה - מאימתי ק"ש דשחרית..... ח"יב פ"ג]
	ברכות מו, א - כימה..... ח"א פ"ה סעי' ט
	[ברכות מט, א - ישראל דקדשינהו לזמנים..... ח"א פ"א סעי' ז]
93	א. ברכות נח, ב - נט, א - על הזיקין.....
	גם ח"א פ"ה סעי' יא; ח"יב פ"ח
95	ב. ברכות נט, ב - ברכת החמה.....
	גם ח"א פ"ד סעי' ו; שם העי' 6; פ"ה סעי' י; ח"יב פ"ז סעי' ד
95	א. ברכת החמה.....
96	ב. לבנה בגבורתה.....
97	ג. מזלות בעיתם.....
97	ד. תבנא לדינא.....
98	ה. קיצור דיני ברכת החמה.....
98	ו. סדר ברכת החמה.....
99	ג. שבת לד, ב - לה, ב - זמני השקיעה.....
99	תוסי' שם לה, א ד"ה תרי תלתי - שקיעה דרבינו תם.....
	שבת סט, ב - מונה שבוע..... ח"יב פט"ו סעי' ט
101	ד. שבת עה, א - חכמתכם ובינתכם.....
	גם ח"א פ"ה סעי' י-יב
102	ה. שבת קכט, ב - להקיז דם בראשון בשבת.....
102	א. מהי הקזת דם.....
103	ב. תבנא לדינא.....
105	ו. שבת קנו, א-ב - השפעת הכוכבים והמזלות.....
105	כלים לצורך עבודת השם.....
105	טבע האדם המושפע מהמזלות.....

- עירובין נו, א - תנועת החמה והתקופות.....
[ח"א פ"א סעי ו]; ח"א פ"ד סעי ב-ו; ח"א פ"ה סעי י-יא;
ח"ב פ"ב סעי א; פ"ז סעי ז וסעי טו
 שם תוס' ד"ה ואין - יום ארוך..... ח"א פ"ה סעי ו
 [פסחים צד, א תוס' ד"ה רבי יהודה - שקיעה דרבינו תם..... ח"ב פ"ג]
 [פסחים צד, ב - גלגל קבוע ומזלות חוזרים..... ח"א פ"ה סעי ג]
 [פסחים קי, ב - זוגי..... ח"ב פ"ה]
 [ר"ה ב, ב, ז - ב - יום בשנה..... ח"ב פ"ז סעי יב]
 ז. ר"ה ח, א ותוס' ד"ה לתקופות - ראש השנה לשנים (חשבונות התקופות)..... 107
גם ח"א פ"ד סעי ז
 107רקע
 107א. יב, א - זמן בריאת העולם
 107הע' 1. בריאת העולם מתשרי או מניסן - דברי אגדה
 109ב. מולד הלבנה וזמן התקופה
 110ג. השוואת זמן המולד וזמן התקופה
 111ד. מולד ותקופה של שנת תוהו
 112ביאור תוס'
 112ה. מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע
 113ו. נפק"מ בין רבי אליעזר לרבי יהושע
 113ז. זמן חלות התקופה בגמ' בעירובין
 113ח. זמן חלות התקופה לפי רבי יהושע
 114ט. חשבונות הזמנים לשנים מאוחרות
 114י. אופן החשבון להסיר ז"ט תרמ"ב
 114יא. קידוש החודש בזמן הבריאה
 115יב. שנה של תוהו
 115יג. מולד ניסן של תוהו
 116יד. תקופת ניסן כרבי יהושע (בשנה של תוהו)
 116טו. תקופת תשרי של יישוב
 117טז. מולד ותקופה בניסן של תוהו
 117יז. חשבון התקופה הראשונה
 118יח. החשבון ממולד ותקופה של תוהו
 118יט. בירור המציאות במחלוקת
 119ח. ר"ה יא, ב - יב, א - מזלות המבול
גם ח"א פ"ה סעי ח-ט וסעי יא
 יב, א - זמן בריאת העולם..... ח"א פ"ד סעי ז; ח"ב פ"ז סעי א
 יט, א - אלול מעובר..... ח"ב פ"ז סעי א
 ט. ר"ה יט, ב - כ, א; כא, ב - מצוה לקדש על הראיה..... 120
גם ח"א פ"ב סעי ב
 ר"ה כ, א - דחיית ראש השנה.....
ח"א פ"א סעי ז; פ"ב סעי ב; פ"ג סעי ז; פ"ו סעי ג; ח"ב פ"ט ס"ג
 הסתרת טעם הדחיות..... ח"א פ"א סעי ז; פ"ב סעי ב
 י. ר"ה כ, א-ב - לצורך ושלא לצורך..... 122
גם ח"א פ"א סעי ז; פ"ב סעי ב
 יא. ר"ה כ, א תוד"ה הא בניסן - האפשרות לקבוע את החודשים..... 124

125	יב. ר"ה כ, א תוד"ה ואם - יומא דשעי ויומא דתלתין שנין
125	א. הצטברות השעות והחלקים
126	ב. מו"מ בדעת אחרים
127	יג. ר"ה כ, ב - בקיאות שמואל בסוד העיבור
	ידיעת התאריך לפי הירח
128	יד. נולד קודם חצות או נולד אחר חצות
	גם ח"א פ"ג הע" 4
129	טו. לילה ויום מן החודש, כ"ד שעי מיכסי סיהרא
	גם ח"א פ"ג סעי א-5; ח"א פ"ו סעי ג; ח"ב פ"ז סעי יט; ח"ב פ"ל
129	א. שיטת רש"י; לילה ויום מן החדש
130	ב. כ"ד שעי מיכסי סיהרא
131	ג. קושיות תוסי (ד"ה חצות)
131	ד. פירושי תוסי'
132	ה. שיטת בעל המאור - קו התאריך
133	ו. לילה ויום מן החדש; נולד קודם חצות
134	ז. לאכחושי סהדי
134	ח. כ"ד שעי מיכסי סיהרא
136	ט. קביעת קו התאריך
137	י. פירוש הראב"ד
138	יא. דברי הרמב"ם
139	יז. מערב עד ערב
140	יז. ר"ה כא, א - לוי איקלע לבבל
140	א. באיזה תאריך מדובר
140	ב. דיוק העדות
141	ג. תוסי' ד"ה לוי
142	יח. שמור את חודש האביב
	סיהרא דמשלים ליומא
	ח"א פ"ג סעי א-4; [ח"ב פ"ל]
144	יט. ר"ה כא, ב - יציאת השלוחים
	גם ח"ב פ"ט; ח"ב פכ"ט
144	א. תקנת המועדות
144	ב. דיוק העדות
145	ג. קיום המועדות
147	כ. ר"ה כב, א-ב - קילקול הבייתוסים
	גם ח"א פ"ב סעי ב
147	א. דיקדוק העדות
147	ב. קילקול הבייתוסים
	[ר"ה כב, ב - משואות
	הטעיית הצדוקים
148	כא. ר"ה כג, ב - דרישת וחקירת העדים
149	כב. לפני החמה או לאחר החמה
	גם ח"א פ"ג סעי א-2
150	כג. ר"ה כג, ב - כד, א - לצפונה או לדרומה
	גם ח"א פ"ג סעי ב-3
152	כד. ר"ה כג, ב - כמה היה גבוה
	[גם ח"ב פל"ג]

- 154 כה. לאין היה נוטה
- 155 כו. כמה היה רחב
- 155 כז. ר"ה כד, א - ראינוהו במים ובעבים
- 156 כח. חציו במים חציו ברקיע
- 157 כט. ר"ה כד, א מתני' - שכבר קידשוהו שמים
- 159 ל. ר"ה כד, ב - כה, א - שחרית במזרח וערבית במערב
- 160 בליל עיבורו לא נראה
- 160 ר"ה כה, א - בא בארוכה ובא בקצרה [ח"א פ"א סעי' ד]; פ"ג סעי' ב-2
- 162 לא. שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו
- 163 לב. חזייה לסיהרא דקאים בצפרא
- 164 לג. כ"ט י"ב תשצ"ג
- תשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א
- 164 בענין שינוי מהירות בתנועת הירח, וחישוב זמן המולד
- 166 לד. אשר תקראו אתם, אפילו שוגגין מזידין ומוטעין
- גם ח"א פ"א סעי' ב; פ"ב סעי' ב; ח"ב פ"א
- גזירות על חכמי העיבור
- ר"ה כה, ב - לא הספיקו
- ח"ב פ"טו סעי' י
- 166 לה. ר"ה כה, ב - קרי ליה רחמנא משפט
- ר"ה כז, א תוס' ד"ה כמאן - מתשרי וניסן
- 167 לו. סוכה כט, א - ליקוי חמה ולבנה
- סוכה מג, ב - יום ערבה
- סוכה נד, ב - דעת אחרים
- ראיית המולד
- [תענית ו, א - שנים בכירות ואפילות]..... ח"א פ"ב סעי' ג
- [תענית י, א - תענית גשמים]..... ח"א פ"ב סעי' ג
- [תענית כד, ב - כל העולם ניזון]..... ח"א פ"ה סעי' 8
- מגילה ה, א - חודשים לשנה וימים לחודשים
- מועד קטן כח, א - במזלא תליא
- [חגיגה יב, א - יועץ שמעבר שנים]..... ח"א פ"ו סעי' 1
- כתובות קיא, א - שמירת סוד העיבור
- ח"א פ"א סעי' ז; פ"ב סעי' ב
- נזיר ו, ב - ז, א - חודשים לשנה וימים לחודשים
- ח"א פ"ב סעי' ו
- 168 לז. ב"מ קו, ב - קיימא כימה ארישיהו
- פשט הגמ' בח"א פ"א סעי' ב; פ"ה סעי' ג על הכרת הכוכבים,
- וסעי' ו-ז על תנועת המזלות, וסעי' ט על כוכבי כימה
- סנהדרין י, ב - חלות ב"י ד בקידוש החודש
- סנהדרין יא, א - יג, א - טעמים לעיבור שנה
- ח"א פ"ב סעי' ב; פ"ג סעי' ז; ח"ב פ"ב; ח"ב פ"י
- סנהדרין יב, ב - יג, ב - דין עיבור השנה
- סנהדרין יח, ב - ב"י ד של עיבור שנה
- [סנהדרין לב, א - דרישות וחקירות]..... ח"ב פכ"א; ח"ב פכ"א
- [סנהדרין לח, ב - תשיעית נצטווה]..... ח"ב פ"ז סעי' ג; שם סעי' יא
- סנהדרין לט, א - מונה מספר לכוכבים
- ח"א פ"א סעי' ג; פ"ה סעי' א; פ"ו סעי' 1
- סנהדרין מא, ב - מב, א - ברכת הלבנה
- ח"א פ"ג סעי' 5

[הכרזת בית דין.....	ח"א פ"א סעי' ב]	169
[סנהדרין פז, א - יועץ שמעבר שנים.....	ח"א פ"ו העי' 1]	169
[ע"ז ח, א - היום מתקצר ומתארך.....	ח"א פ"א סעי' ב]	170
[זבחים נו, א תוס' ד"ה מנין - שקיעה דרבינו תם.....	ח"ב פ"ג]	171
[מנחות כ, ב תוס' ד"ה נפסלו - שקיעה דרבינו תם.....	ח"ב פ"ג]	172
[מנחות סה, א - הטעיית הצדוקים.....	ח"א פ"ב סעי' ב; ח"ב פ"כ סעי' ב]	173
לח. ערכין ט, א-ב - חשבונות של עיבור החודש.....		173
.....	גם ח"א פ"ב סעי' ה; פ"ג סעי' ג; פ"ג סעי' ז; ח"ב פ"ב סעי' א	175
א. הנידונים בסוגיין.....		176
ב. שיטת רש"י.....		176
ג. רב הונא.....		177
ד. עולא.....		177
ה. במאי קמיפלגי.....		177
ו. שיטת רש"י בכתב יד (מובא בשמ"ק).....		177
ז. רב הונא.....		177
ח. עולא.....		177
דעת אחרים.....	ח"ב פ"ב סעי' ב	177
לט. ערכין יב, א - יג, א - שמעתתא דיובלות.....		176
א. פתיחה.....		176
ב. מבוא.....		176
ג. בארבע עשרה שנה.....		177
ד. בעשרים וחמש שנה.....		177
ה. תרי גלויות הוו.....		178
ו. וכן בשניה.....		178
ז. בראשונה לא משכחת לה.....		179
ח. שני דאגלינהו סנחריב.....		179
ט. תירוצים נוספים.....		180
י. שנות כיבוש הארץ.....		180
מושגים.....		181
א. מהלכי החמה והלבנה.....		181
ב. ראיית הכוכבים.....		182
ג. החשבונות של קידוש החודש.....		183
ד. סימנים.....		184
העי' 1. רמזים וקיצורים לחשבונות.....		184

הוספות

מילי דהספיידא, על מו"ר הגאון הצדיק רבי משה הלברשטאם זצוק"ל.....	186
אחרי מיטתו של מו"ר הגאון הגדול, רבי נתן צבי פינקל זצוק"ל, ראש ישיבת מיר..	188
ליקוטים מתורתו והגיגיו.....	189
שיחה מאת מורינו ראש הישיבה זצ"ל.....	190

קהילת מעלות דפנה

הרב יוסף סקורניק
בשיא

מעלות דפנה 139 ירושלים

הרב נחום אייזנשטיין
מרא דאתרא

פקס. 0532 2047 (972)2

ע.ר. 2-836-011-68

בס"ד, אדר ראשון תשע"ד

הנני בזה להכיר בשער בת רבים את ידידי מאז הרה"ג ר' אברהם יעקב גולדמינץ שליט"א, שזכיתי זה שנים רבות לשבת יחד באותו ספסל לימודים בישיבת מיר הק' בירושלים עיה"ק, ולהיות עד לאורך מלא תורה ויר"ש הלן באהלה של תורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. הרה"ג הנ"ל ידיו רב לו בהרבה מקצועות התורה, ובפרט בדברים מעשיים שזקוקים לידע מקצועי.

הוא הצליח לשלב את ידיעותיו המעשיות להלכה למעשה בתחומים שונים, ועל כן הריני מברכו על כל מפעליו החשובים, ובפרט עכשיו בהוצאת ספרו שבילי דירחא מחדש על ענייני קידוש החודש. יה"ר שזה יהיה לזיכוי ותועלת הרבים, וימשיך להגדיל תורה ולהאדירה.

הרב אהרן חדש ישיבת מיר

אדר ב' תשע"ד

תאריך

כע"ה

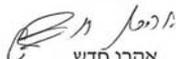
הסכמה

הננו להעיד על האברך היקר והחשוב הר"ר אברהם יעקב גולדמיץ הי"ו תלמיד ישיבתנו הקו' "ישיבת מיר", זכה לשבת בשבת תחכמוני רבות בשנים ולן בעומקא של תורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא.

ידיו רב לו בהרבה מקצועות התורה והצליח לשלב ידיעותיו בהרבה תחומים הלכה למעשה, ולאחרונה הוציא מהדורה מחודשת על ספרו בענייני קידוש החודש. וכמו"כ זכה להוציא לאור הרבה חיבורים וקונטרסים מחידושי הנחמדים, והרבה הלכות מהנוגע למעשה שכתב והוציא לאור היה הדבר לעזר וסיוע לכלל הציבור, אשר בכישרון רב כיד ה' הטובה עליו להשיג היקף והבנה בבהירות צלולה בסוגיות החמורות והקשות שבש"ס.

וברכתי שילך בכוחותיו הגדולים שנתברך בהם, ובכישרונותיו הברוכים והתמדה הרבה שיש בו, ורצון חזק וכן, ונזכה לראותו עולה מעלה מעלה גדול בתורה וביראה מרביץ תורה והוראה בישראל.

כעתירת

אהרן חדש
משגיח

ההסכמות למהדורה הקודמת נדפסות ברשות הרבנים הגאונים שליט"א

שמואל אליעזר שטרן
רב מערב בני ברק
דומ"ץ בכיר"צ דמדון הגר"ש ואנדר שליט"א
ור"מ ישיבת חוג חתם סופר
רח"ה הרב קוק 1, בני ברק 51273

בס"ד י"ז שבט תשס"ה

בואו ונחזיק טובה וברכה מרובה להאי גברא יקירא הי"ה הרב המופלג בתורה ויר"ש,
ידיו רב לו בליבון הלכות לאשורם, הרב אברהם יעקב גולדמינץ הי"ו, בעל ספר חן משה
לעניני רפואה והלכה הקשורים לטיפול בהורים, ועתה שיכל את ידיו בתבונה יתירה
להגיש בשפה ברורה ובנעימה את עיקרי יסודות תורת קידוש החודש ברוח התורה
וההלכה, בטוב טעם ודעת, לפתוח לרווחה את שערי חכמה עמוקה זו. כי היא חכמתכם
ובינתכם לעיני העמים.

העמו האלויות
אשר יפיו יבנו בגבוני יתירה להגיש דלעני גוונ
ובנעימה אל עיני ימקור גמא נקוט החוס
גלה הגונו והלכונו, בלוי אצי ובלאי, ארטי
אלוהי אל שצוי תגמא צמניו זו. כי היינו
למאן אנו מלכות לרוב
נחמ אנו
דס' ירני מלכות ארניס הנ'ן
וימג' אכילי ארנינג דקרי וטרא
מני' ויזיו ומני'ן
פני' פני'

בואו ונחזיק טובה וברכה מרובה להאי גברא יקירא הי"ה הרב המופלג בתורה ויר"ש,
ידיו רב לו בליבון הלכות לאשורם, הרב אברהם יעקב גולדמינץ הי"ו, בעל ספר חן משה
לעניני רפואה והלכה הקשורים לטיפול בהורים, ועתה שיכל את ידיו בתבונה יתירה
להגיש בשפה ברורה ובנעימה את עיקרי יסודות תורת קידוש החודש ברוח התורה
וההלכה, בטוב טעם ודעת, לפתוח לרווחה את שערי חכמה עמוקה זו. כי היא חכמתכם
ובינתכם לעיני העמים.

Rabbi CHAIM P. SCHEINBERG

Rosh Hayeshiva "TORAH ORE"

and Morah Hora'ah of Kiryat Mattersdorf

הרב חיים פינחס שיינברג

ראש ישיבת "תורה אור"

ומורה הוראה דקריית מטרסדורף

בס"ד חודש שבט, תשס"ה

מכתב ברכה

הנה הביאו לפני תכריך כתבים נכבד ויקר אשר בשם "שבילי דירחא" יכונה, והוא ביאור פשוט והקדמה לסוגיות החומרות של קידוש החודש, אשר חיברו וערכו הבה"ח אברהם יעקב גולדמינץ נ"י, והעלה על הכתב ביאורים וסיכומים בעניני קידוש החודש בצורה ברורה בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, וניכר מתוך הדברים גודל עמלו ושקידתו של המחבר בלימוד התורה הקדושה.

ואף שזה זמן רב שאיני יוצא בהסכמות לספרים, מטעם שעמדי, וגם קשה עלי העיון מפאת טרדות הישיבה כי רבו עלי, מ"מ לא אמנע טוב מבעליו, ועל כן אברך את המחבר שיזכה ויעלה ספרו זה על שולחנם של מלכים, מאן מלכי רבנן, ויזכה לשבת באהלה של תורה כל ימי חייו מתוך מנוחת הנפש והרחבת הדעת.

הכו"ח לכבוד התורה

יוסף פנחס שיינברג

ישיבת מיר ירושלים

MIRRE YESHIVAH JERUSALEM

Founded in Mir 1817. In Jerusalem 1944
RABBI N.Z. FINKEL
DEAN

בסייד נוסדה במיר בשנת תקע"ז. בירושלים בשנת תשי"ד
הרב נ.ז. פינקל
ראש הישיבה

ה' אדר הראשון תשס"ה

הנה ידידי הנעלה הבחור החשוב אברהם יעקב גולדמינץ הי"ו לקח בידו שוב עט סופר מהיר אשר לו להעלות עלי גליון את יסודות סוגיות של קידוש החדש ולהוציא לאור ספר נאה אשר בשם שבילי דירחא יקבנו. יחידים הם אשר יש להם בהירות בעניינים אלו והמחבר היקר נ"י נמנה עמם. בין הכשרונות המרובים בהם ניחן ישנו גם הכח לשקוד על הדבר עד אשר מקיפו מכל צדדיו ויוכל לומר לחכמה אחותי את. זאת ועוד שטרם ועמל גם מתוך אחריות לחבריו בני החבורה שיחיו שיהיו דברי תורה ערבים בפיהם. ידוע הוא בין כותלי ישיבתנו הק' את אשר מוסר הוא את נפשו לגמול חסד עם בני הישיבה הק' הן ברוחניות הן בגשמיות. ברכותנו שלוחות לו שיזכה לשבת בשבת תחכמוני לעלות בתורה כאות נפשו ללמוד וללמד וזכות הרבים תהי' תלוי' בו ויזכה ע"י זה לסייעתא דשמיא בכל אשר יפנה לטוב לו כל הימים כנפשו ונפש המאחלת,

והכו"ח בכבוד ויקר,

נחמן צבי פינקל

הרב נתן צבי פינקל

ראש הישיבה

RABBI CHAIM COHEN

Tiferet Ramot 84/5
Jerusalem

חיים יהודה כהן

רב מו"צ בהעדה החרדית
תפארת רמות 84/5
פעילות ירושלים תובבי"א

בסייד. עהייק ירושלים ת"ו, יום א' אדר א' תשס"ב

הנה הגיע לפני הבה"ח ר' אברהם יעקב גולדמינץ נ"י ובידו קונטרס נפלא אשר חיבר וקראו בשם "שבילי דירחא" שבו מבאר בלשון קל וצח, בסידור נכון, את חשבונות המולדות וקביעות החודשים והמועדות.

וכבר אתמחי גברא בספריו וקונטרסיו הקודמים אשר הוא משמש לרב תועלת. ואברכו שיזכה להגדיל תורה ולהאדיר ולהמשיך במלאכת הקודש.

והנה הגיע לפני הבה"ח ר' אברהם יעקב גולדמינץ נ"י ובידו קונטרס נפלא אשר חיבר וקראו בשם "שבילי דירחא" שבו מבאר בלשון קל וצח, בסידור נכון, את חשבונות המולדות וקביעות החודשים והמועדות.

הוא יתן חסות וחסד לרבים

ק"מ ע"פ ג"מ

ראוי שיהיה מודע יתנו
הגאון רבם מזהררה, כהן שלטא יפה
שליטא יב וע"ז ספרו, קלמנו אל הא
יקרא ונשמע הוה בלשון עברית אלטה.
אלט פבר אעמחי אברא חספתי קודמתי, וזהו
הנסח קלמתי הירחא" אלה דכו כהנה
נבטתה כמאמר חילק ופיתולת אל חילק.
י"מ נלית דצפתי לויציה אלז אלתי. אמן
יבני ברג ה"ה וצורכתי מירכתי. מניש נעמתי אלה
נענה וצור א"ר י. ככרה אלה והצלה וס"ד
כ"ה. אמן כ"ה

ב"מ
פ"ד
פ"ד

ראיתי את כתיבת מעייכ ידייע הגאון רה"פ מוהררח"י כהן שדעתו יפה שליט"א רב ומו"צ פעיה"ק, בשבחו של האי יקירא וחשיבא מו"מ בתויו"ש מוהרא"י גולדמינץ שליט"א אשר כבר איתמחי גברא בספריו הקודמים, ועתה הוסיף ב"שבילי דירחא" שהעלה בידו כתיבה נעימה אמורה במקצוע זה בתורה"ק, והיא חכמתכם ובינתכם כמאמר הכתוב ופירושים של חז"ל. יתן השי"ת ויזכה להוציאם לאור עולם, למען יהנו בהם ת"ח וצורבא מרבנן, דורשי ושומרי חכמה ובינה ודעת את ד', בברכה והצלחה וס"ד כה"י, אמן כ"י"ר.

ברוך דוב פוברסקי

בן זכאי 45, בני ברק
טל. 0183536

בס"ד ח' אלול תשס"ב

התענגתי לראות גליונות הספר אוה לידי הרה"ג ר' אברהם יעקב גולדמינץ נ"י רחש לבו
 דבר טוב לערוך חיבור נחמד אשר שמו יקבנו נקודות סיכום למפרשים ובו לבאר הענינים
 ביתרון השכל. וביחוד נהייתי לראות הקונטרס בתורת קידוש החודש ועיבור השנים
 אשר היא חכמה מופלאה במהלך צבא השמים תקופות השנים הגלגלים והמזלות
 והשכיל לבאר ולהבהיר הדברים בשפה ברורה מתוך סוגיות השי"ס ודברי רבותינו לזכות
 את הרבים בידעת חכמה זו והבנתה תשואות חן לו וכבר איתמחי גברא בספרו חן משה
 ובעז"ה יהי לתועלת ולברכה, ואברכו בזה כי יזכהו השי"ת להוסיף עוד כהנה כיד הי'
 הטובה עליו, לשמוח לב מבקשי חכמה.

אשר
 ענין
 ח"ו

התענגתי לראות גליונות הספר אוה לידי הרה"ג ר' אברהם יעקב גולדמינץ נ"י רחש לבו
 דבר טוב לערוך חיבור נחמד אשר שמו יקבנו נקודות סיכום למפרשים ובו לבאר הענינים
 ביתרון השכל. וביחוד נהייתי לראות הקונטרס בתורת קידוש החודש ועיבור השנים
 אשר היא חכמה מופלאה במהלך צבא השמים תקופות השנים הגלגלים והמזלות
 והשכיל לבאר ולהבהיר הדברים בשפה ברורה מתוך סוגיות השי"ס ודברי רבותינו לזכות
 את הרבים בידעת חכמה זו והבנתה תשואות חן לו וכבר איתמחי גברא בספרו חן משה
 ובעז"ה יהי לתועלת ולברכה, ואברכו בזה כי יזכהו השי"ת להוסיף עוד כהנה כיד הי'
 הטובה עליו, לשמוח לב מבקשי חכמה.

MORDECHAY DAVID KAHANA
 RABBI OF SPINKE, JERUSALEM
 14 Harav Salant St.
 Israel 95144

מרדכי דוד כהנא
 מספינקא - ירושלים
 בלאאמורר כ"ק רבי יוסף מאיר וצללה"ה
 רחוב הרב סלנט 14 ירושלים 95 144

ב"ה, פעה"ק ירושלם תובב"א
 ו'ס ח'א"י, ל'נ'א'ר' ק'ו ק'י'ב'
 ל'ס'ב' "ל'כ'י'ן ל'נ'ח'ו'ה ל'א'
 ל'נ' "ו'א'י'ג'ו'ג' ה'כ'א"י" ו'ק'ר'א' ת'ל'ס'ה

ב'ק'ר' ל'ב'נ'ן' ה'ל'ק'י'ם. ש'ע'ר'י' ח'כ'מ'ת' ה'ת'ו'ר'ה' מ'ח'ב'ר'נו' ה'ל'ק'ר' מ'א'ו'
 "ו'ן' י'ש'ן' ב'ס'פ'ר'יו' ה'מ'ו'צ'ל'ח'י'ם' ח'ן' מ'א'פ'ר'י'ם' ו'ת'ק'ו'נ'ת' ס'י'ב'י'ם' א'מ'ר'י'ל'י'ם' ו'ק'ו'ס'
 ה'ה' ה'ק'ר'ו'ת' ה'מ'א'ו'ת' ה'ת'ו'ר'ה' ו'ע'ל'ם' י'צ'ו'ר'ו'ת' ל'ק'ו'ס' ס'ו'פ'ר' מ'פ'י'ו' ה'ה'
 מ'ק'ר'ב'ת' ה'י'ה' מ'ק'ר'י'ם' ו'ק'ק' א'ל'ט'ר'י'ן' ל'פ'י'ט'ו'ת'
 ו'ת'ר'ה' ה'י'ן' ל'י'צ'ו'ר'ו'ת' ב'ס'פ'ר'י'ם' ב'י'ח'ו'ד' ע'ל' ע'צ'ו'ת' ק'י'ב'ל' ה'ח'ו'ב'ל'
 ע'ל'י' ח'י'נ'י' ע'ל' ק'ו'ס' ב'ס'פ'ר'י'ם' ס'ה'ת' ס'ה'ת' ע'ל' ע'צ'ו'ת' מ'א'ר'ב'ט'ל'ת' ו'א'ח'ת'ו'ן'
 ל'י'ן' כ'י' ה'י'ז' ה'כ'ת'ב'ת' ו'ק'ו'נ'ח'ב'ת' ל'ת'ו'ן' ה'ל'ק'י'ם'.

ו'כ'י'ן' ל'ת'ו'ן' ע'ל'ו' ח'כ'א'י' ו'ע'ז'ו'ל'י' ל'י'ח'ו'ד' מ'ח'ב'ר'נו'ת'ם' ו'מ'ק'י'ב'ו'
 ק'ר'י'ב'ת' ב'פ'י'ט'י'ם' ק'א'ע'ו'ת' ח'פ'נ'י'ם' ל'ש'ו'ק'ע'ו'ת' ה'ש'ו'ת' ו'ח'פ'ל'ת' ה' ק'י'ב'ו'
 ו'ל'ע'ו'ת' ו'מ'ט'ל' ק'א'ע'ו'ת' ל'ק'י'ק' ע'ל' ה'מ'א'ר'ז' ו'ת'ק'ב'ל' ח'ן' ו'ק'ד'ו'ב'
 ק'א'ע'ו'ת' ת'ו'ר'ה' ה'ת'צ'ל'ח'ת' ג'ד'ו'ל'ה'.

ה'ק'ר' מ'ש'ל'י' ע'ל' ע'ל' כ'ס' נ'ו'
 כ'ס' מ'א'מ'ת' ה'ק'ר'ת' מ'ס'פ'י'ט'י'ן' י'ו'ש'ל'ם' ל'צ'ו'ק'ע'ו'ת' ה'ה'

כבר נודע בשערים שערי חכמת התורה מחברנו הצעיר מלא יין ישן בספריו המוצלחים חן משה ונקודות סיכום למפרשים ועו"ס ה"ה הבה"ח המו"מ בתורה ויר"ש ידיו רב לו בעט סופר מהיר ה"ה מעכ"ת הרב אברהם יעקב גולדמינץ שליט"א. ועתה הניף ידיו בספר שבילי דירחא על ענייני קידוש החודש אשר חזיא ע"ז במסכת שבת פ"ה א' שע"ז נאמר בפרשת ואתחנן ד' ו' כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. וכבר נתנו עליו חכמי וגדולי ישראל מהודיהם, ואברהו בברכת כהנים במלוא חפניים שיעזור השי"ת וחפץ ה' בידו יצליח ויוכל במהרה לברך על המוגמר ויתקבל בחן ובכבוד באהלי תורה בהצלחה גדולה.

ישיבת מיר ירושלים
MIRRE YESHIVAH JERUSALEM

Founded in Mir (1817 in Jerusalem) 1944

בניין, טיפה במיר כשהם חקיי, בירושלים בשנת תשי"ד

RABBI YITZHAK EZRACHI

הרב יצחק אזרחי
מנאמי וישיבה

יום א' שבוע שחל בו פורים תשס"ה

נכבדי וחביבי איש חיל מהיר במלאכת-שמים, יקירי
החשוב,
הרב אברהם יעקב נ"י

אחר מבא הברכה.

מאוד נהנתי ושמחה מלאתני בראותי כיצד עולה
ומתעלה אתה וניכרת ממלאכתך עמל רב ויראת שמים
הקודמת לחכמתך, ושוב זכית להוציא לאור פרי עמלך
ויגיעך. ליקוט וקיבוץ נפלא מסודר בטוב טעם ודעת
ובחכמה, כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים.
חיבור חשוב, שסולל את דרך ההבנה לחפצים להיכנס
לחלק תורה חשוב זה. בטוחני כי בחסדי ה' יתברך
יהא פרי עמלך ברכה וסיוע רב למתעמקים בענין זה.

פנתר אולתק אפלא פתאוי
דאילי ואכפלי
יצחק אזרחי
ישיבת מיר

הקדמה

אילו פינו מלא שירה כים לא נוכל להודות כראוי, על כל הטוב אשר גמלני, מעודי ועד הלום, שזיכני לשבת באהלי תורה חשובים, לדלות ולהשקות מתורת רבותינו שליט"א. זיכני ה' ית', שהמהדורה הראשונה של הספר, והחבורות שבאו בעקבותיה, התקבלו בחיבת הקודש ובברכה בקרב תופסי התורה, ונלמדו על ידי רבים וטובים. וזה למרות היותם דברים פשוטים וברורים לכל מי שעוסק בנושא של קידוש החודש. במהדורה החדשה נוספו המחשבות והסברים מפורטים יותר בחכמת התכונה, לפי הנסיון בהרצאת הדברים בשיעורים והמחשבות במקומות שונים ומגוונים ובכל מיני רמות לימוד. כמו כן ניתן מענה להרבה שאלות שנשאלתי, וכן חידושים ומו"מ עם תלמידי חכמים, כדרכה של תורה.

ספר זה לא נועד לחדש חידושים, גם לא ללקט ולהקיף את כל הנושא, אלא לעזור ללומדים להבין פשוט בסיסי בסוגיות. כאשר דברים אלו נכתבו, הם לא נועדו להתפרסם ברבים, אולם המציאות הוכיחה שהלומדים נהנו מהם מאוד.

ראשיתם של דברים אלו הינם דפי מבוא והקדמה לסוגיות במסכתות ערכין וראש השנה. דפים אלו נכתבו עבור בני חבורת הבחורים לומדי 'קדשים' בשיבת מיר (סדר ג' ביהמ"ד פרידמן). ברכת ה' היתה לי שצילומים מהם נפוצו ברחבי הישיבה ומחוצה לה. חיבת הקודש שהיתה לציבור, ההנאה שהפיקו מדפים אלו, התגובות הנלהבות, הראו את הצורך להפיצם ברבים.

הרבה ספרים נכתבו בעניינים אלו, חלקם בעומק ורוחב הסוגיות וחלקם בחכמת התכונה הסבוכה. בזמנו, כאשר למדנו את הסוגיות, חיפשתי ספר הכולל מבוא קצר ותמציתי, שאוכל לציין לפני בני החבורה את מקומו, וירוך בו הקורא. משלא מצאתי ספר שיענה על צרכי בני החבורה, ובהתייעצות עם רבני הישיבה שליט"א, ניגשתי אל מלאכת הקודש.

יש לדעת שכל החשבונות הללו הינם רקחות וטבחות, ואינם עיקר הלימוד. פרקי מבוא אלו נועדו להקל על הלומד, ולתת רקע מתאים להבנת הסוגיא. עיקר הלימוד הוא העמל בהבנת עומקם של דברים, הגדרת השיטות והדינים, ולא דווקא ידיעת מהלכי הלבנה. וכדברי התפארת ישראל (אבות פ"ג אות קמה) על המשנה תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה, 'ר"ל הן כקינוח סעודה לחכמת התורה, דהתורה היא דוגמת הלחם לנשמה, שניזונת ממנה, וכאשר יערב לאדם הלחם יותר כשיטפל לו פרפרות, כן תמתק לו התורה ביותר אם יטפיל לה שאר החכמות לרקחות וטבחות. אמנם כמו שהאוכל חמאה או פרפרות בלי לחם נפשו קצה בו ולא ישבע, כמו כן העושה משאר החכמות האלה עיקר בהתעסקות לא תשבע נשמתו מהן ולא ישתדלו לה קיום. דאף דחשבון התקופות צריך ללמודם לענין קידוש החודש, וגם כדי לידע חכמתו וגדלותו של יוצר בראשית, וכמו כן חכמת המדידה נצרכת לדיני סוכה וכלאים וכדומה, אפ"ה דוקא קנין ופתחי נידה הן הן גופי הלכות, מדיש בהן עשה ולא תעשה אסור ומותר, משא"כ תקופות וגימטריאות הן רק טפלים להתורה כפרפרות לפת'.

תודתי נתונה לכל העוזרים והמסייעים, ובפרט לחברים היקרים בני החבורה שיח, שבזכותם ועבורם נכתבו דברים אלו. תודה מיוחדת לכמה מבני הישיבה ומחוצה לה, שעברו על הדברים, ביקרו והאירו, הוסיפו וביארו. ובפרט לאחי היקר הבה"ח נפתלי יחיאל גולדמינץ נ"ו, ולגיסי הרב אשר שטרן שליט"א.

יישר כח למו"ר ראש ישיבת מיר הגאון רבי אליעזר יהודה פינקל שליט"א, ראש החבורה בזמנו, העומד ומכוון, דורש ומלמד, ומביא את הלימוד שלנו אל קיומו. החבורה לא היתה קיימת בלי הכוונתו ותמיכתו של מו"ר ראש הישיבה הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, שעמד ותמך, הנחה והוליד, דרש ודירבן, ובזכותו מבצר התורה 'מיר' פועל במתכונתו הכל כך מיוחדת. יישר כח למו"ר הגאון רבי מאיר שמואלביץ שליט"א, ולהרה"ג ר' אליעזר יהודה קרלבך שליט"א, על עזרתם. אזכיר גם את ישיבת 'באר התורה', ואת ראש הישיבה הגאון רבי גבריאל יוסף לוי ושאר רבני הישיבה שליט"א, אשר בצילם חסיתי שנים רבות.

אודה למו"ר הגאון הגדול רבי משה הלברשטאם זצ"ל, חבר הבד"ץ העדה החרדית וראש ישיבת דברי חיים טשעקווע, רבות למדתי ממנו, ובעידודו ובעצתו הדפסתי את הספר הזה. יישר כח למו"ר הגאון המפורסם רבי חיים יהודה כהן שליט"א, על עזרתו המיוחדת בהכנת הדברים.

זכות היתה לי להשתתף בעריכת שו"ת התשב"ץ ועוד ספרים חשובים, במסגרת מכון שלמה אומן - שלוחת מכון ירושלים בישיבת שעלבים. התשב"ץ עסק רבות בחכמת התכונה, ומשם למדתי מעומקה של חכמה נפלאה זו. ברכת יישר כח לידידי הרה"ג רבי יואל קטן שליט"א, מנהל מכון שלמה אומן, על עזרתו, ועל השותפות והחלק שהוא מזכה אותי בההדרת ובעריכת ספרי המכון.

חיבה מיוחדת ישנה לתקליטור "פרוייקט השו"ת", שנעזרתי בו. זכות ראשונים שייכת למו"ר הרה"ג רבי ז. מיכאלי שליט"א, שלמדתי ממנו את מסכת ראש השנה (ואת הסוגיות של קידוש החודש) לפני שנים מרובות.

ועל כולנה להורי היקרים שליט"א ולנוות ביתי תחי', הן בגשם והן ברוח, ובכל מכלל. יה"ר ששופטינו - הסנהדרין יושבי לשכת הגזית, ישובו למקומם, ושנזכה במהרה לקיים מצוה זו כתיקונה, נשמע מקודש ונענה מקודש מקודש, בביאת משיח צדקינו בב"א.

**תוקף וגדולת מעשיו לימים
קרב יום גאולת עולמים
ונקריב לפניו זבחים
פה בעיר ירושלים
האור הגנוז יאיר שבעתיים**

**מלפניו תפילה שנזכה
זיו שכינתו נראה
לפגימת הירח שתתמלא**

**ממרום השפיע הנהגתו
ואותנו קירב לעבודתו
לעולם נלמד את תורתו
דבריו נישא ונאמר לעומתו**

בס"ד, אדר ראשון ה'תשע"ד
אברהם יעקב גולדמינץ

חלק ראשון - מבואות¹

מטרת הספר

ספר זה לא נועד לחדש חידושים, אלא ללמוד את פשטם של הדברים ולהכיר את המציאות, וכדברי תוסי' רי"ד (ר"ה כג, ב ד"ה לפני): 'וכלל אומר כי הדברים האלה הם תלויים בחכמת השמים, ומי שלא יהיה בקי בחכמת השמים לא ידע אלה הסודות... ואין חכם בעולם שיוכל לעמוד על דבריו (של הרמב"ם הלכות קידוש החודש²) אך מי שיהיה בקי בחכמת השמים, הילכך מי שאינו בקי בחכמת השמים אינו יכול לעמוד באלה הסודות'.

ראיתי ספרים רבים בענין זה, ואוסיף גם אני את חלקי בהסבר המהלך הפשוט של הנושא. מובן שיש הרבה מה להעמיק, כאן באתי רק להרצות **את עיקרי הדברים בצורה פשוטה**, בתקווה שיובנו לציבור. בהרבה דברים לא נכנסתי לדקויות ומחלוקות, למען ירוץ הקורא בו, ולא יתעכב על דברים נוספים העלולים להפריע לרצף המחשבה.

כמו כן, ניסיתי לדלג על החשבונות המסובכים, ולהתמקד בהבנת הצורה של המערכת ומהלכי הכוכבים, שהרי מטרת הספר היא רקע טכני **והקדמה** להבנת הסוגיות בגמ', ולא הכנת לוחות שנה וחשבון זמני היום. השאיפה היא לתת בסיס להבנת הדינים וגדרי ההלכה, ולא להיכנס לפרטי החשבונות של עומק הדברים³.

1 ישנם הרבה מושגים וקיצורים, והם מרוכזים בסוף הספר (עמ' 181), לתזכורת והבהרה קצרה בעת הצורך.

2 ציונים לרמב"ם בספר זה יהיו להלכות קידוש החודש, א"כ כתוב במפורש אחרת.

3 אחרי הבנת המערכת, יותר קל להבין את החשבונות המסובכים, מפני שיש בית קיבול מתאים לכל דבר, ויש כללים להכניס בתוכם את הפרטים (כפי שכתב בהקדמה לספר דרך ה' על חשיבות הידיעה המסודרת). לכל מספר ולכל נוסחא יש את המקום שלהם. ישנם ספרים רבים וטובים להעמיק בנושא, ואין כאן מקומו.

הכרת המציאות

כשלומדים שור שנגח את הפרה, כולם יודעים מה זה שור ומה זו פרה, כולם יודעים ששור נוגח פרה וגורם לה לפציעה ונזק. הגמ' מגיעה אחרי זה, ללמוד את הדינים של השור והפרה.

הנושא של קידוש החודש לא מספיק מוכר ללומדים. כולם יודעים שיש שמש ירח וכוכבים, וכן שקביעת לוח השנה תלויה בירח ובשמש. הלכה פסוקה היא שחודש ניסן יחול באביב, אך לא כולם יודעים איך עשו את זה. הגמ' מגיעה בעיקר ללמד אותנו את הדינים, כאשר חלק מהדינים באים אחרי הכרת מהלכי השמש והירח.

תפקידה של חכמת האסטרונומיה (=חכמת התכונה בלשון הקדמונים) הינה להכיר את מהלכי הכוכבים⁴, להבין את דרכם ומסלולם, את מהירות הליכתם, ולדעת לצפות את מהלכיהם בעתיד. על ידי זה נוכל לדעת מה רואים עכשיו בשמים, מה נראה מחר ובעוד שנה, ומה נראה או ראינו בכל זמן נתון, מתי יהיו ליקויי מאורות, וכיצד נראה את תמונת הכוכבים בשמים בזמנים שונים⁵. וכפי שמצינו ברש"י (בראשית כא, ב) על הפסוק (שם יח, יד) 'כעת חיה ולשרה בן', 'שרט לו שריטה בכותל, ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה אחרת תלד'. קביעת הזמן בעתיד היתה

4 השמש והירח הינם סוג של כוכבים. אמנם הם בולטים יותר ומרשימים יותר.

5 אסטרונומיה - איצטגנינות

להבדיל מאסטרונומיה (=איצטגנינות) - השפעת הכוכבים והמזלות, שעליה נפסק בשלחן ערוך (יו"ד קעט סע' א): 'אין שואלים בחוזים בכוכבים ולא בגורלות'. רואים בגמ' (שבת עד, א וברש"י; שם קנו, א-ב; עירובין נו, א ועוד) דברים מדוייקים בחכמת האסטרונומיה (וגם על זה נאמר 'שאיך כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך, אבל הנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול דבר מכל דבריה'. ידיעת הנביא הרבה יותר מדוייקת. רמב"ן דברים יח, ט ד"ה וכאשר). שם מדובר על ידיעה, הגם שלא הכל אמת, בניגוד למה ששומעים היום הרגשות כלליות, ודברים המתפרשים לשני פנים. ידע אמיתי (שהוזכר בדברי חז"ל), מחייב את העומד מאחוריו, ומכפיש אותו בעת טעות. כיום אין אסטרונומים אמיתיים, ושומעים בעיקר דברים מעורפלים שניתן להבינם בכמה אפשרויות, ואז אי אפשר לדרוש מאותו אדם לעמוד מאחורי דבריו, בגלל שהוא יכול לשנות את משמעותם מרגע לרגע. רבים אנשי שקר המנצלים את תמימותו של ההמון. וראה עוד להלן (פרק ה סעיף יב-נספח) ביחס לאסטרונומיה ואיסור שאלה בכוכבים ומזלות.

לפי מהלך החמה, הם ידעו להיכן תגיע החמה בעוד שנה (מסלול השמש משתנה מעט בכל יום, ראה להלן פרק ד מהלך החמה), ולפי זה אמרו את התאריך.

על ידי חכמת האסטרונומיה נדע מתי יתחילו עונות השנה, שהם מהלך השמש, ומתי רגע המולד המדוייק, מהלכי הלבנה. בחכמה זו לומדים גם לחשב את זמני היום, מתי השמש תזרח ומתי תשקע.⁶

תני ר' אושעיא, גזרו בית דין למטה היום ראש השנה, אומר הקב"ה
 למלאכי השרת העמידו בימה ויעמדו סניגוריא ויעמדו סקיפטורין
 שגזרו בית דין למטה ואמרו היום ראש השנה,
 נשתהו העדים מלבא שנמלכו בית דין לעברה, הקב"ה אומר למלאכי
 השרת העבירו בימה העבירו סניגוריא ויעברו סקיפטורין
 שגזרו בית דין למטה ואמרו למחר יהיה ראש השנה, מאי טעמא כי חק
 לישראל הוא משפט לא-להי יעקב.
 ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' סימון מתכנסין מלאכי השרת אצל הקב"ה
 ואומרים אימתי ראש השנה
 והוא אומר ולי אתם שואלים
 אני ואתם נשאל לבית דין של מטה, שנאמר בכל קראנו אליו.

ילקוט שמעוני תהילים רמז תתלא

6 זמני היום של אסטרונומיה

מצוה לפרסם שאי אפשר לסמוך להלכה על זמני היום (זריחה ושקיעה ועוד) של אנשי מקצוע אסטרונומים, מפני שהם משתמשים בהגדרות אחרות ממה שנפסק להלכה. כל המדידות שלהם נעשות לפי אמצע השמש (ויש גם שינוי בראייה בגלל שבירת קרני האור באטמוספירה (האוויר המקיף את כדור הארץ), אבל בדרך כלל הם מתחשבים בזה), ולהלכה הזריחה והשקיעה היא לפי קצה השמש. (הפרשי חשבונות אלו ועוד התבארו בפרקים האחרונים של הלכות קידוש החודש לרמב"ם, ראה בעיקר פרק יז ה"ו במפרש.)

פרק א - פתיחה

א. תפקיד המאורות

ייהי **מאורות** ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה, והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים' (בראשית א, יד). תפקידם של המאורות לא מסתכם בנתינת אור, תפקידם הוא **להבדיל** בין היום והלילה, **וכן לקבוע** על פיהם את לוח השנה - למועדים ולימים ושנים (רש"י ורמב"ן על התורה שם, וראה עוד מלבי"ם שם שהאריך בזה).

ב. לוח שנה

כיום רגילים להסתכל ב**לוח השנה**, ועל פיו לדעת את התאריך בחודש ואת עונת השנה. בעבר לא היו משתמשים בלוח כתוב, אם משום שכל חודש קבעו מחדש את ראש החודש, ואם בגלל שהנייר והכתיבה לא היו כל כך נפוצים. סיבה נוספת לכך היא שאנשים היו רגילים **להסתכל בגרמי השמים**. אנשים ראו את תמונת הכוכבים בלילה וידעו שהחורף מתקרב, ראו את היום מתקצר ומתארך (ע"ז ח, א), ולפי הירח שגדל וקטן ידעו מתי תחילת החודש (ר"ה כ, ב ורש"י ד"ה האי; עד ששמעו על הכרזת בית דין, סנהדרין מא, ב).

וכדברי הגמ' (ב"מ קו, ב; להלן חלק ב פרק לז): 'כל ימי זרע זרעא לה ואזיל, ועד אימת (עד מתי משך זמן הזריעה), אמר רב פפא עד דאתו אריסי מדברא (כאשר הפועלים חוזרים מהשדה) וקיימא כימה ארישייהו' (וכוכבי כימה נמצאים מעל הראש שלהם דהיינו באמצע הרקיע; להלן פרק ה סעיף ט). רואים שציון קביעת הזמן של סיום העונה החקלאית לא נעשה לפי תאריך, אלא לפי **מצבם של הכוכבים** בשמים.

העומד על הארץ רואה את השמש והירח סובבים אותו. כל יום השמש זורחת ושוקעת. ויש גם מחזור שנתי, שנראה כמו סיבוב של השמש סביב כדור הארץ, או סיבוב של כדור הארץ סביב השמש. גם הירח גדל וקטן, וזה סימן לסיבוב של הירח סביב כדור הארץ.

הלוח נקבע לפי שני דברים. א. מהלך השמש סביב הארץ שהוא בעצם **עונות השנה** (שנה = שונה, חוזר; שהרי עונות השנה חוזרות על עצמן), ובלשון הגמ' תקופות. ב. סיבוב הירח סביב כדור הארץ, הוא הגורם לגדילתו והתקטנותו, ועל פיו קידשו את החודשים (חודש = חדש, חידוש הלבנה).

ג. תנועה של כוכבים

איתא בסנהדרין (לט, א): 'אמר ליה כופר לרבן גמליאל כתיב מונה מספר לכוכבים, מאי רבותיה אנא מצינא למימנא כוכבי (אמר הכופר מה הגדולה, אני גם יכול לספור); אייתי חבושי (רבן גמליאל הביא חבושים) שדיניהו בארבילא (הניח אותם במסננת) וקא מהדר להו (ושובב אותם); אמר ליה מניניהו (רבן גמליאל אמר לכופר תספור אותם); אמר ליה אוקמיניהו (הכופר אמר תעצור את הסיבוב); אמר ליה רקיע נמי הכי הדרא' (רבן גמליאל ענה לו גם הרקיע מסתובב כל הזמן).

הכוכבים ברקיע **זזים כל הזמן**, הולכים וחוזרים. כשמביטים לשמים במשך הלילה, רואים כל הזמן תנועה של כוכבים, ממזרח כלפי מערב. כמו שהשמש זורחת ושוקעת, כך כל הכוכבים זורחים ושוקעים. חכמי האסטרונומיה לומדים את מהלכי הכוכבים. [היום מסבירים שתנועה זו נובעת מהסיבוב של כדור הארץ סביב עצמו, ראה להלן פרק ה סעיף ג.]

ד. שילוב השמש והירח

שנת חמה זהו הזמן שבו החמה **מקיפה** את כדור הארץ במחזור השנתי. עונות השנה נגרמות על ידי מיקומה של השמש, והן חוזרות על עצמן בכל שנה. את שנת החמה מחלקים לארבע תקופות, שהן עונות השנה.

נניח שניקח שני סביבונים, ונסובב אותם ביחד, כאשר שניהם מתחילים באותו מצב בדיוק (בשניהם האות ג בכיוון שלנו). האם יש סיכוי ששניהם יגיעו שוב ביחד לאותו מצב בדיוק, ברור שלא, מפני שהם לא מסתובבים

באותה מהירות. כל שכן כאשר מדובר בסביבוני מסוגים שונים. נמשיל את אותו רעיון על השמש והירח. כל המהלך שלהם שונה, שניהם מסתובבים, כל אחד בקצב שלו, מה הסיכוי **להשוות בין המהלכים** שלהם, לוח שנה המתאים גם לחודשי הלבנה וגם לעונות השנה שהם מהלך החמה¹.

חישובי המהלכים של גרמי השמים (חשבונות אסטרונומיים) הם מורכבים מאוד. החשבונות הללו כוללים **הרבה פרטים ודקויות**, והחשבון המדויק הוא מסובך מאוד מאוד. חלק ממקצוע האסטרונומיה דורש שימוש במתמטיקה מסובכת ובנוסחאות מורכבות. דבר זה נעשה אחרי הבנה בסיסית של מהלכי השמים ותנועת הכוכבים, כיוון הליכתם ומהירות תנועתם. ישנה אימרה; באסטרונומיה, אם החשבון מסתדר, כנראה יש איזו טעות, מפני שהחשבון האמיתי הוא **עוד יותר מסובך**. כאמור, בספר זה לא ניכנס לכל החשבונות הללו, וננסה להתמקד במבנה של המערכת והתנועה של הכוכבים.

שנים עשר חודשי לבנה אינם שנת חמה, הם קצת פחות משנה. שלושה עשר חודשים הם יותר משנה. לכן כל שנתיים-שלוש **מעברים את השנה**, ואז ישנם שלושה עשר חודשים, בשביל **להתאים** ולהשלים את ההפרש שבין שנת הלבנה לשנת החמה. לתכנן לוח המשלב בתוכו גם את החמה וגם את הלבנה זה דבר מסובך וקשה, כי צריך להשוות את החשבון כל הזמן. על דבר זה נאמר 'כי היא **חכמתכם ובינתכם** לעיני העמים'

1 שבת היא אות

לוחות השנה מבוססים על מהלך גרמי השמים, גם הלוחות של אומות העולם. לוחות השנה פועלים לפי מחזוריות בטבע, עונות השנה או מהלכי הירח. לעומת זאת שבוע ימים, דבר מקובל ומוסכם בכל העולם ואין חולק עליו, אין לו שום סימן בטבע [כוכבי הלכת שצ"מ הנכ"ל (להלן פ"ה סע' ז) אינם מציאות אסטרונומית הנראית לעין]. שבוע הוא חלק מהמציאות של העולם, בלי מחזוריות בגרמי השמים. זהו המשך אחר ההתחלה של בריאת העולם בשישה ימים וביום השביעי שבת וינפש. אות היא לבריאת העולם, וכך ממשיכה אותה מציאות ומעידה על ההתחלה. וכדברי רבי יהודה הלוי (כוזרי מאמר ראשון ס"י זז-נט): 'השמעת על אומה שחולקת בשבוע (=על השבוע) הידוע... אלא שהוא מקובל ממתחיל בו'. ובהמשך (מאמר שני סימן כ): 'וממנו תחילת המנין סמוך לששת ימי בראשית, והתחיל אדם לקרות שם לימים, וכל אשר נושבה הארץ ורבו בני האדם, היו סופרים הימים כאשר יסד אותם האדם, ועל כן לא יחלקו בני אדם בשבעת ימי השבוע'. 'ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת וינפשי' (שמות לא, יז).

(דברים ד, ו), לדעת מראש כמה זמן בדיוק יארך סיבובם של גרמי השמים בעתיד, דבר שעד היום האסטרונומים עמלים עליו (בעיקר במהירות הירח, עליו נאמר שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו, ר"ה כה, א; להלן פרק ג סעי' ב-2).

כיום משתמשים במחזור קבוע שנמסר לנו מחז"ל, תשע עשרה שנה שמתוכם שבע שנים מעוברות ושנים עשר שנים פשוטות. בזה יש סוד שהלוח הנוצרי לא ידע (ראה להלן פרק ד הערה 7), ולכן הם תיקנו את הלוח שלהם במשך ההיסטוריה.

ה. חודשי לבנה ושנת חמה

כתב האבן עזרא (שמות יב, ב): 'והשנה באמת היא לשמש לבדו... והנה **אין ללבנה שנה כלל כאשר אין לשמש חודש כלל**, כי לא יתחדש בשמש דבר, רק דבר החידוש הוא לאור הלבנה'. מצרפים שנים עשר חודשים וקוראים לזה שנה, אבל אין **הבדל** בלבנה בין חודש אחד לחודש אחר, וכל חודש חשוב ועומד בפני עצמו. **אין שנת לבנה** אמיתית, וזהו מושג שאול משנת החמה. כמו כן, השמש משלימה הקפה כל שנה, ואין במהלך השמש סימן לסיום של 29 או 30 יום.

למען הנוחות מצרפים את שני המושגים ביחד, שנים עשר חודשי לבנה נקראים ביחד **שנת לבנה**, למרות שהם יחידות נפרדות. וכן מחלקים את שנת החמה לשנים עשר חלקים, וקוראים להם **חודשי חמה**, למרות שלכאורה השנה היא יחידה אחת, בלי הבדל בין החודשים (רק בין עונות השנה, וגם ההבדל הזה משתנה בהדרגה. ראה להלן פ"ד סעי' א).

הנוצרים (לוח השנה הלועזי) משתמשים רק בשנת החמה. שנה הוא זמן מאוד ארוך, וקשה לאנשים לזכור אם היום עומדים ביום המאתים עשרים ושלוש או מאתיים שלושים וארבע, לכן חילקו את השנה לשנים עשר חלקים וקראו להם חודשים. אין סימן במציאות לחלוקה הזו, היא לא קיימת במהלך השמש ולא במהלך הירח. הערבים (המוסלמים) משתמשים רק בירח, והחגים שלהם נופלים לפעמים בקיץ ולפעמים בחורף, הם לא מתחשבים בעונות השנה ובשנת החמה.

מכיון שיש הפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה, חודשי החמה וחודשי הלבנה **לא מתחילים בדיוק באותו זמן**. זמן האביב של חמה מכונה ניסן של

חמה, אבל לא מוכרח שהוא יחול בחודש ניסן של לבנה, והוא יכול להתחיל קצת לפניו או אחריו (פי' המיוחס לרמב"ם ראש השנה יא, ב ד"ה רבי אליעזר). בעיבור השנה התכלית היא שפסח יהיה באביב של חמה, דהיינו שזמן האביב של חמה יחול עד ט"ו ניסן של לבנה (להלן חלק ב פרק יח).

ו. זוית ונקודת מבט

הרגילו אותנו להסתכל ולצייר זויות ועיגולים על דף נייר, כאשר לנייר יש ארבעה כיוונים - ימין שמאל למעלה ולמטה. מלבד אנשי מקצוע העוסקים בבנין (אדריכלים וכדומה), רוב הציבור אינם רגילים לצייר גם לגובה. לאדם מן השורה קשה לקרוא תוכניות בנייה ולהבין את היחס בין השטח לגובה, חלל החדרים לעומת גובה הקומות והחלונות. לכן קשה לנו לדמיין ולהבין כאשר מדובר בשישה כיוונים ולא בארבעה, גם לגובה - מעל ומתחת, תלת מימד. כאשר החשבון יותר מורכב, ההמחשה נעשית קשה שבעתיים, בפרט עם מוגבלויות הדפוס על נייר, לעומת המחשה עם גלובוס וכדורים. בנוסף, המרחקים הגדולים גורמים לשינוי בפרופורציות וביחס בין הכדורים בהמחשות, ומשחק מסויים עם הזויות.

לדוגמא מיקום השמש בזמן הזריחה. רואים בבירור שהזריחה בקיץ נוטה לשמאל ובחורף לימין. כאשר אדם עומד בארץ ישראל ומסתכל לכיוון מזרח, בקיץ הוא יראה את נץ החמה בשמאל שזה צפון מזרח, ובחורף בימין שהוא דרום מזרח (עירובין נו, א; להלן פרק ד סעי' ב-ג).

זוית זו תלויה ביחס שבין כדור הארץ ובין השמש. כדור הארץ עומד באלכסון ביחס לשמש, ויש הבדל בין קיץ לחורף. ההבדל הוא שבקיץ האלכסון נוטה לכיוון של השמש, ובחורף הפוך. אנחנו רוצים להבין ולהמחיש את המבט של האדם שעומד בארץ ישראל ומביט לכיוון השמש. דבר זה לא יתאפשר בציור של שני הכדורים מלמעלה, אלא רק בנסיון להפוך את התמונה לזוית הראיה של הצופה, לנקודה שבה הצופה עומד, ואז נראה את השמש נוטה לשמאל או לימין.

לצורך כך ראה צילומים ושרטוטים להלן פרק ד סעיף ג, והמחשת כיוון הראיה של הצופה.

ז. חכמתכם ובינתכם - סוד העיבור

'כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים' (דברים ד, ו). סוד העיבור נאמר בעיקר על השילוב בין זמני השמש והירח, אותו הסתירו מפני ההמון (כתובות קיא, א ורש"י ד"ה שלא יגלו). וזה כולל את הידע המדויק של התקופה (ר"ה ח, א ורש"י ד"ה ואי בעית אימא, וראה שבת עה, א ורש"י ד"ה לעיני ומאירי שם ד"ה מצוה), כמה זמן יקח לגרמי השמים לעשות את הסיבובים שלהם, ולהתאים בין החשבונות השונים².

חכמתכם ובינתכם נאמר גם על הכח לקבוע את המועדים, 'מקדש ישראל והזמנים - ישראל דקדשינהו לזמנים' (ברכות מט, א), לחכמים יש כח לקבוע את הזמנים גם באופן שאינו תואם בדיוק את מהלך גרמי השמים, אלא לפי הצורך של עם ישראל (ר"ה כ, א-ב מאיימין על העדים, שם כה, א אתם אפילו מזידין; להלן פרק ב סעיף ב, חלק ב פרק י, כגון לא אד"ו ראש (ראה להלן פרק ו סעי' ג הדחיות), וזה עוד דבר שהסתירו מפני ההמון (ראה ר"ח ר"ה כ, א ד"ה כי אתא; הובא להלן פרק ב סעיף ב). סוגיות שלמות עוסקות בגדרים ובפרטי הדינים של כח זה.

[ייתכן שעצם המציאות של הלוח העברי, השומר על עונות השנה, נראתה לאומות העולם כשליטה על הטבע בעת קביעת שנה מעוברת.]

2 אסטרונומיה מודרנית

מטרת ספר זה הינה לבאר את דברי חז"ל והראשונים לפי הדרך שהראשונים ביארו את הסוגיות, וזה מתאים עם האסטרונומיה שהיתה מקובלת בתקופת הראשונים. בענין זה כתב הגר"י מרצבך זצ"ל (עלה יונה בפרק והארץ לעולם עומדת) שאין לשלול את המציאות המוכרת בימינו, וזה לא מעיקרי האמונה. שוב מצאתי זאת באברבנל (ישועות משיחו חלק שני הקדמה, המין השישי). [סוגיות אחרות בחז"ל, שאינן נוגעות לחשבונות העיבור, לא התפרשו לפי פשוטם, ומפרשי האגדה פירשום בדרך דרוש או סוד (למשל ראה להלן פ"ה סו"ס ד). ראה עוד עלה יונה שם, ואכ"מ.] אין כאן מטרה ולא זה המקום להסביר את המדע המודרני, אך פטור בלא כלום אי אפשר.

ההבנה המקובלת כיום בכל מהלכי גרמי השמים היא שהארץ סובבת סביב השמש ולא השמש סביב הארץ, וכן מסבירים שאין גלגל יומי שמניע במהירות את כל גרמי השמים, אלא הארץ היא שסובבת סביב עצמה (ראה להלן פ"ה סעי' ג). חשוב להדגיש שאין הבדל בחשבונות ובמהירות התנועה של הכוכבים, ובסופו של דבר מגיעים לאותה תוצאה ואותה תמונה של כוכבים שהצופה יראה, וכן אותם זמני זריחה ושקיעה. כל ההבדל הוא בהבנה, איך המערכת פועלת, וכיצד היא תיראה לעומד מן הצד וצופה על כל המערכת מבחוץ.

סוד העיבור שנמסר לחכמינו איש מפי איש בהלכה למשה מסיני כולל את החשבונות המדוייקים, אותם הסתירו דורות רבים מפני אומות העולם (ראה במהר"ל שהובא להלן חלק ב פרק ד). ואכן דיוק החשבונות מוכח גם היום (הסטיות הקלות אינן משמעותיות), לוח השנה שלנו שומר על המסגרת שלו (אפילו בחשבון הממוצע), ואילו לוח השנה הנוצרי נאלץ לתקן את עצמו כמה פעמים (ראה פרק ד הע' 7).

חכמת התכונה והבנת המערכת האסטרונומית שנמצאת ברמב"ם ובשאר הראשונים אינה מדברי הנביאים שקיבלו מהלכה למשה מסיני, אלא מה שהם למדו מחכמה יוונית. כאמור, הזמנים ודיוק החשבונות התקבלו מבית אבי אבא של רבן גמליאל (ראש השנה כה, א), ועל פיהם נקבעו הלכות קידוש החודש ועיבור השנה; אבל ביאור מהלכי הכוכבים והחכמה האמיתית שהיתה ביד חכמים לא ידועה לנו, ודבריהם לא הגיעו לידינו. ההסברים של הראשונים הינם לפי הגישה המדעית שהיתה מקובלת בתקופתם, שהתבססה על חכמת יוון, ועל פיהם חיבר הרמב"ם את הלכות קידוש החודש; וכפי שכתב (פ"י? הכ"ד) 'היא חכמת התקופות והגימטריאות שחיברו בה חכמי יוון ספרים הרבה, והם הנמצאים עכשיו ביד החכמים. אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם, אין חוששין למחבר, בין שחיברו אותם נביאים בין שחיברו אותם גוים, שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי, אין סומכין על זה האיש שאמרו או שלמדו אלא על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע'.

הרחיב בזה בשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' קד) 'כי זאת החכמה, אף על פי שהיא חכמתינו ובינתנו... אבל מפני הגלות אבדה זאת החכמה ממנו... והוצרכנו לחצוב לנו בורות נשברים, ובילדי נכרים נשפיק (=נתעסק). ישעיהו ב, ו) באלו העניינים. וחכמי יוון חקרו יפה בזאת החכמה מחקר מסכים לקבלתנו, ואולי הגיעו אליהם ספרינו בבית שני כשגברה ידם עלינו, וקראו אותם חכמות על שמים, אף על פי שהם חכמותינו באמת וצריכות לתורתנו לדעת ענין קביעות החודשים והמועדים אשר תלויים בהם הרבה מצוות חמורות כחיוב כרת וזולתם'.

האסטרונומיה המודרנית מתאימה ומובנת לפי כללי המדע המקובלים בימינו, איזון בין כחות משיכה (וקטורים) של הכוכבים לפי המשקל (המסה) שלהם וכי. אולם גם האסטרונומים המודרניים מודים לכך שהאסטרונומיה העתיקה מתאימה למראה עיני הנמצא על פני כדור הארץ, והאסטרונומיה המודרנית היא כפי שהדברים ייראו לצופה מן הצד. לאדם העומד במקומו נראה שהשמש והירח מסתובבים סביבו.

בנוסף, גם האסטרונומים אומרים שקשה מאוד להוכיח את התיאוריה שהארץ סובבת סביב השמש. האסטרונומיה המודרנית נשארה בגדר תיאוריה, דהיינו הסבר המערכת באופן שמתדר ומתאים עם כל הפרטים (או רובם המכריע), אך לא הצליחו להוכיח אותה. גם הוכחה אפשר להפריך, אבל תיאוריה היא כזאת שעדיין לא הוכחה. הגישה האחרונה אומרת שזו שאלה פילוסופית (לפי היחסיות שתוסבר בהמשך), מפני שאין נקודה שהיא ודאי עומדת, והשאלה מה מחליטים שהוא עומד, ואז השני מסתובב סביבו.

ונתקן הדבר להעשות בגדולי הדור, לפי שהוא ענין חכמה גדולה,
גם יאמרו כי ממנו יודע מקרה השנה בתבואות,
ואין ראוי למוסרו אלא לגדולים וחסידיים.

ספר החינוך מצוה ד

כל תזוזה של דבר היא יחסית, אם נניח שני חפצים על שולחן ונזיז את השולחן ביחד איתם, ביחס לשולחן אי אפשר לומר שהחפצים זזו, משום שהם נשארו במקומם על השולחן. ביחס לריצפה הם זזו, וביחס לשולחן הם לא זזו. ידיד שלי טס במטוס, ועל ידם היה מטוס נוסף שטס באותה מהירות (נחיתה בשדה התעופה במדריד, בשני מסלולים מקבילים). היה נראה לו כאילו המטוס שליזם עומד באויר ללא תנועה, המהירות של שני המטוסים היתה זהה, וביחס אליו לא היתה תנועה.

כיון שגרמי השמים נמצאים בתנועה, לא קיימת נקודה שבעזרתה נוכל למדוד מי עומד ומי זז ביחס למי. אם ננקוט שכדור הארץ נמצא במקומו, אזי האסטרונומיה העתיקה היא הנכונה. אם נעמוד כצופה מן הצד שרואה את השמש וכדור הארץ מבחוץ, אזי ייתכן שהאסטרונומיה המודרנית היא האמת. אבל גם אז, מנין לנו שהצופה בחוץ הוא עומד במקומו, אולי גם הוא זז ביחס לכדור הארץ, ובעצם רק כדור הארץ הוא העומד במקומו. כך ניתן לומר שגם הארץ וגם יתר גרמי השמים נמצאים בתנועה, אלא שביחס לארץ תנועת השמש והירח מהירה יותר.

מעניין להוסיף את דברי המהר"ל (נתיב התורה סוף פרק יד, אור חדש שם בתחילת העמוד): 'כי האומות הם שרוצים להתחכם בחכמה הזאת ביותר, והיו מתחכמים בזה בחכמה עצומה מאוד מאוד, כאשר ידוע, ותמיד באו אחריהם וביטלו טרחם אשר טרחו ועמדו עליהם, וכמו שבא אחד שהיה נקרא בעל תכונה חדשה, אשר נתן ציור אחד, וכל אשר הבינו הראשונים אשר לפניהם ונתנו הראשונים ציור ומהלך לכוכבים ומזלות ולגרמי השמים, סתר את כולם, ונתן ציור חכמה חדשה, רק שהוא עצמו כתב כי עדיין לא יוכל ליישב את הכל. וכאשר ישראל חושבים תקופות ומזלות ונותנים טוב טעם ודעת, כי דבר זה שהיה מחלוקת ביניהם, בזמן אשר מסבב השמש גלגלה והירח גלגלה, לא השוו דעתם, כי איך יהיו משוים את דעתם, כי כל אחד התחכם מדעתו ושכלו, ואיך אפשר לעמוד על הרגעים ועל השעות שמסבב כל גלגל וגלגל. אבל חכמי ישראל, שהיה הדבר מקובל בידם מפי משה מסיני, שמסר לו השם יתברך, הוא בלבד אפשר לו לדעת האמת. וכך הוא, כי הדבר שהוא בידנו, מקובל לנו במהלך החמה והלבנה, אומרים על זה שהוא יותר נכון ויותר מקובל. ומכל שכן כאשר היו חכמי ישראל הראשונים, שהיו יודעים כל הדברים על אמיתתם, כפי מה שקיבלו מפי הנבואה מפי משה, ולכך על זה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים!'

פרק ב - הקדמה כללית

א. קביעת הזמנים

כתב הרמב"ם (סה"מ עשה קנג) 'שציונו ית' לקדש חודשים ולחשב חודשים ושנים, וזו היא מצות **קידוש החודש**, והוא אמרו יתעלה (שמות יב, ב) החודש הזה לכם ראש חודשים... ואמרו (דברים טז, א) שמור את חודש האביב, הורה כי שנתנו ראוי **שנשמור בה פרקי השנה**, ולכן תהיה שמשית'.

החודש נמנה לפי **מהלכי הלבנה** - 'חודשי השנה הם חודשי הלבנה, שנאמר עולת חודש בחודשו, ונאמר החודש הזה לכם ראש חודשים. כך אמרו חכמים הראה לו הקב"ה למשה במראה הנבואה דמות לבנה, ואמר לו כזה ראה וקדש' (רמב"ם פ"א ה"א).

עוד נאמר בענין זה (שמות לד, כב) 'וחג שבועות תעשה לך ביכורי קציר חיטים, וחג האסיף תקופת השנה'. החגים נקבעים לפי התאריך, שהוא חודשי לבנה, אבל הם צריכים לחול גם לפי עונות השנה, פסח בזמן האביב וסוכות בזמן האסיף. (אם מקפידים על פסח בזמן האביב, בהכרח שסוכות יהיה בזמן האסיף).

על בית הדין לדאוג לכך שהשנה תהיה מתוקנת לפי **מהלך השמש**, שעונות השנה יישמרו ויהיו בזמן הקבוע להם, על ידי שחודש ניסן יהיה באביב. אחת לכמה שנים מעברים את השנה ומוסיפים חודש אדר ב', בשביל להשלים את ההפרש בין שנת החמה לבין חודשי הלבנה. הלוח שלנו מבוסס על הירח וגם על השמש, עיקר קביעת התאריך הוא לפי הירח, ומתאימים אותו גם למהלך השמש¹.

1 ט"ו בשבט

דוגמא לכך ט"ו בשבט, עליו נאמר (ר"ה יד, א) שיצאו רוב גשמי שנה (שכבר עברו רוב ימי הגשמים) ועדיין רוב תקופה בחוץ (רוב התקופה צריכה לבוא, רוב החורף עדיין לא עבר). ט"ו בשבט ר"ה לאילנות (שם ב, א), והסיבה לכך היא שהגיע זמן חניטת הפירות, 'הגשמים מעלים שרף באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה' (רש"י שם יד, א ד"ה

אחד **הסודות** בקביעת לוח השנה הינו ההתאמה בין שנת החמה לשנת הלבנה. אומות העולם ניסו לחקות דבר זה, ולא הצליחו. חז"ל הסתירו מהם את הסודות האמיתיים של החשבון (כתובות קיא, א).

ההתאמה בין שנים עשר חודשי לבנה לבין שנת החמה כוללת את החשבון של ההפרש ביניהם, ואת ידיעת רגע המולד וזמן ראיית הלבנה, את זמן התקופה הממוצע ואת הזמן האמיתי.

כיום הדברים נעשים על פי חשבון קבוע מראש. גם בעבר **נעזרו בחשבון** (רמב"ם פ"ו ה"א), אבל קבעו את הזמנים על פי הראיה בפועל, על ידי שמיעת עדים. על זה נאמר למשה רבינו ע"ה כזה ראה וקדש (שמות יב, ב), מצוה לקדש על הראיה (ר"ה כ, א; להלן חלק ב פרק ט. וראה רמב"ם פ"א ה"א הנ"ל, ורש"י שמות שם, דהראהו לבנה בחידושה).

[מעניינת דעת רס"ג שתמיד השתמשו בחשבון, ראה יסוד עולם מאמר רביעי פרק ו.]

ב. בית דין

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ה): 'אין ראיית הירח מסורה לכל אדם כמו שבת בראשית, שכל אחד מונה ששה ושובת בשביעי, אלא לבית דין הדבר מסור, עד שיקדשוהו בית דין ויקבעו אותו היום ראש חודש הוא שיהיה ראש חודש, שנאמר החודש הזה לכם, עדות זו תהיה מסורה לכם'.

קידוש בית דין הוא זה שקובע את החודשים. דבר זה נאמר אפילו אם קידוש החודש נעשה שלא כדין, כמאמר הגמ' (ר"ה כה, א) 'אתם אפילו שוגגין אתם

הואיל). לכאורה דבר זה צריך להיות לפי עונת השנה ולא לפי התאריך בחודשי הלבנה, ולפעמים התאריך בחודשי הלבנה מוקדם, והזמן הראוי מצד שנת החמה שהיא עונת השנה מגיע אחרי ט"ו בשבט של חודשי הלבנה; וכשאלת הגמ' (ר"ה טו, א), בענין ר"ה לאתרוג) שבט דחודשים או שבט דתקופה. דבר זה בולט במיוחד בשנה מעוברת, שעונת השנה מתאחרת, ובט"ו בשבט לא מורגש שהגיע זמן חניטת הפירות. אבל גם זמני הרביעה המבוארים בגמ' (תענית ו, א) נזכרו לפי חודשי לבנה, ודין תענית בזמן עצירת גשמים נקבע על פיהם (שם י, א). מאידך, שמעתי שמבואר בסוגיות הגמ' שחובת התענית אינה על זמן הגשמים של עונת השנה, אלא בגלל שהתפללנו ולא נענינו, ומשמע שזמן הגשמים הוא לפי התפילות, וממילא רוב גשמי שנה וט"ו בשבט - גם הם צריכים להיות לפי התאריך בחודשי השנה, לפי התפילות. (אמנם יש שנים בהם הגשמים מוקדמים או מאוחרים, בכירות או אפילות, שם ו, א. גם יש חולקים על זמן תענית גשמים בשנה מעוברת, ראה תוספתא תענית פ"א ה"ב).

אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין'. כתב האגרות משה (או"ח א סי' קמב) 'דאמירת ראש הבי"ד הוא פסק הדין שפסקו אחר חקירתם את העדים שהחודש מקודש, וזה הוא לעיכובא, אף שכבר הדבר ברור, משום שצריך שיהיה על פי פסק דין של הבי"ד, כמפורש בריש ראוהו בי"ד (ר"ה כה, ב) נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר'.

נתנה תורה **רשות** לבית דין לעבר את השנה עבור כל **צורך** שיראו, מלבד סימני התקופה שהם חיובי (תו"כ אמור פ"ט ה"ה, הובא בשקל הקודש פ"ד ה"ה ס"ק כד). מבואר בגמ' (סנהדרין יג, א-ב ועוד) שבית דין יכולים לעבר את השנה **מכל מיני סיבות**, ולא רק בגלל תקופות השנה. למסקנת הגמ' (ראש השנה כ, א-ב, וראה רמב"ם פ"ג הלכות יז-יח), כשם שנתנה תורה רשות לעבר את השנה, כמו כן נתנה תורה **רשות** לעבר או לקדש את **החודש**, לפי ראות עיני בית דין (ראה להלן חלק ב פרק י). לישראל ניתן **כח לקבוע** את המועדים, 'שאין הדבר מסור אלא להם, ומי שציוה לשמור המועדות הוא ציוה לסמוך עליהם' (רמב"ם פ"ב ה"י).

היו גם בעלי אינטרסים שניסו לרמות את החכמים ולהשפיע על קביעת השנה והמועדים, המפורסמים שבהם הינם הצדוקים שרצו שספירת העומר תתחיל ביום ראשון. הם ניסו לדאוג לכך שיו"ט ראשון של פסח יחול בשבת, משום שהם למדו שספירת העומר מתחילה במוצאי שבת - 'ממחרת השבת', והם ניסו להשוות את חג שבועות שלהם לחג שבועות האמיתי (ר"ה כב, א-ב, מנחות סה, א). כמו כן המלך והכהן הגדול היו נוגעים בדבר ופסולים להצטרף לבי"ד של עיבור שנה (סנהדרין יח, ב). מסתבר שהיו עוד סיבות ועוד אנשים עם כוונות שונות.

אומות העולם ניסו ליצור לוחות שנה, ללא הצלחה ממשית². הלוח הערבי לא כולל את עונות השנה, ובלוח הנוצרי אין חודשים אמיתיים (ראה לעיל פרק א סע' ד-ה). כמו כן, בלוח הנוצרי היו טעויות, והוא עבר תיקונים ושינויים במשך הדורות³. לכן הם הצירו מאוד על חכמי העיבור, וגזרו גזירות (סנהדרין יב, א, ר"ה כה, א רש"י ד"ה ניזיל). וגם הטעו את העם

2 הנוצרים הראשונים קבעו את החגא שלהם לפי השנה היהודית. שנה מעוברת שיבשה להם את כל החשבונות הללו. גם יש טוענים ששנה מעוברת הפריעה לרומאים בגלל המכס.

3 ראה להלן פרק ד הע' 7.

בקביעת החודש, ושיבשו את פעילות המשואות (ר"ה כב, ב מתניי). מסתבר שהלוח היה סמל לקדושת ישראל שקבעו את הזמנים. כאמור לעיל (סוף פרק א סעי' ז) בי"ד לא היו מגלים את שיקול הדעת והכללים של עיבור שנה, וכדברי רבינו חננאל (ר"ה כ, א ד"ה כי אתא): 'כפי המסורת שהיתה ביד בי"ד ועיברוה לאלול, מפני שקראו סוד העיבור מפני שבי"ד לא היו מגלין אותו אלא למזומנים לעיין בדבר זה, והיה אותה שנה יום ל' לאלול יום הסמוך לשבת בין מלפניה בין מלאחריה, וכיון שראה עולא כי עיברו בי"ד לאלול נדמה לו שבי"ד מעברין על צורך השעה שלא יבוא ראש השנה בערב שבת ולא באחד בשבת... וחלילה לעבר אלא על המסורת שמסורה בידם ממש רבינו, אבל משלא נתגלו העיקרים מדומים כי על כל צורך מעברין, ועל זה אמר עולא אין שם צורך לדבר אלא מפני... ודברים הללו שאמר עולא ור' אחא איכא למימר שעשו אותן בי"ד סעד למסורת שבידם שבהן מעברין כענין שעיקר עיבור השנה באביב'.

ג. זמן ממוצע

כאמור, החשבונות של מהלכי הלבנה והחמה **מורכבים מאוד**, ותלויים בהרבה מאוד פרטים. מסרו לנו חז"ל (הלכה למשה מסיני) **חשבון ממוצע**, בו החשבון הרבה יותר קל, ועל פיו נקבע לוח השנה לפי חשבון (רמב"ם פ"ה ה"א). אולם יש לדעת שהחשבון הזה לא לגמרי מדוייק, וישנן סטיות ממנו. בשביל הבנת רוב הסוגיות מספיק החשבון הממוצע, מלבד בכמה מקומות שבהם אביא בעז"ה יותר פרטים. כאמור, ספר זה מתמקד במבנה של המערכת, ולא בחשבונות.

גם בעת בדיקת החשבון האמיתי משתמשים בחשבון ממוצע, ואחר כך בודקים את ההפרשים בין החשבון הממוצע לחשבון האמיתי (רמב"ם פ"ו ה"א).

וביאר החזון איש (קונטרס י"ח שעות אות יב) מדוע אפשר להשתמש בזמן הממוצע, וז"ל: 'לא קבעוהו חכמים אלא על מולד האמצעי, שמפני שנתמעטו הלבבות ובטלה הראיה אמרה הלמ"מ **שאפשר לקבוע** על פי החשבון ועל פי מולד האמצעי (= הממוצע), שהרי **עיקר הקביעות נשמר** על ידי האמצעי, ואם האמיתי מתקדם סופו לשוב ולהתאחר, ואם מתאחר סופו להתקדם, ובשעת ראיה קבעו על פי מולד האמיתי'.

ד. ראיית הלבנה

החשבונות הם על זמן המולד עצמו. קידוש החודש נעשה על סמך **ראיית** חידושה של לבנה, כמו שנאמר כזה ראה וקדש. ראיית הלבנה אפשרית קצת זמן אחרי המולד, ומשך הזמן הזה תלוי בהרבה פרטים (להלן פרק ג סעי' א-5).

בית הדין היו מחשבים את זמן המולד האמיתי, ואת הזמן שבו היה אפשר לראות את הלבנה, ולפי זה הם יכלו לדעת אם העדים משקרים. ראיית הלבנה בחידושה היא קשה, בגלל שהירח אז דק מאוד, ונראה במשך זמן קצר (להלן פרק ג סעיף א-4), וכדברי רש"י (סוכה נד, ב ד"ה לידע) שרוב בני אדם לא ראו חידוש הלבנה.

ה. חשבונות

בחשבון רגע המולד וקביעת ראש החודש צריכים להתחשב בחלקי השעות המצטברים לשעות וימים (ערכין ט, ב; להלן פרק ג סעיף ג וחלק ב פרק יב סעיף א). חודש ממוצע של לבנה הוא קצת יותר מ-29.5 ימים (ועוד 793 חלקי שעה - תשצ"ג חלקים מתוך 1080). מכיון שלא עושים חודש מחצאי ימים, עושים חודש של 29 או 30 יום. אם חודש היה 29.5 ימים בדיוק, היו עושים חודש אחד חסר ואחד מלא בצורה מסודרת, אבל צריך להתחשב בתוספת של תשצ"ג חלקים.

שנת חמה היא 365 ורבע יום (וי"א קצת פחות מרבע יום). מחלקים את שנת החמה לארבע תקופות (עונות שנה). ההפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה הוא קצת פחות מ-11 ימים, והוא מצטרף לחשבון של שנה מעוברת.

ו. קביעת ראש חודש

איתא במגילה (ה, א) ובנזיר (ו, ב - ז, א): 'ואמר רבי אבא אמר שמואל מנין שאין מונין ימים לשנים שנאמר לחודשי השנה, חודשים אתה מונה לשנים ואי אתה מונה ימים לשנים, ורבנן דקיסרי משום רבי אבא אמרו מנין שאין מחשבין שעות לחודשים שנאמר עד חודש ימים, ימים אתה מחשב לחודשים ואי אתה מחשב שעות לחודשים'. [למרות שפשט הגמ' עוסק בדיני ממונות, הרמב"ם (פ"ח ה"א) הביא זאת בהלכות קידוש החודש.]

המולד מתרחש **ברגע מסויים** במשך היממה, בכל חודש בשעה אחרת. החודש לא מתחיל באותו רגע, אלא קובעים את היום הראוי לראש החודש, **ומתחילת אותו יום** החודש מתחיל. המולד הוא סיבה לקביעת החודש, אבל היום שבו ראש החודש יחול בפועל נקבע על ידי בית דין (ובימינו על פי החשבון שנקבע מראש). כאמור, יש לבית דין כח לשנות קצת מרגע המולד, והמועדות נקבעים על פי בית דין, יומי שציוה לשמור המועדות הוא ציוה לסמוך עליהם (רמב"ם פ"ב ה"י).

כמו כן, התקופה נופלת באיזה שהוא זמן **במשך היום**, וגם לאו דוקא בתחילת חודש הלבנה (פי' המיוחס לרמב"ם ר"ה יא, ב ד"ה רבי אליעזר). מתחילים את השנה בתחילת חודש, ולא באמצע חודש, בוודאי שלא באמצע היום.

חלוקת החודשים וההתאמה בין החמה ללבנה צריכים להתאים למולדות ולתקופות, ועם כל זה לשמור על צורה מסודרת של ימים לחודשים וחודשים לשנים.

אמר תקעו בחודש שופר (תהילים פא, ד),
 כלומר בראש חודש, שכן כתיב מחר חודש,
 על חידוש של לבנה.
 ועוד, כי בזה החודש מתחדשים כל המעשים
 ופועלי האמת גם כן נוטלין פרס מאביהם שבשמים
 ובו ענין סוד העיבור והיקף המחזורים
 וסוד שנה והנפש ועולם המזכרים בספר יצירה,
 ועל זה נתקשה משה בענין הירח
 והשם יתעלה מחדש בו מלכותו בכל שנה ושנה.

דרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א)
 דרשה לראש השנה ד"ה ודוד המלך

פרק ג - מהלכי הלבנה

א. רקע

א-1. חידוש הלבנה

הלבנה נסתרת בכל חודש וחודש ואינה נראית כמו שני ימים או פחות או יותר, כמו יום אחד קודם שתדבק בשמש בסוף החודש, וכמו יום אחד אחר שתדבק בשמש ותראה במערב בערב. ובליל שתראה בערב אחר שנסתרה הוא תחילת החודש' (רמב"ם פ"א ה"ג).

חודש הוא מלשון חדש - חידוש הלבנה. ראש החודש נקבע בזמן שבו הלבנה מתחדשת. ראש החודש נקבע לפי המולד, הזמן בו הלבנה כאילו נולדת מחדש. אחר כך הלבנה הולכת וגדילה עד אמצע החודש, ואז הולכת וקטנה עד שהיא נעלמת שוב בסוף החודש.

א-2. מופעי הירח

לעינינו צורת הירח משתנה במשך החודש, בתחילת החודש הוא נראה כעין קו דק מקומר (צורה של בננה), ובאמצע החודש ככדור שלם, ואז הוא מתקטן שוב עד להיראותו כחצי כדור, והולך ונהיה דק מאוד עד שהוא נעלם, ושוב מתחדש.

הירח הוא גוף חשוך, ואנחנו רואים רק את החלק המואר ממנו. בלילה אפל, אם נאיר על קיר בעזרת פנס, נראה רק עיגול, לפי אלומת האור של הפנס. שאר הקיר ישאר חשוך ולא נראה אותו. גם הירח כך, אנחנו יכולים לראות רק את החלק המואר, שזה החלק הפונה לכיוון השמש¹.

1 אויר צלול

כאשר האויר צלול (אחרי כמה ימי גשם), בתחילת החודש שאז הירח דק ולא כל כך מאיר, לפעמים אפשר להבחין בכל העיגול של הירח. הסיבה לכך היא שכדור הארץ מחזיר את אור השמש, והוא מאיר את הירח באור חלש. אם הירח מאיר בחוזקה (באמצע החודש), אור הירח מסנוור ומפריע לראות את חלקו החשוך. וכן צריך אויר מאוד צלול, ללא אבק ומפריעים נוספים, בשביל לראות את האור החלש הזה. (ראה גם רמב"ם פ"ח ה"ב שבימות הגשמים ביום צח יראה הירח יותר).

(גם בלילה, כאשר השמש מוסתרת מעינינו, חלק הירח המואר פונה לכיוון השמש. הירח נמצא מעל האופק שלנו, אך אינו מוסתר מהשמש שנמצאת בצד השני.) לירח אין אור עצמי, והוא מחזיר את אור השמש, וכך בליל ירח (=לילה עם ירח מלא, באמצע החודש) יש אור משמעותי.

הירח עצמו הוא כדור, חצי ממנו פונה לכיוון השמש והוא מואר. אפשר לראות רק את החלק שפונה לכיוון כדור הארץ, ולא תמיד זה החלק המואר. עם התנועה של הירח סביב כדור הארץ במשך החודש, הוא נראה גדל וקטן, לפי החלק הפונה לעבר כדור הארץ. באמצע החודש נראה את כל החלק המואר, ובשאר הזמנים רואים רק חלק מתוך החצי המואר של הירח. המולד בא ברגע שבו הלבנה עומדת **בין השמש לבין כדור הארץ**, ומתחילה להתחדש שוב.²

א-3. הקפת לבנה

הלבנה מקיפה את כדור הארץ. חודש של לבנה הוא קצת יותר מהקפה, משום שהירח צריך לעמוד בין השמש לבין כדור הארץ, וגם השמש זזה קצת במשך החודש³. בראש חודש הירח נעלם לגמרי, מפני שכל חלקו המואר פונה לכיוון השמש. אחר כך הירח נראה מחדש, הולך וגדל עד

2 מה זה מולד

ישנן שלוש אפשרויות מה זה מולד (יסוד עולם מאמר שלישי פרק יא). הרגע בו הלבנה נמצאת בדיוק בין כדור הארץ והשמש, רגע הקיבוץ של שני המאורות לפי מיקומם במעלות, לאחר שהלבנה סיימה הקפה סביב כדור הארץ; ממקום זה הלבנה ממשיכה לסיבוב נוסף, אפשרות שניה היא שתחילת הסיבוב הנוסף נקרא המולד, תחילת מרוצתו של הירח מיד אחרי הקיבוץ, רגע אחרי הרגע הנ"ל. אפשרות שלישית היא ראיית הלבנה בחידושה, עד שייראה עמוד מרוחב הירח החדש, שזה בתחילת הלילה למחרת הזמנים הנ"ל (או יומיים אחרי), ראה בהמשך הפרק.

3 קצת יותר מסיבוב

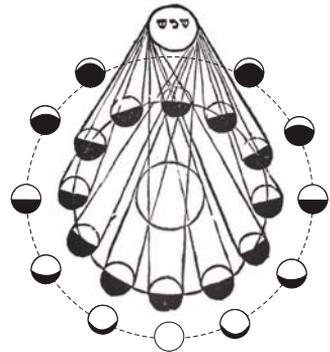
החודש לא נקבע לפי ההקפה של הלבנה סביב כדור הארץ, אלא לפי **זמן המולד**, דהיינו הזמן שבו הלבנה עומדת בין השמש ובין כדור הארץ. זמן המולד הוא קצת יותר מהקפה של הלבנה סביב כדור הארץ, משום שבמשך החודש גם החמה התקדמה קצת, והלבנה צריכה להשלים גם את המרחק הזה. הקפה של הלבנה סביב כדור הארץ היא בערך 27.33 ימים, ועוד כיומיים הלבנה צריכה להמשיך, אל המקום שאליו נעה השמש.

אמצע החודש, ואז רואים כדור שלם, את כל החצי המואר של הירח. באמצע החודש הירח נמצא מול השמש, בצד השני של כדור הארץ, דהיינו כדור הארץ נמצא בין השמש ובין הירח (בגובה אחר, כך שאינו מסתיר מהירח את אור השמש). בסוף הרבע הראשון וסוף הרבע השלישי של החודש רואים חצי כדור, לפני כן ואחרי כן כעין בננה, או באופן יחסי למיקום הירח והשמש. בחציו השני של החודש הירח הולך ומתחסר ונהיה קטן, עד שבסביבות ראש חודש הירח נעלם שוב.

ראיית הירח בזמנים שונים במשך החודש. הירח עצמו בצורת כדור, חצי ממנו מואר, אך למעשה אפשר לראות רק את החלק שפונה לכיוון כדור הארץ.

אופן ראיית הירח במשך החודש

העיגול הפנימי מראה את החלק המואר של הירח, העיגול החיצוני מראה את הירח בזווית הראייה של העומד על פני כדור הארץ, שהוא הקטע המואר מתוך חצי הירח שפונה לכיוון של כדור הארץ.

[התמונה הפנימית מתוך ספר נחמד ונעים, שער ח סימן רט, דף סא, ב. המחבר הרב דוד גזו, נכתב בשנת שע"ג, נדפס ביעסניץ תק"ג. דפוס צילום בסידרת הספרים פועל ה' (כולל שמונה עשרה ספרים בענייני תכונה), בני ברק תשנ"ח. תמונה זו נמצאת גם בכמה ספרים קדומים נוספים.]

ובמבט של הצופה

ראיית המולד, הירח התקדם קצת

מולד, הירח בין כדור הארץ ובין השמש

חצי חודש - ירח מלא

במבט של הצופה

רבע חודש

מופעי הלבנה במשך החודש

השמש מאירה חצי מהירח, והוא החלק שאנחנו רואים. לא ייתכן שהחלק החשוך יפנה לעבר השמש. פגימת הלבנה היא החלק החשוך, ולכן מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה (ר"ה כג, ב).

א-4. זמן ראיית הירח

יכולים לראות את הירח רק כאשר הוא נמצא מעל האופק שלנו (בשדה הראיה שלנו, ולא מוסתר על ידי כדור הארץ עצמו. ראה להלן פרק ה סעיף א), במקום בו אפשר לראותו מהנקודה בה אנו עומדים על פני כדור הארץ, ולא בצד השני של כדור הארץ. עם סיבוב כדור הארץ על צירו (ראה להלן פרק ה סעיף ג), הירח שוקע ונעלם עד למחרת. כאשר הירח נמצא בכיוון של השמש, סמוך למולד, רוב הזמן הירח נמצא באופק שלנו כאשר השמש זורחת, ואז אור השמש מסנוור ומפריע לראות את הירח.

משך הזמן שעבר מרגע המולד ועד ראיית הירח משפיע על רוחב הירח (שיניתי את הפרופורציה בתמונה בשביל המחשה בולטת)

איתא בתוס' (ר"ה כ, ב ד"ה חצות) 'כך סידרה של ראיית הלבנה, בתחילת לידתה יוצאה מביום ונראית **בתחילת הלילה** מעט ושוקעת, ובלילה שלאחריו שוהה מעט יותר לשקוע, ומוספת בכל לילה עד שתתמלא, ואז יוצאה בתחילת הלילה וזורחת **כל הלילה עד היום**, ושוקעת לאור הבוקר. ואחר כך מתחילה להתחסר, ומאז שוהה לצאת תחילת כל לילה **ומוספת בכל לילה לשהות מלצאת** יותר ויותר עד סוף החודש, וכל מה שהיא מחסרת מן הלילה היא משלמת מן היום, בין בתחילת החודש בין בסופו.

מבואר שבאמצע החודש הלבנה נראית כל הלילה, בתחילת החודש היא שוקעת במשך הלילה, ובסוף החודש היא שוקעת **במשך היום** לפני הלילה. באמצע החודש בדיוק הלבנה שוקעת **בזריחה**.

וזה מה שאמר רב נחמן (ר"ה כא, א) 'סיהרא דמשלים ליומאי' - בזמן שהלבנה שוקעת בזריחה ומשלים את הזמן שהשמש לא נמצאת, זהו אמצע החודש.

מכיון שבים רואים יותר מביבשה, בגלל שאין הרים שמסתירים, העולם מגולה יותר, ואין כל מיני הפרעות בראיה (כגון עשן ואור של האנשים, וגם בזמנם היו כל מיני עשנים ואבק שהפריעו לראיה), בים ראו את הלבנה יותר זמן, **האופק** של יורדי הים הוא יותר **רחב**, והם ראו את הלבנה (שוקעת) בזמן הזריחה כבר ביום י"ד, יום לפני אמצע החודש.

סיבת הדבר היא הבנת ההקפה שהירח מקיף את הארץ. אפשר לראות את הירח רק בזמן שהוא נמצא בקשת האופק שלנו, ולא כשהוא בצד השני של כדור הארץ.

השמש מאירה ביום, וכשהשמש מאירה חזק אי אפשר לראות את אור הירח, אבל ייתכן שהירח נמצא מעל פני האופק.

באמצע החודש הירח נמצא **במקביל לשמש**, בצד השני של כדור הארץ, והוא נראה במשך כל הלילה. הירח נמצא בצד השני של האופק, כאשר השמש יורדת מקו האופק הירח עולה בצד השני. בלילה, כשהשמש מוסתרת, הירח מאיר.

בתחילת החודש הירח קרוב לשמש, והוא לא נראה. אחרי כמה ימים הירח נמצא קצת אחרי השמש, והוא עולה לפני האופק קצת אחריה. בזמן שהירח עולה אי אפשר לראותו בגלל אור השמש, אבל אפשר לראותו לפני שהוא שוקע, שזה **קצת אחרי שקיעת החמה**, כפי שהוא עלה מעל פני האופק אחריה. קשה לראות את הלבנה בחידושה (ראה הע' 4).

ברבע החודש הירח נמצא רבע סיבוב אחרי השמש, הוא עולה **בחצות היום**, הוא נראה כאשר אור השמש נחלש (סמוך לשקיעה), והוא שוקע **רבע סיבוב** אחרי השמש, דהיינו בחצות הלילה.

במשך החודש הירח נע ומתקדם בסיבובו יותר מהר מהשמש, ואז הוא עולה יותר מאוחר ושוקע יותר מאוחר, כפי מיקומו באופק.

אחרי חצי החודש הירח נמצא יותר מחצי סיבוב אחרי השמש, ואז הוא עולה אחרי השקיעה, ושוקע אחרי הזריחה. ברבע האחרון של החודש הירח נמצא שלושת רבעי סיבוב אחרי השמש, שזה רבע סיבוב לפני השמש. הוא עולה בחצות הלילה, ושוקע בחצות היום. הירח נראה מחצות הלילה ועד הזמן שאור השמש מתחיל להיות חזק (בסביבות שעה שניה - שלישית בשעות זמניות).

א-5. ראיית המולד ומולד זקן

ברגע המולד עצמו הירח עומד בין השמש לבין הארץ, החצי המואר של הירח פונה לכיוון השמש, והחצי החשוך לכיוון כדור הארץ. לכן לא רואים את הירח בכלל. לאחר המולד במשך כמה שעות החלק שפונה לכיוון כדור הארץ מחצי הירח המואר הוא קטן מאוד, ולא ניתן לראותו. רק לאחר יממה ויותר אפשר לראות חלק קטן מחציו המואר של הירח⁴.

בפשטות הגמי' משמע שבארץ ישראל מתחילים לראות את הירח ששעות לאחר המולד, ואילו בבבל רואים אותו רק 18 שעות לאחר המולד (ראש השנה כ, ב; להלן חלק ב פרק טו סעי' ב, ח). הראשונים מתחבטים כיצד ליישב גמי' זו עם המציאות, וכלשון הרמב"ם (פ"א ה"ג) 'הלבנה נסתרת בכל חודש וחודש ואינה נראית כמו שני ימים או פחות או יותר, כמו יום אחד קודם שתדבק בשמש בסוף החודש, וכמו יום אחד אחר שתדבק בשמש ותיראה במערב בערב'.

4 ראיית הלבנה החדשה

רש"י (סוכה נד, ב ד"ה לידע) כתב 'דרוב בני אדם לא ראו חידוש הלבנה', וכמבואר במשנה (ר"ה כא, ב) שלא כל חודש הירח נראה בעליל (בבירור). ראיית הירח תלויה בהרבה גורמים, ביניהם צלילות ובהירות האויר, אור אחר שמפריע לראות (רמב"ם פ"ח הל' א-ב). בתחילת החודש הירח מאוד קטן, וגם ניתן לראותו רק בתחילת הלילה (ראה בסעיף הקודם). משך הזמן שניתן לראותו, וכן עובי הירח (שהוא מאוד דק), תלויים במספר השעות שעברו מהמולד עד תחילת הלילה (למחרת המולד), וגם בכיוון אליו הירח נוטה (ר"ה כג, ב; להלן ח"ב פרק כה), ובעוד גורמים. משך הזמן הקצר ביותר שעבר מהמולד עד הרגע שניתן לראותו הוא נושא הנתון למחקרים אסטרונומיים. הנושא הזה נכלל בסוד העיבור שהיה בידי חז"ל, כפי שמצאנו בגמי' נולד קודם חצות או נולד אחר חצות (ר"ה כ, ב; להלן ח"ב פרק טו), או כ"ד שעי מיכסי סיהרא (ר"ה שם; להלן ח"ב פרק טז), ועוד.

אם המולד בתוך שש שעות לפני סיום היום, מאחרים את קביעת ראש החודש ליום הבא, לזמן שבו הירח נראה בפועל (ר"ה שם, רמב"ם פ"ז ה"ב), וזה נקרא מולד זקן. בזמנינו דין זה נוהג רק בראש השנה (להלן פרק ו סע' ג הדחיות).

ב. גלגלי הלבנה

ב-1. עקלקלות

כתב הרמב"ם (פ"ז הכ"ג): 'וכבר ראית מן המעשים האלו כמה חשבונות יש בו, וכמה תוספות וכמה גירועין אחר שיגענו הרבה עד שהמצינו דרכים קרובים שאין בחשבונם עומק גדול, שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו, ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו, ואמרו חכמים פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה, כמו שתראה מחשבונות אלו שפעמים תוסיף ופעמים תגרע עד שתצא קשת הראייה, ופעמים תהיה קשת הראייה ארוכה ופעמים קצרה, כמו שביארנו'.

ב-2. גלגלי הלבנה

לעומד על פני הארץ נראה שאין לירח מהירות קבועה, והוא משנה את מהירותו מזמן לזמן. לפעמים הולך יותר מהר, וממילא המולד מגיע יותר מהר, ולפעמים להיפך. ועל זה נאמר בגמ' (ר"ה כה, א) 'תניא אמר להם רבן גמליאל לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה'.

(שיטת הרמב"ם היא שמימרא זו עוסקת באופן וזוית ראיית הלבנה, דפעמים שהחמה מרוחקת הרבה מן הלבנה ופעמים מעט, בזמן הראיה ובזוית הראיה, כפי שהתבאר.)

הלבנה לא נעה במעגל אחיד סביב כדור הארץ, אלא ישנם כמה גלגלים המניעים אותה. הירח עומד על ארבעה גלגלים, והתנועה של הירח היא שילוב של תנועת כל הגלגלים האלו.

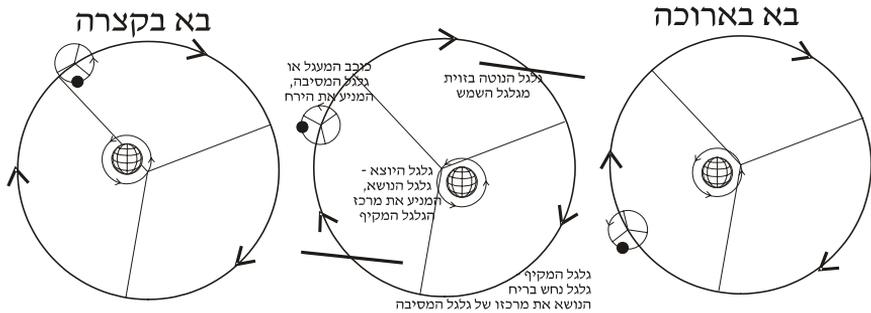
הגלגל המפורסם הוא גלגל המקיף את כדור הארץ בעשרים ושבע ושליש יום בערך, (מכיון שהשמש גם כן זזה באותו זמן, המולד בחודש הבא הוא

אחרי קצת יותר מעשרים ותשע וחצי יום, ראה לעיל העי' 3). [כיום החודשים נקבעים לפי חשבון ממוצע, שהוא לפי גלגל זה (וגם הגלגל הנוטה)].

אבל הגלגל הזה לא מניע את הירח עצמו, אלא את מרכזו של גלגל נוסף, שהוא מניע את הירח עצמו.

בגלגל הנוסף לפעמים הירח נע בכיוון התנועה של הגלגל הגדול, וממילא הוא בא בקצרה, תנועת הירח נראית יותר מהירה. ולפעמים להיפך, הירח נע בכיוון ההפוך, ורק בגלל שהגלגל הגדול מזיז את הגלגל הנוסף יותר מהר נראה שהירח נע לאט (אך לא חוזר אחורנית).

גלגלי הלבנה

וז"ל הרמב"ם (פי"ד ה"א): 'הירח שני מהלכים אמצעיים יש לו, הירח עצמו מסבב בגלגל קטן שאינו מקיף את העולם, ומהלכו האמצעי באותו הגלגל הקטן נקרא אמצע המסלול, והגלגל הקטן עצמו מסבב בגלגל גדול המקיף את העולם, ומהלך אמצעי זה שלגלגל הקטן באותו הגלגל הגדול המקיף את העולם הוא הנקרא אמצע הירח'.

המפרש (שם) האריך לתאר את גלגלי הירח, שני הגלגלים האמורים, גלגל נחש בריח (שהוא מזיז את הבריח = האמצע של הגלגל הקטן), וגלגל הקטן הנקרא כוכב המעגל או גלגל המסיבה.

וז"ל שו"ת התשב"ץ (ח"א סו"ס קד): דע, כי גלגל הירח אין אמצעו מרכז הארץ, אבל הוא יוצא ממרכז הארץ. וגם אין הירח קבוע בגלגלו, אבל יש גלגל קטן בעובי גלגל הירח, ובאותו גלגל קטן שקורין אותו גלגל היקף (=כוכב המעגל או גלגל המסיבה) הוא קבוע גלגל הירח (=גלגל נחש בריח) ומתנועע עליו. וכן יש לו גלגלים אחרים. וגלגל המזלות אמצעו הוא מרכז

הארץ, אינו יוצא כלל ממנו. ומפני זה אנו רואים הירח לפעמים גדול ולפעמים קטן, לפעמים ממחר בהליכתו ולפעמים מאחר, כי כשהירח הוא בגלגלו באותו צד היותר רחוק מן הארץ, ובגלגל היקף שלו גם כן ביותר גבוה ממנו, אז הוא רחוק ממרכז הארץ תכלית מרחקו, וייראה לנו שהוא מאחר במהלכו, וייראה בתכלית קטנותו. וכשהוא בהיפך, שהוא ביותר קרוב מגלגלו אל הארץ, וגם בגלגל היקף שלו ביותר שפל ממנו, אז הוא קרוב אל הארץ תכלית קורבתו, וייראה לנו אז ממחר במהלכו, ונראה אותו גדול תכלית גדלותו. ואף על פי שלפי האמת גופו ומהלכו אינם משתנים, אלא לפי ראות העין בסיבת יציאת מרכזו וגלגל היקפו. וזהו פעמים בא בארוכה, שהוא בגובה רומו וגובה רום גלגל היקפו הוא בא בארוכה, וכשהוא בשפל רומו ושפל רום גלגל היקפו הוא בא בקצרה. וזו דרך קצרה.

וזהו סיבת המולד האמיתי והמולד האמצעי. כי המולד האמצעי הוא לפי תנועתו בגלגלו, ולעולם הוא שוה, לא יוסיף ולא יגרע. והמולד האמיתי הוא כשנערך מהלכו לגלגל המזלות, ולפעמים הוא מקדים ולפעמים הוא מאחר, לא יקדים יותר מי"ד שעות ולא יאחר מהם, אבל במה שבין אלו המספרים ישתנה המולד האמיתי מהאמצעי, עד שלפעמים ישתוו וישתנו הן מעט הן הרבה, עד י"ד שעות בקדימה וכן עד י"ד שעות באחור.

גלגל נוסף הוא גלגל הנוטה, וגם הוא מניע את הירח ביחד עם גלגל נחש בריח.

גלגל נוסף הוא גלגל היוצא, ונקרא גלגל הנושא, לפי שהוא נושא את מרכז הגלגלים הנ"ל. דהיינו שגלגלי הירח המסתובבים סביב כדור הארץ, המרכז שלהם אינו כדור הארץ עצמו, אלא נקודה שהיא נעה מסביב ובסמיכות לכדור הארץ, וזה גלגל הנושא. [הרמב"ם פרק טו לא הזכיר גלגל זה, ומסתמא פליג.]

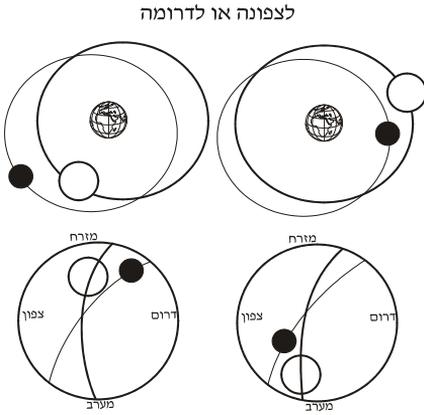
[ישנם כוכבי לכת שגם להם יש גלגל קטן (גלגל המסיבה). מכיון שגלגל המסיבה שלהם גדול יותר, ומהיר יותר, לפעמים נראה שהם נעים אחורנית.]

[האסטרונומיה המודרנית מסבירה שכחות המשיכה של הכוכבים בחלל משפיעים על מהירות התנועה של הירח. ההסבר שלהם מתאים לכללי המדע המוכרים היום, אבל אין להם עדיין הסבר מפורט על כל הפרטים בתנועת הירח. בנוסף, כיון שמהירות הירח משתנה, משך הזמן של כל

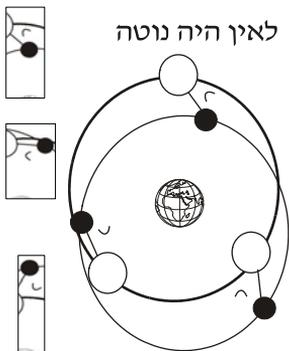
חודש הוא קצת שונה. המדידות נותנות תוצאה שמתנה קצת כל חודש, וכל פעם מחשבים מחדש את הממוצע. בעבר חשבו שיש הפרש משמעותי בחישוב הממוצע, אך כיום הגיעו להבדלים מאוד קטנים, וקרובים מאוד לזמן המסור בידינו של כ"ט י"ב תשצ"ג.]

ב-3. שינוי הזוית

כתב הרמב"ם (פטי"ז ה"א): 'העגולה שסובבת בה הירח תמיד, היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד, חציה נוטה לצפון וחציה נוטה לדרום. ושתי נקודות יש בה זו כנגד זו, שבהן פוגעות שתי העגולות זו בזו. לפיכך כשיהיה הירח באחת משתיהן נמצא סובב בעגולה של השמש כנגד השמש בשהו, ואם יצא הירח מאחת משתי הנקודות נמצא מהלך לצפון השמש או לדרומה'. בהמשך הפרק מבאר הרמב"ם את תנועתו של הגלגל הזה.

במשך השנה הירח נוטה מן השמש, קצת צפונה או קצת דרומה (ר"ה כד, א; להלן ח"ב פרק כג). הסיבה לכך היא שגלגלי הלבנה נוטים בזווית מגלגל החמה. ישנן שתי נקודות בהן הגלגלים מקבילים, והם נקראים נקודות התלי.

הכיוון של פגימת הירח משתנה לפי הנטייה (להלן חלק ב פרק כה). פגימת הירח היא החלק החשוך שבירח, והוא תמיד יפנה לכיוון הנגדי מהשמש. כיון שלפעמים הירח נמצא צפונית מהשמש ולפעמים דרומית לה או במקביל לשמש, לכן פגימת הירח וקרני הירח יהיו מכוונים בהתאם - לצפונה או לדרומה. מצבי ביניים שונים יגרמו לשינויים נוספים בנטיה ביחס למקום השמש והירח.

הירח נוטה מן השמש לצפונה או לדרומה, חלקו החשוך בכיוון הנגדי לשמש, ולפי זה פונים גם קרני הירח.

קרני הירח פונים לצפון השמש

בזווית הראייה של העומד על פני כדור הארץ

קרני הירח פונים לדרום השמש

אפשרויות נוספות של נטיית הירח

ב-4. ליקוי מאורות

ניתן לדעת את הליקויים מראש בחכמת האסטרונומיה, לפי חשבון מהלכי החמה והלבנה.

ליקוי לבנה
הארץ מסתירה מהירח את אור השמש

ליקוי חמה
הירח מסתיר מהארץ את אור השמש

מולד ללא ליקוי.
ברוב החודשים הירח נוטה,
ולא מסתיר את אור השמש.

ליקוי חמה בים האוקיינוס,
באיזור אחר של כדור הארץ

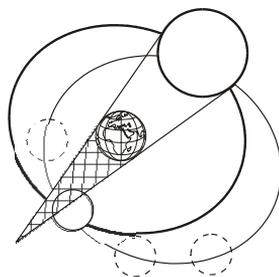

ליקוי לבנה מתרחש כאשר כדור הארץ נמצא בדיוק בין השמש והירח, והוא מסתיר מהירח את אור השמש. ליקוי לבנה קורה רק באמצע הקפת הירח סביב כדור הארץ, שזה אמצע החודש. זה נקרא 'ניגוד', המצב ההפוך מהמולד. כיון שגלגלי החמה והלבנה נוטים, דבר זה לא מתרחש בכל חודש, רק כאשר החמה וכדור הארץ והלבנה נמצאים באותו מישור ובאותה זווית בדיוק. ייתכן גם ליקוי חלקי, כאשר הארץ מסתירה רק חלק מהלבנה.⁵

ליקוי חמה מתרחש ברגע המולד עצמו, כאשר הלבנה נמצאת בדיוק בין הארץ והשמש, באותו מישור ובאותה זווית, והיא מסתירה את השמש מכדור הארץ. ברוב החודשים הלבנה נמצאת בזווית אחרת, לפי נטיות הגלגלים, ובזמן המולד היא נמצאת רק כנגד מקום השמש. לפעמים בעת ליקוי חמה הארץ מחשיכה כמו בלילה (ורואים את הכוכבים), משום שאור השמש לא מגיע לכדור הארץ.

ליקויי מאורות יהיו רק כאשר הירח והשמש נמצאים באותו גובה, בנקודת התלי (ראה בסעיף הקודם). בדרך כלל ישנם ארבעה ליקויים בכל שנה, ליקוי חמה וליקוי לבנה בכל פעם שהירח נמצא בנקודת התלי. את הליקויים רואים במקומות בעולם שפונים לכיוון של המאורות בזמן הליקוי, ולא דווקא בארץ ישראל.

ליקוי לבנה חלקי

5 סוף זמן קידוש לבנה

דין קידוש לבנה הוא בזמן שהלבנה גדלה, רק בחצי הראשון של החודש (סנהדרין מא, ב - מב, א). איתא בשו"ע (או"ח סימן תכו סעיף ג) 'עד אימתי מברכין עליה, עד י"ו מיום המולד ולא י"ו בכלל, וכתב הרמ"א ואין לקדש אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג מן המולד'. מסקנת המשני"ב (ביה"ל שם ד"ה ולא) דאפשר לתפוס את שניהם לקולא, ואם הוא עדיין יום ט"ו, אלא שהיה אחר חצי מכ"ט י"ב תשצ"ג, אפשר שיש לסמוך על יום ט"ו ולברך בשם ומלכות.

וכתב הבית יוסף (שם קפט, ב ד"ה ומ"ש רבינו והני י"ו) 'אם היה ליקוי לבנה שאנו רואים ניגוד אמיתי אמצעות הלכות, בודאי שאין לברך אחר כך'. טעמו הוא משום שליקוי לבנה הוא עדות לאמצע החודש המדויק, ואחריו הלבנה מתחילה להתחסר.

ג. חודשה של לבנה

חודשה של לבנה הוא 29 ימים 12 שעות (חצי של יממה) 793 חלקים (מתוך 1080 בשעה, דהיינו שני שלישי שעה ו-73 חלקים, ובשעון של ימינו 44 דקות ושלוש שניות ושליש שניה, שהם 44 דקות וחלק אחד). דבר זה מכונה בקיצור **כ"ט י"ב תשצ"ג** (רמב"ם פ"ו ה"ג)⁶.

משך החודש של הלבנה משתנה מעט בכל חודש (ר"ה כה, א; ראה ברמב"ם פרקים יד-טז; לעיל סעיף ב-2), והזמן של כ"ט י"ב תשצ"ג הוא **ממוצע**, למרות שיש חודשים קצת יותר ארוכים ויש חודשים קצת יותר קצרים. כאשר הסנהדרין חקרו את העדים, הם חישבו מתי הירח היה אמור להיראות באמת, ולפי זה ידעו אם העדים משקרים⁷.

6 חלוקה ל-1080 חלקים

כיום מקובל לחלק שעה ל-60 דקות. החלוקה ל-1080 היא נוחה בחשבון אסטרונומי בגלל כמה סיבות (רמב"ם פ"ו ה"ב). כל 18 חלקים הם דקה אחת, כל חלק הוא שלוש שניות ושליש. [כיום מכריזים את זמן המולד לפי הדקות שלנו, ורק את הדקה מחלקים לשמונה עשר חלקים.]

שעות מתחילת היממה

רגילים למנות את היממה מתחילת הלילה ולא מאמצעו, וכן את היום מהבוקר ולא מאמצע הלילה, השעה 1 באה אחרי השקיעה או הנץ. היום מקובל למנות את שעה 12 באמצע היום, דהיינו שעה 9 בשעון אסטרונומי מקבילה לשעה 3 אחר"צ בשעון המקובל היום. לעיתים משתמשים בשעון של 24 שעות, דהיינו שעה 21 בתוך היממה היא בעצם שעה 9+12 דהיינו 12 שעות הן כל הלילה וזו שעה 9 ביום, שהיא שעה שלש אחר"צ בשעון המקובל.

7 ברכת החודש והכרזת המולד

מנהג קדמונינו לברך את החודש בשבת שלפני ראש חודש (משנ"ב סי' תיז ס"ק א בשם המג"א שם ס"ק א). וכתב היראים (מצוה רנט [קנ]) דאין זה קידוש בית דין את החודש שהיה מלפנים, אלא שמודיעים לעולם מתי יחול ראש חודש. האשכנזים נוהגים להכריז מתי המולד. ההכרזה היא של המולד הממוצע, לפי החשבון של כ"ט י"ב תשצ"ג מבריאת העולם. המולדות האמיתיים יכולים להקדים או לאחר (ההפרש יכול להיות עד כעשרים וחצי שעות).

ההכרזה היא לפי חשבון הזמנים מבריאת העולם. לא ברור לפי איזה שעון החשבון נמסר בידינו, האם לפי שעון ירושלים, או תחילת ארץ ישראל, או אולי תחילת המזרח. [לכל נקודה בעולם זמני השעון מתאימים לאותה נקודה, לפי זמני הזריחה והשקיעה וחצות היום והלילה. כיום מקובל שחצות היום ביום האביב יהיה בשעה 12 בצהריים וחצות הלילה שעה 0 או 24, אם מונים שעות מתחילת היממה, אז השקיעה צריכה להיות שעה 0 או 24 (ראה להלן חלק שני פרק טו סעיף ה). כשהתחילה תקשורת ותיאום זמנים בין מקומות שונים בעולם, התאימו את השעון לפי איזורים קרובים. בארץ ישראל משתמשים בשעון אופק קהיר, שעון ישראל האמיתי מקדים בעשרים דקות בערך.]

ד. חשבון לפי ימי השבוע

כשתחשב את ימי החודש של הלבנה שבעה שבעה שהם ימי השבוע, יהיו 28 יום ארבעה שבועות, וישאר יום אחד ו-12 שעות ו-793 חלקים. וזה מכונה **אי"ב תשצ"ג** (רמב"ם פ"ו ה"ה). משתמשים בחשבון כזה גם בשנה שלמה, תוך דילוג על חמישים שבועות. דבר זה נעשה לצורך נוחות וקיצור החשבון, מדלגים על שבועות שלמים ומחשבים רק את הימים הבודדים. החשבון הזה הוא מהשעה של המולד לשעה של המולד, בלי להתייחס **ליום שבו קבעו את ראש החודש בפועל**.

לפעמים הראשונים השתמשו בחשבון של הפרש ימי השבוע, מבלי להזכיר שמדובר חודש אח"כ או שנה אח"כ, דהיינו בלי להזכיר את ארבעת השבועות של החודש או את חמישים השבועות של השנה.

החשבון הוא מזמן המולד, דהיינו אם המולד היה בתחילת ליל שבת אזי המולד הבא יהיה ביום ראשון בבוקר (לאחר י"ב שעות) שעה 12 (=אפס) ותשצ"ג חלקים. אם המולד יהיה באיזה שהוא זמן באמצע היום, אזי לחודש הבא יש להוסיף לפי החשבון האמור. דבר זה יכול לגרום **לתוספת של יום בפועל**, אם המולד הינו פחות מחצי יממה לפני סוף היום, שאז המולד הבא יהיה כבר ביום ה-31 מיום המולד הקודם, ואז החודש הזה הוא חודש מלא (בן 30 יום, וראש החודש הוא ביום ה-31).

ה. חשבון של שנה שלמה

חודש של הלבנה הוא כ"ט י"ב תשצ"ג, וכשמכפילים זאת ב-12 מגיעים לחמישים שבועות ארבעה ימים שמונה שעות ו-876 חלקים, וזה נקרא **ד"ח תתע"ו**. שמונה שעות הן הפרש של שליש יום בזמן המולד. ההפרש הזה מצטבר ליום אחד בכל שלוש שנים, שאותו מוסיפים על ידי עיבור של חודש נוסף (שיהיה שלושים יום במקום עשרים ותשע), וכן עוד יום בכל שלושים שנה (ואז יש עוד הפרש של כ-371 חלקים, והוא מצטבר במשך השנים. המספר המדוייק תלוי במספר השנים המעוברות מתוך ה-30 שנה), וכלשון הגמ' (ערכין ט, ב; להלן חלק ב פרק לח) 'יומא דשעי (לכל שנה שמונה שעות) ויומא דתלתין שנין'.

סתם שנה היא שנה כסידרה, דהיינו החודשים מסודרים אחד מלא ואחד חסר, וסך הכל שישה חודשים מלאים ושישה חודשים חסרים. שנה כסידרה היא 354 ימים, ובחשבון ימי השבוע 350 יום הם 50 שבועות, וארבעה ימים. ישנו הפרש של עוד שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים שמצטבר ליום נוסף כל שלש שנים ועוד יום כל שלושים שנה.

כאמור, ההפרש של ד"ח תתע"ו הוא הפרש בגלל ימי השבוע, ולא דווקא בקביעות של התאריך בפועל, אותו בי"ד יכולים לשנות קצת. מובן שאם יהיו חודשים מלאים נוספים, אזי התאריך יתקדם בימים נוספים, ויתאחר מזמן המולד. אחת לשלוש שנים צריכים להוסיף יום אחד, בשביל להשלים את שמונת השעות הנוספות.

ניתן להמחיש זאת אם המולד של השנה הקודמת היה פחות משמונה שעות לפני סוף היום, אז ההפרש של ד"ח תתע"ו נהיה למעשה חמישה ימים, ולכן באותה שנה מוסיפים עוד יום (חשון וכסלו מלאים).

החשבון הזה הוא לפי זמן המולד. דהיינו אם המולד של ליל ראש השנה בתחילת ליל שבת אזי המולד של ליל ראש השנה הבאה יהיה בליל רביעי בשעה שמונה ו-תתע"ו חלקים (חשבון השעות מתחיל מהשקיעה ולא מחצות). אם המולד הוא בשבת אחר הצהריים בשעה שש, אזי המולד בשנה הבאה יהיה בליל חמישי שעה שתים ו-תתע"ו חלקים, ובעצם התקדמנו בחמישה ימים ולא ארבעה.

ו. חשבון של שנה מעוברת

בשנה מעוברת ישנם שלושה עשר חודשי לבנה. בשנה מעוברת המולד מתקדם עוד אי"ב תשצ"ג בנוסף ל-ד"ח תתע"ו. סך הכל זה חמישה ימים 21 שעות ו-589 חלקים. ההפרש הזה נקרא הכ"א תקפ"ט (רמב"ם שם פ"ו ה"ה).

החשבון של יומא דשעי ויומא דתלתין שנין וזמני המולדות צריך להתחשב בשנים הפשוטות והמעוברות, כנ"ל.

כאמור, המספרים הללו הינם ההפרש בימי השבוע בין מולד למולד. מובן שקביעות היום של ראש השנה תלוי במספר החודשים המלאים והחסרים בפועל, ולא בהפרש של זמן המולד.

ז. חשבון הראייה וצרכים נוספים

לוח השנה מורכב **משילוב** של שנת החמה וחודשי הלבנה. כיום הלוח נקבע לפי **חשבון**, ובעבר קידשו לפי **ראיית** חידוש הלבנה.

גם כאשר קידשו לפי המולד השתמשו בחשבון, וניווטו את הדברים לפי **צרכים נוספים** (לעיל פרק ב סעיף ב). כגון הכלל האומר לא אד"ו ראש (להלן פרק ו סעיף ג הדחיות), שלא קובעים את יום הכיפורים לא בערב שבת ולא במוצאי שבת (ר"ה כ, א), יום ערבה (הושענה רבה) שלא יחול בשבת (סוכה מג, ב).

צריך לחשב את הכללים האלו מראש, כבר מתחילת השנה הקודמת; וזו הסיבה שרוצים שיהיו חודשים מלאים או חסרים נוספים, לא כמו החשבון הרגיל של המולדות (ראש השנה שם, סנהדרין יא, א).

סוגיא שלמה (ערכין ט, א-ב; להלן ח"ב פרק לח) עוסקת באפשרות של בי"ד לשנות מזמן המולד, וזו התכלית של כל החשבונות שם. כיון שישנן סיבות נוספות שבגללם בי"ד רשאים **לשנות קצת** מזמני המולדות, צריכים לדעת עד כמה **מותר** וכיצד לשנות מזמני המולדות.

ח. דוגמאות

להלן אביא כמה דוגמאות לחשבונות הללו. הבאתי דוגמאות של חשבון פשוט, אילו המולד היה בתחילת ליל שבת. בפועל דבר כזה לא מצוי, והמולד הוא באיזה שהוא זמן באמצע היום.

אם המולד בתחילת ליל שבת, אזי המולד של החודש הבא יהיה אחרי **אי"ב תשצ"ג**, דהיינו נדלג ארבעה שבועות ואח"כ ביום ראשון בבוקר בשעה הראשונה (שעת אפס) תשצ"ג חלקים. יום השבת הוא יום אחד, י"ב שעות מליל ראשון ליום ראשון בבוקר, ותשצ"ג חלקים בתוך יום ראשון בבוקר (מספרי השעות מתחילים מהשקיעה, ולא מאמצע הלילה כפי שמקובל היום).

החודש שלאחריו יהיה אחרי עוד אי"ב תשצ"ג, דהיינו בליל שלישי שעה שניה ו-506 חלקים (28 דקות ו-2 חלקים). מיום ראשון בבוקר מוסיפים יום מגיעים ליום שני בבוקר, עוד 12 שעות מגיעים לליל שלישי, תשצ"ג חלקים שכבר היינו בהם ביום ראשון בבוקר, ועוד תשצ"ג חלקים הינם 1586 חלקים, שזה שעה ו-506 חלקים.

לאחר שנים עשר חודשים מוסיפים על המולד ד"ח תתע"ו (ההוספה הזו היא מהמולד הראשון ולא מהמולד השלישי האמור), דהיינו שהמולד יהיה בליל רביעי שעה תשיעית ו-876 חלקים. וזה ההפרש בין מולד ראש השנה של השנה הזו לבין מולד ראש השנה בשנה הבאה.

אם השנה היא מעוברת אזי לאחר 13 חודשים מוסיפים על המולד הכ"א תקפ"ט, דהיינו שהמולד יהיה ביום חמישי שעה 21 מתוך 24, דהיינו שעה תשע ביום חמישי (כאמור, השעות מהזריחה) ו-589 חלקים.

לפי פשטות הגמ' הירח נראה רק שש שעות אחרי המולד (או 18 בבבל), ואז קביעות החודש צריכה להיות ביום שישי. מכיון שיש כלל לא אד"ו ראש, שראש השנה לא יחול באחד מהימים א, ד, ו, אזי ידחו את ראש השנה ליום שבת. דבר זה צריך לקחת בחשבון כבר מתחילת השנה, ולהוסיף חודשים מלאים בהתאם.

[דוגמא שהובאה בפוסקים (בשו"ע ובמשנ"ב סו"ס תכח): 'דרך משל; ו' כ"ב תר"א, תן עליו א' י"ב תשצ"ג, צרף בתחילה החלקים תשצ"ג ותר"א צא מהן תתר"ף ישארו שי"ד חלקים, ואותן תתר"ף צרף אל השעות והוי ל"ה שעות, צא מהן כ"ד שעות ליום ישארו י"א שעות, צרף היום אל הימים א"כ הוי ח' ימים, צא מהן שבעה שכלים (= נגמרים) בשבוע, א"כ הוי המולד א' י"א שי"ד, פי' ביום א' י"א שעות ו-שי"ד חלקים תוך הלילה.]

ט. סיכום החשבונות

זמן החודש של הלבנה הוא כ"ט י"ב תשצ"ג, שזה ההפרש בין מולד למולד. מכיון שלא מחלקים חודש לשעות, עושים חודש של 29 או 30 יום. אם מחשבים לפי ימי השבוע אזי זמן המולד של הלבנה הוא ארבעה שבועות ו-א"י"ב תשצ"ג.

שנים עשר חודשי לבנה הינם חמישים שבועות ו-ד"ח תתע"ו. שנה של שנים עשר חודשים כסידרן, דהיינו שישה חודשים מלאים ושישה חסרים, הינה חמישים שבועות וארבעה ימים, ונשאר קצת יותר משליש יום, כך שבכל שלוש שנים צריך להוסיף עוד יום, ובכל שלושים שנה צריך להוסיף יום נוסף בגלל השעות והחלקים המצטברים.

בשנה מעוברת ההפרש בין המולדות הוא הכ"א תקפ"ט.

ישנן **סיבות נוספות** לעבר חודשים (לעשות חודשים מלאים) או לחסרם, כגון לא אד"ו ראש.

הירח **לא נראה** בזמן המולד ממש, אלא כמה שעות לאחריו. בארץ ישראל לאחר שש שעות, ובבבל אחרי 18 שעות. כאשר המולד סמוך **לסוף היום**, הירח נראה רק ביום המחרת. זה נקרא מולד זקן, **ודוחים** את קביעות ראש החודש ליום המחרת.

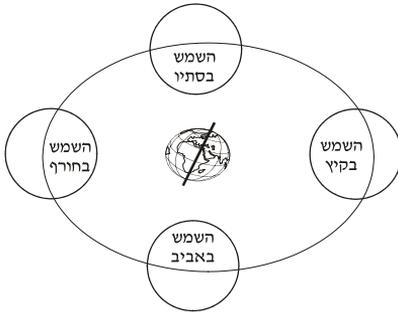
לפי שישראל בגלותן אינן זוכין לראות פני שכינה, ורחוקה מקבלתה, אבל חידוש הלבנה הוא סימן לישראל שהם עתידין להתחדש כמותה – לפאר ליוצרים בקיבול פני שכינה, כמו שיודה על זה נוסח ברכת הלבנה. ולזה, כשאנו מברכים על החודש בזמנו, שהוא סימן שאנו עתידין להתחדש כמותה, והרי אנו כאילו מקבלין פני שכינה.

מהרש"א (ח"א) סנהדרין מב, א ד"ה כאילו

פרק ד - מהלכי החמה

א. רקע

מהלך השמש חוזר על עצמו כל שנה. עונות השנה הינן תוצאה ממהלך השמש. שנה מלשון שונה-חוזר, מפני שהשמש מקיפה את כדור הארץ, וכתוצאה מכך עונות השנה חוזרות על עצמן. הסיבה לכך הינה הצורה של סיבוב השמש סביב כדור הארץ במשך שנה (או סיבוב הארץ סביב השמש, בגישה של האסטרונומיה המודרנית). כיון שכדור הארץ עומד באלכסון ביחס לשמש, הזווית ביחס לשמש משתנה במשך השנה, לפי הכיוון שאליו האלכסון נוטה. דבר זה בולט בעיקר בצהרי היום, כאשר בקיץ השמש נמצאת כמעט מעל הראש שלנו, ובחורף קרני השמש מגיעים באלכסון מצד דרום.

[הקדמונים הסבירו שמסלול השמש סביב כדור הארץ הוא באלכסון, והאסטרונומיה המודרנית מסבירה שציר הסיבוב של הארץ סביב עצמה נוטה באלכסון].

זווית הארץ והשמש בחורף

זווית הארץ והשמש בקיץ

אביב

סתיו

עונות השנה נקראו בלשון חז"ל תקופות. חלוקת השנה לתקופות אינה חלוקה של חשבון בלבד, אלא חלוקה שמראה לנו את **מהלך השמש**. דבר זה ניכר במציאות, מרגישים שבחורף קר ובקיץ חם, בקיץ היום ארוך יותר והלילה קצר (ראה הע' 4), בקיץ רואים את זריחת החמה בנקודה צפונית יותר, ואילו בחורף היום קצר יותר והחמה זורחת בנקודה יותר דרומית. (ראה שרטוטים וצילומים בסעיף הבא).

תקופה היא חלוקה של מהלך השמש לארבע, כאשר כל רבע שנה נחשב תקופה. החלוקה אמורה להיות לפי המצב **האסטרונומי**, דהיינו לפי מהלך השמש **המדויק** ולא לפי התאריך, שהוא נקבע לפי חודשי הלבנה ומהלך החמה ביחד¹.

התקופות הינן ארבע **עונות השנה**. השינויים במזג האוויר ובזמני היום באים לאט לאט בהדרגה. הסיבה לכך היא שהשמש ממשיכה בסיבוב שלה במשך כל השנה. לכן גם כל יום יש שינויים בזמני הזריחה והשקיעה.

ימי התקופה הינם ימים בהם עונות השנה מתחלפות. למרות שהבדלי התקופות באים בהדרגה, משתנים קצת כל יום, לימי התקופה יש משמעות. ימי התקופה הינם ימים בולטים במציאות - היום הקצר ביותר לתקופת טבת, היום הארוך ביותר לתקופת תמוז, ושני הימים בהם היום והלילה שווים לתקופת תשרי וניסן. הימים הללו הינם ימים בהם השמש מגיעה לרבע סיבוב, ואז יש שינוי בזווית השמש ביחס לכדור הארץ. מכיון שהחשבונות עדיין לא מגיעים לכל הפרטים של סוד העיבור שהיה בידי חז"ל, אין לנו חשבון מדויק לגמרי בזה, וכדברי הרמב"ם (פ"י ה"ו) 'חשבון זה הוא האמת יותר מן הראשון', משמע שעדיין לא לגמרי אמת (ראה פרי חדש או"ח ס"י תכח לקראת סוף ס"ק ה, וספר עלה יונה לגר"י מרצבך זצ"ל במאמר תאריך יום התקופה).

1 התקופה האמיתית אינה רבע שנה בדיוק, הקיץ יותר ארוך מהחורף בכמה ימים (ישועה בישראל על הרמב"ם פ"ח ה"ז, ועוד). אנחנו משתמשים בחלוקה של השנה לארבע, לנוחות החשבון. כמו כן, לקביעת התאריך משתמשים בחשבון ממוצע ולא מדויק.

ב. השינויים בעונות השנה

נקודת הזריחה משתנה קצת בכל יום. בקיץ² הזריחה בצפון מזרח, בכל יום נקודת הזריחה זזה קצת לכיוון דרום מזרח, עד החורף בו הזריחה בדרום מזרח, ושוב חוזרת קצת צפונה כל יום, וחוזר חלילה כל שנה ושנה.

כתוב בקהלת (א, ו) 'הולך אל דרום וסובב אל צפון, סובב סובב הולך הרוח, ועל סביבותיו שב הרוח'³. ונאמר על זה בגמ' (עירובין נו, א) 'תנו רבנן... כיצד, חמה יוצאה ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון, חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום, תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב, שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה, סובב סובב הולך הרוח אלו פני מזרח ופני מערב, פעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן'. ולמסקנת הגמ' 'אמר רב משרשיא ליתנהו להני כללי, דתניא לא יצאה חמה מעולם מקרן מזרחית צפונית ושקעה בקרן מערבית צפונית, ולא יצאה חמה מקרן מזרחית דרומית ושקעה בקרן מערבית דרומית'. לכן אי אפשר לסמוך להלכה על קביעת רוחות השמים לפי הילוך החמה.

רש"י בקהלת (שם) פירש שמדובר על רוחו של שמש הסובב אל פני מזרח ומערב. והאבן עזרא (קהלת שם) כתב: 'יש אומרים כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר, שפעם נוטה אל צפון ואל דרום, ויפרש הרוח פאה, וזה איננו נכון... על כן אמר סובב סובב הולך הרוח ובסוף ישוב

2 כוונתי ליום תחילת הקיץ, יום התקופה, מפני שבמשך הקיץ מיקום השמש משתנה קצת, עד החורף שאז השמש מגיעה לקצה השני. וכן בהמשך הפרק, כאשר אזכיר עונת שנה במשך פרק זה, כוונתי ליום בו מתחלפת העונה ומתחילה העונה האמורה, שהוא יום התקופה, מהסיבה הנ"ל.

3 תכלית האדם (מהחפץ חיים):

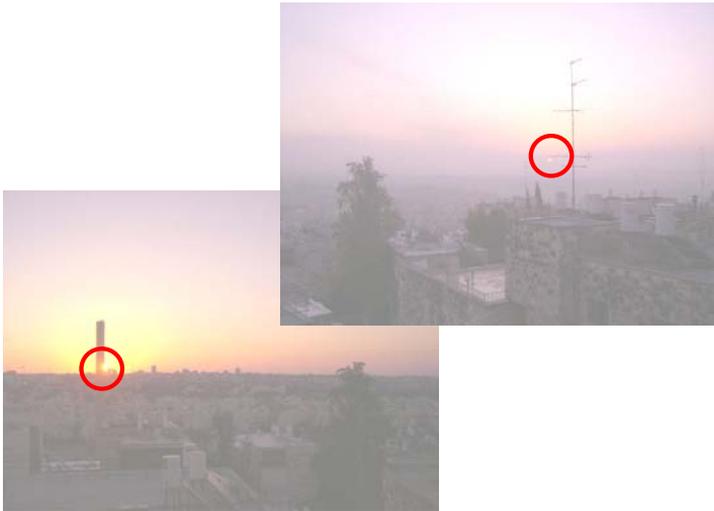
בבית המקדש היו שולחן בצפון ומנורה בדרום (מנחות פו, ב). ואמר החפץ חיים (חפץ חיים על התורה פרשת תרומה שמות כה, כג) 'והנה כתיב בקהלת הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. והכוונה היא, כי כל תכלית האדם היא הלא ללכת אל דרום, הרוצה שיחכים ידרים, ללמוד תורה ולקיים המצוות, וזהו הולך אל דרום. אולם כששואלים את האדם למה אתה אף מבית הכנסת תיכף אחרי התפילה, ואינך יושב ללמוד שעה או שתיים, יענה ויאמר לך כי סובב הוא אל צפון, כלומר אינו הולך אלא סובב, פונה הוא מעט לעסקיו להרויח לפרנסת ביתו, אבל סוף דבר הוא כי סובב סובב, הוא טרוד כל כך מהסובב עד שהולך הרוח, כלומר עד שתצא נשמתו, והסוף הוא כי על סביבותיו, בשביל שהיה טרוד יותר מדאי בהסובב - שב הרוח, שולחים אותו בחזרה לעולם הזה לתקן את אשר עוה'.

על סביבותיו כסוב השמש, כי היא סיבת רוב תנועות הרוח, ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד ביום לשנה'.

מבואר שחלוקת השנה לתקופות אינה חלוקה של חשבון בלבד, אלא חלוקה שבאה עם **מהלך השמש**, וכל השאלה היא האם אפשר להסתמך על זה לצורך קביעת רוחות השמים. באמת רואים שמקום הזריחה שונה בין החורף והקיץ, רק שלהלכה אי אפשר להסתמך על זה לקביעת רוחות השמים (למדידה של תחום שבת). השינוי בכל יום הוא מאוד קטן, וקשה להבחין בו. גם השינוי בזמני היום הוא מאוד קטן בכל יום, אבל במשך תקופה השינוי משמעותי. אולי לכן ליתנהו להנהו כללי, מפני שקשה להבחין בשינוי הקטן של כל יום, ועלולים לטעות במדידה. בנוסף, קרן מזרחית צפונית ומזרחית דרומית שנזכרה בגמ' אינה אמצע מדוייק (45°), אלא קרוב יותר למזרח מאשר לצפון ולדרום (23°). ייתכן שזו הסיבה למסקנת הגמ' דליתנהו להנהו כללי.

ג. מהלך השמש

בשביל להמחיש ולהבין דבר זה, נצטרך להמחיש את מהלך השמש במשך השנה, ולהראות איך השינויים האלו משפיעים על זוית הראיה של העומד על פני כדור הארץ.

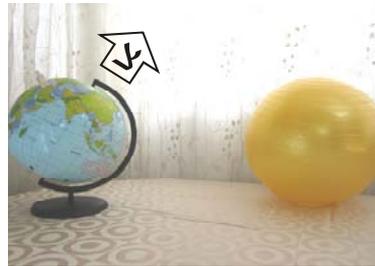

נקודת הזריחה בקיץ ובחורף, שתי התמונות צולמו מאותו חלוץ (ניתן לזהות את העץ הבולט באמצע הנוף, המצלמה היתה מכוונת לצד ימין או שמאל. התמונות לא צולמו בשיא החורף והקיץ, בהם השמש עוד יותר בצד.)

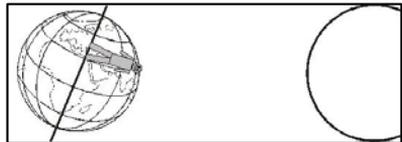
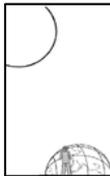
כאמור, הארץ עומדת באלכסון ביחס לשמש [או שסיבוב השמש הולך באלכסון]. זוית זו תלויה ביחס שבין כדור הארץ ובין השמש. כדור הארץ עומד באלכסון ביחס לשמש, ויש הבדל בין קיץ לחורף. ההבדל הוא שבקיץ האלכסון נוטה לכיוון של השמש, ובחורף הפוך. בקיץ האלכסון פונה לכיוון של השמש, החצי הצפוני של כדור הארץ מכוון לעבר השמש, ובחורף להיפך, צד צפון מכוון באופן שהשמש מגיעה אליו באלכסון. באביב ובסתיו האלכסון פונה הצידה, והשמש עומדת במאונך לאלכסון (ראה צילומים בסעיף א).

המחשת הזריחה בחורף, זוית הארץ נוטה מהשמש, וזה משנה את המבט של הצופה

המחשת הזריחה בקיץ, זוית הארץ לכיוון של השמש, והמבט של הצופה בהתאם

מיקום הכדורים והשרטוטים מותאם לראיית השמש בזריחה, בצד מזרח של הצופה (ולא בצד המתאים למיקום השמש בקיץ ובחורף בהמחשות האחרות שבספר זה).

אנחנו רוצים להבין ולהמחיש את המבט של האדם שעומד בארץ ישראל ומביט לכיוון השמש. דבר זה לא יתאפשר בציור של שני הכדורים מלמעלה, אלא רק בנסיון להפוך את התמונה לזוית הראיה של הצופה, לנקודה שבה הצופה עומד, ואז נראה את השמש נוטה לשמאל או לימין. החשבון האמיתי הוא קצת יותר מורכב, מפני שצריך לשים לב לנקודה נוספת, והיא הנקודה שבה אנחנו נמצאים על פני כדור הארץ. נתייחס למבט של העומד בארץ ישראל, הזוית והגובה של ארץ ישראל בעיגול של כדור הארץ. במקומות אחרים בעולם המבט משתנה, לפי המיקום של אותה נקודה על פני כדור הארץ, וזוית הראיה של העומד שם. (לא נכנסתי לכל החשבון, החורג ממסגרתו של ספר זה⁴).

בשביל להראות את השינוי בנקודה של הזריחה ובמהלך השמש במשך היום, נצטרך להפוך את הציורים למבט של העומד על פני כדור הארץ

4 גבולות ארץ ישראל

היו שדייקו מדברי הרמב"ם (שמחשב את ראיית הירח בארץ ישראל) את המיקום המדוייק של גבולות ארץ ישראל, ונפק"מ לתרו"מ ולשביעית ועוד (ראה בהקדמת הגר"י אפרתי שליט"א לספר כפתור ופרח ח"ב, בית המדרש להלכה והתישבות, ירושלים תשנ"ז). כתב הרמב"ם (פי"א הי"ז) 'ולפי שהראיה לא תהיה אלא בארץ ישראל כמו שביארנו... ומקום זה הוא נוטה מתחת הקו השהו המסבב באמצע העולם כנגד רוח צפונית בכמו ל"ב מעלות עד חמש ושלושים ועד תשע ועשרים... ודייקו שגבול ארץ ישראל הוא בקו רוחב עשרים ותשע.

הרמב"ם מבאר שכל כוונתו בהלכות קידוש החודש היא להסביר את אופן הראיה, ואת החשבונות הנצרכים לידיעה זו, וכמ"ש (פי"א הי"ה, פט"ו הי"ב) 'ויראה קירוב מעט במקצת הדרכים... מפני שידענו... שאין דבר זה מפסיד בידיעת הראייה ואין חוששין לו'. קו הרוחב 30 שייך לחשבונות של הראיה, ונלע"ד שאין הבדל משמעותי בחשבון לפי קו 30 או קצת פחות או קצת יותר, והרמב"ם לא רצה להקשות על החשבון בהפרשים קטנים שאינם משמעותיים לחישוב זמן הראיה, ולכן כתב הרמב"ם 30. לכאורה לפי זה אי אפשר ללמוד מכאן את הגבול של ארץ ישראל, כי לגבי חשבונות הראיה אין נפק"מ אם הגבול המדוייק הוא קצת פחות או קצת יותר מקו 29.

הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב לדעה זו, וז"ל (מכתבו נדפס בהקדמה הני"ל, והעתיקהו משם בספר מישור הערבה ובגליון כשרות שיוזכרו לקמן): 'אין להרמב"ם הזה שום שייכות, כי הוא דן בענין הראיה במקומות אלו, עדיין ראייתם כארץ ישראל ואין שינוי'. וראה עוד בספר מישור הערבה, הוצאת מנחת יצחק, פרק ז', שהסיק כנ"ל. וכן במאמר בגליון 'כשרות' (ועד הכשרות שע"י העדה החרדית, גליון 3 תשס"א), שהאריכו בענין זה. וכתבתי לועד הכשרות שע"י הבד"ץ העדה החרדית בענין זה: ולכאורה כן משמעות הדברים מיניה וביה למי שמעמיק בדברי הרמב"ם בחשבונות של קידוש החודש, משום שהרמב"ם כתב בכמה מקומות שהוא מביא רק את החשבונות הנצרכים לדרך הראיה של קידוש החודש, ולפי זה מה שכתב קו 29 הוא לאופן החשבון של זוית הראיה מארץ ישראל, שאין הבדל בין קו 29 לבין ארץ ישראל עצמה, וכך יותר קל לעשות את החשבון של זוית הראיה. וא"כ מובן שקו 29 נאמר על אופן החשבון לראיה מארץ ישראל, ולא על גבולות ארץ ישראל עצמה.

(ראה שרטוטים וצילומים לעיל סעיף ב). בקיץ נראה את הזריחה בשמאל, שזה צפון מזרח, ובמשך הבוקר השמש תעלה עד רום הרקיע, עד שבחצות היא תהיה כמעט מעל הראש בנטיה קלה לכיוון דרום, ואחר הצהריים במהלך מקביל בכיוון מערב, עד השקיעה בנקודה מקבילה בצפון מערב. בחורף השמש זורחת בדרום מזרח, במשך הבוקר השמש תעלה בכיוון דרום, בצהריים באלכסון מכיוון דרום, ובהמשך אחר הצהריים במהלך המקביל בכיוון מערב, והשקיעה במקביל לזריחה.

אורך היום והלילה תלוי בחלק המואר של כדור הארץ. תמיד חצי מכדור הארץ מואר, החלק שפונה לכיוון של השמש (זמני הזריחה והשקיעה תלויים באורך היום והלילה). כידוע, כדור הארץ סובב סביב עצמו במשך יום ולילה [= יממה]. החצי שפונה לכיוון של השמש כל הזמן זו ומשתנה, כאשר אנחנו עומדים בחצי המואר, הרי אצלינו יום, וכאשר הארץ מסתובבת ואנחנו בצד השני, אז אצלינו לילה. [נקודה זו קלה יותר להבנה לפי הגישה של האסטרונומיה המודרנית. הקדמונים ביארו שיש גלגל יומי המניע את כל גרמי השמים במשך יממה, מלבד התנועה העצמית שלהם במשך חודש או שנה. ראה פרק ה סעי' ג.]

האלכסון של כדור הארץ מתבטא בציר עליו הארץ סובבת, בכיוון של הסיבוב. אם כדור הארץ היה מסתובב במקביל לשמש, תמיד היום והלילה היו שווים. לכן באביב ובסתיו, כאשר האלכסון נוטה הצידה, היום והלילה שווים. בקיץ ובחורף האלכסון נוטה לכיוון השמש או הפוך, לכן חלקו המואר של הסיבוב שונה מהחלק שאינו מואר. בחורף האלכסון רחוק מהשמש, רוב הסיבוב נמצא בחצי החשוך של כדור הארץ, ובקיץ להיפך.

בחורף האלכסון של כדור הארץ רחוק מהשמש, רוב הסיבוב בחלק המוצל, ולכן הלילה ארוך מהיום,

בקיץ האלכסון של כדור הארץ נוטה לכיוון של השמש, רוב הסיבוב בחלק המואר, ולכן היום ארוך מהלילה,

כאמור, השינויים האלו לא נעשים ביום מסויים, אלא כל יום השמש זזה קצת, עד יום התקופה בו הכיוון של השמש משתנה. ביום הקיץ נקודת הזריחה מתחילה להשתנות לכיוון דרום, עד יום החורף בו נקודת הזריחה

חוזרת להצפין. ביום האביב והסתיו השמש זורחת במזרח מדוייק, ואחר כך ממשיכה עוד קצת צפונה או דרומה. הסיבה לכך היא סיבוב השמש סביב כדור הארץ, ביום הקיץ השמש מגיעה לנקודה המקבילה לאלכסון של כדור הארץ, והמשך הסיבוב הוא כעין חזרה בצד השני של האלכסון. באביב ובסתיו השמש במאונך לאלכסון, ובחורף מקבילה לקצה השני של האלכסון. מהלך השמש לא חוזר על עצמו כל יום, הוא משתנה קצת (גם זמני הזריחה והשקיעה משתנים קצת). אם נצייר את מהלך השמש במשך השנה, נראה כמו קפיץ, כל יום זו קצת מצפון לדרום מהקיץ לחורף, וחוזר על עצמו כל שנה⁵.

[ראה עוד חלק ב פרק ג בענין שקיעת החמה וצאת הכוכבים.]

ד. חשבון התקופה

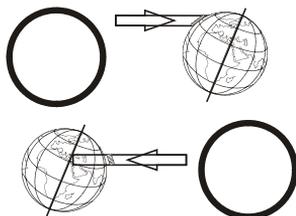
איתא בעירובין שם (נו, א) אמר שמואל וכו' אין בין תקופה לתקופה אלא **תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה**. ופירש רש"י (שם ד"ה ליתנהו וד"ה ואין) ימות החמה הם שס"ה ימים ושש שעות, **רבע** מהם הוא 91 יום ושבע שעות ומחצה. חשבון זה מכונה תקופת שמואל.

כדי להקל על חישוב זמן התקופה מבססים את החישובים על זמן **תליית המאורות** בתחילת ליל רביעי (ראה להלן סעיף ז). דרך ידיעת התקופה היא על ידי חישוב התקופות שעברו מבריאת העולם ועד תקופה זו שאתה

5 הסיבה לחום בקיץ ולקור בחורף

רבים חושבים שהסיבה לחום בקיץ ולקור בחורף היא הקירבה לשמש, שהרי בקיץ החצי הצפוני נוטה לכיוון השמש וקרוב אליו יותר. אך טעות בדבר, דוקא בחורף כל כדור הארץ יותר קרוב אל השמש מאשר בקיץ, כך שאנחנו נמצאים יותר קרוב לשמש בחורף מאשר בקיץ. הסיבה להבדל בין החורף לקיץ היא הזווית של קרני השמש המחממות אותנו. כאשר קרני השמש מגיעות באלכסון, הן מתפזרות על פני שטח יותר גדול, ובכל נקודה מגיעה קרן פחות חזקה. גם היום יותר קצר, ויש פחות שעות בהן העולם מתחמם. בחצי השני של כדור הארץ המצב בדיוק הפוך. ישנם הרבה סיבות נוספות המשפיעות על מזג האוויר החורגות ממטרתו של ספר זה, כגון לחות וקירבה לים, צמחיה לעומת מדבריות, ועוד ועוד.

כאשר קרני השמש מגיעות באלכסון, הן מתפזרות על פני שטח יותר גדול, ולכל נקודה מגיעה קרן פחות חזקה

רוצה לידע, בעזרת ידיעת משך הזמן שכל תקופה נמשכת. קיבלנו במסורת שלאחר תליית המאורות היו ט' שעות ותרמ"ב חלקים שבהם המאורות שימשו יחדיו, ואחר כך עוד שבעה ימים שבהם ננזפה הלבנה ולא שימשה, ובקיצור ז"ט תרמ"ב, וזהו ההפרש שבין מולד הלבנה הראשון לתקופת החמה הראשונה. (ננזפה הלבנה' - עי' ר"ה ח, א-ב תוס' ד"ה לתקופות, ולהלן חלק ב פרק ז סעי' י. מסבירים שהמאורות ניתלו באופן שהמולד הראשון יראה לאדם הראשון ביום שישי.)

ה. תקופת רב אדא

מובאת בקדמונים שיטה נוספת לחישוב של התקופה, והיא נקראת תקופת רב אדא. בחשבון זה התקופה קצרה יותר מתקופת שמואל בכמה דקות. החשבונות של תקופת רב אדא הרבה יותר מסובכים. הסוגיות בגמ' (עירובין נו, א) הולכות לפי תקופת שמואל, וכנראה יש גם רמז לתקופת רב אדא (ראה ח"ב פ"ז סעי' א).

כתב הרמב"ם (פ"ט ה"א): 'שנת החמה יש מחכמי ישראל שאומרים שהיא שלש מאות חמשה וששים יום ורביע יום שהוא שש שעות, ויש מהן שאומרים שהוא פחות מרביע היום'. ובהמשך (פ"י ה"ו) כתב 'ונראים לי הדברים שעל חשבון תקופה זו (קצת פחות מרביע היום) היו סומכין לענין עיבור השנה, לפי שחשבון זה הוא האמת יתר מן הראשון' (הזכרתי לעיל סעי' א שגם זה עדיין לא לגמרי אמת). גם בשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' קח) הביא ברייתא (איננה בגמ' ובברייתות לפנינו, ראה במהד' מכון שלמה אומן ומכון ירושלים שם הע' 10, וכנראה זו מסורת ביד הגאונים) 'תקופת רב אדא בצנעה, תקופת שמואל בפרהסיא'.

מעניין שחכמי אשכנז הראשונים השתמשו בדרך כלל בתקופת שמואל, ותקופת רב אדא נזכרת בעיקר אצל ראשוני המערב.⁶

6 הלכות לפי תקופת שמואל

תקופת רב אדא היא יותר מדויקת (ראה פמ"ג או"ח רכט בא"א ס"ק ה בשם שו"ת משאת בנימין סי' קא, ובפרי חדש או"ח תכח סס"ק ח), וכנראה גם שמואל מסכים איתה. התקופה של שמואל נועדה להסבר להמון העם, ומכמה סיבות: א. קלות ההבנה, לא רצו להטריח את העם בחשבונות מסובכים. ב. להשאיר את חכמת העיבור האמיתי בסוד. ג. לא לתת למינים דריסת רגל בחכמת העיבור. מעניין שתקופת רב אדא התפרסמה בזמן הגאונים, בעת שהנוצרים התנתקו מהלוח היהודי. כנראה הלוח הנוצרי הראשוני מבוסס על תקופת שמואל, והם תיקנו ושינו את הלוח שלהם, כאשר הלוח לא הסתדר להם עם המציאות, ומהלך השמש 'ברח' מסדר החודשים שלהם (ראה בהע' הבאה).

ו. זמן חלות התקופה

הזכרנו את ימי התקופה, ימים בולטים במציאות. היום הקצר ביותר והארוך ביותר בשנה, ושני הימים בהם היום שווה ללילה. התקופה האמיתית הינה רגע מסויים, בו השמש מגיעה למקומה המקביל לקצה הזוית של כדור הארץ, בארבע כיוונים. וכפי שכתב הרמב"ם (פ"ט ה"ג) 'תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש'... התקופה חלה ברגע מסויים, אותו יום שבו חלה התקופה הוא יום התקופה.

עוד איתא בעירובין שם 'אמר שמואל אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום, או בתחילת היום או בתחילת הלילה או בחצי היום או בחצי הלילה, ואין תקופת תמוז נופלת אלא או באחת ומחצה או בשבע ומחצה בין ביום ובין בלילה, ואין תקופת תשרי נופלת אלא או בשלש שעות או בתשע שעות בין ביום ובין בלילה, ואין תקופת טבת נופלת אלא או בארבע ומחצה או בעשר ומחצה בין ביום ובין בלילה' וכו'.

פירוש (עפ"י רש"י שם), המאורות נתלו בתחילת ליל רביעי בשבת, ובחודש ניסן (לתקופה, כמאן דאמר בניסן נברא העולם). תקופת ניסן של שנה הבאה חלה לפי מהלך השמש, ושנת החמה היא שס"ה ימים ושש שעות, נמצא שבשנה הבאה תקופת ניסן 'זזה' בשש שעות, והיא תחול באמצע הלילה. שנה לאחר מכן היא תחול בתחילת היום, ואח"כ באמצע היום, ולאחר ארבע שנים שוב בדיוק בתחילת הלילה, כמו בזמן הבריאה.

מסתבר שההבדל בין רב אדא ושמואל היא רק מה להסביר להמון העם. אולי בגלל שנפסק להלכה כשמואל (ראה פרי חדש שם), שיטת רב אדא לא נזכרה בגמ'. כאמור, החשבון המדוייק של הלוח מסתדר לפי תקופת רב אדא, אולם ההלכות שנוגעות לכלל הציבור נקבעו לפי תקופת שמואל (אמירת טל ומטר לפני חו"ל, ברכת החמה, שתיית מים גלויים בזמן התקופה).

[בספר חזון שמים (עמ' קמב) טען שכשאפשר לכאורה צריך ללכת לפי התקופה האמיתית (לגבי זמן שאילת גשמים בחו"ל ועוד), בפרט בזמננו שיש מחשבים וקל לחשב חלקים קטנים. אבל לענ"ד כיון שהדבר נקבע כך, ובפרט לפי האמור שיש סיבה שחו"ל קבעו כך, אין לשנות.]

ואיתא בספר שקל הקודש (פרק ט ס"ק כ) בשם החזו"א (או"ח סי' קלח סק"ד), שתקופת שמואל הוא הלכה למשה מסיני להתנהג בהן בענייני המצוות, שהוא חשבון ממוצע, כדי שיוכלו כולם לקיים המצוות, אף אלו שאין בקיאות בכל החשבונות.

החשבון המפורט יותר כולל גם את **היום בשבוע**. 364 יום הם 52 שבועות, ועוד יום ורבע. תקופת ניסן הראשונה היתה בתחילת ליל רביעי, תקופת ניסן בשנה שלאחריה היתה באמצע ליל חמישי, שנה אח"כ תחילת יום שישי ואח"כ אמצע יום שבת, ואח"כ תחילת ליל שני.

[כעבור עשרים ושמונה שנה התקופה תחול בתחילת ליל רביעי, כפי שהיה בזמן הבריאה. החמה חוזרת למקומה בעת בריאת העולם, שזה תקופת ניסן (כמאן דאמר בניסן נברא העולם), באותו יום בשבוע (כאמור לעיל פרק א הע' 1, שבוע ימים הינם אות לבריאת העולם), ובנוסף נמצאים באותו כוכב מתוך כוכבי הלכת (ראה להלן פרק ה סעיף י). על שילוב זה, המעיד על בריאת העולם, אנחנו זוכים לברך את ברכת החמה (ברכות נט, ב; להלן ח"ב פרק ב).]

החשבון של **תקופה אחת** הוא תשעים ואחד יום ושבע וחצי שעות. תשעים ואחת יום הם 13 שבועות, ועוד **שבע וחצי שעות**. תקופת ניסן הראשונה חלה בתחילת ליל רביעי, תקופת תמוז שאחריה היתה בשבע וחצי שעות בלילה, שנה אח"כ תקופת ניסן היתה באמצע הלילה ותקופת תמוז שעה וחצי ביום, שנה אח"כ תקופת ניסן בתחילת היום ותקופת תמוז שבע וחצי שעות ביום, וכן הלאה שעה וחצי בלילה. וכן חוזר בכל ארבע שנים.

לפי החשבון הזה תקופת תשרי חלה או בשעה שלוש או בשעה תשע ביום וכן בשעות האלו בלילה, ותקופת טבת חלה או בארבע ומחצה או בעשר ומחצה בין ביום ובין בלילה.

עוד איתא בגמ' שם 'ואין תקופה מושכת מחברתה אלא **חצי שעה**'. פירוש, כיון שזמן התקופה הוא שבע שעות ומחצה, א"כ תקופה נמשכת בתוך השעה השלמה של התקופה שלפניה חצי שעה. המשמעות של השעה השלמה היא מצד מזל השעה (להלן פרק ה סעי' י).

בהמשך הגמ' מובאת התייחסות לכוכבי הלכת שצ"מ חנכ"ל (יבואר להלן פרק ה סעיף י), 'אמר שמואל אין לך תקופת ניסן שנופלת בצדק שאינה משברת את האילנות, ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק שאינה מייבשת את הזרעים, והוא דאיתיליד לבנה (מולד הלבנה של ניסן) או בלבנה או בצדק' (שנים מכוכבי הלכת הני"ל). אם התקופה חלה בזמן השימוש של הכוכבים הני"ל, הרי הם משפיעים על כל התקופה (ראה להלן פרק ה סעי' יא-יב).

ז. מדידת התקופות

כאמור לעיל סעי' ד, מודדים את התקופות לפי חשבון, וכדברי רש"י (ר"ה ח, א ד"ה ואי בעית אימא) 'לומר שמונין לברייתן והילוכן של תקופת החמה ומולדות הלבנה מתשרי'. הדרך לדעת מתי התקופה מתחילה היא חשבון זמני התקופה מבריאת העולם עד ימינו (רמב"ם פ"ט הי"ד)⁷.

החשבון של התקופות מתחיל מרגע **תליית המאורות** ביום הרביעי לבריאה, אבל עושים חשבון אחורנית לתחילת אותה שנה (שנה של **תוהו**), ולפי זה מחשבים את המולדות והתקופות. הסיבה לכך היא יום בשנה חשוב שנה, וכן לנוחות החשבון. ישנה מחלוקת אם בתשרי נברא העולם או בניסן, ופועל יוצא ממחלוקת זו לחשבון התקופה.

להלכה נקטינן שלשנים בתשרי נברא העולם, ולתקופות מניסן (ר"ה יב, א). דבר זה גורם **להפרש** של כשבוע בין חשבון המולדות לחשבון התקופות (לפי תקופת שמואל), ועל זה נסוב תוס' בראש השנה (ח, א-ב ד"ה ולתקופות; להלן חלק ב פרק ז).

7 ראיית התקופה והמולד

אפשר לדעת גם את זמני המולדות לפי חשבון מבריאת העולם (רמב"ם פרק ו הלכה יד, ובכל הפרק שם). יש הבדל בין מולד לתקופה, המולד הוא דבר שניתן לראותו בחוש, הירח נעלם ונגלה שוב. לעומת זאת התקופה מגיעה בהדרגה, וקשה להבחין בה ולמדוד אותה על ידי ראייה. כתב הרמב"ם (פ"ט הי"ג) 'תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש למזל טלה' (המזלות יתבארו בעז"ה בפרק הבא). קשה לראות את הכוכבים באיזור של השמש, בגלל האור השמש החזק שמפריע. אפשר לראות את הכוכבים לפני הזריחה או אחרי השקיעה, ולפי זה לדעת היכן השמש נמצאת בין הכוכבים. תחילת מזל טלה הוא נקודה מסויימת, וקשה לדעת מתי השמש הגיעה בדיוק לנקודה הזו. אפילו טעות של כמה דקות מצטברת במשך השנים לשעות וימים.

(טעות כזו וטעויות נוספות היתה בלוח השנה הנוצרי, ולכן בשנת 500 לספירה הם דילגו 10 ימים, וגם קבעו את השינויים של יום ה-29 בפברואר. הם כנראה חישובו את הלוח לפי תקופת שמואל שהתפרסמה להמון, ולא ידעו את התקופה המדוייקת. ראה עלה יונה לגר"י מרצבך זצ"ל בפרק תאריך יום התקופה.)

פרק ה - כוכבים ומזלות

מצוה על האדם (להתבודד) [להתבונן] בדרכי מהלכות הכוכבים, ושיחשב בתקופות ומזלות, מפני שחכמה זו חכמה מפארה בידיעת אותות השמים ולקות המאורות בלא שום שגיאיה' (מאירי שבת עה, א ד"ה מצוה, וכן נרמז ברש"י שם ד"ה לעיני; להלן חלק ב פרק ד). הסמ"ג הגדיר את עיקר מצות עיבור שנה (ריש עשין מז) לחשב תקופות ומזלות ומולדות הלבנה, ורק פועל יוצא מכך הוא קביעת הלוח זמני קדושת המועדים על ידי בית דין¹.

1 הגדרת המצוות של קידוש החודש ועיבור שנה

ישנם שני מובנים למצוה זו, לעבר שנים ולקבוע לכלל ישראל את חלות המועדים, כמו מצות קידוש החודש (עשין מז בסמ"ג), או לעשות את החשבונות של מהלכי החמה, שהם דרושים בשביל לעבר שנים, ופועל יוצא הוא קידוש החודש על ידי בית דין. הסמ"ג כתב שעיקר המצוה היא החשבונות, ובפועל יוצא לעבר שנים. דעת הסמ"ק (מצוה קג) היא שהמצוה היא לעבר שנים. הבה"ג (עשה עה) כתב חישוב תקופות, הרמב"ם (הקדמה לסה"מ שרש ב) הבין שכוונתו לחשבון, והרמב"ן (על סה"מ לרמב"ם שם ובעשה קנג) הבין עיבור השנה, כדעת הסמ"ק. ידועה שיטת רס"ג (ראה יסוד עולם מאמר רביעי פרק ו) שגם קידוש החודש נעשה על פי חשבון, וכנראה זו המצוה, וכדעת הסמ"ג בדין עיבור שנה. בהסבר ההבדל הזה כתב בתועפות ראם על היראים (מצוה רס [קד] אות א) דבגמ' (שבת עה, א, ראה במאירי שם ד"ה מצוה שביאר כך) איתא מנין שמצוה לחשוב, ומשמע שהחשבון הוא מצוה ממש ולא זירוז, או לפי המבואר במימרא השנית בגמ' שם, כל היודע ואינו מחשב נאמר עליו ואת פועל ה' לא ראו, ומשמע שזה זירוז.

הרמב"ם כלל את מצות עיבור שנה במצות קידוש החודש (עשה קנג), לקדש חודשים ולחשב חודשים ושנים, ראה ברמב"ן על ספר המצוות שם. ישנה אריכות בבירור עיקר המצוה לפי הרמב"ם, קידוש החודש על פי הראיה או חשבון התקופות והמולדות, דהיינו את איזו מצוה הרמב"ם מנה, מצוה מז או מז במנין של הסמ"ג. ואולי זו מצוה אחרת - קביעת המועדות, והיא נעשית על ידי חודשים ושנים. ברור שהרמב"ם כלל את שתי המצוות במצוה אחת, והשאלה היא מהו עיקר המצוה. בריש הלכות קידוש החודש וכן שם פ"א ה"ז כתוב שהעיקר הוא החשבון, וראה מני"ח (מצוה ד אות א) שהתקשה במקורו, דהא בגמ' (ברכות סג, ב) איתא שהחשבון יכול להיות בחו"ל. גם ספר החינוך מצוה ד כלל את שתי המצוות במצוה אחת. בחינוך כתב שמצוה זו תכלול את החשבון וגם את מצות עיבור שנה.

א. אופק

ישנם כוכבים בכל מקום ובכל כיוון בשמים. אנחנו נמצאים מתחת כיפת שמים ענקית, שנראית כמו חצי כדור, ולכל מקום שנביט נראה כוכבים. מעקב אחרי תנועת הכוכבים (ראה בהמשך הפרק) מגלה לנו שהשמים נראים כמו כדור ענק המקיף את כדור הארץ מכל הכיוונים, והכוכבים נראים תלויים שם. אנחנו יכולים לראות רק חצי מן הכדור, מפני שהחצי השני מוסתר על ידי האדמה, על ידי כדור הארץ עצמו. [העובי של כדור הארץ עצמו מאוד קטן ביחס לכל היקום, ולא משמעותי בראיית האופק]. קו האופק - קצה האופק - הוא היקף של קצוות חצי הכדור הנ"ל, המקום בו אי אפשר לראות יותר את השמים, בגלל שהם מוסתרים מאיתנו. המקום בו נושקים הארץ והשמים.

הכוכבים זזים כל הזמן (סנהדרין לט, א) ישנם כוכבים ששוקעים במערב, ובמקביל כוכבים אחרים זורחים במזרח. כוכבים שזורחים עכשיו עולים מעל פני האופק, וכוכבים ששוקעים יורדים מתחת לאופק.

כדור הארץ הוא כמו נקודה שנמצאת בתוך כדור ענק, השמים הפרוסים מעלינו והכוכבים. ניתן לראות רק חצי מהכדור, שהוא מעל פני האופק שלנו. כדור השמים עצמו, הוא חלל אינסופי, ואין לנו מושג ותפיסה בגודל שלו. המרחקים בין הכוכבים הינם עצומים בכל קנה מידה².

כמה פרטים שהסמ"ג שינה מדברי הרמב"ם מראים שדעתו היא שחיוב מצות קידוש החודש הוא על בית דין, וכל ישראל שומעים להם, ואילו דעת הרמב"ם היא שהחיוב הוא על כל ישראל, ורק בפועל המצוה נעשית על ידי בית דין (ראה פרק ו הע' 1). אם עיקר המצוה הוא החשבון, כל ישראל יכולים לעשות את החשבון, ורק לבית דין יש כח לקבוע את המסקנות של החשבונות, לקדש חודשים ולעבר שנים. אבל אם עיקר המצוה הוא קביעת החודשים, דבר זה לא יכול להיעשות על ידי כל ישראל, אלא רק על ידי בית דין. נראה שלפי דעת הסמ"ג מצות קידוש חודשים נעשית רק על ידי בית דין, וזה מצות קידוש החודש, ואילו החשבונות של עיבור השנה נעשים על ידי כל ישראל, שעליה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם. ואילו לדעת הרמב"ם עיקר המצוה הוא החשבון שנעשה על ידי כל ישראל, ובה כלל גם את מצות קידוש החודש.

2 מרחבי החלל - מאמר השקפה

על זה נאמר 'מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא' (תהלים קמז, ד), וביאר הרמב"ן (בראשית א, יח) שהקב"ה מכיר את כל הכוכבים (סנהדרין לט, א), ונותן לכל כוכב תפקיד (=שם). [בדרך זו ביאר רבי יעקב גלינסקי זצ"ל (והגדת, תחילת פרשת תצוה) את בקשת משה רבינו 'ואם אין מחני נאי' (שמות לב, לב), אם משה רבינו לא מצליח בתפקידו להציל את עם ישראל מהעונש אחרי חטא העגל, הרי אינו ראוי לתפקיד ולשם שלו, כי לא זכה למשותם ולהצילם.]

במשך כל הזמן החוקרים מוצאים כוכבים חדשים, מתפעלים מן המרחקים העצומים, שבמשך הזמן מגלים שהם עוד יותר גדולים.

כתב רבי אביגדור מילר (רננו צדיקים פרק 9 פיסקא 504-506): **תכלית עצומה**. 'א"ר יודן גדולה היא היראה ששמים וארץ לא נבראו אלא בשביל היראה' (קהלת רבה ג, יז). המשאבים האינסופיים של הארץ, התופעה האדירה של שכל האדם, אופיו ומעשיו והחלל האינסופי על כל המרחבים העצומים של אינספור כוכבים - כולם נבראו לתכלית אחת: לעזור לאדם לירוא (להכיר) מבוראו. *כמה עצומה היא אכן התכלית, אם אמצעים אינסופיים כאלה נוצרו למענה.*

מרחבי החלל. איזו תכלית ממלא המרחב של החלל? לשם מה נבראו מליונים אין-ספור של עולמות ענק במרחבים מלאים של אור מחוץ למשטחים הנראים כאינסופיים של החלל? *בידינו המפתח לחידה זאת, 'והאלוקים עשה שייראו מלפניו'. 'טוב יצר כבוד לשמו' (יוצר של שחרית).* אילו ארצינו היתה מוקפת בכיפה בעלת מימדים סופיים, הייתה לנו הערכה סופית של גדולת הבורא. כדי לקבל דוגמא לאי-היכולת למדוד אותו, ניתנה לנו ההזדמנות להביט לתוך החלל. האדם יכול לשלוח ספינות-חלל למרחקים גדולים והולכים, אבל אין כל סוף נראה לעין. הטלסקופים שלנו חודרים למרחקים אינסופיים, אך הם מגלים רק כמה גדול עוד החלל הענקי שמעבר לטווח שלהם. האינסופיות של העולם הפיסי מנפצת כל קטנות מושגים. אך עולם זה הוא רק כגרגר-חול לעומת בוראו. בהשוואה אליו, בריאתו היא אפסית. *להכיר זאת היא המטרה הגדולה מעל הכל. להמריא לחלל במהירות אגדית בדרך לירח, הרי זה לגלות מה שהתורה מבקשת תמיד ללמד, אך האדם אינו לומד לעולם: שהבורא הוא אינסופי. בהיותו על הירח רואה האדם כי הוא עדיין לא התחיל לחדור לחלל. הירח הוא רק אסיר של כח-המשיכה של כדור הארץ; הוא השכן הקרוב ביותר שלנו והחצר האחורית שלנו. ועם כל זאת הוא במרחק עצום מכדור הארץ. אם כן, כמה ענק הוא המרחק אל הכוכבים האחרים של מערכת השמש הנעה מסביב לה? השמש היא כוכב זעיר יחסית (הכוכב ריגל [Rigel] בהיר פי 13,000 מן השמש) בין 100 מיליארדים בגלקסיה שהיא עצמה לא נחשבת בין אין-ספור הגלקסיות באינסוף הענק. במהירות של 111 מיליון מיל לדקה, יכולנו להגיע לירח בשניה; אך להגיע לריגל (בגלקסיה שלנו) היה לוקח לנו 500 שנה. קבוצה בודדת, הרקולס, מוערכת במליון כוכבים, 35 אלף מהם מאירים יותר מן השמש. והכל, יהיו אשר יהיו מימדיו שאין להם מידה, הוא מעשה ידיו של הבורא, שברא אותו לרצונו וממשיך לקיימו ברצונו. אך כל זה הוא רק המבוא.*

הפרוזודור. 'העולם הזה דומה לפרוזודור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזודור כדי שתכנס לטרקלין' (אבות ד, טו). ניתן להעריך את המימדים של העולם הבא רק אם נעריך תחילה את מימדי העולם, בדיוק כשם שאדם משער את גודלו של אולם אירועים על-פי מידות חדר הכניסה. אם אנו נכנסים לחדר כניסה ענק, נוכל לצפות לאולם ענקי עוד יותר. מאחר שהעולם הבא הוא בעל פרופורציות אינסופיות, אנו זקוקים להזדמנות גדולה בהתאם להתכוון אליו. השמחה האינסופית של חיי הנצח מורכבת מן ההתלהבות שבראיית הזוהר האינסופי של מציאות ה'; לכן ההזדמנות לראות את זוהרו בעולם הזה היא ההכנה החשובה ביותר למסיבה הגדולה. למען הישג זה נבראה כל המציאות הפיסית. כדי לקבל מושג-מה מן הגדולה האינסופית

ב. תמונת הכוכבים

ניתן לראות כוכבים בכל הכיוונים, ובמבט שיטחי הם דומים³. אם מתבוננים בשמים, רואים שהכוכבים מפורזים בצורות קבועות, כוכב פלוני נמצא תמיד ליד כוכב אלמוני, והשלישי דוקא במרחק מסויים מהם. הכוכבים שומרים על הצורה שלהם תמיד, אותם כוכבים שנמצאים אחד ליד השני נשארים באותה צורה ושומרים על מקומם, וכך הם מהלכים יחדיו בשמים. כוכב שהיה במרחק מסויים, תמיד ישמור על אותו מרחק. **תמונת השמים** היא דבר קבוע.

מבחינים בין הכוכבים לפי הצורה שבה הם עומדים, שלושה כוכבים סמוכים, אחד בולט קצת צפונה במרחק קבוע, ועוד כוכב בצד השני מקביל לאמצעי מתוך השלושה, וכעין זה בכל הכוכבים. השמות של קבוצות הכוכבים הינם לפי צורות הנעשות על ידי קוים דמיוניים שנמתחים בין הכוכבים⁴.

כל זאת נאמר בכל הכוכבים, מלבד שבעה **כוכבי לכת**, שכביכול מטיילים בין הכוכבים⁵. פעם הם נמצאים ליד קבוצת כוכבים אחת, ופעם ליד

של הבורא, הכרחי לנצל את ההזדמנויות שמוצעות לנו כאן. ישאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלהי (ישעיהו מ, כו). זאת הסיבה לבריאתם: כדי שהאדם יוכל להתבונן בהם ולקנות שמץ של מושג בגדולתו של מי שבראם.

[רעיון דומה נאמר על דברי הכוזרי (מאמר א אות צט) שכתב על פרטי מצוות הקרבנות יכולם בביאור מאת הא-לקים שלא יחסר מהם דבר קטן ויפסד הכל, כמו ההיות הטבעיות אשר הם מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם, וביאר הגר"ש וולבה זצ"ל (שיעורי חומש שמות כה, ט) שהטבע הוא רק הכנה ללמוד את המורכבות והדיוק בכל תנאי החיים, ובדיוק כך הם המצוות. מצוות הן הטבע של רוחניות, שהמצוות הן הכנה, ואם עושים את ההכנה בדיוק כפי שבורא העולם מגלה, חל הענין הא-לקי דהיינו השכינה. כל הבריאה הינה סמלים, המלמדים אותנו על היחס לבורא עולם. המורכבות הגדולה של הטבע, פירטי הפרטים, הם מלמדים אותנו על המורכבות והדיוק בעולמות הרוחניים, והצורך בדקדוק בפירטי המצוות.]

3 יש הבדלים בעוצמת האור שלהם, בגוונים, ביציבות ועוד.

4 צריך הרבה דמיון בשביל להבין את השמות האלו, ונדרשת מיומנות לזהות את קבוצות הכוכבים והמזלות בשמים.

5 ישנו מושג אסטרונומי-מודרני הנקרא כוכבי לכת, והוא משהוא אחר, כוכבים המקיפים את השמש. כדור הארץ בכללם, אך לא השמש והירח. אמנם גם לפי האסטרונומיה המודרנית כוכבי הלכת מטיילים בין הכוכבים, והמקום שלהם משתנה. כיום ידועים עוד כוכבי לכת, אך רק הכוכבים הנ"ל ניתנים לראיה בלי טלסקופ.

האחרת, ממהרים או מאיטים ממהלך שאר הכוכבים בשמים. השמש והירח נחשבים בין כוכבי הלכת, גם הם מטיילים בין הכוכבים. השפעתם, האור שהם מפיקים, הוא הרבה יותר חזק משאר הכוכבים.

ג. הגלגל היומי

בכל רגע נתון ישנם כוכבים שזורחים, דהיינו עולים מעל לקו האופק, וישנם כוכבים ששוקעים, דהיינו שיורדים מתחת לקו האופק, כמו שהחמה שוקעת בזמן שקיעת החמה. ישנם כוכבים שנמצאים באמצע השמים ברום הרקיע, מעל לראשי האנשים.

כשמתבוננים רואים מחזור יומי של כל גרמי השמים. אותו כוכב שכעת עולה במזרח, יעלה שוב בעוד עשרים וארבע שעות (כמעט), אותה קבוצת כוכבים שעכשיו יורדת במערב, תעשה את אותו מסלול באותו הזמן (כמעט) מחר. [במשך ימי השנה נקודת הזריחה משתנה, עד שכעבור שנה נקודת הזריחה חוזרת לעצמה באותה קבוצת כוכבים בה היתה בשנה שעברה.]

בעבר הבינו שהכוכבים נעים על ידי גלגלים שקופים (רמב"ם פי"א הי"ג וה"י דעות פרק ג כולו). מתנועת הכוכבים הבינו שישנו גלגל אחד גדול, בו תלויים כל הכוכבים וכל הגלגלים האחרים, והוא מניע את כל הכוכבים. גלגל זה מאוד מהיר, ונע סיבוב שלם במשך כיממה. מלבד זאת ישנה תנועה לשמש ולירח ולשאר כוכבי הלכת, על ידי גלגלים אחרים המניעים אותם.

מתארים נמלה שהולכת על גבי ריחיים (פי' המיוחס לרמב"ם ראש השנה כ, ב ד"ה אמר ליה), הריחיים מוליכות את הנמלה בסיבובים קבועים בכיוון מסויים, והנמלה הולכת לאט לאט על גבי אבן הריחיים עצמה בכיוון הפוך. הנמשל של הנמלה הוא לכוכבי הלכת. כל הכוכבים הולכים בכיוון אחד, וכוכבי הלכת עמם. מלבד זאת כוכבי הלכת הולכים לכיוון אחר, ומטיילים בין הכוכבים.

השמש מסתובבת סביב כדור הארץ במשך שנה, ובנוסף לכך היא סובבת סביב כדור הארץ כל יום. הסיבוב היומי הוא ממזרח למערב, חמה זורחת במזרח ושוקעת במערב. הסיבוב השנתי הוא ממערב למזרח, והוא מתבטא במיקום של השמש בין הכוכבים, בזוית בין הארץ והשמש,

וכתוצאה מכך במיקום ובשעה של השקיעה והזריחה (ראה לעיל פרק ד סעי' א, ג). הירח נע סביב כדור הארץ במשך כחודש (ראה לעיל פרק ג סעי' א-3), ובנוסף הוא זורח ושוקע כל יום, על ידי הגלגל היומי. הכוכבים קבועים ברקיע, קבוצות הכוכבים שומרות על הצורה והסדר שלהם, אבל עולים ושוקעים כל יום, עם הגלגל היומי.

כאמור, הגלגל היומי הוא גלגל גדול המניע את כל גרמי השמים ממזרח למערב, וכך במשך יממה כל גרמי השמים **עוברים באופק**. לא ניתן לראות את כל גרמי השמים, בגלל שאור השמש חזק מאוד ומפריע לראות, אבל אנחנו יודעים מתי הם עוברים בשמים, לפי שינויי הכוכבים בלילה ולפי הופעתם בזמנים אחרים במשך השנה (ראה תוס' ב"מ קו, ב ד"ה וקיימא).

הגלגל היומי קובע את הזריחה והשקיעה, חצות היום והלילה, ואת כל זמני היום. זמן הזריחה והשקיעה ואורך היום והלילה משתנה לפי מיקום השמש בשמים, אם היא בצפון או בדרום, אם הלילה ארוך מהיום או היום ארוך מהלילה (ראה לעיל פרק ד סעיף ג). אם השמש נמצאת בזווית נמוכה, במשך רוב הסיבוב היא תהיה מתחת לפני האופק, ובחלק קטן יותר מעל פני האופק, וכן להיפך אם השמש בזווית גבוהה. (לכן יש מקומות בעולם שהשמש לא נראית במשך כמה חודשים, וכן שהשמש מאירה כמה חודשים במשך כל היממה. ולכן כאשר בחצי הכדור הצפוני חורף והיום קצר, בחצי הכדור הדרומי קיץ והיום ארוך, וכן להיפך.)

[האסטרונומיה המודרנית אומרת שאין גלגל יומי שמניע את הכוכבים, אלא הארץ היא שמסתובבת סביב עצמה. ציר הסיבוב עומד באלכסון ביחס לשמש, וזה גורם לשינויים בזמני היום ועונות השנה. וכבר כתב ר' רפאל מהנובר (בסוף חיבורו תכונת שמים סעי' צו) שזה יותר מסתבר. הגרני"ה פרנקל שליט"א הסביר כך את הגמ' (פסחים צד, ב) 'ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים, וחכמי אומות העולם אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים'. האם המזלות זזים סביב הארץ, והארץ (=גלגל) קבועה במקומה, או הארץ היא הסובבת סביב עצמה, וכך המבט שלנו פונה לכיוונים שונים במזלות הקבועים במקומם. ההסבר המקובל הוא בדרך דרוש, מי העיקר בבריאה, האדם (הנמצא בגלגל) ומעשיו המשפיעים על העולמות (ראה נפש החיים שער א פרק ג והלאה), או כל המערכת סביבו והאדם רק משתמש ביקום, כדעתם של אומות העולם, וכנראה גם תפקידם (ראה נפש החיים שם)].

ד. מהם מזלות

השמש סובבת במסלול שנתי קבוע - גלגל החמה. במקביל למסלול זה נמצאים כוכבים. אנחנו מתייחסים לקבוצות הכוכבים, ולא רק לקו שהשמש עוברת בו.⁶ לקבוצות הכוכבים יש רוחב, והם כמו חגורה שמקיפה את כדור הארץ. לקבוצות הכוכבים שנמצאים מעל המהלך של השמש קוראים מזלות. המהלך של הכוכבים האלו קבוע בגלגל היומי, כמו כל הכוכבים, והוא מקביל למהלך היומי של השמש.⁷

כל כוכבי המזלות נמצאים ברצף, זה אחר זה. למען הנוחות חילקו את מהלך החמה לשנים עשר חלקים, וקוראים להם חודשי חמה, ובמקביל אליהם חגורת המזלות.

אור השמש מפריע לראות את הכוכבים, ואנו רואים את הכוכבים רק בלילה, בזמן שהשמש מוסתרת. באותו זמן לא רואים את הכוכבים שעולים ביחד עם השמש, אלא את הכוכבים שנמצאים בחלקים אחרים של חגורת המזלות.

ה. תנועת השמש

השמש מקיפה את הארץ בשני מחזורים, המחזור היומי והמחזור השנתי. המחזור היומי כולל את הזריחה והשקיעה, והוא חוזר על עצמו כל יום. המחזור השנתי הוא מהלך החמה במשך השנה, והוא קובע את עונות השנה (ראה לעיל פרק ד סעיף ג).

גלגל המזלות נע ביחד עם גלגל החמה וכל הכוכבים במחזור היומי, כך שבזמן שהחמה זורחת מזל אחד זורח איתה, והמזל שמקביל אליו בצד

6 כל כוכבי הלכת עוברים בחגורת המזלות, אך ברוב הפעמים נוטים מגובה השמש - מהקו שהשמש נמצאת בו.

7 שינוי תמונת המזלות

כתב הרמב"ם (בפירוש המיוחס לראש השנה) שחגורת המזלות לא נמצאת בתוך גלגל החמה, אלא בגלגל נפרד, שגלגל החמה נמצא במקביל אליו ואינו נוטה ממנו לא לצפון ולא לדרום. יש לזה כמה השלכות שאינן נוגעות אליו. חגורת המזלות, כמו כל גרמי השמים, זזים מעלה אחת בשבעים שנה ביחס לזווית הנטייה של כדור הארץ (רמב"ם פ"ב ה"ב). זה גורם לכך שהמזלות הנראים ברקיע אינם המזלות המקוריים (רמב"ם ה"א יסודי התורה פ"ג ה"ח), מזל טלה נראה בשמים בשעה המתאימה (בזריחה) באיחור של בערך בחודש וחצי אחרי יום האביב ותקופת ניסן, וכן בכל המזלות.

השני של האופק שוקע. במחזור השנתי החמה נעה ולא המזלות, והיא כאילו 'מטיילת' בין המזלות. לכן מציינים את מקום החמה לפי המקום המקביל בחגורת המזלות.

ו. מהלך המזלות

בכל רגע נתון חצי מחגורת המזלות נמצאת מעל לקו האופק, וחצי מתחת לקו האופק. אנו מחלקים את חגורת המזלות לשנים עשר חלקים. אם כן, כל הזמן ישנם ששה מזלות מעל הארץ, וששה מזלות מתחת לארץ. כאשר מזל אחד עולה כנגדו מזל אחד שוקע, וכן בכל רגע חלק קטן מהמזל עולה, והחלק שכנגדו שוקע. כאשר מזל מס' 1 עולה, שעתיים אחריו בא מזל מס' 2 ואחריו 3. כנגדו נמצא המזל המקביל אליו בחצי השני של העיגול, דהיינו מזל 7 ואחריו מזל 8, וכאשר מזל 1 עולה מזל 7 שוקע. המזל שנמצא 3 מזלות לפניו מתחיל לנטות כלפי מטה, וזה נקרא שהוא מתחיל לשקוע (פירוש המיוחס לרמב"ם ר"ה יא, ב ד"ה רבי אליעזר).

כל שנים עשר המזלות עוברים במשך כמעט עשרים וארבע שעות (פחות החלק היחסי שהחמה נעה באותו יום), כאשר כל מזל עולה במשך שעתיים, ונמצא ברקיע סך הכל שנים עשר שעות. לאחר שש שעות הוא מתחיל לנטות לכוון מערב, ושוקע מתחת לאופק לאחר עוד שש שעות. [תוס' (עירובין נו, א ד"ה ואין) הסתפקו אם יש נפק"מ בין יום ארוך ליום קצר בראיית המזלות על פני האופק.]

[דבר זה נאמר לפי הממוצע, משום שישנם מזלות ארוכי שקיעה וישנם מזלות קצרי שקיעה, ואכ"מ.]

גלגל המזלות סביב כדור הארץ

ז. זריחת החמה והמזלות

במהלך השנתי של השמש גלגל המזלות נשאר קבוע, כך שהשמש נעה בין המזלות, ובכל חודש היא נמצאת במזל אחר. כאשר מזל מסוים עולה ביחד עם השמש בזריחה, זה נקרא שהוא עולה ביום. בחודש המקביל בחצי השני של השנה הוא שוקע בזמן הזריחה. אחרי רבע שנה הוא

מתחיל לשקוע בתחילת היום, דהיינו המזל הזה מתחיל לנטות כלפי מטה בזמן הזריחה. (מדובר בחודשי חמה ולא בחודשי לבנה, משום שאנו עוסקים במהלך השמש. ראה פרק א סעיף ה.)

בכל יום החמה נעה בערך חלק אחד משלושים של חודש חמה, וממילא בכל יום מיקום השמש במזל נע בערך אחד חלקי שלושים. זאת מלבד הגלגל היומי המניע את כל גרמי השמים סיבוב שלם בכל יום. [החמה נעה בכל מזל שלשים יום ועשר שעות וחצי שעה, 1/12 מ-שס"ה יום ושש שעות].

לאחר חצי חודש השמש נמצאת באמצע המזל, ואז בזמן הזריחה המזל נמצא באמצעו, ובעצם המזל התחיל לזרוח בשעה האחרונה של הלילה, והוא מסיים לזרוח בשעה הראשונה של היום. לקראת סוף החודש החמה נמצאת בסוף המזל הנתון, ואז בזמן הזריחה סוף המזל הזה עולה ביחד עם השמש, כאשר רובו עלה בסוף הלילה.

ה. שמות המזלות

כאמור, המזלות הינם חגורה שמקיפה את כדור הארץ, ובעצם כל הכוכבים נמצאים ברצף, זה אחר זה. למען הנוחות חילקו את מהלך החמה לשנים עשר חלקים, וקוראים להם חודשי חמה (ראה פרק א סעיף ה). שמות חודשי החמה מקבילים לחודשי הלבנה. גם את המזלות מחלקים לשנים עשר חלקים, במקביל לחודשי החמה.

שם המזל הוא דמיון צורת הכוכבים של אותו חלק, לדוגמא מזל טלה נקרא כך בגלל שצורת הכוכבים שלו מזכירה דמיון של טלה. [מסתבר ששמות המזלות נקבעו גם מצד משמעות השפעת המזל, מזל מאזניים לחודש תשרי וימי הדיון, המצרים עבדו לטלה שהוא מזל חודש האביב, כאשר האביב הוא זמן השפע שלהם שהנילוס עולה].

כתב הרמב"ם (פ"ט ה"ג) 'תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש לתחילת מזל טלה, ותקופת תמוז היות השמש בראש מזל סרטן, ותקופת תשרי היות השמש בראש מזל מאזניים, ותקופת טבת היות השמש בראש מזל גדי'.

התקופה הינה רבע מהמהלך השנתי של השמש, ושמות התקופות הינם לפי החודשים בהם התקופה אמורה להתחיל (לפי חודשי הלבנה). המזל

של תחילת האביב הוא מזל טלה, והוא בחודש ניסן של חמה, אחריו שור, ואחריו תאומים. תקופת תמוז סרטן אריה בתולה, תקופת תשרי מאזנים עקרב קשת, תקופת טבת גדי דלי דגים. ובקיצור: **טש"ת סא"ב מע"ק גז"ד** (ר"ה יא, ב רש"י ד"ה ואזדו).

ט. הכוכבים שנקראים כימה

ימאי כימה כמאה ככבי (ברכות נח, ב). קבוצת כוכבים הנקראת בשם כימה, ונראית בחגורת המזלות.

כימה לא נמנה בתוך שנים עשר המזלות. רש"י (ר"ה יא, ב ד"ה ואזלו) נקט שכימה הוא **זנב הטלה**, הסוף של מזל טלה, ומתוך כך הקשו תוסי (שם ד"ה יום) שמזל טלה עולה בניסן ולא בתשרי. [בהגה"ה שבסוף המסכת כתוב שכימה הוא **שור**, והוא הוא, שהרי מזל שור בא אחרי מזל טלה, וכימה נמצאת בסוף טלה ובתחילת שור].

בב"מ (קו, ב ד"ה עד זמן; להלן חלק ב פרק לז) ביאר זאת רש"י דאמרינן במסכת ברכות (נח, ב - נט, א) שכימה בזנב טלה הוא. וכתבו תוסי (בב"מ שם ד"ה וקיימא) דלא דק, אלא אמרינן התם דעש זנב טלה אלא **שכימה סמוכה לה**.

בפירוש המיוחס לרמב"ם על מסכת ראש השנה (שם ד"ה רבי אליעזר) מבואר שכימה אינה חלק ממזל טלה, אלא נמצאת בגלגל אחר, והוא מקביל לגלגל המזלות. בגלגל הזה ישנם קבוצות של כוכבים, הנקראות **מחנות**, ומחנה כימה **מכוון** בין מזל טלה ומזל שור, שליש ממנה במזל טלה ושני שליש במזל שור.

כימה מתחיל לזרוח עם החמה בבוקר לקראת **השליש האחרון של מזל טלה**, וזה בסוף חודש ניסן של חמה. בתאריך שמזל מאזנים-תשרי עולה בזמן הזריחה, דהיינו חודש תשרי, אז מזל טלה שוקע בזמן הזריחה, שהוא מקביל למזל מאזנים. כימה מתחיל לשקוע לקראת סוף זריחת מזל מאזנים.

הגמ' בב"מ (קו, ב; ראה לעיל פרק א סעיף ב) מייחסת לכוכבי כימה ציון זמן בעונות השנה של החקלאים: 'כל ימי זרע זרעא לה ואזיל, ועד אימת (עד מתי הוא משך זמן הזריעה), אמר רב פפא עד דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה ארישיהו'.

י. מזל השעה - כוכבי לכת

בנוסף למזלות האלו, ישנם שבעה **כוכבי לכת**, המשמשים ומתחלפים כל שעה. החשבון הזה אינו גלגל המניע את הכוכבים, אלא השפעה מהשימוש שלהם במרום, זהו חשבון סגולי ולא אסטרונומי. גלגל המזלות הוא דבר אסטרונומי-פיזי, שניתן לראותו, ואילו שבעת כוכבי הלכת הינם **השפעה** סגולית שאין לה סימן במציאות. הסמך היחיד הוא שלכוכבים אלו יש תנועה נוספת על פני שאר הכוכבים, הם הולכים ומטיילים בין שאר הכוכבים ומשנים את מיקומם ביחס לקבוצות הכוכבים הקבועות בשמים.

המחזור שלהם הוא בן שבע שעות, כאשר שבעת הכוכבים משמשים שעה אחרי שעה. לכן בכל שבוע ההשפעה של הכוכבים חוזרת על עצמה באותן שעות ביום. אותו כוכב שהשפיע שבוע שעבר בתחילת ליל רביעי, הוא ישפיע גם השבוע בתחילת ליל רביעי, והוא גם ישפיע בשבוע הבא, וכך היה גם בעת תליית המאורות בבריאת העולם. כוכב שבתאי, הראשון מהרשימה, החל לשמש בעת תליית המאורות, ומשמש בכל תחילת ליל רביעי.

כיון שמשך התקופה כולל גם חצי שעה (לעיל פרק ד סעיף ה), הרי תקופה מושכת מחברתה (עירובין נו, א) - נמצאת בתוך מזל השעה של חברתה. כיון שמשך התקופה הוא מספר שעות המתחלק לשבע (91 יום הם 13 שבועות, ועוד שבע שעות) ועוד חצי שעה, לכן התקופה מושכת בתוך אותו מזל השעה של חברתה.

שמות הכוכבים הם שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה, ובקיצור **שצ"ם חנכ"ל** (ברכות נט, ב ושבת קנו, א). [הנולד במזל מאדים וצדק ולבנה וכו' (שבת שם), הוא מזל השעה].

יא. שימוש המזלות

מזל הוא לשון השפעה, מזילים את הנהגת הקב"ה לעולם, יזל מים מדליו (במדבר כד, ז. קדושת לוי פרשת שמות, ועוד). המזל הוא הכלי שקיבלנו לצורך עבודת ה' הפרטית שלנו (מכתב מאליהו חלק ד עמ' 98, וראה להלן חלק ב פרק ו).

מבואר בגמ' (ר"ה יא, ב) שהמזלות משמשים כצינורות להביא את הנהגת ה' לעולם הגשמי, וז"ל רש"י שם (יב, א), המתחיל בדף יא, ב ד"ה ואזדו. לפי נוסח הב"ח) יום שמזל כימה שוקע ביום, ומעיינות מתמעטין מחום ימות החמה ופוסקין הגשמים, ושינה עליהם סדר בראשית (בזמן המבול) והעלה זנב כימה ביום, ונטל שני כוכבים ממנו ונתגברו המעיינות ושטפם'. וכן איתא גם בעירובין (נו, א) שמזל צדק משפיע על מזג האויר בתקופת ניסן ובתקופת טבת, ובשבת (קנו, א) כתובות כמה השפעות של המזלות. גם למדנו בברכות (נח, ב - נט, א) על חומה של כסיל וצינתה של כימה⁸.

8 ריבוי שהוא האחדות - דברי אגדה

כתב רש"י (שמות יב, א) על י"ב השבטים, להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים, וביאר המהר"ל (גור אריה שם) 'ומה שכתוב זה דוקא בשבטים ולא בצדיקים אחרים, מפני שהשבטים הם דוגמת הכוכבים, י"ב שבטים כנגד י"ב מזלות, וכל מזל ומזל כולל כוכבים הרבה, כמו שיכלול כל שבט ושבט הרבה מאוד, מטעם זה נמשלו השבטים לכוכבים'. ומסבירים שיי"ב שבטים הם כנגד י"ב מזלות, וכמו שיי"ב המזלות משמשים כצינורות להעביר את הנהגת ה' לעולם הגשמי, כך העולם ניזון בזכות י"ב שבטים, וכמאמר הגמ' כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני (תענית כד, ב). י"ב השבטים הם י"ב צורות ואופנים של עבודת ה', י"ב שערי תפילה, ועל ידם הקב"ה ממשיך את השפעתו לעולם. איתא במהר"ל (ריש נתיב התורה) מספר עשרה מורה על דבר יש בו ריבוי, והוא כלל אחד מקושר, כי עשרה הם מספר כללי שהכל הוא אחד מקושר. ובמק"א כתב (דרשה לשבת הגדול) שהריבוי הזה הוא אחד, כי עשרה הוא ריבוי של כלל ואחדות.

המעלה במנין, שהוא לפחות עשרה אנשים, הוא הריבוי של האחדות. עד תשעה אנשים כל אחד הוא פרט בפני עצמו, וכשיש עשרה אנשים זהו אחד חדש, אחד שהוא כלל, שכולל ריבוי של עשרה אנשים. בריבוי כזה מותר להגיד דבר שבקדושה, בריבוי כזה שורה השכינה, שעל ידי כך גדל כבוד ה' בעולם.

בקריאת שמע אנחנו מייחדים את שמו יתברך, שכיום הוא א-להינו ולא א-להי האומות, לעתיד לבוא יהיה ה' אחד (רש"י דברים ו, ד). כיום הגוים מאמינים בכל מיני כוחות בבריאה, ולעתיד לבוא הם יראו שהכל ממקור אחד, ויש כח עליון מעל כולם. שידודו כל הגוים שהוא אחד בשמים ובארץ (שפתי חכמים שם).

לעתיד לבוא הגוים יכירו שכל הכוחות וכל ההנהגות - כולם ממקור אחד, למרות שלכאורה נראית סתירה ביניהם. דין ורחמים, אש ומים, נגלה ונסתר. וכמאמר הגמ' (סנהדרין לט, א) 'אמר ליה ההוא אמגושא לאמימר, מפלגך לעילאי דהורמיז, מפלגך לתתאי דאהורמיז, חציו העליון של שד וחציו התחתון של הקב"ה (ראה ח"י אגדות למהרש"א שם שביאר כך), וענה לו אממר 'אם כן היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לעבורי מיא בארעיה', דהיינו כיצד שני החלקים משולבים ביניהם.

כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיהו מג, ז). הקב"ה יצר הרבה בראים, שכל אחד נראה שונה מחבירו. לכל אחד ישנם תכונות שונות, כוחות שונים, ותכלית שונה. מטיא משמיה דמרן הגרא"מ שך וצ"ל שהגדלות של ה' לא מתבטאת רק

[שיטת הרמב"ם היא (ראה בסעיף הבא) שאין לשינויים במזלות השפעה על שינויי ההנהגה, ושאר הראשונים חלקו עליו, ואכמ"ל.]

מסלול השמש מתחלק לשנים עשר מזלות, וגם כל יום מתחלק לאותם שנים עשר מזלות. השמש נמצאת במקביל למזלות, ובמשך המהלך השנתי של השמש היא עוברת דרך שנים עשר המזלות. השמש זורחת ושוקעת עם כל גלגל המזלות, כך שבמשך היממה כל המזלות עוברים ברקיע. בזמן הזריחה אחד המזלות עולה עם השמש (המזל שהשמש נמצאת בו), שעתיים אחריו המזל הבא עולה, וכן הלאה לפי סדר המזלות. כל מזל שוקע כ-12 שעות אחרי שהוא עולה, ובכל רגע נתון מזל אחד עולה ומזל אחד שוקע. במשך היום אי אפשר לראות את הכוכבים, בגלל שאור החמה חזק יותר, אבל בלילה אפשר לעקוב אחרי המזלות שזורחים ושוקעים במשך הלילה.

כאשר דנים על **שימוש המזלות** אזי מתחשבים בכמה מזלות בכל רגע נתון, כך שהנושא הרבה יותר מורכב ממה שמפורסם להמון⁹. מזל היום

בבריאה של כל דבר בעצמו, אלא בשילוב של כולם ביחד. ההרמוניה בין הכוחות הנוגדים זה לזה, קיום העולם למרות כל הניגודים שיש בו, הוא מראה את גדלות ה' - שהכל בא ממקור עליון, מכוח אחד, שכולם ביחד באים לשמו. במנין יש ריבוי שהוא יחיד, ריבוי שכל אחד שונה מחבירו, וכולם בתכלית אחת, להרבות כבוד ה'. זהו שילוב בין רבים, שנעשים לסוג אחר של יחיד, ריבוי של כלל ואחדות.

זו אחדות שאנחנו לא מסוגלים להבין אותה, כלפי העולם נראות הרבה הנהגות, ייג מידות של רחמים, וגם מידת הדין ועוד. אבל אנחנו יודעים שהכל הוא אחד, הכל הוא הנהגת ה' ית'.

שנים עשר המזלות מראים צורות שונות של הנהגה, יש כח של אש, מים, קור וחום ועוד. כל המזלות באים ממקור עליון, והקב"ה שולח כל אחד בזמן שלו.

שנים עשר השבטים - גם הם באים בצורות שונות. לכל שבט יש שער תפילה משלו, דרך עבודת ה' משלו, ועוד. דווקא על ידי השינוי, דווקא על ידי צורות ואופנים שונים, כך מתגלה כבוד ה' הרבה יותר מאשר כאשר כולם מתנבאים באותו סיגנון. הריבוי והשוני, כאשר כל הכוחות הנפרדים באים לתכלית אחת, אז מתגלה כבוד ה' בעולם ביתר תכלית - אז יש השראת השכינה ואפשר להגיד דבר שבקדושה. לעתיד לבוא נראה את זה ביתר שאת, וגם אומות העולם יכירו שה' אחד ושמו (הנהגתו) אחד.

9 גם הזכרתי לעיל (בפתיחה לחלק א הערה 5) על חכמת האסטרולוגיה (איצטגנינות) - השפעת הכוכבים והמזלות, עליה נפסק (יו"ד קעט סע' א) 'אין שואלים בחושים בכוכבים'. חכמה זו צריכה להיות מדוייקת. ידע אמיתי המחייב את העומד מאחוריו ומכפיש אותו בעת טעות, ולא דברים מעורפלים המשתמעים לשני פנים. וראה עוד מה שכתבתי שם בענין זה.

שהחמה נמצאת בו, הוא המזל של אותו חודש (לפי חודשי החמה ולא חודשי הלבנה), והוא עולה עם החמה בזמן הזריחה באותן שעותיך נתונות. לקראת סוף החודש המזל הבא גם כן משמעותי. בנוסף לכך מתחשבים במזל שנמצא באותו רגע ברום הרקיע מעל ראשי האנשים, שהוא המזל שמתחיל לנטות כלפי מערב ומתחיל לשקוע, ומתחשבים במזל ששוקע באותו רגע. זאת מלבד מזל השעה האמור לעיל (בסעיף הקודם). ועל זה כתב הרמב"ן (שו"ת הרשב"א המיוחסות סי' רפג) 'אין דברים אלו מדוקדקים אפילו כפי אותה חכמה, שלא מזל יום ולא מזל שעה גורמים, אלא במבטי כוכבים של שנה ושלהבה', וסיים 'וכל שכן שאינו משנת חסידים'. [אינני יודע כיצד להתייחס לשינוי בתמונת המזלות שהוסבר לעיל הע' 7].

יב. נספח - השפעת הכוכבים והמזלות

[רוב דברי הראשונים בענין זה נסובו על איסורים נוספים, מעונן ומנחש, חובר חבר וכו', ויש בזה אריכות גדולה. השתדלתי ללקט כמה דברים הנוגעים לדין, ובקיצור.]
מבואר שהקב"ה מנהיג את עולמו על ידי הכוכבים, והם משמשים כצינורות להביא את השפעת ה' לעולם (ראה בסעיף הקודם) וכדברי הרמב"ן (בראשית א, יח) ... 'שהם מנהיגי התחתונים, ובכחם ימשול כל מושל, והמזל הצומח ביום ימשול בו, והמזל הצומח בלילה ימשול בה... כידוע באיצטגנינות, והכל בכח עליון ולרצונו... כי הוא גדול על כולם ורב כח עליהם'. וכן כתב הנימוקי יוסף (סנהדרין טז, ב בדפי הרי"ף ד"ה ת"ר) שזו חכמה גדולה, וגזירה שגזר הקב"ה מששת ימי בראשית, להנהיג עולמו בכך.
להלכה איתא בשו"ע (יו"ד קעט ס"א) 'אין שואלין בחוזים בכוכבים ולא בגורלות'. נחלקו הראשונים אם מותר לדעת ולסמוך לחוש למזלות כשנודע לו בדרך כלשהיא (ראה בב"י שם), אבל לכו"ע אסור לדרוש באלו הדברים. לכן כתב הרמ"א (בדרכי משה ובהג"ה בשו"ע שם) שטעם האיסור הוא משום שנאמר תמים תהיה עם ה' אלקיך, ולא כתב משום איסור מעונן ומנחש. והוסיף הרמ"א וכל שכן דאסור לשאול בקוסמים ומנחשים ובמכשפים.

שיטת הרמב"ם היא (ראה להלן) שאין לשינויים במיקום ובמצב של המזלות השפעה על מצב ההנהגה של העולם, ושאר הראשונים חלקו עליו, וקיבלו את האסטרולוגיה כאמיתית, רק שיש איסור לבני ישראל לפנות אליה ולשאול בה. הנפק"מ היא האמור לעיל, אם איסור לאו דמעונן ומנחש, או עשה דתמים תהיה. וכן האם וכיצד מותר להשתמש בדרכי הסגולות.

כתב הרמב"ם (פ"א מהל' ע"ז הט"ז, וכן בשה"מ לאו לא-לב, ובמו"ט): 'הדברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן, והן שהטעו בהן עובדי עבודה זרה הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהו אחריהן. ואין ראוי לישראל שהן חכמים מחוכמים להימשך בהבלים אלו, ולא להעלות על הלב שיש בהן תעלה (=תועלת), שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל (במדבר כג, כג), ונאמר כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' א' (דברים יח, יד). כל המאמין בדברים אלו וכיוצא בהן

ומחשב בלבו שהן אמת ודברי חכמה אבל התורה אסרה אותם, אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת ובכלל הנשים והקטנים שאין דעתן שלימה, אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינן דברי חכמה אלא תוהו והבל שנמשכו בהן חסירי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן, ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים, תמים תהיה עם ה' א-לקיך'.

והקשה הרמב"ן (תשובתו הובאה בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' רפג, וע"ע בתשובת הרשב"א ח"א סי' תיג שנו"י בנפק"מ להלכה בדין דרכי האמור) דשמעתא כולה ליתא הכי, הלא איתא בסוגיות רבות בגמ' שיש לכוכבים ולמזלות השפעה על הנהגת העולם, וכפי שהתבאר לעיל.

הרחיב בזה בדרשות הר"ן (דרוש יב) וז"ל (בדילוגים): 'ואם אותם דברים ממה שאין בהם ממש למה יצטרך גודל זכותו לכך, ומלבד כל זה צריך ביאור למה התיירו רבותינו ז"ל קצת דברים ואסרו קצת הדברים, אחרי שהם כולם ממה שלא יגזרם היקש טבעי. והתשובה בזה כי הדברים כולם פועלים בשני דרכים, אם פועל טיבעי ואם פועל סגולי, והפועל בסגולה גם הוא פועל בטבע, אלא שהפועל הטיבעי יגזור השכל חיובו, והפועל הסגולי יקבל השכל אפשרותו, לא שיגזור חיובו'.

רוב הראשונים נקטו שאפשר לראות עתידות בכוכבים, והקב"ה טמן כחות שאפשר להשתמש בהם, ורק אסרה אותם התורה, שלא כדעת הרמב"ם.

בטעם האיסור ישנן בראשונים שתי סיבות עיקריות, שמה יימשך אחר הדברים הנבזים הללו, ויגרר אחר עבודה זרה, כפי שטעו עובדי האלילים. וכן שעם ישראל בדרגה גבוהה יותר, וראוי לדברים נעלים. באומות העולם הדבר ייחשב חכמה (במידה המותרת, כשאינו עבודה זרה), ועם ישראל נמצא במדרגה גדולה, ובכחו לשנות את המזל, וכמאמר הקב"ה לאברהם אבינו - צא מאיצטגינות שלך (רש"י בראשית טו, ה), ולומדת הגמ' (שבת קנו, א) אין מזל לישראל, דלפעמים משתנה המזל (תוס' מו"ק כח, א ד"ה אלא).

בדרשות הר"ן (דרוש ד) ביאר את השורש לטעות של עבודה זרה על פי זה, וז"ל: 'השורש לע"ז היה מפני שהיו חושבים שיש יכולת למלאכים ולצבא השמים להיטיב ולהרע כאשר ישיגנו רצונם. ואמנם נפל הטעות בזה על הצד שאבאר, הוא שעם היות שאין בידם להיטיב ולהרע מצד עצמם, עם כל זה אי אפשר שלא תמשך השפעתם יותר ופחות כפי הכנת המתפעלים, כאשר תאמר במשל שהלבנה תוסיף ללחלח הגופים השפלים כפי אשר נכינס לקבל הלחות, והשמש יחמם אותם כפי אשר נכינס לקבל החימום, וכן ההיקש בשאר הכוכבים והמלאכים שהם למעלה מהם'.

גם הכוזרי האריך בהשפעת הכוכבים על העולם, ובטעות של עובדי ע"ז, וז"ל (מאמר א אות עז): 'אבל יש ליסודות ולשמש ולירח ולכוכבים פעלים על דרך החימום והקירור וההרטבה והיושב והתלויים בהם, מבלי שנייחס להם חכמה רק עבודה'. והוסיף עוד (מאמר ד אות א): 'ויש שיהיה בחלק כשהוא רוצה בו מכות הגלגל, או טבע מן הטבעים וכו' כי גלגל השמש וגלגל הירח אינם רצים בכח אחד, אבל בכוחות מתחלפים, ולא פנו אל הכוח הראשון אשר ממנו באו כל הכוחות האלה'.

גם הרמב"ם מודה שיש לכוכבים ולמזלות השפעה (טיבעית) על העולם, וז"ל במורה נבוכים (ח"ב פ"ל): 'וכבר ידעת אתה המעיין כי ראשית סיבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליים, האור והחשך, מחמת מה שנספח להם מן החום והקור, ובתנועת הגלגל יתערבו היסודות, ובאור ובחשך יתחלף מזגם, וראשית המזוג יתחדשו מהן שני האדים אשר המה ראשית סיבות כל השפעות העליונות אשר המטר מהם, והם גם

סיבות הדוממים, ואחר כך הרכב הצמחים, ואחר הצמח החי, ואחרון ההרכב הוא האדם. ושהחושך הוא טבע המציאות כל העולם התחתון, והאור מופיע עליו, הרי שבהעדר האור ישאר המצב היציב, וכך בא הכתוב במעשה בראשית בדיוק לפי דירוג זה לא יחרוג מאומה מזה'.

בטעם האיסור כתב הנימוקי יוסף (סנהדרין טז, ב בדפי הרי"ף ד"ה ת"ר, הו"ד לעיל) ירבותינו ז"ל הזהירו לבל ישים אדם מחשבתו באלו הדברים, ויתלה אדם עצמו במי שאמר והיה העולם, והוא ברחמיו יציל עבדיו מפגע רע, ואמרו על זה מנין שאין שואלין בכלדיים ת"ל תמים תהיה'. ואיתא בספר החינוך (קדושים מצוה רמט) שדברים אלו הם סיבה להדיח האדם מאמונת ה' ומתורתו הקדושה, ולבוא מתוכם לכפירה גמורה, שיחשוב כל טובתו ורעתו וכל אשר יקרהו שהוא דבר מקרי, לא בהשגחה מאת בוראו, ונמצא יוצא מכך מכל עיקרי הדת.

טעם נוסף נמצא ברמב"ן (דברים יח, ט-יב), וז"ל: 'יאמר הנה אסר לך השם המעשים האלה הנוכרים, בעבור שהם תועבות לפניו ובגללם הוריש הגוים ההם מפניך, ואסר לך הנחשים והקסמים בעבור שעשה לך מעלה גדולה לתתך עליון על כל גויי הארץ שיקים בקרבך נביא ויתן דבריו בפיו, ואתה תשמע ממנו מה יפעל א-ל ולא תצטרך אתה בעתידות אל קוסם ומנחש שיקבלו אותם מן הכוכבים או מן השפלים בשרי מעלה שאין כל דבריהם אמת ולא יודיעו בכל הצריך, אבל הנבואה תודיע חפץ השם ולא יפול מכל דבריה'.

[ראה עוד להלן ח"ב פ"ו בענין מזלות המשפיעים על טבע האדם.]

הדרינן לדידן, דאם יש לראש חודש מעלה גדולה כל כך דהוי כשבת,

י"ל דלהכי נהגו בפרנקפורט שהאבל לא התפלל כבר ממנחה שלפניו,

וכל שכן ערבית.

ואפשר שזה לשני הטעמים, בין לטעם דנחים בגיהנם, ובין להטעם דשמחה,

ומשום דמעלת ראש חודש כשבת ויו"ט. ודו"ק.

שו"ת דברי יציב חלק יו"ד סימן רלו

פרק ו - יסודות לוח השנה

כתב הרמב"ם (פ"א ה"ד): 'אבל זה החשבון שמחשבין בזמן שאין שם בית דין לקבוע על הראייה שאנו מחשבין בו היום, אפילו תינוקות של בית רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים'. עשיית הלוח בימינו הינה **חשבונות פשוטים**¹.

א. קביעת הלוח בימינו

עם רוב הצרות והגלויות לא זכינו לקיים את מצות קידוש החודש על פי ראיית הלבנה. משתמשים בחשבון שנקבע על ידי הלל נשיאה כמה דורות אחרי החורבן. החשבון מבואר בטור ובפר"ח או"ח סי' תכז-תכח ועוד, לא נכנסתי כאן לכל החשבון ופרטי ההלכות, הבאתי רק כמה ידיעות להשלמת היריעה והמטרה של ספר זה שבילי דירחא.

אין לנו אפשרות לשנות מהחשבונות הקבועים, למרות שלפי המבואר בסוגיות יש כאן צורך של עם ישראל. לא זכינו לבית דין שיקיים מצוה זו כתיקונה².

1 דברי המשנ"ב על קביעת הלוחות

חשוב להדגיש שקביעת הלוחות תלויה בהרבה מאוד פרטים, וכתב המשנ"ב (סי' תכח סעי' ב בהגהה): 'והנה בשנים הללו נמסר בעו"ה הדפסת הלוחות ביד כל אחד ואחד, ויש מזה קילקול גדול, שיש מהם שלוקחים איזה לוח ישן ומדפיסים ממנו, ומטעים בהם הבריות, שהרבה עוברי דרכים שאין יודעים זמני חודשים ומועדים כי אם מן הלוח, וסומכין עליו כעל פוסק מפורסם. וראוי מאוד לגדולי ישראל להשגיח על זה. ומה טוב היה אם היה הנהגה בישראל שלא ליקח לוח כי אם כשיש עליו הסכמה מאחד מהגדולים שנדפס כדין'. אמנם המציאות הזו של עוברי דרכים פחות מצויה בימינו, אך יש ליתן את הדעת על דבריו, בפרט שרואים הבדלים בין הלוחות בזמני היום.

2 כפי שכתב הרמב"ם (סה"מ עשה קנג): 'מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולת בית דין הגדול לבד, ובארץ ישראל לבד, ולכן בטלה הראייה אצלנו היום בהעדר בית דין הגדול, כמו שבטלה הקרבת הקרבנות בהעדר המקדש'.

על מי מוטלת מצות קידוש החודש

יש לחקור אם החיוב הוא על כל אחד מישראל, ורק הקיום הוא על ידי בית דין, או שעיקר החיוב הוא על בית דין. כתב הרמב"ם (בפתיחה להלכות קידוש החודש) 'לחשב

בודקים אימתי יהיה מולד ראש השנה לשנה זו, ואימתי יהיה לשנה הבאה. יסוד החשבון הוא מספר החודשים מבריאת העולם (מולד בהר"ד של שנת תהו), ולנוחות וקלות החשבון ישנם קיצורים, כגון ד"ח תתע"ו הוא הפרש המולד לשנה פשוטה, בי"ו תקצ"ה הוא שארית המולד למחזור של י"ט שנה. לאחר שנדע מתי הוא המולד, בודקים אם אותו היום ראוי להיות ראש השנה או נדחה לפי כללי הדחיות (להלן סעיף ג), ויודעים כמה ימים תהיה השנה.

כל החודשים במשך השנה אחד מלא של שלשים יום ואחד חסר של עשרים ותשע יום, חוץ מחשון וכסליו שפעמים ששניהם מלאים ופעמים שניהם חסרים ופעמים אחד מלא ואחד חסר. אם שני החודשים מלאים הרי זו שנה שלמה, אחד מלא ואחד חסר זו שנה כסידרה, שניהם חסרים זו שנה חסרה. לפי מספר הימים בין ראש השנה בשנה זו לבין ראש השנה בשנה הבאה, נדע אם השנה צריכה להיות שלמה או כסידרה או חסרה.

סימני השנה מורכבים משתיים או שלוש אותיות. האות הראשונה היא באיזה יום חל ראש השנה, האות השניה ש כ ח, השנה שלמה או כסידרה או חסרה. בחלק מהלוחות רשום גם באיזה יום יחול פסח. יש חלוקה בין שנים פשוטות ומעוברות.

ולידע ולקבוע באיזה יום הוא תחילת כל חודש, וכן בספר המצוות (שם) הרמב"ם לא הגדיר את המצוה כחיוב על בית דין בדוקא, אלא שבי"ד הם שמקיימים את המצוה והמצוה נעשית על ידם, אבל החיוב הוא על כל ישראל. הסמ"ג (עשין מו) חולק, וכתב 'צוה הקב"ה את בית דין' (וראה עוד לעיל פרק ה הע"י 1). מעניין שבמהדו"ק לסמ"ג ברמזים (שם) איתא 'לבית דין שיקדשו', ובמהדורה בתרא 'שיקדשו בית דין' דהיינו מצוה שיקדשו באופן כללי ובי"ד הם שמקדשים, ונראה שהסתפק בחקירה הני"ל, וראה עוד בהערות לסמ"ג השלם שם (מהד' מכון שלמה אומן ומכון ירושלים, שתצא לאור בעז"ה בקרוב).

יועצינו בבתחילה

אנחנו מתפללים 'השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו בבתחילה', על פי הפסוק בישעיה (א, כו). המשמעות הפשוטה היא על יועץ המלך במדיניות (מלבי"ם שם), וכמאמר הגמ' (ברכות ג, ב, סנהדרין טז, א) על מלחמות דוד המלך 'יועצים באחיתופל'. מסתמא הכוונה גם על הלומד תורה לשמה אשר נהנים ממנו עצה ותושיה (אבות ו, א). פירוש המילה יועץ הינו גם (חגיגה יב, א, סנהדרין פז, א) 'שיודע לעבר שנים ולקבוע חודשים'. יה"ר ששופטינו - הסנהדרין יושבי לשכת הגזית, ישובו למקומם, ושנזכה במהרה לקיים מצוה זו כתיקונה.

לדוגמא, שנת ה'תשע"ד סימנה השג מעוברת. ראש השנה היה ביום חמישי, השנה שלמה חשון וכסליו מלאים, פסח יהיה בעז"ה ביום שלישי. שנה י"ז למחזור י"ט שנה (ראה בסעיף הבא). שנת ה'תשע"ה סימנה הכז פשוטה, ראש השנה ביום חמישי, השנה כסידרה חשון חסר כסלו מלא, פסח ביום שבת. שנה י"ח למחזור.

ב. מחזור השנים הפשוטות והמעוברות

כיום ישנו **מחזור** של 19 שנים, אשר שבע מתוכן מעוברות. בסופו של המחזור ההפרש בין מהלך השמש והירח הוא מאוד קטן, ולדעה אחרת אין הפרש בכלל. המעוברות מהן שנים גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט (רמב"ם פ"ו הל' י-יא ופ"י ה"א, טור או"ח סי' תכז). החשבונות של המחזור לא דורשים לבדוק את זמני התקופות ואת הרגע של תקופת ניסן, והסיבה שבדקים אותם היום הינה בשביל כמה הלכות (פרי חדש או"ח תכח סס"ק ח).

מחזור זה כולל בתוכו רק את השנים הפשוטות והמעוברות. כאמור בסעיף הקודם, את ראשי החודשים עצמם קובעים לפי מולד של חודש תשרי, וכללי ההלכה המבוארים ברמב"ם הל' קידוש החודש ובאו"ח סי' תכח.

ג. הדחיות

בזמן הזה ישנן ארבע דחיות, שבגללן דוחים את קביעות היום של ראש השנה מזמן המולד.

א. **לא אד"ו ראש**. 'כשיהיה מולד תשרי באחד משלשה ימים האלו, קובעין ראש חודש ביום שלאחריו' (רמב"ם פ"ז ה"א)³.

3 הרמב"ם (שם הלכה ז) כתב 'ומפני מה אין קובעין בחשבון זה בימי אד"ו, לפי שהחשבון הזה הוא לקיבוץ הירח והשמש בהילוכם האמצעי לא במקומם האמיתי כמו שהודענו'. וכבר הקשו הראב"ד והמפרש שם 'ואם יהיה המולד בבגה"ז על הדרך האמצעי, למה לא ידחה למחרתו אל המולד האמיתי ... ומה חטא אד"ו שלא יהיה בו המולד לעולם באמיתי ולעולם ידחה, ומה זכה בגה"ז שיהיה בו ולא ידחה'.

לא קובעים ר"ה ביום רביעי או ששי (ר"ה כ, א) בשביל שהמתים לא יסריחו בגלל המתנה של יומיים ביום כיפור הסמוך לשבת. [בגלל הסיבה הזו התירו לקבור מתים ביו"ט שני של גלויות (ביצה ו, א)]. אולי גם משום ירקיא, שיוכלו להכין אוכל (מסקנת הגמ' לא מוחלטת).

לא קובעים ראש השנה ביום ראשון משום שדואגים לכך שיום ערבה - הושענה רבה - לא יחול בשבת (סוכה מג, ב), דכיון דערבה דרבנן אתי לפקפוקי בה (תוס' שם ד"ה לא איקלע), ועוד דשופר תקעינן ביום השני וכן לולב, אבל שביעי של ערבה דליתא אלא חד יומא דלא אפשר למיעבד השמיני על הספק, אם היה בטל לגמרי משתכח תורת ערבה. [ראה ביאור הלכה סי' תכח סעי' א ד"ה כשראש, שביאר את הכלל הזה].

[הכלל לא בד"ו פסח הוא השלכה מהדין הזה⁴ (בשנה הקודמת, מפני שחשון וכסליו משתנים)]. בעקבות חשבון השנה הקבוע בזמן הזה נובע מכאן גם הכלל א"ת ב"ש, תשעה באב יחול באותו היום בשבוע שחל בו יום ראשון של פסח, שבועות יחול באותו היום שחל בו יום שני של פסח וכו', כדאיתא בסי' תכח סעי' א.

ב. **מולד זקן**. כשהיה המולד מחצי היום ולמעלה קובעין ראש חודש ביום שלאחריו (ר"ה כ, ב, רמב"ם פ"ז ה"ב; לעיל פרק ג סעיף א-5).

דין מולד זקן אינו דחיה בגלל צורך של העם, אלא בגלל זמן המולד וראיית הירח בפועל, שהוא יותר משש שעות אחרי המולד, ויוצא למחרת (ראה לעיל פרק ג סעיף א-5). מקורו הוא ביחד עם שלוש השמועות מסוד העיבור (ר"ה כ, ב; להלן חלק ב פרק טו), ויש מפרשים אותו דוקא על ראש השנה בגלל המציאות של קו התאריך, וראש השנה צריך להיות דוקא בשנה החדשה ממש (ראה להלן חלק ב פרק טו סעי' ו).

ג. **גטר"ד**. אם המולד יהיה בליל שלישי בתשע שעות בלילה ומאתים וארבעה חלקים משעה עשירית או יתר על זה, אם היתה שנה פשוטה דוחים את ראש השנה ואין קובעין אותו בשלישי בשנה זו אלא בחמישי

4 באמת הרמב"ם הביא רק את הדין של לא אד"ו ראש והשמיט את לא בד"ו פסח. מעניין שהסמ"ג (עשין מז), שדרכו להעתיק את הרמב"ם, הוסיף בכל מקום את פירטי החשבונות של חודש ניסן, וכן את הכלל של לא בד"ו פסח. אולי בגלל שהוא נצרך להבנת חשבונות התקופות לפי שיטת שמואל, כדרך תוס' (ר"ה ח, א-ב ד"ה לתקופות) ההולך לפי תקופת שמואל. חשבונות הרמב"ם הם לפי תקופת רב אדא, הסמ"ג העתיק את דברי הרמב"ם ותקופת רב אדא, והביא גם את דברי תוס'.

בשבת, בשביל שלא יהיו יותר מידאי חודשים מלאים. ישנו סדר קבוע לחודשים המלאים והחסרים, מלבד מרחשון וכסליו. לכן אי אפשר לקבוע יותר מידאי חודשים מלאים באותה שנה, ומוכרחים לחשב זאת מראש ולהוסיף יום בשנה הקודמת (רמב"ם שם הלכה ד).

עיקר זה בנוי על העיקרים הראשונים (מפרש על הרמב"ם שם), לפי שהמולד של השנה הבאה יצא בשש שעות ביום שבת, וידחה ליום שני, ואז יהיו יותר מידאי חודשים מעוברים באותה שנה. (ראה גם להלן חלק ב פרק לח ערכין ט, א-ב, מבואר שאין היתר לעבר יותר מידאי חודשים).

ד. **בט"ו תקפ"ט**. אם יצא מולד תשרי ביום שני שלש שעות ביום ו-תקפ"ט חלקים משעה רביעית או יתר על כן, אם היתה אותה השנה מוצאי המעוברת שהיתה השנה הסמוכה לה שעברה מעוברת, אין קובעין ראש החודש בשני בשנה זו אלא בשלישי (רמב"ם שם הלכה ה). עיקר זה בנוי על העיקרים הראשונים (מפרש על הרמב"ם שם), בחשבון מתאים לשנה מעוברת, שאלולא הדחיה תהיה השנה המעוברת מידאי קצרה.

ד. קריאת התורה

חלוקת פרשיות השבוע ופרשות מחוברות צריכה להיות לפי מספר השבתות בשנה שאינן חגים, ויש בשו"ע (סי' תכח סע' ד) כמה הלכות לגבי פרשות מסויימות, במדבר לפני שבועות, ואתחנן אחרי תשעה באב, ניצבים לפני ראש השנה, צו לפני פסח בשנה פשוטה ומצורע במעוברת (חוץ מאפשרות אחת שאז קוראים אחרי מות).

בזמן הגלות נחשך מאור הלבנה שנקראת המאור הקטן,
ונפרד אלוף ממנה ושפחה תירש גבירתה,
ולזה יצו כי יכוין בשמן זית להאיר למאור וליחדו במכוון
גם יכוון אל המאור הגדול.

אור החיים שמות כו, כ ד"ה ובדרך רמו

ובראש חודש ניסן ביום שהוקם המשכן נצטוו ישראל במצות קידוש החודש, שהוא ענין גדול בישראל מעלה גדולה להם, וכמו שאמרנו בפרשיות שעברו, ועל כן נתקשה משה על קידוש החודש, לא על המולד ועל החשבון כי זה ידוע וברור היה לו.

ואם היא חכמה גדולה, כאשר רמזו ז"ל בפסוק כי חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, ואמרו כי זה חשבון תקופות ומזלות, אבל ענין הקשוי למשה הוא ענין הירח שרומזת לדבר עליוני במהותו של הקב"ה, היאך הוא מתנהג עם בריותיו, והיאך נותן פרס לעבדיו, ומשתלשל הפרס והברכה מלמעלה למטה.

וכדי להודיע לנו הדבר הגדול הזה, אמרו לנו חכמינו ז"ל ענין גדול ונכבד, אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חודש וחודש דיים. ולכן הקדים דוד באמרו עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. ויש מפרשים כי הקדימה כי כן קדמה לשמש כי היא שמשה בלילה והשמש ביום כי היום הולך אחר הלילה.

ויש מפרשים כי הקדימה בסוד פרץ וזרח, וכן הוא האמת שהוא רמז לשכינתו של ישראל, ולכן מונין ישראל ללבנה שהיא דוגמת שומר ישראל.

ולפי הפשט גם כן ישראל מונין ללבנה, שבעבור שקטרגה נענשה ונתמעטה עד זמן המשיח, שיהיה אור הלבנה כאור החמה וישראל בעולם הזה ובבא, והלבנה עושה פעולתה בלילה וישראל עוסקים בתורה ובמצוות בעולם הזה הדומה ללילה. ובהיות ישראל מחשבתן קודמת לעולם אמר דוד למועדים, למועדי ישראל.

דרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א)
פרשת ויקהל פקודי ד"ה ובראש חודש

חלק שני - ביאורי סוגיות

א. ברכות נח, ב - נט, א - על הזיקין

מאי זיקין, אמר שמואל כוכבא דשביט (כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום, וארוך כשבט שהוא יורה, ונראה כמו שפותח רקיע, וי"א שהוא כוכב שיש לו זנב ושבט של אורה), ועל זה מברכין (מתני' שם נד, א) שכוחו וגבורתו מלא עולם, ובשו"ע (או"ח סי' רכז סעי' א) איתא שיברך עושה מעשה בראשית, ואם רוצה מברך שכוחו וגבורתו מלא עולם.

ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבד מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו. יצויין לגמ' בר"ה (כ, ב) אמר שמואל יכילנא לתקוני לכולה גולה, ופירש רש"י שהיה בקי בתולדות הלבנה והילוכה וסדר המזלות.

בהמשך הגמ' שם ישנן דעות נוספות מהו כוכב שביט, ומה השפעתו על העולם.

שמואל רמי, כתיב עושה עש כסיל וכימה וכתיב עושה כימה וכסיל, הא כיצד, אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל. וגמירי, אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור, כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי, והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח.

מבוארות השפעות שונות של הכוכבים בהנהגת העולם, ראה לעיל חלק א פרק ה סעי' יא-יב. וכתב רש"י (ד"ה שאלמלא): 'כסיל שולט בימות החמה להכי אקדמיה קרא, כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא'.

[צינתו של כימה נזכרה בראש השנה יא, ב (להלן פרק ח) בענין המבול.]

מאי כימה, אמר שמואל כמאה ככבי (יש בין הכוכבים של כימה, שהן כחה של כימה). אמרי לה דמכנפי, ואמרי לה דמבדרן. מאי עש זנב טלה, ומתחזיא כטרפא דטריף (דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו, שעשאוהו כנוס, ומתחזי כמכה בקורנס), והאי דאזלא בתרה (עיש בתר כימה), דאמרה לי הב לי בני, שבשעה שהקב"ה ביקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה. וליהדר לה, אין הבור מתמלא מחוליתו, אי נמי אין קטגור נעשה סניגור. וליברי לה תרי ככבי אחריני, אין כל חדש תחת השמש. א"ר נחמן עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר ועיש על בניה תנחם.

עיקר הסוגיא של הבאת המבול לעולם תבואר בעז"ה בראש השנה יא, ב (להלן פרק ח).

כוכבי כימה התבארו לעיל חלק א פרק ה סעיף ט.

כל ישראל הם כמו מראה מלוטשת, שהשבט שהוא מאיר בחודש הזה מאיר אל עבר פני המראה שהם כל ישראל, ושבים כולם להיות מאירים. והם כדמיון אור הלבנה המקבלת אור מהשמש ומאירה לארץ, באשר היא כמו מראה מלוטשת, אך האור מאיר רק לפי ערך הליטוש, ובאשר איננה כל כך צחה והיא קרובה אל הארץ, על כן איננה כל כך מלוטשת, והאור מועט נגד אור החמה.

וזה אצלי הפירוש בקיטרוג הלבנה שאי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, שאין הפירוש שרצתה לקבל אור מזבול בלי אמצעות השמש כמו שפירשו המפרשים ז"ל, כי בודאי ידעה שכל סדר העולם צריך להיות בסדר משפיע ומקבל עד למעלה למעלה, והכל דוגמא לרוחניות העולמות עד שאין הפה יכול לדבר, ואי אפשר שהיה רצונה לקבל בלי אמצעות השמש. אך יש לומר דרצתה שתהיה מלוטשת כל כך עד שתהיה מאירה כמו השמש עצמו, ונתמעטה עוד מכפי שהיתה, היינו שאיננה כל כך מלוטשת כקודם, וע"כ אורה נתמעט.

שם משמואל וארא תרע"ב

ב. ברכות נט, ב - ברכת החמה

ת"ר הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה (גירסא אחרת לבנה בטהרתה) וכוכבים במסילותם (גירסא אחרת וכוכבים במשמרותם) ומזלות כסדרן, אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ואימת הוי, אמר אביי כל כ"ח שנין, והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע.

א. ברכת החמה

כאשר צבא השמים נמצא **באותו מקום ובאותו מצב** שהוא היה בו בבריאת העולם מברכים עושה מעשה בראשית. השמש חוזרת למקומה רק פעם בעשרים ושמונה שנים, בליל רביעי (אותו לילה של בריאת המאורות) בתחילת חודש ניסן. אנחנו מברכים ברכת החמה על שילוב בין תקופת החמה לבין ימי הבריאה, כאשר תקופת החמה חלה בתחילת ליל רביעי¹. שילוב זה הוא לא רק שילוב טכני, אלא שליטה של כוכבי הלכת, שזה צורה של השפעת הכוכבים שדרכם הקב"ה מנהיג את העולם.

תקופות החמה התבארו לעיל חלק א פרק ד. התקופה מציינת את מהלכי החמה. מהלך השמש חוזר על עצמו במשך 365 ורבע יום, שזה 52 שבועות ועוד יום ורבע (עירובין נו, א). בחשבון יוצא שאחרי עשרים ושמונה שנים מגיעים שוב לתחילת ליל רביעי.

פירוט החשבון. סיבוב החמה מסתיים בכל שנה יום ורבע יותר מאוחר (לפי ימי השבוע). א"כ בשנה הראשונה החמה התחילה בתחילת ליל רביעי, שנה אחר כך באמצע ליל חמישי, שנה אחר כך בתחילת יום שישי, אחר כך אמצע יום שבת, ואח"כ בתחילת ליל שני. יוצא שרק אחרי ארבע שנים התקופה שוב נופלת בתחילת הלילה, ובכל ארבע שנים התקופה 'יזה' בחמישה ימים (מיום רביעי ליום שני). אחרי ארבע שנים התקופה בתחילת ליל שני, אחרי עוד ארבע שנים תחילת ליל שבת, עוד ארבע שנים תחילת ליל חמישי, עד שאחרי שבע פעמים ארבע פעמים (= 28 שנים) מגיעים שוב לתחילת ליל רביעי.

1 ראה לעיל חלק א פרק א הע' 1 ששבוע ימים הוא אות לבריאת העולם. גם ברכת החמה מעידה על אותו דבר.

[גלגל החמה מקביל לגלגל המזלות (ראה לעיל חלק א פרק ה סעי' ד והלאה), כך שהמזלות כסידורן כאשר החמה במקומה].

החשבון של כוכבי הלכת התבאר לעיל חלק א פרק ה סעיף י. כוכבי הלכת משמשים במחזור של שבע שעות, והסדר שלהם קבוע בכל שבוע. כל תחילת ליל רביעי כוכב שבתאי משמש, ואם החמה נמצאת אז במקומה, דהיינו **שילוב בין ימות השבוע וכוכבי הלכת לבין תקופת ניסן**, אנו זוכים לברך את ברכת החמה.

תקופת החמה נמדדת כאן לפי תקופת שמואל, למרות שתקופת רב אדא יותר מדוייקת. ראה לעיל חלק א פרק ד הע' 6.

ב. לבנה בגבורתה

ברש"י לא התבאר מה זה 'לבנה בגבורתה'. לא נראה שזה חלק מברכת החמה, משום שמהלכי הלבנה לא חוזרים על עצמם כל עשרים ושמונה שנה (ראה ר"ה כה, א ירח לא ידע מבואו; להלן פרק לא).

ברמב"ם (הלי' ברכות פ"י הי"ח) דין זה מובא בנפרד: 'וכן כשתחזור הלבנה לתחילת מזל טלה בתחילת החודש, ולא תהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן כשיחזור כל כוכב וכוכב מחמשת הכוכבים הנשארים לתחילת מזל טלה ולא יהיה נוטה לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיראה תחילת מזל טלה עולה מקצה המזרח, על כל אחד מאלו מברך עושה מעשה בראשית'.

וביאר הכס"מ ששאר הברייתא הנ"ל ביאר הרמב"ם על הדרך הזו של ברכת החמה.

איתא בראש השנה (כד, א; להלן פרק כג) שהיו שואלים את העדים אם הירח היה לצפונה של החמה או לדרומה, וכתב הרמב"ם (פט"ז הי"א): 'העגולה שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד, חציה נוטה לצפון וחציה נוטה לדרום. ושתי נקודות יש בה זו כנגד זו, שבהם פוגעות שתי העגולות זו בזו. לפיכך כשיהיה הירח באחת משתייהן נמצא סובב בעגולה של השמש כנגד השמש בשה, ואם יצא הירח מאחת משתי הנקודות נמצא מהלך לצפון השמש או לדרומה'. סיבה נוספת לנטיה זו היא נטיית גלגל המזלות, מאחרי שקיעה וקצרי שקיעה (רמב"ם פרק יט; הערת הרב משה הסגל שליט"א). בהמשך הפרק מבאר הרמב"ם את תנועתו של הגלגל הזה.

ישנה **זוית** בין גלגל החמה לגלגל הלבנה, גלגל הלבנה נמצא באלכסון מסויים מגלגל החמה. ישנן שתי נקודות, בהן גלגל החמה עובר מול גלגל הלבנה, ובשאר שני חצאי הגלגלים הלבנה נוטה מן החמה (ראה לעיל חלק א פרק ג סעי' ב-3).

בבריאת העולם הירח עמד בתחילת חודש (לבנה בחידושה), בתחילת מזל טלה, בנקודה שבה שני הגלגלים **מקבילים**, לא נוטה לא לצפון ולא לדרום, ועל מצב כזה מברכים עושה מעשה בראשית.

גירסת הרי"ף (יג, ב בדפיו) והרא"ש (פ"ט סי' יד) 'לבנה בטהרתה'. הגמ"י (על הרמב"ם שם אות ע) כתב בשם הערוך (ערך חמה) 'בימות הגשמים בעת שהיו שלשה ימים מעוננים ולא נראית חמה בהן ולא כוכבים', ובפרישה (או"ח סי' רכט ס"ק ד) כתב כשהשמים זכים, וכתב שדברי הערוך הם עפ"י הירושלמי (ברכות פ"ב ה"ב דף יב, ב) ותלמודא דידן פליג.

ג. מזלות בעיתם

כתב רבינו יונה (ברכות מג, ב בדפי הרי"ף ד"ה לבנה בטהרתה): 'ורבינו יהונתן הכהן ז"ל כתב ומזלות בעיתם נודע לחכמי הכוכבים אימתי חוזרים למקום שהיו שם בשעת בריאת העולם. וכן כשיחזור כל כוכב וכוכב משבעת הכוכבים הנשארים [לתחילת מזל טלה] ולא יהיו נוטים לא לצפון ולא לדרום, וכן בכל עת שיהא מזל טלה עולה מקצה המזרחי (רמב"ם הני"ל ה"י ברכות פ"י הי"ח). כמו שבגלגלי הלבנה יש תהפוכות רבות (ר"ה כה, א ירח לא ידע מבואו; לעיל חלק א פרק ג סעי' ב-1, ולהלן חלק ב פרק לא), כך בכוכבים האחרים, רק שדברים אלו לא התבארו במקורותינו משום שאין לנו צורך בכך (ראה רמב"ם פ"א ה"ה). גם כאשר כוכב אחר חוזר למקומו בעת בריאת העולם מברכים עושה מעשה בראשית.

ד. תבנא לדינא

דין ברכת החמה והכוכבים נפסק בשו"ע (או"ח סי' רכט סעי' ב). בתקופה האחרונה בירכנו בשנת ה'תשמ"א (מחזור 205), ובערב פסח י"ד ניסן שנת ה'תשס"ט (206).

כתב השערי תשובה (שם ס"ק ב, הביאו המשני"ב שם ס"ק ט) שכיום אין נוהגים לברך אלא על תקופת החמה, ולא על הלבנה וכוכבים ומזלות.

ה. קיצור דיני ברכת החמה

- א. נהגו להכריז מבערב שלמחר יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך (מג"א רכט ס"ק ה בשם מהרי"ל).
- ב. מצותה להקדים מה דאפשר (משנ"ב רכט ס"ק ח). החמה נכנסת למקום בו היתה בליל בריאת העולם בתחילת ליל רביעי, ויש לברך עם ראיית החמה, וככל שיקדים, מלבד דין זריזין המקדימין למצוות, הרי החמה עדיין במקומה בעת בריאת העולם.
- ג. יברך כשרואה את החמה.
- ד. יש לראות את כל עיגול החמה, ולא בתחילת הנץ (הגרימ"ט בקו' תקופת החמה וברכתה פ"ד ס"א).
- ה. בדיעבד יברך עד ג' שעות, שלאחר מכן כבר עברה ממקום זה (מג"א שם).
- ו. בשעת הדחק עד חצות (משנ"ב שם), כגון כשמכוסה בעננים (עפ"י פ"ת שם ס"ק ב).
- ז. טוב לברך אותה ברוב עם (משנ"ב שם).
- ח. נהגו לברכה בעמידה (הגרימ"ט בקו' תקופת החמה וברכתה פ"ה ס"ב אות ו).

ו. סדר ברכת החמה

נהגו להתפלל ותיקין, ואחר התפילה (ויש שנהגו אחר שמ"ע של לחש קודם חזרת השי"ץ) הולכים כל הקהל יחדיו למקום שרואין שם השמש .

וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ח): מנהגו בענין ברכה זו קודם הברכה אמרו **הללו את ה' מן השמים** (תהלים קמח), ואחר ברכת עושה מעשה בראשית אמרו פיוט **א-ל אדון** על כל המעשים עד וחיות הקודש, ואח"כ מזמור **השמים מספרים** כבוד א-ל (תהלים יט), ואח"כ **עלינו לשבח וקדיש**.

והגרימ"ט (קו' תקופת החמה וברכתה) הביא פסוקים ודברים נוספים שנהגו לומר, וכתב (פ"ב ס"ב אות ה) שנהגו לומר את הפסוקים פסוק בפסוק עד שמגיעים לברכה.

ג. שבת לד, ב - לה, ב - זמני השקיעה

תוס' שם לה, א ד"ה תרי תלתי [פסחים צד, א תוס' ד"ה רבי יהודה; זבחים נו, א תוס' ד"ה מנין; מנחות כ, ב תוס' ד"ה נפסלון] - שקיעה דרבינו תם
[ברכות ט, ב והלאה - מאימתי ק"ש דשחרית]

הארץ עשויה ככדור, והרקיע הוא כעין כדור גדול יותר שמקיף אותה. אדם העומד על פני כדור הארץ יכול לראות חצי מכדור השמים, ושולי אותו חצי כדור הוא הנקרא אופק (ראה לעיל חלק א פרק ה סעיף א).

כאשר השמש מאירה, האור החזק מתפזר לכל הכיוונים, על ידי האויר העוטף את פני כדור הארץ ומוליך את האור גם למקומות מוצלים המוסתרים משמש ישירה. כיון ששכבת האויר גבוהה מפני הארץ, היא מוארת מהשמש גם קצת אחרי השקיעה. השמש מוסתרת מן העומד על פני הקרקע, אך אינה מוסתרת משכבת האויר הגבוהה יותר. לכן האויר מוליך את אור השמש לעומד על פני הקרקע גם אחרי השקיעה, עד לחשכה מוחלטת. זו הסיבה שהמעבר מאור יום לחשכת הלילה נעשה בהדרגה ולא ברגע אחד, ולכן גם לוקח זמן מהשקיעה ועד צאת הכוכבים, וגם יש הבדל בין זמן יציאת כוכבים גדולים וכוכבים קטנים. [כאשר השמש נמצאת בצד, קרני השמש צריכות לעבור את שכבת האויר באלכסון, כמות האויר והמרחק נהיה הרבה יותר גדול. לכן אור השמש נחלש, והשמש נראית אדומה.] זה גם פשר השלבים השונים של השקיעה, פני מזרח מאדימים (המזרח משקף את השקיעה שבצד במערב כמו ראי), הכסיף התחתון ואחריו הכסיף העליון וכו'. [השינוי בזוית השמש בין הקיץ לחורף גורם לשינוי קל במשך הדמדומים (= בין השמשות האסטרונומי).]

[מציאות דומה קיימת גם בעלות השחר וזריחת החמה, האור מופיע בהדרגה, ומכאן השלבים משיבחין בין תכלת ללבן ובין תכלת לכרתי [ברכות ט, ב] וכו'.]

שיטת הגאונים (והיא השיטה המקובלת היום בדרך כלל) היא שהשקיעה חלה כאשר כדור השמש יורד מתחת לפני האופק (דהיינו כאשר הקצה

האחרון של כדור השמש נעלם מתחת לקו האופק, בניגוד לחשבונות האסטרונומיים המתייחסים לאמצע כדור השמש, ראה לעיל ריש חלק א הערה 2). אולם רבינו תם (על פי ההסבר המקובל בדעתו; קיים הסבר אחר שמקרב מאוד את דעתו לדעת הגאונים, ואכמ"ל) התייחס לשלב זה כתחילת כניסת השמש לעובי הרקיע, ולדעת רבינו תם ישנה שקיעה שניה כאשר השמש עוברת את עובי הרקיע, ואולי הכוונה לשכבת האויר המוארת אחרי השקיעה. [רגילים להסביר את דעת רבינו תם על פי הדעה המובאת בקדמונים, שבלילה השמש נכנסת לעובי הרקיע במערב, וחוזרת למזרח מעל הרקיע ולכן אינה נראית מכדור הארץ]. לפי הסבר זה בדעת רבנו תם, צאת הכוכבים לפי שיטתו חל כשעה לאחר צאת הכוכבים לשיטת הגאונים.

בארץ הקודש המציאות והחוש סותרים את דעת רבינו תם (ומפורסם בשם החזון איש שגם לרבינו תם היה חוש), כי ברוב ימי השנה השמים מלאים בכוכבים הרבה לפני זמן צאת הכוכבים של שיטתו. אבל בארצות אירופה הצפוניות, בגלל שינוי הזווית של כדור הארץ מול השמש, משך השקיעה ארוך יותר, והמציאות מתאימה גם לדעת רבינו תם.

תנא, בתרין קשורין אתקשר נפשא בכל ריש ירחא ושבתא,
 בקשורא דרוחא די בין ריחי בוסמין דבגנתא דעדן דארעא,
 ומתמן אזיל ושאט ואתקשר עם רוחא בנשמתא דצירא בצרורא דחיי,
 ומתרויא ומתזנת מאינון זיוין יקרין.

זוהר כרך א (בראשית) פרשת ויחי דף רכז עמוד ב

ד. שבת עה, א - חכמתכם ובינתכם

אר"ש פן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא, כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות.

רש"י: לעיני העמים. שחכמה הניכרת היא, שמראה להם סימן לדבריו בהילוך החמה והמזלות שמעידין כדבריו, שאומר שנה זו גשומה והיא כן, שנה זו שחונה והיא כן, שכל העיתים לפי מהלך החמה במזלותיה ומולדותיה, במזל תלוי הכל לפי השעה המתחלת לשמש בכניסת החמה למזל (ראה עירובין נו, א; ולעיל חלק א פרק ד סעיף ה).

מאירי (ד"ה מצוה): 'מצוה על האדם (להתבודד) [להתבונן] בדרכי מהלכות הכוכבים, ושיחשב בתקופות ומזלות, מפני שחכמה זו חכמה מפוארה בידיעת אותות השמים ולקות המאורות בלא שום שגיאה'.

ביאר זאת המהר"ל (נתיב התורה סוף פרק יד, אור חדש דף ק ריש עמוד א): 'כי האומות הם שרוצים להתחכם בחכמה הזאת ביותר, והיו מתחכמים בזה בחכמה עצומה מאוד מאוד, כאשר ידוע, ותמיד באו אחריהם וביטלו טרחם אשר טרחו ועמדו עליהם, וכמו שבא אחד שהיה נקרא בעל תכונה חדשה, אשר נתן ציור אחד, וכל אשר הבינו הראשונים אשר לפניהם, ונתנו הראשונים ציור ומהלך לכוכבים ומזלות ולגרמי השמים, סתר את כולם, ונתן ציור חכמה חדשה, רק שהוא עצמו כתב כי עדיין לא יוכל ליישב את הכל. וכאשר ישראל חושבים תקופות ומזלות ונותנים טוב טעם ודעת, כי דבר זה שהיה מחלוקת ביניהם, בזמן אשר מסבב השמש גלגלה והירח גלגלה, לא השוו דעתם, כי איך יהיו משוים את דעתם, כי כל אחד התחכם מדעתו ושכלו, ואיך אפשר לעמוד על הרגעים ועל השעות שמסבב כל גלגל וגלגל. אבל חכמי ישראל, שהיה הדבר מקובל בידם מפי משה מסיני, שמסר לו השם יתברך, הוא בלבד אפשר לו לדעת האמת. וכך הוא, כי הדבר שהוא בידינו, מקובל לנו במהלך החמה והלבנה, אומרים על זה שהוא יותר נכון ויותר מקובל. ומכל שכן כאשר היו חכמי ישראל הראשונים, שהיו יודעים כל הדברים על אמיתתם, כפי מה שקיבלו מפי הנבואה מפי משה, ולכך על זה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'.

ה. שבת קכט, ב - להקיז דם בראשון בשבת

בתלתא בשבתא מאי טעמא לא (מקיזים דם), משום דקיימא ליה מאדים בזווי. מעלי שבתא נמי קיימא בזווי, כיון דדשו ביה רבים שומר פתאים ה'. מזל מאדים הוא אחד מכוכבי השעה (ראה לעיל חלק א פרק ה סעיף י), והוא ממונה על החרב ועל הפורענות. הזוגות הן שעות קשות, ויש בהן רשות לשדים (פסחים קי, ב). החשבון של מזל השעה גורם לכך שמזל מאדים ישמש בשעות זוגיות בימים שלישי (ושישי), ולכן הגמי' אוסרת להקיז בהם דם.

א. מהי הקזת דם¹

בתקופת חז"ל היו רגילים להקיז דם בזמנים קבועים בשנה לצורכי ריפוי ושמירת הבריאות². הקזת הדם נעשתה על ידי רופא מומחה להקזת דם שנקרא 'אומן' או 'גרע'³, שהוא היה חותך בכלי חד כמו סכין⁴. מטרתה של ההקזה היתה להוציא עודפי דם מן המטופל⁵. ההקזה גרמה לאיבוד כמות גדולה של דם⁶. ההקזה נחשבה כפעולת ריפוי חשובה⁷, והשתמשו בה גם למצבים של פיקוח נפש⁸.

-
- 1 מתוך סיפרי בדמין חי - ליקוט הלכות בענייני תרומת דם, פרק ב סעיפים א, ג.
 - 2 כתובות נב, ב 'עשו הקזת דם בא"י כרפואה שאין לה קצבה', רפואה קבועה שהבעל חייב בה כמו במזונות אשתו, שהיו עושים זאת בזמנים קבועים.
 - 3 קידושין פב, א רש"י ד"ה גרע 'אומן המקיז דם', רואים שזה היה מקצוע מיוחד.
 - 4 כלים פ"ב משנה ד 'מסמר הגרע', ופירש הרע"ב (על פי הרמב"ם) 'איזמל של אומן המקיז דם'.
 - 5 שבת קכט, ב 'אבל לאוקולי מיקלי'; בכורות לג, ב 'בכור שאחזו דם'. רואים שהקזת הדם הקילה על המטופל מעודפי דם, והשתמשו בה בזמן שהיה ריבוי דם - 'אחזו דם'.
 - 6 כך נראה מהסכנה ומההקפדה הגדולה על כל פרטי הדינים, ובפרט בדיני אכילה לאחר הקזת דם. כן משמע בקידושין פב, א שמקיז דם נחשב שופך דמים, דזימנין שמשאיר פחות מרביעית, שנשאר בגוף פחות מרביעית של דם, וכן איתא בשבת קכט, א דמותיר רביעית. (כנראה היו עוצרים את זרם הדם רק כאשר המטופל הגיע למצב של טישטוש או שהוא התעלף בגלל חוסר דם, אולם דבר זה יכול להיות גם בגלל שינוי פתאומי בלחץ הדם, בלי איבוד כמות רצינית של דם).
 - 7 גיטין סז, ב 'לשמשא בת תרי יומי סירוכי' (הקזת דם בקרן, רש"י), רואים שזה היה הטיפול הקבוע למחלה זו; כתובות נב, ב 'עשו הקזת דם בא"י כרפואה שאין לה קצבה', עשו זאת באופן קבוע.

מהחומרא הגדולה בפרטי הדינים ובהגבלות החלות על מי שהקזי דם⁹, נראה כי היתה בזה סכנה גדולה¹⁰, שמחמתה היו צריכים להשמר ביותר. ייתכן שעצם ההקזה לא נחשבת כפיקוח נפש¹¹.

נאמרו בחז"ל ובפוסקים הרבה הלכות מסביב להקזת דם, וניתן לחלקם לשלושה סוגים: א. חיובים להשמר מהסכנה, בהתאם למציאות¹² הרפואית שהיתה בזמן ההוא. מכיון שראינו שהקזת דם היתה פעולה מסוכנת, נעשו פעולות להישמר מהסכנה הזו. ב. דינים סגוליים מחמת הסכנה. ישנם זמנים שבהם אסור להיכנס לסכנה, בגלל מידת הדין וכדומה. וכן ישנם מעשים שמביאים על האדם נזקים בצורה סגולית, ואין לעשות אותם בזמן שהאדם מסתכן. ג. דינים סגוליים מחמת עצם הפעולה של נקיבת חור בכלי הדם או בגוף, או דינים סגוליים הנובעים מהוצאת דם מהגוף¹³.

דינים שסיבתם היא חיוב להישמר מהסכנה נאמרו במצב של סכנה, ואם מניחים שאין סכנה בתרומת דם, אין צורך להקפיד על שמירה מהסכנה. ישנם כמה הוראות בריאותיות בתרומת דם, וחובה להקפיד עליהם.

ב. תבנא לדינא

תרומת דם דומה להקזת דם, שתיהן פעולות בהן מוציאים כמות¹⁴ של דם¹⁵. ישנו הבדל במטרה לשמה מוציאים דם, כאשר הקזת דם מטרתה טיפול רפואי ותועלת למי

8 יומא פד, א' מקיזין דם לסרונכי בשבת, הטיפול למחלה זו הוא הקזת דם, ומותר לעשות זאת בשבת. מחללים שבת רק בעת פיקוח נפש, והטיפול הזה נעשה להצלת נפשות. בכורות לג, ב' בכור שאחזו דם אפילו מת אין מקיזין לו דם; וכו', רואים שהקזת הדם היתה יכולה להציל את חייו, והיא היתה הטיפול למצב של סכנת נפשות כאשר אחזו דם.

9 שבת קכט, א, נדרים נד, ב, מעילה כ, א ועוד.

10 כן כתבו הציץ אליעזר (חלק טז סימן כג), ובספר שבת שבתון להגר"י זילברשטיין שליט"א עמ' קנח הע' סז.

11 עיין שו"ת שבט הלוי ח"ה חו"מ סי' ריט, שהוכיח זאת מעצם מה שהקזו דם ולא חששו לאיסור. אמנם בשו"ת ציץ אליעזר (שם) חלק עליו מפני החומרא שהזכרתי למעלה, וכתב דיש בזה סכנה, והוסיף דמה שהתירו להקזי דם הוא רק להצילו מסכנות יותר גדולות.

12 כתבתי המציאות על פי דברי הכסף משנה (הלכות דעות פרק ד הלכה יח) שהשתנו הטבעים.

13 ניתן להבחין בין צורות שונות של הוצאת דם, עיין ערוך השולחן או"ח תסח סעיף ג שחילק בין הקזה 'מפנימיות הגוף' (כנראה כוונתו מתוך כלי דם), לבין מציצת דם מהגוף (כנראה דם נימי). אולי ניתן גם לחלק בין הוצאת כמות גדולה של דם, לבין הוצאה של כמות מועטת.

14 כאמור לעיל, בהקזת דם מוציאים כמות הרבה יותר גדולה של דם.

15 כתב בספר לקט הקמח החדש (סימן ד ס"ק פא) 'לא בכה"ג שתוחבים מחט ולוקחים טיפי דם, אלא כשלוקחים הרבה דם' ... וכן בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן מו אות ג) הזכיר 'הרבה דם'. יש להעיר כי ישנם דינים הנובעים מעצם פעולת הדקירה, ושייכים גם בכמות קטנה ביותר של דם.

שמוציאים ממנו דם¹⁶, ואילו בתרומת דם המטרה הינה תועלת לאנשים אחרים, למרות שגם לתורם ישנה תועלת מזה¹⁷. כאמור, אין חשש סכנה בתרומת דם.

הזמנים שנאמרו בסוגיין נאסרו מהטעם שכיון שמידת הדין מתוחה בעולם אסור להכנס לסכנות. עיין חגיגה (ד, ב) שבעת סכנה מלאך המות שולט על האדם, ותענית (כ, ב) אל יעמוד במקום סכנה ויאמר עושיין לי נס וכו', שמעיינים בדינו. כשאדם נמצא בתוך סכנה דרושות יותר זכויות כדי להינצל ממנה, מאשר אילו הוא לא היה בתוך סכנה בכלל. כפי שהזכרתי, בתרומת דם אין כל כך סכנה¹⁸ כפי שהיתה בהקזת דם. ואולי שייך גם הטעם דדשו ביה רבים. יש לעיין עוד שאם נאסור בכל הזמנים שנזכרו לאיסור¹⁹ ייגרם מחסור חמור במנות דם, ויגבול בפיקוח נפש ח"ו, כיון שהזמנים האפשריים לתרומה יהיו מצומצמים ביותר.

הגר"ח"י כהן אמר כמה דינים בהקזת דם, ולא פירט את הזמנים שנאסרו מחמת מידת הדין, ואולי ניתן להבין ממנו שלא צריך לחשוש להם. וכן הסכים עמדי מו"ר הגר"ח"י סטפנסקי שליט"א (מהטעמים שנזכרו).

למעשה ישנם הרבה זמנים, ולא שייך להקפיד על כולם. ואמר מו"ר הגר"מ הלברשטאם זצ"ל דמאן דקפיד קפיד מאן דלא קפיד לא קפדין²⁰. זאת מלבד ערב יו"ט ובפרט ערב שבועות החמורים יותר²¹, והפסק האמור לא נאמר עליו.

16 ניתן להבין שהקזת דם נעשתה רק לאנשים חולים, אבל בכתובות נב, ב איתא דעשו הקזת דם בא"י כרפואה שאין לה קיצבה, וביארו הראשונים שהיו רגילים להקזי דם תדיר, ומשמע שעשו זאת גם כרפואה מונעת אצל אנשים בריאים בשביל שלא יגיעו למצב של מחלה.

17 שמעתי ממו"ר הגר"מ הלברשטאם זצ"ל כי אין משמעות הלכתית להבדל זה, אולם הגר"ח"א התייחס לזה בצירוף לדבר אחר. וכן בשו"ת ודרשת וחקרת (להרב אהרן יהודה גרוסמן, או"ח סימן ג) כתב שכל ההבדל הוא בכוונה ובמטרה של ההקזה, ולא בעצם המעשה של ההקזה. ודייק זאת גם מלשונו של הרמב"ם (בכתבי רפואה) שקרא לכל הוצאת דם (לצורך בדיקה) בשם הקזה.

18 עיין בספר שערים מצויינים בהלכה חלק ד סימן קצ ס"ק ד שהסביר דכיון שמעשים בכל יום שעושים כן, לא נכלל בגדר ספק סכנה.

19 ראה ספרי בדמיק חיי שם פרק ב סעיף ג.

20 כדאיתא בפסחים קי, ב לגבי חשש לזוגות.

21 כאמור בספרי בדמיק חיי פרק ב סעיף ב.

ו. שבת קנו, א-ב - השפעת הכוכבים והמזלות

השפעת הכוכבים והמזלות בעולם, מזל היום ומזל השעה. ראייה בכוכבים. אין מזל לישראל.

היחס להשפעת הכוכבים והמזלות התבאר בחלק א פרק ה סעי' יא-יב. מזל השעה (וכן מזל תחילת היום אי מזל יומא גרים) התבאר שם סעיף י. הקשו תוס' (שם ד"ה אין מזל) מהא דאמר רבא (מו"ק כת, א) הני בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, ותירץ דעיף י. זכות גדולה משתנה, אבל פעמים שאין המזל משתנה.

כלים לצורך עבודת השם

ידוע (ראה חידושי אגדות למהרש"א ב"ב עד, א ד"ה אחוי, דרך ה' לרמח"ל ח"ב פ"ג ס"א, מכתב מאליהו חלק ב עמ' 98) דמזל אין פירושו סתם השפעה, אלא כלים שניתנים לאדם לפי התפקיד שלו בעולם, הכלים שהקב"ה נותן לו לשם מילוי תפקידו. אחד זוכה לעשירות ואחד לעניות, הרבה או קצת בנים ושנות החיים. לאחד יש טבע של דם (מאדים), וחבירו רגון, האחר בעל תאוה. לכל אחד יש ניסיון אחר, ולפי זה הוא נולד במזל אחר. נאמר על זה (ראה במהרש"א שם) אין מזל לישראל - ישראל מעל המזל, ליהודי יש כח לשנות את המזל על ידי ריבוי תפילה.

טבע האדם המושפע מהמזלות

ישנם מזלות המשפיעים על טבע האדם (בעיקר מזל השעה), וייתכן שגם עליהם נאמר (בסיגיא דידן) אין מזל לישראל (ספר אהל מועד לרבי שמואל בן רבי משולם גירונדי ממגורשי ספרד דרך חמישי נתיב א, וראה עוד אלשיך משלי כא, כא). וכתב הר"ן (דרשות הר"ן הדרוש השמיני): 'אבל יש בכאן ספק שהוא צריך להתבאר, שיראה מזה שהאדם כפי מזלו יהיה ממרה בעבירות או רודף במצוות, שהרי אמרו שם האי מאן דבצדק יהא גבר צדקן האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא. וזה בלא ספק דבר מתמיה, שאם ימשך מעשה המצוות או העבירות כפי המזל, אין כאן מקום לשכר ועונש. ויש בזה שתי תשובות. כי המזל בענין המצוות והעבירות נותן הכנה לבד לא מכריח, כי הנולד בצדק אינו מוכרח להיות צדקן כי אם מוכן לכך, וכן הנולד במאדים אינו מוכרח להיות שופך דמים אבל מוכן לכך... כמו שנאמר שהנולד במאדים אף על פי שמתחייב לפי מזלו שיהיה דם לבו חס רותח מוכן אל הרציחה, עם כל זה הנפש בכחה מצד הנהגתה לגוף תשקיט הרתיחה ההיא... שעם היות שלא תשקוט הרתיחה ההיא, הנפש תשתמש בה במה שהוא פועל טוב רצוי, ולא תשתמש בה במה שהוא מגונה. כי המזל אינו מחייב פועל פרטי, אבל מחייב תכונה, ויש בכח הנפש שתשמש בתכונה אחת בעצמה בפועל טוב או בפועל מגונה. וזהו מה שאמר שם אמר רב אשי או גנב או אומנא או טבחא או מוהללא,

הנה טבחה ומוהלא שניהם נמשכים מתכונה אחת, ופועל האחד מהם רצוי שנצטוונו עליו, והשני הוא מגונה. הנה מבואר אם כן שאין למזל במעשה המצוות והעבירות, כי אם לתת הכנה לבד. ויש לנפש כח על ההכנה ההיא כמו שביארנו.

והמלבי"ם (דברים לג, ח): 'והנה אמרו חז"ל האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא, אמר רב אשי אי טבחה אי גבא אי אומנא אי מוהלא, שכוונתו שלא יתנצל האדם שהוא מוכרח למעשים רעים שהמזל פועל שטבעו יהיה נוטה למעשה הרע, לזה אמר רב אשי כי הלא יוכל להשתמש במידה זו אם להיות גנב שכולו רע, אי טבח שאינו רע כל כך או אומנא מקיז דם לרפואה שאינו טוב גמור כי לפעמים יזיק, או טוב גמור להיות מוהל, כן בכל המידות יוכל להשתמש בו לדבר טוב. יש הרבה מה להאריך בענין זה, ואכ"מ.

וראה עוד ברמב"ם (שמונה פרקים, פיה"מ בהקדמה למסכת אבות, הפרק השמיני) שכתב 'לא יתכן שיהיה האדם בטבע, מתחילת ברייתו בעל מעלה, ולא בעל חיסרון, כמו שלא יתכן שיהיה האדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות המעשיות, אבל יתכן שיהיה בטבע מוכן אל מעלה או אל פחיתות, בשיהיו פעולות זו קלות עליו מפעולות זולתה'...

ואמנם ביארתי לך זה, כדי שלא תחשוב לאמיתיות אותן ההזיות שיבדון בעלי גזירת הכוכבים, באשר הם טוענים כי מולדות בני האדם ישימום בעלי מעלה או בעלי פחיתות, ושהאדם מוכרח על אותן הפעולות דוקא... ואילו היה האדם מוכרח על מעשיו, היו בטלים הציווי וההזהרה התוריים, והיה כל זה שוא גמור, הואיל ואין בחירה לאדם במה שיעשה. וכמו כן היה מתחייב ביטול הלימוד, והחינוך, ולמידת המלאכות כולן, כל זה היה הבל, הואיל והאדם אין מנוס לו בהכרח, בגלל מושכו מבחוץ, לשיטת מי שסובר כן, ממעשה פלוני שיעשהו, וממדע פלוני שידעהו, וממידה פלונית שתיקנה לו. והיה השכר והעונש גם כן עוול גמור, הן ממנו קצתנו לקצתנו, והן מה' לנו. לפי שזה שמעון ההורג לראובן, אם היה זה כפוי ומוכרח להרוג, וזה כפוי ומוכרח ליהרג, למה נענוש את שמעון. ואיך יתכן גם כן עליו יתעלה, צדיק וישר, שיענישהו על מעשה שאין מנוס לו מעשותו, ואפלו השתדל שלא יעשהו לא היה יכול. והיו גם כן בטילות ההכנות כולן עד האחרונה שבהן, מבניית הבתים, וקניית המזון, והבריחה בעת הפחד, וזולת זה, כי אשר נגזר שיהיה, אין מנוס מהיותו. וזה כולו שוא ושקר גמור, ונגד המושכל והמורגש, והריסת חומת התורה, ויחוס עוול לה' יתעלה, חלילה לו מזה!'

ואמנם האמת אשר אין ספק בה, שמעשי האדם כולם מסורים אליו, אם ירצה יעשה, ואם ירצה לא יעשה, מבלי כפיה ומבלי הכרח לו על כך. ולפיכך חוייבה המצוה, ואמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב [ו]את המות ואת הרע... ובחרת בחיים, ונתן הבחירה לנו בזה. וחוייב העונש למי שיעבור, והגמול למי שישמע, אם תשמעו ואם לא תשמעו. וחוייבו הלימוד וההתלמדות ולמדתם אותם את בניכם וכו', ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, וכל מה שבא בלימוד ובהרגל במצוות. וחוייבו גם כן ההכנות כולן, כמו שכתב בספר האמת ואמר ועשית מעקה... כי יפול הנופל, פן ימות במלחמה, במה ישכב, לא יחבול רחים ורכב, והרבה מאד בתורה ובספרי הנביאים מזה הענין, רצוני לומר ההכנה.

ז. ר"ה ח, א ותוס' ד"ה לתקופות - ראש השנה לשנים (חשבונות התקופות)

[יב, א - זמן בריאת העולם]

רקע

יש לראות את ההקדמות בענייני מולדות הלבנה (חלק א פרק ג) ומהלכי החמה (חלק א פרק ד). תוס' עוסק בעיקר בחשבונות של תקופות ומולדות.

א. יב, א - זמן בריאת העולם, מח' רבי אליעזר ורבי יהושע

איתא להלן (ראש השנה י, ב - יא, א) תניא רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם וכו', רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם וכו'. תוס' דידן הביא נפק"מ מהמח' ממתני מונים את תחילת המולדות והתקופות של העולם. האם מונין מולד הלבנה והתקופה מאחד בתשרי או מניסן, ויש נפקותא מרובה בדבר במה שקודם מנין של זה למנין של זה חצי שנה.

לחשבון זמן המולד נעזרים במספר השנים מאז בריאת העולם, ומחשבים את הפרש הזמן לפי המולד הראשון. יש הפרש משמעותי בזמן המולד אם המולד הראשון היה בתשרי או בניסן.

בהמשך הגמ' (יב, א) איתא ת"ר חכמי ישראל מונין למבול כרבי אליעזר ולתקופה כרבי יהושע, חכמי אומות העולם מונין אף למבול כרבי יהושע. חכמי אומות העולם לא השכילו להבין שיש הבדל מהותי בין זמני התקופה לזמני מולדות הלבנה, ולמרות שנוקטים שזמני מולדות הלבנה התחילו מתשרי כרבי אליעזר, לתקופה מונין כרבי יהושע שבניסן נברא העולם.

ולעני"ד נראה, דהלא לכאורה הוי סתירה מיניה וביה מהיכן מנינן למבול ומהיכן לתקופות, אלא שבזה הסתירו את ההפרש בין תקופת שמואל לתקופת רב אדא, כי חלק מההפרש יוצא ההבדל בחשבון בין ר"א לר"י¹.

1 בריאת העולם מתשרי או מניסן - דברי אגדה

מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע היא מחלוקת לדינא, כיצד מחשבים את התקופות והמולדות. איתא במהר"ל שיש עומק במחלוקת הזו, בדברי מוסר ובדברי קבלה, ויש לזה השלכה לדרכי עבודת ה'.

המהר"ל מבאר (בחיידושי אגדות למסכת ראש השנה דף יב, א. הציטוט בדילוגים) שניסן הוא התחלה לחודשים, והוא בכור, וכמו שהבכור הוא קדוש כך קדוש ניסן. וחדש השביעי הוא תשרי הוא ראש השנה, והוא באמצע החודשים. שני איברים באדם הם המוח והלב, וכנגד אלו שני דברים הם ניסן ותשרי, כי תשרי הוא דומה לראש לפי ששם השכל שהוא קדוש לגמרי. אמנם חודש ניסן הוא כנגד הלב ששם החיות, וכן חודש זה החזרת חיות לעולם.

וסבר רבי אליעזר כי בבריאה ראוי שיהיה העולם נברא בחודש תשרי, שחודש זה קרוב אל ה' ית' מצד קדושתו ומעלתו, ולכך בו נברא העולם. ורבי יהושע סבר כי ניסן, במה שהוא התחלה ראוי אל התחלה שהוא בריאת העולם.

ודע כי אלו ב' חודשים הם דומים לראש וללב, כי ניסן הוא דומה למוח שהוא ראשית האדם, ושם משכן הנשמה. אמנם תשרי הוא הלב, כי הלב הוא באמצע האדם. החכמים האלה, רבי אליעזר ורבי יהושע, במדרש משלי (פ"א) פליגי היכן החכמה מצויה, ר"א בראש ור"י בלב, ושם האריך מאוד לבאר כי דוד ושלמה חולקים בזה גם כן, ולפיכך התחיל דוד ספרו (תהילים) בא' אשרי האיש, ושלמה במ' משלי שלמה.

ולכך סבר רבי אליעזר, אף על גב דגאולה הראשונה היתה בניסן, מפני שלא היו ישראל מגיעים אל המדרגה האלקית הנבדלת לגמרי, אבל גאולה אחרונה שתהיה במהרה בימינו תהיה הגאולה במעלה אלקית יותר, תהיה בתשרי. אבל רבי יהושע לעולם אחר התחלה, כי דבר שהוא התחלה אל הכל הוא עיקר, ולפיכך סבר כי הגאולה תהיה בניסן גם כן.

ניתן להוסיף: ידוע כי בתשרי מידת הדין בתוקפו, ובניסן מידת הרחמים. ושמעתי מרבתי (הגאון רבי משה קרלינסקי זצ"ל) כי בסברא הזו פליגי בית שמאי ובית הלל, אם נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, או נוח לו שנברא משלא נברא (עירובין יג, ב). בית שמאי סבירי נוח לו שלא נברא, כי הולכים אחר העיקר שהוא היה בתשרי, מידת הדין. ולבית הלל הולכים אחר התכלית שהיא בניסן, במידת הרחמים, ונוח לו שנברא. ובה יש עומק גדול בדרכי עבודת ה', במידת הדין או במידת הרחמים, לחשב את דרכיו לפי ההתקדמות האיטית, כשיודע שבסוף כל העבודה יגיע לשלמות, למרות שהיום הוא עם הרבה חסרונות, הדרך לקניית קנין אמיתי בעבודת ה' היא שלב אחרי שלב. הקנין נכנס וחודר עמוק לנפש על ידי העבודה והפנימיות, והקנין נהיה אמיתי בתוך הנפש (ראה מכתב מאליהו חלק ב עמ' 78, ועוד).

כתב השפתי חיים (מועדים ב' בענין יציאת מצרים, עמודים רסד והלאה. העתקתי בדילוגים, ושיניתי את סימני הפיסוק) יום הדין נקבע בתשרי, שהוא תחילת בריאת הטבע לכל הנבראים, אמנם השלב השני של הבריאה שהוא מסירת הנהגת הבריאה לישראל הוא בניסן, אבל תשרי הוא התחלה לכל באי העולם.

יש לשאול, הרי בתשרי נברא העולם, וא"כ מדוע מברכים את ברכת החמה בניסן ולא בתשרי. תירצו תוס' (ראש השנה כז, א ד"ה כמאן) דאלו ואלו דברי אלוקים חיים, ואיכא למימר דבתשרי עלה במחשבה לבראות, ולא נברא עד ניסן. ויש להבין, מה שייך אצל הקב"ה שעלה במחשבה לברוא ולא ברא.

ביאור הדברים; יש שני שלבים לבריאה, עלה במחשבה ובריאה בפועל. עלה במחשבה היא עצמה מציאות של בריאה, ואינה דומה למחשבה של אדם החולפת והולכת לה, אצל

ב. מולד הלבנה וזמן התקופה

אנו מחשבים את התקופה לפי זמן **תליית המאורות** בתחילת ליל רביעי. לאחר תליית המאורות היו ט' שעות ותרמ"ב חלקים שבהם המאורות שימשו יחדיו, ואחר כך עוד שבעה ימים שבהם ננזפה הלבנה ולא שימשה, יוצא **ז"ט תרמ"ב**, וזהו ההפרש שבין מולד הלבנה הראשון לתקופת החמה הראשונה.

עיקר הנושא של תוס' דידן היא כיצד הסבר זה מסתדר עם החשבונות של קביעת התקופות והמולדות. היה פשיטא לתוס' שההסבר הזה הוא לא ההסבר האמיתי, ויש בזה **עומק ניסתר**, כנראה בשביל לשמור את ענין העיבור **בסוד**.

כתב התפארת ישראל (בהקדמה למסכת ראש השנה אות לד, בחלק מהדפוסים ההקדמה נדפסה בתחילת סדר מועד במקום לפני מסכת ראש השנה): 'אע"ג שבאמת נבראת החמה עם הלבנה בתחילת ליל ד' בכ"ח אלול, אפילו הכי לתקופת החמה קיימא לן כרבי יהושע כאילו בניסן שלפניו נברא העולם, דהיינו שמצרפין אותו יום אחד וכ"ג שעות שקדמה חמה ללבנה עם חצי שארית השנה, שמניסן של תוהו ועד תשרי שבו נברא

הקב"ה מחשבה זוהי מציאות קיימת. בריאה אין מושגו רק בריאה גשמית, אלא בריאה היא כוללת גם יצירת התשתית של שורשי הבריאה, הנהגותיו ית', חוקי הבריאה והכוחות הרוחניים.

השלב הראשון של הבריאה בתשרי הוא מה שעלה במחשבה, היא בריאת הבכח, כל החוקים הרוחניים של הבריאה בשביל העתיד. השלב השני של הבריאה היא הבריאה בפועל בניסן, בו ברא הקב"ה את כל הבריאה לפי חוקי הבריאה שברא כבר בשלב הראשון בתשרי.

בתחילה עלה במחשבה לבראותו במידת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מידת הרחמים ושיתפה למידת הדין. אין הכוונה שהקב"ה חזר בו מהנהגה הראשונה לברוא העולם במידת הדין, והחליט לברוא בשיתוף עם מידת הרחמים, אלא אלו הם שני שלבים במהלך הבריאה, דין היינו הנהגת צימצום מה שמגיע לאדם רק לפי מעשיו, רחמים היינו הנהגת השפע. שני שלבים אלו הם שני שלבי הבריאה שהוזכרו, הבריאה בכח והבריאה בפועל, בתשרי נברא העולם במהלך הטיבעי שלו במידת הדין, דהיינו הנהגת הצימצום, בחוקים הקובעים מראש שאינם ניתנים לשליטה על ידי התחתונים.

בניסן נברא העולם בשלב השני, בריאה בפועל, בריאה של רחמים. הנהגת בריאה זו היא לפי מעשה התחתונים, היא הנהגה של חסד. רצונו של הקב"ה היא שהנהגת הבריאה לא תהיה רק הנהגת הדין, אלא שהנהגת הבריאה תהיה תלויה לפי מעשיהם של ישראל, כבשלב השני של הבריאה, מכיון שזו היא תכלית הבריאה, שקיום הבריאה תהיה לפי מעשה האדם.

העולם. אם נצרף את **כל החשבון ביחד** (כפי שיבואר לקמן בעז"ה), יצא ז' ימים ט' שעות ותרמ"ב חלקים שקדמה חמה בתקופת ניסן קודם למולד לבנה שבניסן של תוהו. זהו תקופת חמה הראשונה, וממנה חושבין כל התקופות שלאחריה, דחשבונו כאילו כבר נבראה החמה אז'.

כשתרצה לחשב את זמן התקופה, תדע תחילה כמה **מחזורין שלמים** משנת היצירה עד מחזור שתרצה, וקח לכל מחזור מהן שעה אחת ו-תפ"ה חלקים, וקבץ כל החלקים שעות וכל השעות ימים, ותגרע מן הכל שבעה ימים ותשע שעות ושש מאות ושנים וארבעה חלקים, והשאר תוסיף אותו על מולד ניסן של שנה ראשונה מן המחזור, יצא לך באיזו שעה ובכמה בחודש תהיה תקופת ניסן של אותה השנה הראשונה באותו מחזור, **וממנה תתחיל למנות** אחד ותשעים יום ושבע שעות ומחצה לכל תקופה ותקופה' וכו' (רמב"ם פ"ט ה"ד).

ג. השוואת זמן המולד וזמן התקופה

כאמור לעיל, המולד הראשון היה ביום שישי. כיון דנקטינן דלענין החודשים בתשרי נברא העולם, הרי **שראש השנה הראשון** היה ביום שישי, יום חמישי היה כ"ט אלול של שנת תוהו, ויום ראשון לבריאה היה כ"ה אלול בשנת תוהו.

המולד הראשון היה יום אחד ו-כ"ג שעות לאחר תליית המאורות. המאורות נתלו בתחילת ליל רביעי, ואעפ"כ לא הפיצו אורן עד סוף ג' שעות מהתחלת היום, שזהו עיקר תוקף זריחת השמש. אחר כך נעלמה הלבנה יום אחד ו-כ"ג שעות, דהיינו כ"ג שעות אחרי השעה השלישית של יום חמישי, וזה יוצא בסוף י"ד שעות אחרי תחילת ליל שישי, דהיינו בסוף שעתיים בתוך יום שישי, ואז היה המולד הראשון (תפארת ישראל בהקדמה למס' ר"ה ס"י לד).

אדם הראשון ראה את הלבנה שש שעות אחר כך, וזה יוצא **תחילת שעה תשיעית**, ועל זה נאמר (סנהדרין לח, ב) תשיעית נצטווה שלא לאכול מן האילן. ייתכן שבין המצוות של אדם הראשון היה גם לקדש את החודש (כך איתא בתוס'), וכן איתא במדרש שכל טוב שמות יב ד"ה ד"א החודש הזה; העירוני שיש מדרשים חולקים), ובזמן הזה הקב"ה אמר לו 'כזה ראה וקדש', כפי שנאמר למשה רבינו במצרים (שמות יב, ב ורש"י שם).

ד. מולד ותקופה של שנת תוהו

מכיון שיום אחד בשנה חשוב שנה, אנו מחשבים את **שנת תוהו** (כאשר העולם עדיין לא נברא), ומחשבים אחורנית ד"ח תתע"ו לפני המולד האמיתי שהיה ביום ו' סוף שעה שניה, ויוצא ליל שני שעה ה' ו-ר"ד חלקים, ובקיצור **בהר"ד**.

כאמור לעיל, התקופה הראשונה היתה בתחילת ליל רביעי, אבל פוסקים דלתקופות בניסן נברא העולם, ואז התקופה הראשונה היתה בתחילת ליל רביעי כ"ח אדר בשנת תוהו.

את זמני התקופות מחשבים בהשוואה למולד של חודש ניסן של שנת תוהו, שבו נברא העולם אליבא דרבי יהושע, ואת זמני המולדות מחשבים לפי מולד תשרי של שנת תוהו (שזמנו בהר"ד).

מהלך השמש מוסיף על הלבנה עשרה ימים כ"א שעות ו-ר"ד חלקים בכל שנה. חצי מזה הוא ה' ימים י" שעות ו-תרמ"ב חלקים. תצרך לזה יום אחד ו-כ"ג שעות שקדמה חמה ללבנה, יעלה לך ז' ימים ט' שעות ו-תרמ"ב חלקים. זהו הזמן שקדמה **תקופת החמה הראשונה** למולד ניסן של תוהו (לכאורה זוהי תקופת החמה של תוהו, שממנה מונים שנה ראשונה, ואליבא דרבי יהושע היתה זו התקופה הראשונה), וממנה חושבין כל התקופות שלאחריה, דחשבונו כאילו כבר נבראה החמה אז (הקדמת התפא"י לר"ה סעי' לה).

בכל שנה פשוטה המולד זז ב-ד"ח **תתע"ו**, ובחצי שנה הוא זז חצי מזה, דהיינו **ב"ד תל"ח**. המולד הראשון היה ביום ו' תחילת שעה שלישית, נפחית ממנו ב"ד תל"ח ונגיע למולד ניסן הראשון.

מכאן שמולד ניסן של תוהו חל **ביום רביעי תשע שעות בלילה ו-תרמ"ב חלקים**. (אם נחשב עוד חצי שנה אחורנית נגיע למולד של תשרי של תוהו, שנקרא מולד בהר"ד).

תקופת ניסן של תוהו היתה בתחילת ליל רביעי שבוע לפני כן, וההפרש הוא שבעה ימים תשע שעות ו-תרמ"ב חלקים - **ז"ט תרמ"ב**.

ובאופן קצת שונה, נחשב את **ההפרש של התקופה והמולדות** של חצי שנה (מתשרי של הבריאה אחורנית לניסן של תוהו), נוסיף את הזמן שהלבנה התכסתה (יום אחד ו-23 שעות), ונגיע ל-ז"ט תרמ"ב.

שתי תקופות הן 182 יום ו-15 שעות. ששה מולדות, שש פעמים כ"ט י"ב תשצ"ג, זה 177 ימים וארבע שעות ו-438 חלקים.

ההפרש בין שני החשבונות הוא **חמישה ימים י' שעות ו-תרמ"ב חלקים**. תוסיף לזה עוד יום אחד ו-23 שעות שנתכסתה הלבנה, ותגיע ל-ז"ט תרמ"ב.

את ההפרש הזה תירצו בטענה שנהגה הלבנה נזיפה בעצמה ולא שימשה².

ביאור תוס'

ה. מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע

איתא בגמ' רבי זירא אמר לתקופה, ורבי אליעזר היא דאמר בתשרי נברא העולם.

ופירש רש"י (ד"ה ואי בעית אימא) דרבי זירא מתני ראש השנה לשנים לתקופת חמה ולבנה, לומר שמונין לברייתן והילוכן של תקופת החמה ומולדות הלבנה מתשרי.

כאשר רוצים לדעת מתי בדיוק חל מולד מסוים, או מתי חלה תקופה מסויימת, יכולים לחשב זאת על פי זמן בריאת העולם. תדע כמה שנים וכמה מחזורים של תשע עשרה שנה יש מבריאת העולם, תדע מתי היה המולד הראשון ומתי התקופה הראשונה, ותחשב את הזמן שעבר מאז. יצויין שהחשבון לא נעשה מיום ליום, אלא יודעים כמה זמן להפחית או להוסיף לכל מחזור של תשע עשרה שנה, וכן יודעים כמה להוסיף לכל שנה ולכל חודש ושבוע (כנ"ל חלק א פ"ו סע' א).

רבי זירא מעמיד את המשנה לחשבון התקופה, למרות שמסקנת הגמ' לקמן שלתקופות מונים מתשרי כרבי יהושע. (אולי יש כאן רמז שהאמת היא כתקופת רב אדא.)

2 תוס' לא ביאר לפי תקופת רב אדא. לפי תקופת רב אדא התקופה הראשונה היתה בשבוע שאחרי המולד, והקשה הרב משה הסגל שליט"א מחבר ספר מגיד הרקיע מנ"ל לתוס' שלפי תקופת שמואל התקופה היתה בשבוע של המולד. ולעני"ד שלכאורה הדבר מבואר ברעיון של ברכת החמה (ברכות נט, ב; לעיל פרק ב והע' 1) המעידה ואומרת שזה אותו מצב כמו בבריאת העולם.

ו. נפק"מ בין רבי אליעזר לרבי יהושע

לתקופות כרבי אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם. ומונין מולד הלבנה והתקופה מאחד בתשרי, ורבי יהושע מונה מניסן. ויש נפקותא מרובה בדבר במה שקודם מנין של זה למנין של זה חצי שנה.

מכיון שהדרך לחישוב זמן המולד היא לפי הזמן שעבר מרגע המולד הראשון, ולפי המולד של שנת תוהו, אזי יש נפק"מ גדולה מתי התחיל המולד הראשון, האם בתשרי או בניסן.

ז. זמן חלות התקופה בגמ' בעירובין

והא דקיימא לן פרק כיצד מעברין (עירובין נו, א) דאין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום אם בתחילת היום וכו'.

איתא בעירובין זמן שבו נופלת תקופת ניסן (ראה לעיל חלק א פרק ד סעי' ו). כיון שמשך ארבעת תקופות השנה ביחד הוא 365 ורבע יממה, אם כן התקופה 'זזה' בכל שנה חצי יום (רבע יממה), ואם כן זמן התקופה חוזר על עצמו כל ארבע שנים. הזמן שבו נופלת התקופה הוא או בתחילת הלילה, או בחצות הלילה, או בתחילת היום או בחצות היום, דהיינו בארבעת רבעי היום. לקמן בעז"ה יבואר שזה חל כך רק לפי רבי יהושע, ואילו בסוגיין איתא כרבי אליעזר.

ח. זמן חלות התקופה לפי רבי יהושע

היינו משום דהתם כולהו כרבי יהושע, דתניא בברייתא כוותיה, דשמואל סבר כרבי יהושע, דלרבי אליעזר בכ"ה באלול נברא העולם ולרבי יהושע בכ"ה באדר, היינו דכשנברא אדם בששי קדש החודש.

זמן החלות של תקופת ניסן תלוי במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע. המאורות נתלו בתחילת ליל רביעי, ולעניינינו בתחילת הלילה. ממילא זמן תקופת השנה החוזרת על עצמה שנה אחרי הבריאה הוא תמיד בארבעת רבעי היום. אם העולם נברא בניסן, אז תקופת ניסן חוזרת על עצמה בארבעת רבעי היום, ותקופת תשרי בזמן אחר ביום. אם העולם נברא בתשרי אז תקופת תשרי חוזרת על עצמה בארבעת רבעי היום, ובניסן היא בזמן אחר ביום. גם בניסן התקופה תהיה בארבעה חלקים מהיום, אבל לא באותם חלקים, לא בארבעת רבעי היום, אלא בזמן אחר.

בסוגיא דידן קיימא לן כרבי אליעזר, דבתשרי נברא העולם, ובסוגיא שם מבואר כרבי יהושע. מוסיף תוס' שכל הסוגיא שם הולכת כרבי יהושע, דהתם כולהו כרבי יהושע.

ט. חשבונות הזמנים לשנים מאוחרות

וזה טעם למחשבי העיבור, לאחר שצירפו כל השעות הימים של כל מחזורים. כאמור, הדרך שבא מחשבים את עיבור השנה וזמני המולדות הוא חשבון לפי מספר השנים והחודשים שעברו מאז בריאת העולם. לצורך הקלה על החשבון מצרפים את השעות לימים ואת השנים למחזורים, וידוע מראש כמה המולדות 'זזים' בכל שנה ובכל מחזור. התבאר לעיל שבמחלוקת הזו, רבי אליעזר ורבי יהושע, טמון סוד בחשבון התקופות והעיבור. זה טעם למחשבי העיבור.

י. אופן החשבון להסיר ז"ט תרמ"ב

שמסירין ז"ט תרמ"ב, פירוש ז' ימים תשע שעות תרמ"ב חלקים, דרגילים לומר לפי שהיתה הלבנה נזופה על ידי שקיטרגה ונהגה נזיפה בעצמה ז"ט תרמ"ב, ולא מצינו טעם זה בכל מקום. דרך החשבון של התקופות הוא להסיר ז"ט תרמ"ב. הטעם שאמרו לזה הוא שהלבנה נהגה נזיפה בעצמה, אולם היה פשיטא לתוס' שטעם זה הינו רק כיסוי - לא מצינו טעם זה בכל מקום, ויש טעם אמיתי. (ננזפה הלבנה, כך איתא בתוס'. מסבירים שהמאורות ניתלו באופן שהמולד הראשון יראה לאדם הראשון ביום שישי.)

יא. קידוש החודש בזמן הבריאה

אלא זהו הטעם, לפי שהמונה מבריאת העולם לא מונה ראש השנה עד יום ששי שנברא אדם הראשון, ובשעה תשיעית נצטווה כדאמר פרק אחד דיני ממונות (סנהדרין לח, ב), ומסתמא אז קידש החודש, ומשקידש החודש על כרחך היה המולד ו' שעות קודם, דשית שעי מכסי סיהרא, ונמצא המולד בתחילת שעה ט"ו דהיא שעה שלישית של יום, וסימן וי"ד, פירוש ביום ו'

בסוף שעה י"ד היה המולד, מאחר שלא היה ראש השנה עד יום ו' שקידש אדם הראשון החדש, נמצא שנברא העולם בכ"ה באלול.

נוקטים שלחודשים העולם נברא בתשרי, ואדם הראשון קידש את החודש ביום בריאתו, היינו ביום שישי שהיה ראש השנה. יום חמישי היה כ"ט באלול של השנה הקודמת לבריאת העולם, שהיא שנת תוהו, ויום ראשון שבו נברא העולם היה כ"ה באלול.

הגמ' בסנהדרין (לח, ב) מפרטת את סדר השעות ביום השישי לבריאה, ושם איתא דבשעה תשיעית נצטווה על עץ הדעת. מסתבר שאז הוא נצטווה גם את שאר הציוויים, ביניהם קידוש החודש, וממילא אז נראה המולד הראשון.

הירח מתכסה שש שעות אחרי המולד האמיתי, ורק אחר כך הוא נראה. דהיינו אם אדם הראשון ראה את הלבנה בתחילת שעה תשיעית, ידוע שהמולד האמיתי היה בתחילת שעה שלישית.

שעה שלישית ביום היא שעה ט"ו מתחילת הלילה, דהיינו סוף שעה י"ד, וזה הסימן וי"ד - יום ו' סוף שעה י"ד.

יב. שנה של תוהו

ואותה שנה של תוהו שמונין, משום דיום אחד בשנה חשוב שנה.

בחשבון הכללי של שנות העולם מונים גם את שנת האפס - שנה של תוהו, משום שיום אחד בשנה חשוב שנה (ר"ה ב, ב; ז, ב ועוד), והרי היו בשנה הזו חמישה ימים במציאות, חמישה ימים של יישוב שבהם נברא העולם.

יג. מולד ניסן של תוהו

וכשתדקדק על מולד ניסן של תוהו שלפני תשרי של יישוב שבו נברא אדם, תמצא מולד ניסן ברביעי בתשע שעות תרמ"ב חלקים, שאתה צריך להשליך ב' ד' תל"ח לאחריו ב' ימים ד' שעות תל"ח חלקים, ומולד תשרי של תוהו שלפניו נמצא ב' ה' ר"ד.

המולד של שנת תוהו הוא בחשבון הידוע של הפרשי המולדות, אבל בצורה הפוכה - אחורנית. הפרשי המולדות במשך שנה שלמה הוא ד"ח

תתע"ו, ארבעה ימים שמונה שעות ו-876 חלקים. הפרשי המולדות של חצי שנה הוא חצי מזה, ב'דיתל"ח, יומיים ארבע שעות ו-438 חלקים.

אנחנו יודעים שהמולד הראשון היה ביום שישי **סוף שעה שניה**, דהיינו וי"ד. נחשב ב'דיתל"ח לפנינו יצא יום רביעי שעה תשע ו-642 חלקים. וזהו מולד ניסן של תוהו.

מולד תשרי של תוהו הוא שוב ב'דיתל"ח לפנינו, או ד'חיתתע"ו לפני מולד תשרי של יישוב (המולד הראשון). וזה יוצא ליל ב' שעה חמש ו-204 חלקים, ובקיצור: בהר"ד.

יד. תקופת ניסן כרבי יהושע (בשנה של תוהו)

ולתקופה מניסן של תוהו מונין, שהיתה התקופה בתחילת ליל ארבעה.

מסקנת הגמ' לקמן (יב, א) 'חכמי ישראל מונין למבול כרבי אליעזר ולתקופה כרבי יהושע'. אחד הסודות בחשבון העיבור הוא מנין שלכאורה סותר את עצמו. למנין החודשים נקטינן דבתשרי נברא העולם, ולחשבון התקופות מתיחסים כאילו העולם נברא בניסן.

בעוד שהמולד הראשון היה וי"ד, ומולד ניסן שלפניו היה ד'ט'תרמ"ב, מתיחסים לזמן התקופה כאילו היא היתה בניסן שלפניו בתחילת ליל רביעי. החשבון יוצא שהתקופה היתה שבוע לפני זמן המולד, ואם כן ההפרש יוצא בדיוק שבוע ותשע שעות ו-תרמ"ב חלקים, וזה ז'ט'תרמ"ב.

טו. תקופת תשרי של יישוב

ונמצאת תקופת תשרי של יישוב של אחריו ביום ד' ט"ו שעות, כדאמרינן בפרק כיצד מעברין (עירובין נו, א) אין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ו-ז' שעות ומחצה, נמצא דשתי תקופות ט"ו שעות.

משך הזמן של תקופה הוא 91 ימים ו-7.5 שעות. שתי תקופות הן 182 יום ו-15 שעות. בחשבון הימים בשבוע 91 יום הם בדיוק 13 שבועות, כך שיום התקופה נשאר באותו יום בשבוע (א"כ ההפרש של השעות גורם לתקופה 'לזוז' ביום אחד).

אם התקופה הראשונה היתה בליל רביעי, התקופה שבאה שתי תקופות אחריה תחול ביום רביעי ט"ו שעות אחרי זמן התקופה הקודם. תקופת ניסן של תוהו היתה בתחילת הלילה, ותקופת תשרי של יישוב תהיה בשעה שלישית ביום.

טז. מולד ותקופה בניסן של תוהו

ונמצא דקדמה תקופת ניסן את המולד ז' ט' תרמ"ב.

תוס' יבארו לקמן חשבון מפורט שיוצא שתקופת ניסן חלה ז'ט'תרמ"ב לפני זמן מולד ניסן של תוהו. כדאי להדגיש שבחשבון הכללי של השנים בודקים את החודשים לפי תשרי של תוהו, ואת התקופות לפי ניסן של תוהו.

יז. חשבון התקופה הראשונה

דל חצי שנה עודפת התקופה על המולד ה' י' תרמ"ב, פירוש ה' ימים י' שעות תרמ"ב חלקים, וכשתצרף ה' י' תרמ"ב עם א' כ"ג עולה ז' ט' תרמ"ב.

ההפרש בין התקופות והמולדות בכל שנה הוא עשרה ימים 21 שעות ו-204 חלקים. ההפרש לחצי שנה הוא חצי מזה, דהיינו חמישה ימים 10 שעות ו-642 חלקים, ובקיצור הי'תרמ"ב.

זהו ההפרש שהלבנה מקדימה את החמה, ואם מחשבים אחורנית אזי תקופת החמה חלה לפני מולד הלבנה.

תליית המאורות היתה בליל רביעי, והמולד הראשון היה רק ביום שישי בבוקר. המאורות שימשו יחדיו עד יום רביעי בבוקר בשעה שלישית, ואח"כ הלבנה התכסתה יום אחד ו-23 שעות, א"כ"ג. (המאורות ניתלו באופן שיגיעו לתחילת התקופה והמולד בזמן המיועד, הירח היה במצב של סוף חודש, בשביל שביום שישי יהיה המולד.)

אם נצרף את שתי החשבונות יחדיו, דהיינו הי'תרמ"ב עם א"כ"ג נגיע ל-ז'ט'תרמ"ב שקדמה חמה ללבנה.

יח. החשבון ממולד ותקופה של תוהו

והרי עכשיו נוהגין למנות מתשרי של תוהו שנותר העולם, כדפירשית דיום אחד בשנה חשוב שנה, ולתקופה מניסן מונין, ומולד תשרי ב' ה' ר"ד, וזקוקים להסיר ז' ט' תרמ"ב.

רגילים לחשב את המולדות לפי מולד של תוהו, ואת התקופות לפי ניסן של תוהו. לפי החשבון דלעיל יוצא שבניסן של תוהו היה הפרש של ז'ט'תרמ"ב.

יט. בירור המציאות במחלוקת

ודבר תימה הוא במה נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, דתניא לקמן (דף יב, א) מונין לתקופה מניסן ולמולדות מתשרי. והלא היו יכולים לברר הדבר, דכ"ד שעות מיכסי סיהרא בין חדתא לעתיקא כדאיתא (לקמן כ, א), והם מרחיקים המולד זה מזה ב' ד' תל"ח, כולי האי אין ראוי לטעות, דאיך יטעו בו שני ימים.

מולד הלבנה הוא דבר מציאותי, שאפשר לעקוב אחריו ולראות אותו (ראה ח"א פ"ד הע' 7). הירח מתכסה 24 שעות, בארץ ישראל הוא מתכסה 18 שעות לפני המולד ו-6 שעות לאחר המולד, כך שאם יודעים מתי המולד אפשר לראות את הלבנה שש שעות אחרי זמן המולד.

יוצא שמחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע היא מחלוקת במציאות, מתי אפשר לראות את המולד, אם כן נחכה ונראה. אם היה הפרש קטן היה אפשר לתלות את הראיה בטעות בחשבון, או בעובדה שהחשבון הוא חשבון ממוצע של החודשים ולא חשבון קבוע בכל חודש. אבל כשיש הפרש גדול בין החשבונות, אפשר לעקוב אחרי השמש והירח ולדעת את המציאות האמיתית.

ההפרש של המולדות בחצי שנה הוא ב'ד'תל"ח, ובזה תלויה המחלוקת אם בתשרי נברא העולם או בניסן. הפרש של יומיים הוא הפרש מספיק גדול שאי אפשר לתלותו בטעות, ולכן שואל תוס' שאפשר לברר את המציאות.

ח. ראש השנה יא, ב - יב, א - מזלות המבול

ראה חלק א' פרק ה סעי' ד-ט בענין מהלכי והשפעת המזלות, ומה זה כימה.

מבואר דגם לר"א וגם לר"י מזל כימה שעולה ביום גורם למעיינות שיתגברו, והא דנטל שני כוכבים מכימה גרם לחזק את הכח הזה, ועל ידי כך הקב"ה הביא מבול לעולם.

איתא בברכות (נח, ב) אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים העולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה לא נתקיים העולם מפני חמה של כסיל. ופירש רש"י (ד"ה שאלמלא) כסיל שולט בימות החמה, וכימה שולט בימות הגשמים. ומבואר כמ"ש, שכימה שולט בימות הגשמים, וגורם לריבוי צינה, ומעיינות מתגברים.

המבול התחיל ב"ז במרחשון או ב"ז באייר, והסתיים שנה אח"כ בכ"ז בחודש. הסיבה לתוספת של הימים היא ההפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה, המזל חוזר אחרי שנה לפי שנות החמה, וי"א יום יתרה שנת החמה על שנת הלבנה. וכ"כ רש"י (בראשית ח, יד) בשבעה ועשרים, וירידתן בחדש השני ב"ז בחדש, אלו י"א ימים שהחמה יתירה על הלבנה, שמשפט דור המבול שנה תמימה היה.

ונתמעטה הלבנה וכו'. קשה מנא ליה, י"ל מדכתיב את שני המאורות הגדולים ואחר כך כתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן, דמשמע דהווי שוין בתחלה ואחר כך נעשה אחד מהן קטן שנתמעטה הלבנה.

ר' עובדיה מברטנורא (עמר נקא) בראשית א, טז

ט. ראש השנה יט, ב - כ, א; כא, ב - מצוה לקדש על הראיה

הראה הקב"ה למשה לבנה בחידושה (רש"י שמות יב, ב) ואמר לו כזה ראה וקדש. מצוה לקדש את החודש על פי עדים **שראו** את חידוש הלבנה.

שני מקורות ישנם לכך שמצות קידוש החודש תהיה בזמן הראוי, ואפילו בשבת, 'אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם' (ויקרא כג, ד). **קביעת המועדים** צריכה להיות במועדה, ודוחה את השבת. 'זאת עלת חדש בחדשו לחדשי השנה' (במדבר כח, יד), להקריב את **עולת ראש חודש** בזמנו. קרבנות ציבור שקבוע להם זמן דוחים את השבת.

הקרבת עולת ראש חודש היתה בזמן המקדש, ואז היו מחללין על קידוש כל החודשים. לאחר החורבן חיללו שבת רק על חודשי ניסן ותשרי, שבהם תלויים המועדות, וקביעת המועדות דוחה את השבת.

הגמ' עוסקת במשך הזמן של חודש העיבור, כ"ט או ל' יום. אם זמנו קבוע אז יודעים מראש מתי יחול ראש חודש ניסן, ואם הוא יכול להיות כ"ט או ל' יום אז צריכים עדים בשביל לקבוע מתי חל ראש חודש ניסן.

הגמ' רוצה להוכיח מזה שהעדים מחללים שבת שזמנו של החודש אינו קבוע, והגמ' דוחה **שמצוה לקדש על פי הראיה**, דהיינו שהמצוה הזו של כזה ראה וקדש - גם היא **דוחה שבת**. למרות שידעים מתי להקריב את עולת ראש חודש, ישנה מצוה נוספת, ויש צד שגם היא דוחה שבת, המצוה לקדש על פי הראיה¹.

איכא דאמרי שזמנו של החודש קבוע, וגם אם לא יגיעו עדים יקבעו את השבת כראש חודש. אי"כ ההיתר לחלל שבת הוא רק בשביל לקדש את החודש על הראיה, וגם על זה נאמר אשר תקראו אותם במועדם, שזה חלק **מקביעת המועדות**.

1 אפשר לחלק בין קידוש על פי הראיה, על סמך העדים, שהכל תלוי בהגדת העדים בלי חשבון (וכן מסקנת הגמ'); לבין מצוה לקדש על הראיה, מצוה בעלמא כתוספת על הקביעה, שמשתמשים בחשבון, והקידוש בפועל נעשה אחרי קבלת עדים שראו את הלבנה. בשם הרב משה הסגל שליט"א מחבר ספר מגיד הרקיע.

למסקנת הגמ' כאן מצוה לקדש על פי הראיה אינה דוחה שבת, משום שאפשר שהעדים יגיעו למחר ויקדשו על פי הראיה². מזה שמחללים שבת לחודש ניסן רואים שיייתכן שחודש העיבור יכול להיות ל' יום, והוא זימנין מלא זימנין חסר.

בדברי רוב הראשונים לקמן (כא, ב; להלן פרק יט) איתא דמצוה לקדש על פי הראיה דוחה שבת, וכל הטעם שהובא במשנה הוא סמך בעלמא. ראה מש"כ בפרק הבא בענין זה.

בפ"י המיוחס לרמב"ם (ד"ה ואיכא דאמרי) הוסיף ביאור, שאלמלא מחללין לקדש על הראיה מאי איריא בלשון המשנה בזמן שבית המקדש קיים מחללין על כל החדשים, אפילו חרב נמי מחללין כדי לקדש על הראיה, וכעין זה כתב הר"ן בסוגיא לקמן.

וכיון שליהושע נסתלק ג"כ הבחירה, לבן משה ויהושע היו ביכולתם לצוות להעמיד חמה, כי החמה וירח המה משכילים, ומוכרחים לעשות רצון קונם לא מצד הכרח רק מה שמשיגים רצון השי"ת, ומצד זה סיבת השגתם היא הכרחיותם. וזה שתקנו ז"ל ששים ושמחים לעשות רצון קונם.
משך חכמה, הקדמה לחומש שמות

2 יש לדון אם הכוונה לקידוש למפרע כדעת הרמב"ם, או שראש חודש יקבע ביום ראשון. ראה מנ"ח מצוה ד אות ג.

י. ר"ה כ, א-ב - לצורך ושלא לצורך

נתנה תורה רשות לבית דין לעבר את השנה **עבור כל צורך שיראו**, מלבד סימני התקופה שהם **חיוב**, ויליף לה מקרא (תו"כ אמור פ"ט ה"ה, הו"ד בשקל הקדש פ"ד מקדו"ה ה"ה ס"ק כד). ישנם כמה טעמים שבגללם ראוי לעבר את השנה, וכמה טעמים שאין מעברים את השנה בגללם (סנהדרין יא, א - יג, א).

פשטות הלכה זו נאמרה **בעיבור השנה**, והנידון בסוגיין הוא האם דין זה נאמר גם **בקידוש החודש**, והאם אפשר לעשות זאת בחודש מלא לעשותו חסר, ובחודש חסר לעשותו מלא.

מבוארים כמה טעמים לפירטי הדינים הללו, אך יסוד הדין הוא דרשה מפסוק: יכול כשם שמעברין את השנה לצורך כך מעברין את החדש לצורך, תלמוד לומר החדש הזה לכם ראש חודשים, כזה ראה וקדש.

פועל יוצא מזה הוא ההיתר של **הדחיות** בקביעת ראשי חדשים (לא אד"ו ראש וכו', ראה לעיל חלק א פרק ו סעיף ג).

אמר רבא לא קשיא כאן לעברו כאן לקדשו. **לעברו** הכוונה להאריך את החודש בעוד יום, שבמקום כ"ט ימים הוא יהיה ל' יום. **לקדשו** הכוונה לקבוע ראש חודש יום אחד קודם, חודש שראוי להיות מלא לעשותו חסר. וכי הא דאמר רבי יהושע בן לוי מאיימין על העדים (שיכבשו עדותם) על החודש שנראה בזמנו לעברו, ואין מאיימין על העדים (מלמדים אותם לשקר) על החודש שלא נראה בזמנו לקדשו.

בית דין יכולים לעבר את החודש, ואינם יכולים לעשות חודש מלא לחסר. אם המולד וראיית הלבנה ביום ה-ל"א, אי אפשר לעשות ראש חודש קודם לכן (ביום ל'), שאז החודש הקודם הוא כ"ט יום). אבל אם המולד הוא ביום ל', עדיין אפשר לדחות את ראש חודש ליום ל"א.

אחד הטעמים לדין זה הוא משום שכאשר מקצרים את החודש אז העדים **משקרים**, ואילו כאשר מתמהמהים מלהעיד העדים **לא שיקרו ממש**, אלא רק כבשו את עדותם. [מבואר ברמב"ם (פ"ג מקה"ח הט"ו) שהעדים

יכולים להעיד לאחר זמן, ויקבעו את ראש החודש למפרע, אבל נמנעים מלעשות כן, וגם כאן הם כובשים את עדותם.]

שלח ליה רבי יהודה נשיאה לרבי אמי, הוו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדנו מאיימין על העדים על החודש שלא נראה בזמנו לקדשו אע"פ שלא ראוהו יאמרו ראינו.

מבואר דאפשר גם לעשות מחודש מלא חסר.

אמר אביי לא קשיא הא בניסן ותשרי הא בשאר ירחי. בניסן ותשרי ישנו צורך בגלל שהמועדות תלויים בהם, ובזה יש רשות לבית דין גם לקצר את החודש (את החודש הקודם, לקבוע את ראש חדש ניסן ותשרי יום קודם).

רבא אמר הא דתני רבא בר שמואל אחרים היא, מה שסוברים שאי אפשר לשנות את קביעות ראש חודש היא דעת אחרים, ורבנן פליגי עליה. ראה עוד לקמן (בפרק יב סעי' ב) ביאור בדעת אחרים.

רב דימי מנהרדעא מתני איפכא, מאיימין על העדים על החודש שלא נראה בזמנו לקדשו, ואין מאיימין על העדים על החודש שנראה בזמנו לעברו, מאי טעמא האי מיחזי כשיקרא האי לא מיחזי כשיקרא. כאשר הלבנה נראית ולא קובעים ראש חודש זה נראה שקר, אבל אם לא ראו את הלבנה אין השקר נודע, שאומרים בי"ד ראוהו. כאמור (ח"א פ"א סעי' ז), בי"ד הסתירו את האופן של קידוש החודש, המון העם לא הבינו מה בית דין עשו, ולא ידעו מה עומד מאחורי קידוש החודש, מלבד ראיית הלבנה שנעשתה על פי עדים.

פשטות דברי הרמב"ם (פ"ג הל' טו-יט) היא שלא הכריע במחלוקת הזו, וכן הביא הגר"ח קנייבסקי (שקל הקודש שם ס"ק קז) בשם מרכה"מ, והעיר (בציון ההלכה שם אות קלו) דאינו מוכרח.

יא. ר"ה כ, א תוד"ה הא בניסן - האפשרות לקבוע את החודשים

הגמ' תירצה הא בניסן ותשרי הא בשאר ירחי, יש חילוק בין הכח של ב"ד בניסן ותשרי לבין שאר החודשים.

פירש רש"י בניסן ותשרי **שהמועדות תלוין בהן** מאיימין על העדים ומקדשים לצורך, בשאר ירחי אפילו שיש צורך לא מאיימין עליהם. וכתבו תוס' דיש מפרשים איפכא.

בעל המאור (ה, א בדפי הרי"ף ד"ה אמר אביי) ביאר דבשאר ירחי אין מאיימין, **דלא איכפת לן**. ואית דמפרשי איפכא, משום דכתיב החודש הזה, כלומר שאין מאיימין בניסן ותשרי, אבל בשאר ירחי מאיימין לפי צורך השעה. ואידך סבר דהא דכתיב החודש הזה לכם ודרשינן ביה כזה ראה וקדש, **מוקמינן לה אשאר ירחי**, ועל סיפא דקרא סמכינן ליה דכתיב לחודשי השנה. אולי אפשר להוסיף שהדרשה אשר תקראו אתם (ר"ה כה, א; לעיל חלק א פרק ב סעיף ב) נאמרה בפסוק של המועדות ולא בפרשה של קידוש החודש.

ועל זה אמרו (עירובין כא, ב) על פסוק (שיר השירים ה, יא) קווצותיו תלתלים, שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. והוא לעומת מאור הלבנה, שנדמה גם כן שיש בה אור עצמי, ובאמת האור הוא רק מה שמקבלת מהשמש. וזהו ההארה אחת שבעולם הזה הדומה ללילה, שהוא רק מצד ה' יתברך שהוא דוגמת אור הירח.

פרי צדיק (ר' צדוק הכהן) בראשית לחנוכה

יב. ר"ה כ, א תוד"ה ואם - יומא דשעי ויומא דתלתין שנין

א. הצטברות השעות והחלקים

החשבון של אחרים, דאין בין עצרת לעצרת אלא ארבעה ימים, מסתדר ברוב השנים. כיון שההפרש (הממוצע) בין מולד הלבנה למשנהו הוא כ"ט ימים י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים, אי אפשר לחשב את המולד לפי ימים שלמים, וגם לא לפי חצאי ימים. ההפרש **מצטבר** לעוד חלקי שעות, שהם מצטברים **ליום אחד** כל שלש שנים ועוד יום נוסף כל שלושים שנה, **בנוסף** לחשבון הרגיל שהוא כולל את הארבעה ימים הנ"ל (ראה לעיל חלק א פרק ג סעי' ב-ד). על זה מתרצת הגמ' בערכין (ט, ב) משום דליתיה בכל שנה לא קחשיב.

כשזמן המולד חל קרוב לסוף היום, נניח שלוש שעות לפני סוף היום, אז בשנה הבאה ההפרש בזמן קביעת ראש החודש בפועל יהיה חמישה ימים, בגלל מקצת היום של השנה הקודמת ומקצת היום של השנה הנוכחית.

חודש של לבנה הוא כ"ט ימים י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים. כיון שלא עושים חודש לחצאי ימים, קובעים חודש כ"ט או ל' יום. אם עושים את השנה כסידרה, שחודש אחד מלא וחודש אחד חסר, יוצא ששנה היא 354 יום, שזה 50 שבועות ו-4 ימים, וזה **ההפרש** בין עצרת לעצרת.

שנה כסידרה מסתדרת עם חודש שהוא כ"ט ימים י"ב שעות, ועדיין נשארו תשצ"ג חלקים בכל חודש, שהמולד 'מתקדם'. אותם תשצ"ג חלקים מצטברים לשמונה שעות ו-תתע"ו חלקים בכל שנה.

שמונת השעות מצטברים ליום אחד כל שלש שנים, ו-תתע"ו החלקים מצטברים לעוד יום נוסף כל שלושים שנה (ועדיין נותרת שארית של כ-360 חלקים, ובצירוף השנים המעוברות, שודאי ישנן, כ-371). אם נתחשב בשנים המעוברות, אז בהרבה יותר שנים יש יום נוסף, מפני שכ"א שעות (מתוך ה'כ"א תקפ"ט) קרובים מאוד ל-כ"ד.

יומא דשעי משמעותו היום שמצטבר בגלל הפרש השעות, ההפרש של שמונה שעות, והוא בא כל שלש שנים. יומא דתלתין שנין הכוונה היום שבא פעם בשלושים שנה, שמצטבר בגלל הפרש החלקים.

ב. מו"מ בדעת אחרים

התקשיתי, דהניחא יומא דתלתין שנין לא קחשיב, שהוא בא רק פעם בשלושים שנה; אבל יומא דשעי בא כל שלש שנים, והוא שכיח, אמאי לא קחשיב. לכאורה משמעות הלשון 'אין בין עצרת לעצרת' היא על **קביעות**, ודבר שנדחה אחת לשלש פעמים לא נראה כקביעות. בפרט כאשר נתחשב בשנים המעוברות, שזה כמעט יום, אמאי לא ניזיל בתר רוב השנים להוסיף יום.

גם אם ננקוט דחיה בגלל מולד זקן, זה לא ישנה את המצב שדוחים אחת לשלוש שנים, משום שכל ההבדל הוא באיזו שנה דוחים, אבל בסופו של דבר יוצא שדוחים כל שלש שנים.]

התבאר לעיל (פרק י ופרק יב סעיף ב) שדעת אחרים היא **שאין לבית דין רשות** לשנות את קביעות החודש, בין לקדשו ובין לעברו, דאין מעברין ואין מקדשין את החודש לצורך (כ"כ הגר"ח קנייבסקי שליט"א בספרו שקל הקודש פ"ג הי"ז ביה"ל ד"ה ויש). כעין זה ביאר המפרש על הרמב"ם (פ"ז הי"ז), דלאחרים אין דוחין כלל. אולי זהו החידוש לדעת אחרים, ומה שנקטו בלשון 'אין בין', זה חלק מהסוד של עיבור השנה, שאמרו את דבריהם בקיצור דברים וברמזים.

ובאמת הדברים כבר נזכרו ברש"י (סוכה נד, ב ד"ה אלא) ובתוס' (שם ד"ה אלא), דקסבר אין מעברין את החודש לצורך. וכן מבואר בסוגיין דמאן דאמר דאין מעברין ואין מקדשין אלא לצורך, הא מני אחרים היא¹.

1 בספר מקודש החודש (סי' כא. המחבר רבי פנחס מאיר רוזנבוים שליט"א, בני ברק תשס"ה) האריך לבאר את שיטת אחרים באופן אחר, בגלל שיוצא שברוב השנים מוסיפים יום. ולעני"ד כמ"ש, שכוונת אחרים ביסוד הדין של מצות קידוש החודש ועיבור השנה, שאין לבי"ד רשות לשנות מזמני המולדות וראיית המולד, ורק בעיבור שנה הם יכולים לשנות (ראה מנ"ח מצוה ד אות כד שדן אם ומתי יש לבי"ד רשות לשנות בעיבור שנה). ובאמת הדרשה אשר תקראו אתם נאמרה על המועדות, ובהם נאמר לשמור על התקופה.

יג. ר"ה כ, ב - בקיאות שמואל בסוד העיבור

אמר שמואל יכילנא לתקוני לכולה גולה, ופירש רש"י שהיה בקי בתולדות הלבנה והילוכה וסדר המזלות.

יצויין לגמ' בברכות (נח, ב) אמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, שהיה בקי במהלכי הכוכבים.

הטעם שצריכים בקיאות גם בסדר המזלות היא בשביל עיבור השנה, שמהלך החמה מקביל למהלך המזלות, ומשתמשים בשמות המזלות לציין את מיקומה של החמה¹.

אפשר להוסיף שמבוארים ברמב"ם (פרק יט) השלכה של **זוית השמש** על אופן **ראיית** הירח, השפעת מהלך השמש האמיתי על האפשרות לראות את הירח, וכן שבית דין מחשבים את זמן ראיית הירח לפי השפעות נוספות כגון מזג האויר וקשת הראיה התלויים במיקום המזלות (רמב"ם פרקים יז-יח). משמע שיש לידיעת המזלות חשיבות בחשבון ראיית הירח, וצריך לדעת גם אותם בשביל לדעת מתי יראה המולד.

1 גם הסמ"ג (ריש עשין מז) כתב מזלות, אך היראים (סימן רס [סד]) כתב רק תקופות חמה ומולדות הלבנה והשמיט מזלות (ובמהדורה הישנה איתא מזלות), וכתב התנועות ראם (אות א) דהסמ"ג כתב מזלות אגב ריהטא דלשון הגמ', דהא לא שייך לקידוש החודש רק להראות חכמתכם ובינתכם (כדאיתא בשבת עה, א). ונלע"ד שיש לזה משמעות גם בחשבונות קידוש החודש, כמ"ש למעלה.

יד. נולד קודם חצות או נולד אחר חצות

אמר ליה אבא אבוה דרבי שמלאי לשמואל ידע מר האי מילתא דתניא בסוד העיבור נולד קודם חצות או נולד אחר חצות, א"ל לא, אמר ליה מדהא לא ידע מר איכא מילי אחרנייתא דלא ידע מר.

כי סליק רבי זירא שלח להו צריך שיהא לילה ויום מן החדש¹, וזו שאמר אבא אבוה דר' שמלאי מחשבין את תולדתו נולד קודם חצות בידוע שנראה סמוך לשקיעת החמה, לא נולד קודם חצות בידוע שלא נראה סמוך לשקיעת החמה, למאי נפקא מינה אמר רב אשי לאכחושי סהדי.

אמר רבי זירא אמר רב נחמן כ"ד שעי מכסי סיהרא, לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא, לדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא, למאי נפקא מינה אמר רב אשי לאכחושי סהדי.

פשטות הסוגיא היא ששלושת המימרות תלויות אחת בשניה. ישנו סוד שיש הבדל בין נולד קודם חצות לבין נולד אחר חצות, ולכן מחשבין את תולדתו של הירח, **מתי בדיוק המולד**, אם הוא קודם חצות או אחר חצות. מכיון שהירח מתכסה כ"ד שעות, יכולים לחשב מתי הירח נראה, ולפי זה מתי העדים יכלו לראות את הירח החדש (ראה לעיל חלק א פרק ג סעיף ו).

1 אפשר להבין מן החודש, ואפשר להבין מן החדש דהיינו הלבנה החדשה.

טו. לילה ויום מן החודש, כ"ד שעי מיכסי סיהרא

שלושת המימרות הללו (גם הפרק הקודם) כוללות **יסודות חשובים** בסוד העיבור.

סוגיא זו רבו פארותיה, שאלות רבות נשאלו על כל אחת מהשיטות בראשונים, בפרט השיטות שאינן מובנות מצד המציאות האסטרונומית. אריכות גדולה בענין זה נכתבה ע"י רבי זלמן קורן שליט"א, ונדפסה בשו"ת התשב"ץ השלם מהד' מכון שלמה אומן ומכון ירושלים, בנספח לח"א סי' קה ובנספח לח"ג סי' רטו-רטז.

א. שיטת רש"י; לילה ויום מן החדש

אסור **שהלבנה הישנה** (הלבנה של החודש הקודם) **תיראה** ביום שבו **קובעים** ראש חודש (רש"י ד"ה צריך, בתוס' ד"ה צריך איתא שצריך שכל היום יהיה מן החודש החדש, כעין דברי בעה"מ, ראה לקמן).

לא שייך שיראו את הלבנה הישנה באותו יום שבו רואים את הלבנה החדשה, שהרי הירח מתכסה כ"ד שעות בזמן המולד. הנפק"מ מדין זה היא בדין שמאיימין על העדים, כאשר בי"ד מקדימים את ראש חודש.

[שתי נפק"מ נוספות הובאו ברשב"א (ד"ה כי סליק) ובריטב"א (ד"ה כי סליק), בהא דהלא כ"ד שעי מיכסי סיהרא. א. פעמים שבא בקצרה (ר"ה כה, א, לעיל חלק א פרק ג סעי' ב-2), דלפעמים לא מיכסי כולי האי. ב. הא גופא ילפינן מהא, דכ"ד שעי מיכסי סיהרא.]

בארץ ישראל הירח מתכסה 18 שעות לפני המולד, ולפי זה מחשבין את תולדתו. אם נולד קודם חצות היום, אפשר לקבוע את היום הזה כראש חודש, כי הירח התגלה לפני השקיעה. אם הירח נולד לאחר חצות לא קובעים באותו יום ראש חודש, כי הלבנה החדשה לא תיראה בסוף היום (ובשמועה הראשונה, נולד קודם חצות, לומדים שבמצב זה הלבנה הישנה נראתה בתחילת הלילה).

דין זה מכונה **'מולד זקן'**. אם המולד הוא בתוך שש שעות לפני סיום היום, מאחרים את **קביעת היום** של ראש חודש ליום הבא.

הנפק"מ העיקרית מהברייתא בסוד העיבור איננה להקדמת ראש חודש, אלא לחשבון **מתי הירח נראה**, ונפק"מ להכחיש את העדים ולדעת אם הם משקרים (ראה לעיל חלק א פרק ב סעיף ב).

ב. כ"ד שעי מיכסי סיהרא

הירח בסוף החודש הולך וקטן, עד שברגע המולד הוא מכוסה לגמרי. כאשר הירח קטן מאוד, סמוך למולד, **אי אפשר לראותו**, והדבר תלוי גם בזווית של הראיה.

לירח אין אור עצמי, והוא מחזיר את האור שהוא מקבל מן השמש. עם התנועה של הירח מסביב כדור הארץ, הגודל הנראה של החלק שפונה לכיוון השמש משתנה. בתחילת החודש החלק הנראה של הירח הולך וגדל, ובסוף החודש הוא נעשה קטן (ראה לעיל חלק א פרק ג סעי' א-2).

לפני המולד הירח נמצא בצד מערב של השמש, ואחרי המולד בצד מזרח. ארץ ישראל נמצאת במערב, ולכן הירח מוסתר 18 שעות לפני המולד ו-6 שעות אחרי המולד, ולבני בבל שהם במזרח 6 שעות לפני המולד ו-18 שעות אחריו. וכפי שיתבאר להלן.

ברגע המולד הירח נמצא בין הארץ לבין השמש, הצד שפונה לשמש לא פונה לכיוון של כדור הארץ, ולכן לא רואים את הירח (ראה לעיל חלק א פרק ג סעיף א כולו).

שש שעות לפני ואחרי המולד עצמו לא שייך לראות את הירח בכל כדור הארץ, **מרוב קוטנו**.

לפני ואחרי אותן י"ב שעות, האפשרות לראות את הירח תלויה **בזווית הראיה**. כאשר הירח נמצא מזרחית לשמש, בני מזרח יכולים לראותו למרות שהוא מאוד קטן, וכן להיפך כאשר הירח נמצא מערבית לשמש.

בסוף החודש הירח נראה לפני הזריחה, כי הוא מזרחית לשמש, ובצד מזרח יותר קל לראותו לפני שאור השמש מתחזק ומסתיר אותו. בתחילת החודש הירח נראה לפני השקיעה, ובצד מערב קל לראותו אחרי שאור השמש נחלש.

בבל נמצאת במזרחו של עולם, וארץ ישראל במערב. לפני המולד הירח נמצא **מזרחית לשמש**. לכן הירח **מתכסה** מבני בבל שש שעות לפני המולד, ולבני ארץ ישראל 18 שעות לפני המולד.

אחרי המולד הירח נמצא **מערבית לשמש**, והוא **נראה** לבני ארץ ישראל שש שעות אחרי המולד, ולבני בבל 18 שעות אחרי המולד.

[נקשה, שהרי המרחק בין בבל לארץ ישראל הוא לא כל כך גדול, ובלי יחס להפרש הזה בראיה. מבואר בראשונים שבבל נמצאת במזרחו של עולם, וארץ ישראל במערבו. וראה להלן בפירוש בעל המאור.]

פשטות דברי רש"י הינה שכ"ד שעות הינן שעות רגילות, אבל בחלק מהראשונים איתא שהן **שעות גדולות** (שעות כפולות), והלבנה נסתרת כמו שני ימים (לשון הרמב"ם פ"א ה"ג; ראה לעיל חלק א פרק ג סעיף א-5). יש בזה אריכות גדולה, ואכמ"ל.

ג. קושיות תוס' (ד"ה חצות)

א. מדוע התחשבו בראיה של בני ארץ ישראל ולא בראיה של בני בבל, שגם שם היו הרבה יהודים. יכול להיות שהמולד יהיה לפני חצות היום, ובבבל יראו את ה**לבנה הישנה** באותו יום.

ב. החשבון של כ"ד שעות מיכסי סיהרא מתייחס ל**ראיה של הירח בפועל**. ואכן הירח נראה לפי זמן המולד האמיתי, אבל יש להתחשב בעוד גורמים. בסוף החודש הירח לא נראה בתחילת הלילה אלא בסופו (ראה לעיל חלק א פרק ג סעיף א-4), כך שגם אם לפי החשבון של כ"ד שעות אמורים לראות את הירח בתחילת הלילה, זה לא **הזמן של ראית הירח** בסוף החודש, וגם במולד זקן לא יראו את הירח בתחילת הלילה.

ד. פירושי תוס' (ד"ה חצות)

א. שהמולד עצמו יהיה לפני היום שבו קובעים ראש חודש, שהלילה והיום יהיו מן החודש החדש. ותימה דאין המנהג כן, ודוחים את קביעות ראש החודש רק במולד זקן, דהיינו כאשר המולד אחרי חצות היום, ברבע האחרון של היממה.

בעל המאור פירש כעין זה, באופן קצת שונה, שהלילה והיום יהיו מן החדש בקצה המזרח, שבאיזה שהוא מקום בכדור הארץ כל היום יהיה מן החודש החדש.

ב. שהיום הולך אחר הלילה, שכאשר קובעים ראש חודש, אפילו אם קבעו זאת בסוף היום, היום קדש למפרע וגם הלילה שלפניו, ולא להבא, שהלילה שאחריו לא נהיה ראש חודש. פירוש זה הינו הגדרה, ולא מצד המציאות של הכוכבים.

קשה, שהרי לפי זה הנידון בסוגיא הוא על קדושת היום של ראש חודש, וא"כ המחלוקת לקמן אם מדובר מחצות הלילה או מתחילת הלילה היא בקדושת היום. מעולם לא שמענו שקדושת ימים טובים היא מחצות ולא מתחילת הלילה.

בעל המאור (יובא לקמן) מפרש שכל המחלוקת היא למניין ימי החודש ולא לקדושת המועדים.

ה. שיטת בעל המאור (ה, א-ב בדפי הרי"ף) - קו התאריך

כדור הארץ הינו עגול, ובנוי כמו כדור. אילו הארץ היתה שטוחה, אז היה בכל הארץ אותו מצב, יום ואח"כ לילה. כיון שהארץ עגולה, הצד שפונה לעבר השמש מואר, ושם עכשיו יום, ובצד השני לילה. היום כאילו 'הולך' על פני כדור הארץ, בזמן שבמקום אחד זריחה, במקום המקביל לו עכשיו השקיעה. כאשר כאן חצות היום, במקום המקביל חצות הלילה.

זה פירוש הפסוקים (בראשית א) 'ויהי ערב ויהי בוקר', **הבוקר והערב באים והולכים**, להמשך של כדור הארץ.

ישנן ארבע נקודות על פני כדור הארץ, והן מסמנות את חלקי היום. הנקודות הן בארבעת רבעי הכדור, והמרחק בין נקודה לנקודה הוא שש שעות של מהלך השמש (מתוך 24 שעות ביממה).

שתי נקודות הן בשני קצות היישוב, בראשית המזרח ובסוף המערב. נקודה אחת בארץ ישראל, שהיא באמצע בין המזרח למערב, ונקודה נוספת באמצע הים. (סוף המערב היינו סוף אירופה. אמריקה היא 'הארץ החדשה', שנחשבת חלק מים האוקיינוס.)

חשבון הימים מתחיל מראש המזרח, מהנקודה שהיא שש שעות לפני ארץ ישראל וגם 18 שעות אחריה מהצד השני. היום מתחיל בארץ ישראל שש שעות אחרי שהוא מתחיל בראש המזרח, והוא מתחיל במערב שש שעות אח"כ, כאשר החמה שוקעת במזרח העולם.

בנקודת המזרח היום מתחיל שש שעות לפני ארץ ישראל. מעבר לכך לא נחשב מזרח, אלא סוף המערב מהצד השני של כדור הארץ. היום מתחיל שם 18 שעות אחרי ארץ ישראל. נדמיון קו בקצה המזרח, שמחלק בין המזרח והמערב, והוא נקרא קו התאריך, ויבואר עוד בעז"ה להלן. כנראה זו גם דעת הכוזרי (מאמר ב סימן יח) שכתב שסין הוא תחילת המזרח.

ו. לילה ויום מן החדש; נולד קודם חצות

החזו"א (קונטרס ח"י שעות אות א) הביא בקיצור את דברי בעל המאור: 'שנאמרה הלכה בסוד העיבור שאין לקבוע יום ראש השנה אלא **שיהיה כולו אחר המולד**, אבל נאמרה בזה תוספת, בהיות שמצות ראש השנה נוהגת בארץ ובחזו"ל, ואם כן קדושת יום זה הוא בכל היקף כדור הארץ, ובהיות שהתחלת התאריך הוא בקצה המזרח ונמצא **שיש נקודה** שהתחלת היום בה באיחור י"ח שעות מירושלים, נאמרה ההלכה דכל שבנקודה המאוחרת יהיה **כל היום אחר המולד** סגי בזה, ורשות לנו לקבוע יום זה ראש השנה, אף שבירושלים לא יהיה רק ו' שעות של ראש השנה אחר המולד, ובאשר הקו המבדיל בין כל היום בלבנה החדשה ובין אין כל היום בלבנה החדשה בנקודה היותר מאוחרת מירושלים, הוא במולד חצות היום של ירושלים, שאם המולד אחר חצות לא יהיה כל היום מן החודש בנקודה המאוחרת'.

דין זה נאמר **רק בראש השנה**, ולא בשאר החודשים. כל היום של ראש השנה צריך להיות מן החודש החדש, דהיינו המולד צריך להיות לפני השקיעה של היום האחרון של אלול.

הדין הזה מתקיים גם אם **במקום אחד בקצה העולם** יהיה כך. ומכיון שבקצה המערב (מזרחית לקו התאריך במזרח) היום מתחיל 18 שעות אחרי ארץ ישראל, המולד צריך להיות עד 18 שעות אחרי תחילת היממה בארץ ישראל, וזה קודם חצות היום. אם המולד אחרי חצות היום, כאשר היום מתחיל בקצה המערב עדיין לא היה המולד. אבל אם המולד לפני חצות, בסוף המערב שקיעת החמה של היום הקודם תהיה לפני המולד.

[להסיר טעות, רגע המולד עצמו הוא **באותו רגע לכל העולם**, בזמן שהלבנה עומדת בין כדור הארץ ובין השמש, ולא כמו הזריחה שהיא בכל מקום בזמן אחר. אחד מצדדי כדור הארץ פונה לעבר השמש ברגע המולד, ואז שם יום, ובצד השני של כדור הארץ לילה.]

ז. לאכחושי סהדי

הברייתא של סוד העיבור נשנתה בזמן שהיו מקדשים על פי הראיה, ואז לא היה נפק"מ בדין הזה, משום שהירח מכוסה אחרי המולד, וממילא אין סיכוי שיראו את הלבנה החדשה בזמן הזה.

תשובת הגמ' הינה לאכחושי סהדי, דהיינו **שאפשר לחשב** מתי היה המולד, ולפי זה ידעו אם העדים משקרים. בעל המאור מוסיף גם שסוד העיבור נשמר עבור הזמן שבו יצטרכו לקדש על פי חשבון, בשעת הדחק.

ח. כ"ד שעי מיכסי סיהרא

בבל נמצאת במרחק של שעותיים מארץ ישראל, ולכן מוכרחים להסביר שמדובר על **קצה המזרח**, הרחוק שש שעות מארץ ישראל. הסיבה שזה נקרה 'לדידך' היא שמלכות בבל שלטה גם שם.

בעל המאור מביא שתי דוגמאות, אם המולד היה בזריחה או בחצות היום.

הלבנה נכסית 12 שעות מעין כל, שש שעות לפני המולד ושש שעות אחריו. בנוסף לזה הלבנה לא נראית במקום **שאר השמש תוקף**, דהיינו אם שש שעות אחרי המולד השמש זורחת, אי אפשר לראות את הלבנה עד הלילה. באותו זמן הלבנה תיראה **במקום אחר** בכדור הארץ, במקום ששם כבר לילה. בנוסף לזה, הלבנה תיראה רק **בצד** של כדור הארץ **שהיא פונה אליו**, ולא בצד השני של הכדור, שבשבילם היא מתחת לפני האופק (ראה חלק א פרק ג ופרק ה).

בתחילת החודש הלבנה נמצאת קצת אחרי החמה (ביחס לגלגל היומי), והיא נראית **בזמן השקיעה**. אחר כך הלבנה עצמה שוקעת. בסוף החודש הלבנה נמצאת קצת לפני השמש (ביחס לגלגל היומי), והיא נראית קצת **לפני הזריחה**. [היום והלילה נקבעים לפי הגלגל היומי, והוא מסתובב

בכוון הפוך מכל הגלגלים. לכן, כאשר הלבנה לפני השמש היא נראית בזמן השקיעה, שזה אחרי השמש ביחס לגלגל היומי, וכאשר הלבנה אחרי השמש היא נראית בזריחה].

אם המולד היה בזריחה, בחצות היום שש שעות אחרי המולד היא לא נראית בגלל אור השמש, אבל בקצה המערב (מזרחית לקו התאריך) הלבנה יכולה להיראות, ושם כעת השקיעה של היום הקודם (שהזמן שם מתאחר 18 שעות אחרי ארץ ישראל). בארץ ישראל הלבנה תיראה **שש שעות אחר כך**, בשקיעה של היום למחרת.

הלבנה הישנה היתה אמורה להיראות שש שעות לפני המולד, בחצות הלילה. בקצה המערב (מזרחית לקו התאריך) היה אז הזריחה של היום הקודם, 18 שעות אחרי ארץ ישראל, והם ראו את הלבנה הישנה לפני הזריחה. בארץ ישראל לא ראו את הלבנה בחצות הלילה, בגלל שהיא נמצאת בצד השני של האופק, והם ראו אותה פעם אחרונה רק בזריחה של היום שלפני כן, **וזה 18 שעות לפני קצה המערב**.

זה הפירוש לדידהו שית מחדתא ותמני סרי מעתיקא.

אם המולד היה בחצות היום, אז ראו את הלבנה הישנה בזריחה של אותו יום. יושבי קצה המערב נמצאים אז בחצות היום שלפניו, והם לא ראו את הלבנה מהבוקר של אותו יום, **שש שעות לפני כן**.

הלבנה החדשה נראית שש שעות אחרי המולד, וזה בתחילת הלילה. בקצה המערב אז חצות לילה, והם לא רואים את הלבנה בגלל שהיא בצד השני של האופק. הם יראו את הלבנה **רק 18 שעות אחר כך**, בשקיעה של היום למחרת.

וזה הפירוש לדידן שית מעתיקא ותמני סרי מחדתא.

[הסוגיא דידן עוסקת במולד זקן, מולד שבא אחרי חצות היום. אם המולד היה קצת לפני חצות, אזי הלבנה החדשה נראתה ליושבי קצה המערב קצת לפני השקיעה של אותו יום, ואפשר לקבוע את ראש השנה באותו יום, שהרי בקצה העולם יש מקום שבו לילה ויום מן החודש החדש].

הקשה הראב"ד (בקו' כתוב שם, השגות הראב"ד על בעל המאור). שדבר זה אינו מוכרח, ויכול להיות מצב שהמולד הוא אחרי חצות, ובסוף המערב יהיה לילה ויום מן החדש.

ט. קביעת קו התאריך

כיון שהיום והלילה אינם באותו זמן בכל העולם, והיום כאילו 'הולך' על פני כדור הארץ, צריך לדעת היכן **מתחיל היום**. באיזו נקודה אומרים שמעכשיו היום החדש ולא המשך של היום הישן, היכן מתחלף התאריך.

הגריימ טיקוציינסקי זצ"ל (ספר היוםם סימן ג) טוען שכיון שירושלים היא מרכז העולם, א"כ קו התאריך הוא **בחצי השני של העולם**, בנקודה המקבילה לה 12 שעות מכאן ו-12 שעות מכאן. החזו"א דחה סברא זו, כדלקמן.

לא מסתבר שקו התאריך יהיה ביבשה, ויהיו שני שכנים שכאשר לאחד שבת לשני יום ששי, או להיפך כשלאחד יום ראשון לשני שבת. לכן מוכרח שקו התאריך יהיה **במקום שאין בו יישוב**, בתוך הים.

מבואר בדברי בעל המאור שירושלים היא אחרי רבע מתחילת המזרח, דהיינו שקו התאריך הוא **בתחילת המזרח**. והוסיף החזון איש (קונטרס ח"י שעות) דמן התימה הוא שיהיו שני מקומות סמוכים ביבשה שבאחד שבת ובאחד יום חול, אלא מוכרח שהכל **נמשך אחר עיקר היבשה**, והים הוא הגבול. א"כ כל המזרח הוא קודם לארץ ישראל, והגבול הוא קצה הים המזרחי. [החזו"א האריך מאוד במו"מ בענין זה].

הוסיף הגר"ח קנייבסקי (שקל הקודש פ"ז מקה"ח ה"ב ביה"ל סד"ה וכן) שהחזו"א אמר לאחד שלא יסע לאיי פיליפינים להיות שם בשבת, וכמדומה שהטעם לפי שיש שם כמה איים קטנים, וקשה לדעת בדיוק איזה מתחיל בתוך צי מעלות ואיזה לא. בנוסף, יכולה להיות שאלה האם מותר להיכנס לים ביום ראשון, משום שבים עדיין שבת, שהים לא נמשך אחרי היבשה.

[הגר"י מרצבך זצ"ל (עלה יונה בפרק חשבון המולדות וקו התאריך) סבור שתחילת המזרח הוא תחילת היבשת, והאוקיינוס הוא המבדיל לענין התאריך.

הגר"ד שפירא (שו"ת בני ציון חלק א סימן יד וחלק ב סימן י) כתב לבדוק לפי בריאת העולם. בעת בריאת המאורות היה יום רביעי. אנחנו יודעים באיזה מצב ניתלו המאורות בעת בריאתם. כל מקום שהיה אז יום, היה

יום רביעי, ואחרי השקיעה התחיל יום חמישי, וכל מקום שלא היה אז יום (אפילו משהוא), הרי יום רביעי צריך עוד להתחיל. הוא החליט שהרגע הקובע הוא שלש שעות ביום בארץ ישראל, שאז החמה בתוקפה. אך לא זכיתי להבין מנין לו דבר זה, אולי נלך לפי תחילת הלילה (שזה תליית המאורות, ויהי ערב ויהי בוקר), או הזריחה בארץ ישראל.

סברא נוספת שאפשר לבדוק היא מנין הימים המקובל באותו מקום (אם לא שינו אותו מאז בריאת העולם, וזה עצמו דבר הצריך בירור), שהתחיל מבריאת העולם, ולפי מרוצת האנשים אחרי המבול למזרח או למערב. כעין הדין במי ששכח מתי שבת שמונה שבוע (שבת סט, ב), גם כאן צריך למנות, והמקובל באותו מקום הוא המנין המעיד על בריאת העולם.]

י. פירוש הראב"ד¹

מכיון שאחר המולד הירח נראה מאוד קטן, אור החמה מכהה עליו ומסתיר אותו.

אם המולד היה **לפני תחילת הלילה**, אז הירח ייראה ביום. אבל אם המולד היה אחרי תחילת הלילה, אז הירח לא ייראה בזמן שהחמה זורחת, לרוב קוטנו.

האמת שהירח יראה **בשעה האחרונה** של היום, בזמן שאור החמה חלש, אבל לוקח זמן לשמוע את העדים ולחקור אותם, **ולא יספיקו** לקדש את החודש באותו יום. וכדאיתא לקמן (כה, ב מתניי) ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה, הרי זה מעובר.

זה הנפק"מ **לאכחושי סהדי**, שיהיה מספיק זמן לחקור את העדים, או שהם מוכחשים מעצמם בגלל שלא יכלו לראות את הלבנה בגלל אור החמה.

הראב"ד לא קיבל את החשבונות של בעל המאור **ב-24 שעות מיכסי סיהרא**, וטען שזה לא תלוי בזמן המולד, אלא דברים כפשוטם, שלא

1 קונטרס כתוב שם, השגות הראב"ד על בעל המאור. מכון חתם סופר, ירושלים תש"נ.

תמצא לעולם שהיא נראית לא פחות מזה ליושבי המזרח ולא פחות מזה ליושבי המערב, אפילו יהיה להם גבול בלילה שהיא ראויה לראות, לעולם לא תראה מחמת דקותה².

יא. דברי הרמב"ם

דין מולד זקן נזכר ברמב"ם (פ"ז ה"ב) בין הדחיות, דהיינו בין הדינים שלא קובעים את ראש החודש ביום המולד, כגון לא אד"ו ראש. המפרשים האריכו בפירוש דבריו, אבל אין בדבריו הכרח ברור אם כוונתו כדברי רש"י או בעל המאור או פירוש אחר. בפירוש המיוחד לרמב"ם על מס' ראש השנה פירש את פשטם של דברים, והחשבונות הבסיסיים של ההלכות הללו.

וצדקתך א-לקים עד מרום (תהלים עא, יט),
אלו שני המאורות (איכה רבה א, מא).
כדאיתא בפרשת משפטים במדרש (שמות רבה לא, טו)
בקרא (שמות כב, כד) אם כסף תלוה,
הלבנה לזה מן השמש והשמש לזה מן הלבנה,
שנאמר (חבקוק ג, יא) שמש וירח עמד זבולה.
והמאורות עושין צדקה זה עם זה,
וזה צדקתך עד מרום,
שבמרום עושין צדקה זה עם זה.

משך חכמה איכה א, יג

2 מעניין סיום דברי הראב"ד: 'עד כאן הראונו מן השמים, והוא ראוי לסמוך עליו'. ובמקום אחר (הלכות לולב פ"ח ה"ה) כתב כעין זה: 'הופיעה רוח הקודש בבית מדרשו'.

טז. מערב עד ערב

בהמשך הגמ' איתא מח' רבי יוחנן וריש לקיש מנלן הא דצריך שיהא לילה ויום מן החודש: רבי יוחנן אמר מערב עד ערב, ריש לקיש אמר עד יום האחד ועשרים לחדש בערב, מאי בנייהו אביי אמר משמעות דורשין איכא בנייהו, רבא אמר חצות לילה איכא בנייהו.

משמע בתוסי' (ד"ה חצות, נזכר בפרק הקודם סעי' ד) שמחלוקתם היא על **עצם הדין** שצריך שיהא לילה ויום מן החודש, אם הכוונה ללילה ויום או מחצות הלילה. ומתוך כך הקשה תוסי' דלא יתכן שקדושת החגים לא תחול בשקיעה.

בעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה ועוד אני מוסיף) ביאר שמדובר **רק על ימי החודש**, ולא על קדושת המועדים.

הראב"ד (קו' כתוב שם - השגות על בעל המאור) פירש שהמסורת הזו של לילה ויום מן החודש סמכו אותה על המקראות, ואין מחלוקתם אלא **במשמעות המקראות** בלבד, שלא חלק ריש לקיש על המסורת ועל סוד העיבור, ולכן לא הקשו בגמ' על ריש לקיש.

ובכן, לא התופעה האסטרונומית ולא החישוב האסטרונומי, כי אם אנו, נציגות כלל ציבורנו, יוצרים את ה"חודש" שלנו, וקובעים את יום ה"מועד" שלנו, יום בו אנו מתוועדים עם ה'...

ומעל הכל מתחווים מאמרי ההלכה אתם אפילו שוגגין, אתם אפילו מזידין, אתם אפילו מוטעין, דהיינו, ראש החודש נקבע ביום אחר מזה שהיה מתקבל לפי ראיית הלבנה, משום שאין לי מועדות אלא אלו, הוזה אומר אלו שנקבעו על ידי נציגות הכלל ותוקפם המוחלט שמור להם. כי חידוש הלבנה אינו אלא עילה לחדשים שלנו.

רש"ר הירש שמות יב, ב ד"ה ובכן

יז. ר"ה כא, א - לוי איקלע לבבל

לוי אקלע לבבל בחדסר בתשרי, אמר בסיס תבשילא דבבלאי ביומא רבה דמערבא, אמרי ליה אסהיד, אמר להו לא שמעתי מפי בי"ד מקודש.

א. באיזה תאריך מדובר

הנוסח בגמ' דידן הוא **בחדסר בתשרי**, והיינו שעיברו את חודש אלול, וזה לא כפי המבואר לעיל (יט, ב) מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר, ואחד הטעמים הוא משום תיקון המועדות, שלא היתה אפשרות להודיע גולה בגלל שיבושי וקשיי הדרכים, ובגלל הגזירות והשמדות.

בפירוש המיוחס לרמב"ם (ד"ה ר' איבו) כתב, וז"ל: 'ר' איבו בר נגדי ור' חייא בר אבא איקלע[ו] לבבל בעשרה במרחשון, וכלומר מעוברת היתה השנה שעברה, וחודש זה שאתם מדמים שהוא מרחשון הוא תשרי, והיום שהוא עשירי לחשבונכם עשירי בתשרי הוא, והוא צום כיפור. ואמרו להו בני בבל אסהידו, פירוש תעידו לנו שהיום י' בתשרי הוא וצום, ואמרו להו לא שמענו מפי בית דין מקודש, פירוש לא שמענו מפי בית דין באי[ז]ה יום קידשו את החודש, ואין אנו יודעים אם תשיעי זה היום או עשירי. ויש לומר שהמעשה היה בימי השמד, ואי אפשר שיצאו שלוחין להודיע אם נתעברה שנה ואם לא נתעברה'.

ב. דיוק העדות

ברש"י איתא שלוי לא שמע את המילה מקודש, אבל היה ברור לו שאלול היה מעובר, מפני שהוא ראה שלא קידשו את החודש בזמנו.

הקשה על זה בעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה וההוא) שאם ראה שלא קידשו החדש בזמנו בידוע שהיה מעובר, ועל מה **גמגם** בעדותו.

בעל המאור כתב מסתברא שבתוך חודש אלול יצא לוי מארץ ישראל, והיו בית דין **נמלכין** לעבר את החודש, ולפיכך לא רצה להעיד עדות שלמה, כי שמא חזרו בהן. והאי דקאמר להו לא שמעתי מפי בית דין מקודש, לישנא דמתני' נקט למימרא להו, כדתנן שבהן שלוחין יוצאין כדפירשה אביי בגמ'.

וראה לקמן (פרק יט סעי' ב) בענין הצורך לשמוע מפי בית דין מקודש, בעיקר בדברי הריטב"א שס"ל **שהשמיעה הזו מעכבת**.

ג. תוס' ד"ה לוי

הזכרתי לעיל (חלק א פרק ב סעיף ב) שניתן לבית דין **כח** לקבוע את המועדות, וכח זה הוא **אפילו בשגגה** ואפילו אתם מוטעין.

תוס' מחדש שאפילו **טעות של העם**, היהודים שהיו בבבל, גם הוא נקרא טעות שמוותרת על פי דין, וחשיב שקיימו את הצום ביום כיפור, למרות שבית דין עיברו את החודש.

הריטב"א (ד"ה אמרי ליה) לא קיבל את החידוש הזה, ואמר דכיון דבני בבל בתר בני ארץ ישראל גירי, **אין לטעותם קיום**. ופירש שלוי לא שמע מפי בית דין מקודש, וחלק **מהתקנה** של השלוחים היתה **שישמעו** מפי בית דין מקודש, ולא יצאו מבערב כשלא קידשו את החודש. חלק מהתקנה היתה **שלא להאמין** לשליח עד שישמע מפי בית דין מקודש, דאלי"כ יצאו שלוחים מבערב אחרי שלא קידשו את החודש חסר.

בבעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה ועוד אני מוסיף) מבואר שללוי עצמו **היה ספק**, ולכן הוא לא העיד. ומסתבר שגם הוא לא קיבל את החידוש של תוס'.

לפי שקידוש החודש תלוי בבית דין של של מטה
אור החיים במדבר כח, יא

יח. שמור את חודש האביב

שלח ליה רב הונא בר אבין לרבא, כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה לההיא שתא ולא תחוש לה, דכתיב שמור את חודש האביב, שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן.

כתבתי לעיל (חלק א פרק א סעיף ה) שעיקר הדין של עיבור שנה הוא לשמור שחודש ניסן של לבנה יהיה **באביב** של חמה, ופועל יוצא מזה הוא שכל החגים יצאו בזמנם, שבועות בזמן הקציר וסוכות **בזמן האסיף**, כדאיתא בסנהדרין (יב, ב - יג, ב).

הסוגיא עוסקת בדין העיבור בגלל איחור התקופה. ישנן כמה אפשרויות בדין לעבר את השנה: א. יום התקופה חל **בט"ו בחודש**, **בתחילת החג**. בזה אפשר לעבר את החודש ולהוסיף יום אחד. ב. יום התקופה חל **בין ט"ז בחודש ל-כ"א בחודש**, **באמצע החג**. ג. יום התקופה חל **אחרי כ"א בחודש**, **אחרי סיום החג**.

ישנן שתי סיבות לעבר את השנה, תקופת האביב **בחג הפסח** ותקופת תשרי **בחג הסוכות**. בכל זה פליגי בגמ' בסנהדרין, או שבכל החגים בעינן **שכל החג יהיה בתקופה חדשה**, או שבכל החגים סגי **שחלק מהחג יהיה בתקופה חדשה**, או בניסן בעי כל החג ובתשרי סגי במקצת החג.

רבי יוסי סבר **יום תקופה מתחיל**, דהיינו שהיום שהתקופה חלה בו כבר נחשב בתקופה החדשה, ולא צריך שכל אותו יום יהיה בתקופה החדשה (דהיינו שבדוקים לפי היום שאחרי יום חלות התקופה).

אחרים אומרים שצריך **שמיעוטו של חודש** יהיה בתקופה הישנה, דהיינו שכבר בתחילת החג תחול התקופה החדשה. והם סוברים שדין זה נאמר רק בפסח ולא בסוכות.

וזה הדין בסוגיין, שצריך לעבר את השנה כשהתקופה נופלת ביום ט"ז. אם התקופה נופלת ביום ט"ו, אפשר לעבר את החודש, ואין צורך לעבר את השנה.

תוס' (ד"ה כי חזית) הקשו שבדין קידוש לבנה איתא שביום ט"ו אפשר עוד לקדש את הלבנה, ועדיין נחשב **תחילת החודש** - שהלבנה מתחדשת, ומאי שנא.

לכן פירשו תוס' שאם התקופה נופלת בט"ו, אפילו בצירוף של עיבור החודש, אין צורך לעבר את השנה. ומ"ש בגמ' עד שיתסר הכוונה עם עיבור החודש.

ביאור הדבר הוא שדין שמור את חודש האביב הוא לא דין **בחג הפסח** אלא **בחודש ניסן**, והחג בתוכו. מחלוקת רש"י ותוס' היא אם החג הוא סימן לחידוש של החודש, או לפי **חידושה של לבנה**.

כל עוד הלבנה מתחדשת (הולכת וגדלה) חשיב תחילת החודש, וחשיב חודש האביב. לרש"י בעינין שכל החג יהיה בתקופה החדשה (שהתקופה תהיה ביום י"ד, בתוך חידושה של לבנה), ולתוס' שהתקופה החדשה תחול בחידוש של החודש, וזה כולל יום ראשון של החג. ברש"י מבואר שזה תלוי במח' בסנהדרין, **אי כל החג או מקצת החג**, אם ט"ו בחודש או כ"א בחודש. ואליבא דתוס' המח' (בסנהדרין) היא אם הדין הוא **דין בחג או דין בחודש**.

ובטרם יצא ישראל בדרכו ההיסטורית, הראה למנהיגיו את הלבנה המתחדשת, ואמר החודש הזה לכם (שמות יב, ב) - חידוש זה של האור יהיה 'דוגמא שלכם'. הנה הלבנה מתחדשת תמיד, ואורה מוסיף והולך; כן תתחדשו גם אתם, ותוסיפו טהרה ותקומו לחיים חדשים; כן חדשו את אורכם, קומו ואורו - מכל עלטת מוסר ורוח, מכל חושך אפלת גורל.

רש"ר הירש בראשית א, טו

יט. ר"ה כא, ב - יציאת השלוחים

א. תקנת המועדות

כתבתי לעיל (פרק ט) שחיללו שבת בשביל קידוש החודש. בזמן בית המקדש חיללו בכל החודשים, בשביל להקריב את מוספי ראש חודש בזמנם, ואחר החורבן חיללו רק על ניסן ותשרי, שבהם תקנת המועדות, ונאמר בזה 'אשר תקראו אותם במועדם' - במועדס ואפילו בשבת.

איתא ברש"י ובתוס' שמעיקר הדין מחללים שבת עבור כל החודשים, ורבנן ביטלוהו דאין תיקון המועדות תלוי בהם, ולאחר החורבן אין לנו מוספי ראש חודש. הריטב"א (ד"ה מתניי) תלה זאת במ"ש לעיל דמצוה לקדש על פי הראיה דוחה שבת, והקשה דלעיל משמע שלמסקנא לא אמרינן מצוה לקדש על פי הראיה.

תירץ הריטב"א (בגמ' ד"ה וטעם תועלת) דאיהו גם ידע דהטעם דשלוחין הוא סעד בעלמא, ועיקר הטעם של חילול שבת גם בניסן ותשרי הוא משום מצוה לקדש על פי הראיה.

בפירוש המיוחס לרמב"ם (יובא לקמן) מבואר שהדרשה בגמ' היא שחילול השבת הוא בשביל קיום קביעת בי"ד של קידוש החודש והמועדות, על ידי השלוחים, ובזה יש לחלל שבת בניסן ותשרי.

ברמב"ם (פ"ג ה"ב) משמע דמדאורייתא אין מחללין על קידוש החודש על פי הראיה, וכ"כ המפרש שם, והגר"ח קנייבסקי (שקל הקודש שם ס"ק יא) בשם הלח"מ.

כן איתא גם בפירוש ר"ח, דהחילול הוא או בגלל מוספי ראש חודש או בגלל קריאת המועדות, ולא בשביל לקדש על פי הראיה. וכן איתא בח"י הר"ן (ד"ה אמר להם, וכעין זה איתא בפ"י הרמב"ם בסוגיא לעיל), ודייק בלשון המשנה בזמן שביהמ"ק קיים, דהיינו זה לא תקנת ריב"ז אלא מעיקר הדין. האריך בכל זה המנ"ח פרשת בא מצוה ד אות ג.

ב. דיוק העדות

מבואר בגמ' שעל ניסן ותשרי השלוחים מקפידים לשמוע מפי בית דין מקודש (גם בחודש מעובר), שיהיה קיום ברור לשליחותם.

כתבתי לעיל (פרק יז סעי' ב) שברש"י משמע שהשלוחים חייבים לשמוע, ובעל המאור חלק עליו.

וז"ל בעל המאור בסוגיין (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה וכן זה שאמרו): 'ני"ל שלא אמרו אלא בשנראה החודש בזמנו, **ומפני הספק** שמא יסכימו עליו לעברו מפני תקנת המועדות צריכין השלוחין לשהות עד שישמעו מפי בית דין מקודש, אבל אם עבר אותו ולא קידשו ביי"ד את החודש מה צורך לנו להשהותם עוד, הלא בידוע שהחודש מעוברי'.

ג. קיום המועדות

רש"י כתב שבניסן ותשרי יש **סעד לחילול שבת** בגלל השלוחים, משום תקנת המועדות. השלוחים עצמם לא מחללים, אבל העדים מחללים גם עבורם (בסמך לעוד סיבות, תקנת המועדות).

ברש"י איתא שהטעם לחילול שבת הוא **למהר** את יציאת השלוחים (במשנה פירש בגלל חשיבות המועדות, ובגמ' לחסוך יום לשלוחים), והקשו תוס' (ד"ה על ניסן ותשרי) שיש טעמים נוספים, כגון הדחיות בגלל לא אד"ו ראש (שלא יהיו שתי שבתות סמוכות, ר"ה כ, א; וכן שיום ערבה לא יחול בשבת, סוכה מג, ב; ראה לעיל חלק א פרק ו סעיף ג), וכתבו שיציאת השלוחים מראה את **החשיבות** המיוחדת של ניסן ותשרי, וזהו סמך למעלת החודש בשביל לחלל שבת עליו.

וכתב בעל המאור (הני"ל) 'וזה שאמרו שבהן שלוחין יוצאין ובהן מתקנין את המועדות, אין יציאת השלוחים טעם לחילול שבת על ידי עדים, ואין ביציאת השלוחים שום סמך וסעד לעדות העדים, אלא הרי הוא כמונה והולך **המעלות** שיש לניסן ותשרי על כל החודשים, כאילו אמר הם החודשים שבהן שלוחין יוצאין לאחר שישמעו מפי בית דין מקודש, והם הם שיש בהן תקנת המועדות, כל אלו המעלות יש בהן. ואילו אמר ובהן שלוחין יוצאין ובהם מתקנים את המועדות גם הוא היה נכון, ודומה לזה מה ששינונו במקום אחר שאילו בתחלה מצאו נוטלו ואת תפיסתו. והר"ר שלמה ז"ל מפרש שיש ביציאת השלוחין סמך וסעד לחילול השבת, ובעיני אין צריך לומר כן'.

בפירוש המיוחס לרמב"ם (ד"ה יכול כשם) איתא להיפך, שבניסן ותשרי **גם השלוחים מחללים שבת**, שזהו חלק **מקיום המועדות**. ומ"ש בגמ' אי אתה מחלל על קיומם, היינו בשאר החודשים.

והוסיף ביאור שהרי בי"ד יודעים מראש מתי ייראה הירח, ולפי זה שולחים שלוחים כבר מערב שבת (אם ראש חודש חל בשבת), ובניסן ותשרי השלוחים מחכים עד שישמעו מפי בית דין מקודש, והם יוצאים לשליחותם בשבת עצמה. א"כ שלוחי בי"ד הם שמקיימים את ראש החודש, שמודיעים לעם מתי ראש חודש בשביל שיקיימו בפועל את מה שבית דין קבעו, בכל החודשים הם לא צריכים לחלל שבת, כי הם **יודעים מראש**, ובניסן ותשרי הם מחכים לשמוע מפי בי"ד מקודש, ואז הם צריכים לחלל שבת. הרמב"ם לא הזכיר זאת בהלכות קידוש החודש.

וזה ביאור הגמ' אשר תקראו אתם, בניסן ותשרי שבהם מועדי ה', רק אז השלוחים צריכים לחכות לשמוע את הקריאה 'מקודש', דאין מחללין עד שיתקיימו אלא בניסן ותשרי, מפני שכל המועדות תלויים בהם.

כי ממשלת הלבנה בלילה, והוא לרמוז כח מלכותו ית' אשר נתלבשה תוך הטבע, ואינו ניכר שם כביכול כוחו ית' רק ע"י עבודת הצדיקים. באמת כל הגליות של הדי' מלכיות הם רק להסתיר מלכות שמים, ובנ"י ירדו בגלות לסייע ללבנה כנ"ל, לכן נקראו (משלי כ, כז) נר ה' נשמת אדם, כי המה מאירים בליל הגלות.

שפת אמת שמות שמות תרל"ה

כ. ר"ה כב, א-ב - קילקול הבייתוסים**א. דיקדוק העדות**

מבואר בגמ' שהבייתוסים ניסו להטעות את חכמים בזמן ראיית הלבנה, ושכרו עדי שקר להעיד בפני בית הדין (ראה ח"א פ"ב סעי' ב).

בתחילה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם. ביאר זאת הרמב"ם (פ"ב ה"ב), וז"ל: 'דין תורה שאין מדקדקין בעדות החודש, שאפילו קידשו את החודש על פי עדים ונמצאו זוממין בעדות זו הרי זה מקודש. לפיכך היו בראשונה מקבלין עדות החודש מכל אדם מישראל, שכל ישראל בחזקת כשרות עד שיוודע לך שזה פסול. משקילקלו המינים והיו שוכרים אנשים להעיד שראו, והם לא ראו, התקינו שלא יקבלו בית דין עדות החודש אלא מעדים שמכירין בית דין אותן שהם כשרים, ושיהיו דורשים וחוקרים בעדות'.

מעניין לראות את המפרש על הרמב"ם (שם) שאין מדקדקין בקידוש החודש, מאחר שאמרו בית דין מקודש כבר נתקדש, אפילו מזידין.

[הרמב"ם הוסיף את המילים 'והם לא ראו', ולכאורה הדבר פשוט שאם היו שוכרים אנשים להעיד הם לא ראו. אלא משום שמצוה לקדש על פי הראיה, לא סגי בעדים ובבי"ד שיוודעים מתי המולד, אלא צריכים לראות את הלבנה בדווקא].

ב. קילקול הבייתוסים

הסיבה שהבייתוסים ניסו לקלקל היא לדאוג לכך שיו"ט ראשון של פסח יחול בשבת, ואז הם ישוו את ספירת העומר שלהם לספירת העומר האמיתית (מנחות סה, א).

הקשו תוס' (ד"ה להטעות) דהלא הם יודעים שזה טעות, ומה הרויחו. ותירצו שסכו"ס ביי"ד קידשו את החודש, ודרשי אתם ואפילו מזידין.

במשנה בסוף עמוד ב' איתא שהכותים ניסו להטעות את ישראל, בלי קביעה של ביי"ד אלא סתם להפריע. אולי הסיבה לכך היא הקינאה של אומות העולם, שעליה נאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, שהלוח היהודי הצליח להיות אמיתי ולשמור גם על החודשים וגם על עונות השנה בזמנם (ראה לעיל חלק א פרק ב סעי' ב).

כא. ר"ה כג, ב - דרישת וחקירת העדים

מתני'. כיצד בודקין את העדים, זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון, ומכניסין את הגדול שבהן ואומרין לו אמור כיצד ראית את הלבנה: לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה, כמה היה גבוה, ולאין היה נוטה, וכמה היה רחב.

איתא במשנה משקלקלו הבייתוסים התקינו שלא יהו מקבלין עדות אלא מן המכירין, והוסיף הרמב"ם (פ"ב ה"ב) שהתקינו שיהיו דורשין וחוקרים בעדות.

ישנן כמה שאלות שהיו שואלים אותם: לפני החמה או לאחר החמה, לצפונה או לדרומה, כמה היה גבוה, לאין היה נוטה וכמה היה רחב. בנוסף היו בודקים את העדים בדרישה וחקירה, היכן הם ראו, באיזו שעה וכמה זמן.

בי"ד היו מחשבים מתי וכיצד הירח אמור להיראות. לפי זה, וגם לפי התאמת דברי העדים, ידעו אם העדים דוברים אמת או שקר. כתב הרמב"ם שהתקינו לחקור אותם בדרישות וחקירות (כדאיתא בסנהדרין לב, א), שהרי יש נפק"מ לדיני נפשות. אך מאידך, אולי זה רק גילוי מילתא בעלמא לפני שבא מעשה לידו, והרי בראשונה היו מקבלין עדות החודש מכל אדם.

בשביל לדעת מתי הירח אמור להיראות יש לקחת בחשבון הרבה פרטים, הבסיס שלהם התבאר בחלק א פרקי המבוא (פרקים ג-ה, בעיקר פרק ג סעיף ב כולו), חלקם יבוארו עוד לקמן, אך עיקר העומק שלהם חורג מהמסגרת של ספר זה שבילי דירחא (ראה רמב"ם בפרקים האחרונים של הלכות קידוש החודש, ובספר הנפלא חזון שמים המסביר אותם היטב). א. היכן מקומה האמיתי של הלבנה. ב. היכן מקום החמה האמיתי (לפי גלגל המזלות). ג. כמה זמן עבר מן המולד האמיתי, דהיינו באיזה גודל הלבנה אמורה להיראות בזמן הראיה. ד. מה המרחק בין החמה ללבנה, משום שאור החמה מכהה ומכחיש את אור הלבנה. ה. זווית הנטיה של הלבנה ביחס לחמה. ו. זווית הראיה של האדם, וזה כולל את העובי של כדור הארץ (שינוי המראה) ואת מיקומו של הרואה על פני כדור הארץ (שינוי מראה האורך ושינוי מראה הרוחב). ז. בהירות השמים, עננים ואבק, הרים ובקעות וכד'.

כב. לפני החמה או לאחר החמה

בפשטות השאלה היא אם הלבנה מקדימה בשקיעתה את השמש או באה לאחריה, ודבר זה שתשקע קודם השמש לא ייתכן, משום שתמיד בתחילת החודש הלבנה נראית רק אחרי השקיעה (ראה חלק א פרק ג סעיף א-4).

לכן הגמ' הבינה בהו"א שהשאלה היא אם הלבנה היא לצפונה של החמה או לדרומה, דהיינו האם הלבנה צפונית יותר מן החמה או דרומית ממנה. ועל זה שאלה הגמ' היינו לפני החמה היינו לצפונה, היינו לאחר החמה היינו לדרומה, דחדא מילתא היא.

תירצה הגמ' שביאור הקושיא הוא לאיזה כיוון הלבנה נוטה, האם פגימתה של הלבנה היא לכיוון החמה או לכיוון השני. זו שאלה מטעה, משום שמעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה. הסיבה לכך היא שפגימת הלבנה הינה החלק החשוך של הירח, ולא ייתכן שהוא יפנה לעבר השמש המאירה. (ראה הסבר נוסף ותמונות בח"א פ"ב סע' א-2).

ויש נגד זה ג"כ רגלים מתורה שבעל פה, והם אורות המקבלים כדמיון אור הלבנה שהיא מאור החמה כידוע.
 כן על ידי כוחן של בני ישראל בקבלתם היום טוב כראוי, נשאר מכל יום טוב רשימה בכנסת ישראל, ובכח זה הוציאה כנגדן רגלים אחרים.
 וחנוכה הארה מחג הסוכות, ופורים מחג השבועות.
 ומחג הפסח מקיים אנו להיות עוד,
 כמו שכתוב (מיכה ז, טז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

שפת אמת חנוכה תרמא

כג. ר"ה כג, ב - כד, א - לצפונה או לדרומה

רש"י (במשנה ד"ה כיצד) מבאר שבזמן השקיעה החמה נוטה, והלבנה יכולה לנטות יותר ממנה לדרום, או לנטות לצפון.

איתא בגמ' שיש הבדל בין ימות החמה לימות הגשמים, ופירש רש"י שבימי הקיץ החמה שוקעת לצד צפון, כפי שפירש במשנה. (הסוגיא בעירובין התבארה לעיל חלק א פרק ד סעיפים ב, ד.)

בעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה היינו) ביאר שהאיזור המיושב של כדור הארץ הוא בצפון העולם, והחמה נראית בבוקר הולכת כלפי דרום, ובחצות היום נוטה בחזרה לצפון (בצירוף עם נטיית גלגל החמה). מכיון שהחמה שוקעת בכוון צפון, צפון נקרא פני חמה ודרום נקרא אחוריה.

בזמן שהחמה שוקעת בצפון, הלבנה דרומית ממנה, ובזמן שהחמה שוקעת בדרום הלבנה צפונית ממנה.

הסיבה לכך היא שישנה זווית בין גלגל החמה לגלגל הלבנה, גלגל הלבנה נמצא באלכסון מסויים מגלגל החמה. לאלכסון ישנן שתי נקודות, בהן גלגל החמה נמצא מול גלגל הלבנה, ובשני חצאי הגלגלים הלבנה נוטה מן החמה. בחצי מהגלגל הלבנה נוטה לדרום, ובחצי ממנו היא נוטה לצפון (ראה עוד לעיל חלק א פרק ג מהלכי הלבנה סעיף ב-3).

ובלשון הרמב"ם (פט"ז ה"א): 'העגולה שסובבת בה הירח תמיד היא נוטה מעל העגולה שסובבת בה השמש תמיד, חציה נוטה לצפון וחציה נוטה לדרום. ושתי נקודות יש בה זו כנגד זו, שבהם פוגעות שתי העגולות זו בזו. לפיכך כשיהיה הירח באחת משתיהן נמצא סובב בעגולה של השמש כנגד השמש בשה, ואם יצא הירח מאחת משתי הנקודות נמצא מהלך לצפון השמש או לדרומה'. בהמשך הפרק מבאר הרמב"ם את תנועתו של הגלגל הזה.

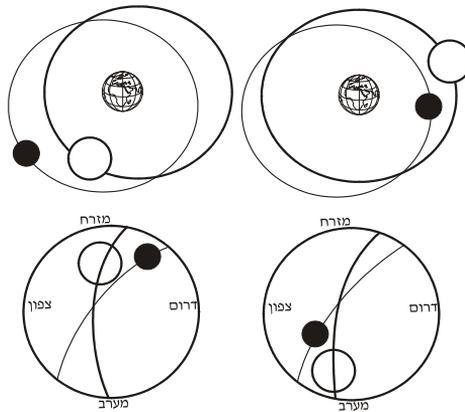
וזה פירוש דברי תוס' (ד"ה תני חדא) 'דבשני גלגלים הם חמה ולבנה, ויכולה להיות ראיית הלבנה לפני החמה וחמה אינה רואה פגימותיה, שגלגל הלבנה למטה מגלגל החמה שהוא למעלה ממנו'.

[רש"י פירש שבימות החמה החמה נמצאת במזלות הצפוניים, החמה נוטה לצפון והלבנה נמצאת בדרום החמה, ובימות הגשמים להיפך, והלבנה נמצאת בצפון.

לדברי בעל המאור (הני"ל) חכמי המזלות מסכימים שבתקופת תמוז ותשרי הלבנה נראית לדרום החמה, ובתקופת טבת וניסן לצפונה. דהיינו שההבדל לא משתנה בתקופות האמצעיות (ניסן ותשרי), אלא בתקופות הקיצוניות, ביום הכי ארוך והכי קצר של השנה (בגלל השפעת נטיית המזלות באותו זמן). והוסיף בעל המאור שעל זו הדעת מסכימים חכמי המזלות.]

המחשה בעזרת גלובוס וכדורים, וזוית הנטיה של הלבנה, נמצא לעיל חלק א פרק ג סעיף ב-3.

לצפונה או לדרומה

כד. ר"ה כג, ב - כמה היה גבוה

גובה הלבנה תלוי במיקומה באופק הרקיע ובזווית הראיה מעל פני כדור הארץ. בפירוש המיוחס לרמב"ם תלה זאת גם בנקודת הראיה עצמה, על הר גבוה או בתוך עמק. הרמב"ם (פיי"ט הל' טו) פירש את כמה היה גבוה לפי הגובה מעל פני הקרקע, קרוב לארץ או רחוק, וזה תלוי בקשת הראיה מפני כדור הארץ, שמורכב מהרבה פרטים.

המולד יכול להיות בכל שעה משעות היממה. במשך הזמן שעבר מהמולד עד ראיית הלבנה בתחילת הלילה (למחרת) הירח התקדם והתרחק מהשמש. גובה הירח בזמן השקיעה הוא המרחק הזה, כמה הירח צריך לעבור עד שיגיע לנקודת השקיעה. המרחק הזה מתבטא בגובה מנקודת השקיעה במערב, וזה גובה הירח (ראה עוד לעיל חלק א פרק ג סעי' א-4).

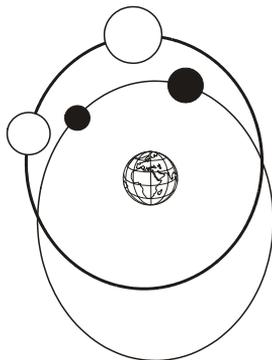
אפשר להוסיף לפי האמור לעיל (ראה חלק א פרק ג סעיף ב-3), שעגולת הירח נוטה מעל פני עגולת השמש. עגולת השמש נוטה מהמשווה של כדור הארץ, ועגולת הירח נוטה עוד יותר. רגע המולד הוא בזמן שהירח נמצא בין השמש ובין כדור הארץ, וזה קורה בכל פעם במקום אחר בעגולת הירח. הזמן שהירח נראה הוא קצת אחרי המולד, וגובה הירח מושפע גם ממיקומו בעגולת הירח, לפי הזווית מכדור הארץ. לכן גובה הירח משתנה בכל חודש.

למרות שיכול לעבור אותו זמן מרגע המולד, ייתכן שינוי בגובה הירח ביחס לשמש וביחס לנקודת הראיה מפני כדור הארץ. מיקומה של השמש משפיע על האפשרות לראות את הירח, בגלל המרחק בינה ובין הלבנה. במזלות מסוימים המרחק גדול, ובמזלות אחרים המרחק קטן יותר. נטיית עגולת הירח גורמת גם למרחק יותר גדול מהשמש, כאשר אור השמש פחות מפריע, ואז אפשר לראות ירח יותר קטן וממילא יותר נמוך, כאשר עבר פחות זמן מרגע המולד. [יש עוד סיבות לגובה הירח, קשת הראיה ומקום הירח במזלות (רמב"ם פיי"ט הטי"ו), ואכמ"ל.]

הוסיף הרמב"ם (בפיה"מ במכילתין) 'ולא תתבטל עדותם באומרם כמה היה גבוה אלא כשחולקין העדים בשיעור גובה הלבנה מחלוקת גדולה, אבל אם אמרו כולם כשיעור עשרה אמות היתה גבוהה, או אמרו כולם

שיעור מאה אמה היתה גבוהה, אין מתבטל בזה הדבר שום עדות העדים, לפי שנאמר זה השיעור היתה גבוהה כפי ראות עיניהם'.

כמה היה גבוה

המרחק שהירח התקדם עד הזמן שניתן לראותו מתבטא בגובה שלו מפני האופק במערב..

עוד יש להבין מאמר ר' יוחנן פ"ב דר"ה (כג, ב) מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה דחלשה דעתה, הלוא בלאו הכי אי אפשר שהחמה תראה פגימתה של לבנה, שבמקום שתשקיף בה שוב אין זה המקום פגום, שלעולם כל החצי הרואה פני החמה מאיר...
ונראה דהנה אנו רואין בחוש שאם מלבנים חתיכת מתכת באש תשוב להיות כמו גחלת של אש ומראה כמראה האש, משא"כ אם תשים רגב אדמה באש לא ישתנה מראהו למראה האש, כי עכירת העפר וחומר מעכבים לבל יתפלו מראה אש אל תוך תוכו, רק מתכת שכבר נודככה עכירת חומר יתפלו בו כח האש אל תוך תוכו וישוב הכל לפיד אש.
כן יש לומר ענין הלבנה, שאינה מאירה אלא חציה שכנגד החמה, כי עכירת הלבנה מונעת שלא יתפלו אור החמה אל תוכה, ואינה מאירה אלא מחמת האור החוזר של ניצוצי השמש המכים עליה. אבל לעתיד תזדכך הלבנה ויכוך רב מאוד, שיתפלו אור השמש אל תוך תוכה ותשוב כולה כמו כדור אור מאיר, וא"כ תאיר גם המחצית השניה שאינה רואה פני השמש, וא"כ לא יהיה בה לעולם שום פגימה.
וידוע שהלבנה היא דוגמת כנסת ישראל, וכאשר ישראל למטה יהיו מזוככים מאוד, עד שהאור הא-לקי יתפלו אל תוך תוכם, ויהיו פניהם מאירים כשמש וכירח.

שם משואל, תזריע תרע"ג

כה. לאין היה נוטה

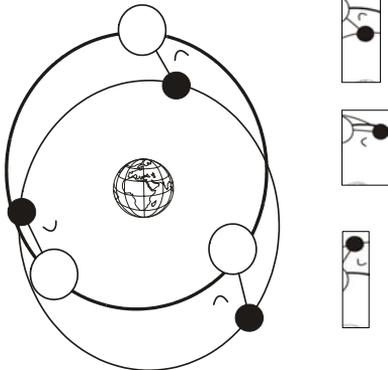
היו בודקים את העדים להיכן נוטה הירח, לצפון השמש או לדרומה. מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה, אבל עדיין שייך שהוא ינטה קצת לצפון או לדרום.

דבר זה תלוי בזווית שבין החמה והלבנה, וזווית הראיה מעל פני כדור הארץ (ראה לעיל חלק א פרק ג סעי' ב-3). באופן כללי יש הבדל בין הקיץ לחורף, שבקיץ הלבנה נוטה לדרום ובחורף לצפון, בגלל ההבדל בין זווית הירח וזווית השמש.

הרמב"ם (פ"ט מקה"ח) ביאר באריכות את מהלכי הגלגלים של הירח והשמש וגלגל המזלות, וכתב שצריך למצוא את מקומם האמיתי (ולא האמצעי) של השמש והירח, ולחשב את הזווית ביניהם. אח"כ צריך לחשב את זווית הראיה מפני כדור הארץ, ולפי זה נדע את הראיה בפועל.

המחשה בעזרת גלובוס וכדורים, וזווית הנטיה של הלבנה, נמצא לעיל חלק א פרק ב סעיף ב-3.

לאין היה נוטה

כו. כמה היה רחב

רוחב הירח הוא החלק הנראה מן הירח. ידוע שבתחילת החודש הירח נראה דק מאוד, אבל ישנם הבדלים ברוחב הנראה מן הירח. כאמור, הירח נראה רק אחרי השקיעה, בזמן שאור השמש לא מכהה עליו. המולד האמיתי יכול להיות בכל שעה משעות היממה, כך שיכול לעבור הרבה זמן עד שהירח נראה בפועל, אפילו יומיים שלמים. ככל שעבר יותר זמן כך הירח נראה יותר רחב, מפני שהירח מתרחק מהשמש, והחלק הפונה לכיוון כדור הארץ נעשה יותר רחב (ראה הסבר נוסף והמחשה בתמונות לעיל חלק א פרק ג סעי' א-2, א-4).

כמובן, דברים אלו תלויים גם בזווית הראיה ובמיקומו האמיתי של הירח, בזווית שלו מפני כדור הארץ ובקירבתו.

כו. ר"ה כד, א - ראינוהו במים ובעבים

ת"ר ראינוהו במים ראינוהו בעששית ראינוהו בעבים אין מעידין עליו.

כתב הרמב"ם (פ"ב ה"ה): 'אמרו העדים ראינוהו במים או בעבים או בעששית, או שראו מקצתו ברקיע ומקצתו בעבים או במים או בעששית, אין זו ראייה ואין מקדשין על ראייה זאת'.

וכתב המפרש שאין זו ראייה לפי דאפשר שנדמה להם דמות לבנה ואינה הלבנה הוודאית (כלשון הרמב"ם פ"א ה"ו).

אינני ראוי לחלוק עליו, אבל לענ"ד נראה שהרמב"ם דקדק בלשונו אין זו ראייה, בגלל הדין לקדש על פי הראיה. גם אם לפי החשבון היו יכולים לראות את הלבנה, הם לא ראו את הלבנה עצמה, ואין לזה דין של ראייה. ואולי זו כוונת המפרש שכתב שאינה הלבנה הוודאית.

כת. חציו במים חציו ברקיע

חציו במים חציו בעבים, חציו בעששית אין מעדיין עליו, השתא כולו אמרת לא חציו מבעיא, אלא ה"ק חציו במים חציו ברקיע חציו בעבים חציו ברקיע חציו בעששית חציו ברקיע אין מעדיין.

איתא בפירוש המיוחס לרמב"ם (ד"ה חציו), וכן הביא המפרש על הרמב"ם (פ"ב ה"ה) שאין הכוונה שראו חצי עיגול במים וחצי עיגול ברקיע, שאין זה דרך הראיה בתחילת החודש, לא רואים חצי עיגול אלא כחוט השערה; וגם מספיק שראו קצת ברקיע ואפשר להעיד על זה. אלא הפירוש שראו חצי חוט (חצי מצורת הלבנה בתחילת החודש) במים וחצי ברקיע, ואפשר שזה חלק מענן ולא הלבנה עצמה.

ומשמע לע"ד שעיקר המצוה היא בעניית העם, דאמירת ראש הבי"ד הוא פסק הדין שפסקו אחר חקירתם את העדים שהחודש מקודש, וזה הוא לעיכובא, אף שכבר הדבר ברור, משום שצריך שיהיה על פי פסק דין של הבי"ד, כמפורש בריש ראוהו ב"ד נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה הרי זה מעובר.

אבל אחר שפסקו הבי"ד מצוה על העם לקדשה באמירת תרי זימני מקודש מקודש, כדילפינן מקרא אשר תקראו אותם, ומקרא דהם יאמרו מועדי. ולכן, באמירת ראש הבי"ד שהוא לפסוק הדין תנן שאומר רק פעם אחת מקודש, וכן הוא גם ברמב"ם פ"ב מקה"ח ה"ח, משום שאמירתו הוא רק לפסק דין, ועניית העם היא המצוה דקידוש, ועל זה נאמר שיאמרו ב' פעמים מקודש מקודש, ומצוה זו היא למצוה ולא לעיכובא.

שו"ת אגרות משה חלק או"ח א סימן קמב

כט. ראש השנה כד, א מתני' - שכבר קידשוהו שמים

בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו, ר"א בר' צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו שכבר קידשוהו שמים.

פשטות הדבר היא שכיון שלא קידשו את יום השלושים (שהחודש הקודם יהיה 29 ימים), היום השלושים ואחד מתקדש מאיליו, ואין צורך להגיד מקודש מקודש.

ישנה מחלוקת (סנהדרין י, ב) אם גם בחודש מעובר צריך חלות בי"ד של קידוש החודש, או דכיון דלא קידשוהו ביום השלושים, החודש מתעבר מאליו, כי מוכרח שראש חודש יהיה ביום השלושים ואחד, שאין אפשרות אחרת.

התקשיתי, דהלא מעיקר הדין מצוה לקדש על פי הראיה אפילו לחלל שבת (ראה מ"ש בראש השנה כא, ב, לעיל פרק יט), ולא מצינו שדין זה נאמר רק בחודש חסר ולא בחודש מלא. ולכאורה לדעה זו כל הקידוש הוא רק בחודש חסר, ומנא לן הא. [הרב משה הסגל שליט"א תירץ שמצוה לקדש על הראיה אינה על פי הראייה, דהיינו המצוה היא שקידוש החודש באופן כללי יהיה לפי ראית הלבנה ולא לפי חשבון, אבל ייתכן שבחודש זה לא ראו את הלבנה. בפרט אם תפקידם של העדים הוא לברר, ואז בחודש מלא אין צורך לברר.]

דעה נוספת מובאת בגמ' (בסנהדרין שם), שאין בכלל קידוש החודש, רק חשבון: רבי אליעזר אומר בין בזמנו בין שלא בזמנו אין מקדשין אותו, שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חודשים, וראה מ"ש לעיל פרק יב סעיף ב).

מעניין להוסיף את דברי הרמב"ם (פי"ח מקה"ח הלכות ה-ט):

ה. עדים שראו את החודש בזמנו ובאו והעידו וקיבלום בית דין וקדשו את החודש הזה הראשון, ומנו תשעה ועשרים יום מן היום המקודש, וליל שלושים לא נראה הירח מפני שאי אפשר לו להראות או מפני שכיסוהו עבים, והרי בית דין מצפין לו כל יום שלושים כמו שביארנו, ולא באו עדים ועיברו את החודש ונמצא יום ראש החודש השני יום אחד ושלושים כמו שביארנו.

ו. והתחילו למנות תשעה ועשרים יום מן יום ראש החודש השני וליל שלושים לא נראה הירח, אם תאמר שכך מעברין את זה ועושין אותו שלושים וקובעין ראש החודש השלישי יום אחד ושלושים, כך אפשר שלא ייראה הירח בליל שלושים גם מחודש זה ונמצאו מעברין והולכין ועושין חודשים שלושים אחר שלושים כל השנה כולה, ונמצא בחודש אחרון אפשר שייראה הירח בליל חמישה ועשרים בו או בליל שישה ועשרים, ואין לך דבר שחוק והפסד יותר מזה.

ז. ואל תאמר שהדבר הזה דבר שאינו מצוי הוא שלא ייראה הירח בכל השנה, אלא דבר קרוב הוא הרבה, ופעמים רבות יארע זה וכיוצא בו במדינות שזמן הגשמים שם ארוך והעבים רבים, שאין אנו אומרים שלא ייראה הירח בכל השנה, אלא שלא ייראה בתחילת החודשים וייראה אחר כך בימים, פעמים לא ייראה מפני שאי אפשר לו שייראה, וחודשים שאפשר שייראה בהם לא ייראה מפני העבים או מפני שהיה קטן ביותר ולא נתכוין אדם לראותו.

ח. אלא הקבלה שביד החכמים איש מפי איש מפי משה רבינו כך היא, שבזמן שלא ייראה הירח בתחילת החודשים חודש אחר חודש, בית דין קובעין חודש מעובר משלושים יום וחודש חסר מתשעה ועשרים יום, וכן מחשבין וקובעין חודש מעובר וחודש חסר בקביעה לא בקידוש, שאין מקדשין אלא על הראייה, ופעמים עושין מלא אחר מלא או חסר אחר חסר כמו שייראה להם מן החשבון.

ט. ומתכוונין לעולם בחשבונם שאם ייראה הירח בחודש הבא ייראה בזמנו או בליל עיבורו, לא שייראה קודם זמנו שהוא ליל שמונה ועשרים.

ל. ר"ה כד, ב - כה, א - שחרית במזרח וערבית במערב

מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב, א"ר יוחנן בן נורי עדי שקר הם, כשבאו ליבנה קיבלן רבן גמליאל.

הביאור הפשוט הוא דהא דאיתא בגמ' פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה הוא ביאור למתני' דראוהו שחרית במזרח וערבית במערב, שהירח בא בכל כך קצרה והתכסה פחות מי"ב שעות.

כן איתא בפירוש המיוחס לרמב"ם, והוא האריך להסביר זאת עם האפשרות של פעמים בא בקצרה (ראה מש"כ לקמן). [נהרב משה הסגל שליט"א ביאר זאת כמו פעמים בא בארוכה, דכיוון הירח במהלכו החודשי ממערב למזרח היפך המהלך היומי, ולכן כשממהר להלוך למזרח נמצא מהלכו היומי איטי ובארוכה ושוהה לשקוע, ונראה גבוה יותר מעל האופק, ולא ממש במערב. יצא הפירוש בא מלשון ביאת השמש, כלומר שוקע באיטיות בגלל מהלכו העצמי המתנגד. ופעמים בא בקצרה, כלומר שמגיע מהר למערב כמו השמש, כיון שהולך באיטיות במהלכו העצמי למזרח].

רש"י (ד"ה עדי שקר) דחה זאת מהא דאיתא לעיל (כ, ב) כ"ד שעי מיכסי סיהרא. ובעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף ד"ה מעשה) הוסיף דהוא תימה שא"א לעולם שתלך כל כך מהר.

לכן פירש רש"י שגם בשחרית הם ראו את הלבנה החדשה, והיא מיהרה לרוץ יותר מהרגיל, דפעמים שבא בקצרה.

הקשה עליו בעל המאור (שם) שהוסיף בפירושו תימה על תימה, שלא ייתכן שהלבנה החדשה תיראה בשחרית (ראה לעיל חלק א פרק ג סעי' א-4 בענין זמני ראיית הירח במשך החודש).

לכן פירש בעל המאור דמתני' טעמא לחוד וברייתא טעמא לחוד, שהברייתא אינה פירוש המשנה. וז"ל: 'וטעמא של רבן גמליאל במשנתינו כדאמרין בעלמא (ב"ב לט, א) כל מילתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה, וכההיא דאמר רבן גמליאל בפרק חזקת הבתים (שם לא, ב) נהי דאתכחוש באכילתא באבהתא מי מתכחוש, אף כאן יש לומר כיון שאין לנו שום עדות תלויה בראיית הישנה אלא בראיית החדשה, שאנו מקדשין

אותה על פי ראיית העדים, הוּיָא לֵה עֵדוֹת הַחֲדָשָׁה מִיִּלְתָּא דְרַמְיָא עֲלֵייהוּ דְסַהְדִי וְיֵהֱבִי בִּיהַ דְעֵתֵייהוּ וְסַמְכִינָן בִּיהַ עֲלֵייהוּ, וְעֵדוֹת הַיִּשְׁנָה כִּיּוֹן דְמִיִּלְתָּא דְלֹא רַמְיָא עֲלֵייהוּ הִיא אֲמַרִינָן כּוּבִיתָא דְעֵיבָא בְעֵלְמָא הוּא דְחֹזוּ וְלֹא כּוּוֹנוּ בַּה עֵדוֹתֶם יִפְהַ. וְאִין זֹו הִטְעוֹת דּוּמָה לִטְעוֹת הַבְּדִיקָה שְׁשֵׁנִינוּ בְּמִשְׁנַת כִּיצַד רַאִיִּיתָ הַלְבְּנָה וְכוּי, שְׁכַל אוֹתָן בְּדִיקוֹת בְּחֲדָשָׁה הֵן, לְפִיכֵךְ אִם לֹא כּוּוֹנוּ עֵדוֹתָן עֵדוֹתָן בְּטִילָה, אֲבַל בְּדִיקַת הַיִּשְׁנָה אִין לֵה עֲנִין בְּרַאִיִּיתָ הַחֲדָשָׁה, וּמַאֲלִיהֶם הַעֵידוּ הָעֵדִים שְׁלֹא בְּבִדִיקָה, לְפִיכֵךְ לֹא חֲשַׁשׁ רַבֵּן גַּמְלִיאֵל לִטְעוֹת שְׁטַעוּ בַּה הָעֵדִים וְקִיבַל עֵדוֹתָן בְּחֲדָשָׁה. וְכַל שְׁכַן אִם רַאִה בְּחֲשַׁבּוֹנֵי שֶׁהִיָּה לוֹ בְּחוֹדֶשׁ הַלְבְּנָה שֶׁהִיא יִכּוּלָה לְהִירָאוֹת בְּאוֹתָהּ שַׁעַה שֶׁהַעֵידוּ הָעֵדִים שְׂרָאוּ אוֹתָהּ בַּה, כְּדֹאֵי הִיָּה לוֹ שִׁקְבַל עֵדוֹתָן'.

גַּם בְּפִיָּה"מ לְרַמְב"ם פִּירַשׁ שֶׁהִיוּ מוֹטְעִים בְּרַאִיִּיתָם שְׁחֲרִית, וְמָה שֶׁאֲמַר רַבֵּן גַּמְלִיאֵל בְּבִרְיֵיתָא פְּעַמִּים שְׁבַא בְּקִצְרָה, הוּא מֵאֲמַר בְּפָנָי עֲצַמוּ (וְכֵן גַּם בִּיד הַחֻזְקָה פ"ב ה"ו).

בליל עיבורו לא נראה

נִקְלַע לִידֵי גַלְיוֹן מוֹסַף שְׁבַת קוֹדֶשׁ שֶׁל יֵתַד נֶאֱמָן פְּרִשְׁתָּ וְיִלְךְ-תְּשׁוּבָה בְּשַׁנַּת ה'תשס"ו (מס' 1), שֶׁם הוֹעֲלָתָה שְׁאֵלָה לְהַבְנֵת פֶּשֶׁט בְּמִשְׁנַה בְּרַאשׁ הַשָּׁנָה (פ"ב מ"ח דף כה, א) בָּאוּ שְׁנַיִם וְאֲמַרְוּ רַאִינוּהוּ בְּזַמְנֵנוּ וּבְלִיל עֵיבוּרוֹ לֹא נִרְאָה וְקִיבַלְן רַבֵּן גַּמְלִיאֵל, אֲמַר רַבִּי דוּסָא בֶן הוֹרְכִינֵס עָדִי שְׁקַר הֵם, הִיאֲךְ מַעֲיָדִים עַל הָאִשָּׁה שִׁלְדָה וְלִמְחַר כְּרִיסָה בֶּין שִׁינְיָה. מְבוֹאֵר שֶׁזֶה שְׁלֹא רָאוּ אֶת הִירַח בְּלִיל עֵיבוּרוֹ, הַדְּבַר מוֹכִיחַ שֶׁגַּם בְּזַמְנֵנוּ הוּא לֹא נִרְאָה. וְשֶׁאֵל הַכּוֹתֵב אִיךְ רָצָה לְהוֹכִיחַ שֶׁהֵם עָדִי שְׁקַר וְאִי אֲפֻשֶׁר לְהֵאֱמִין לָהֶם, הִרִי גַם אִם בְּלִיל הַשְּׁלוּשִׁים הִירַח לֹא נִרְאָה (חוֹדֶשׁ חֲסַר), הוּא הִיָּה צְרִיךְ לְהִירָאוֹת בְּלִיל הַשְּׁלוּשִׁים וְאֶחָד (חוֹדֶשׁ מֵלֵא), א"כ וְדֹאֵי הִיתָה אִיזוֹ סִיבָה שֶׁבְּגַלְלָה לֹא רָאוּהוּ הַיּוֹם, וְחֹזֵר הַדִּין שֶׁאִין רַאִיָּה לְכַךְ שֶׁהָעֵדִים לֹא רָאוּ אֶת הַלְבְּנָה בְּלִיל הַשְּׁלוּשִׁים.

הַשְּׁאֵלָה מוֹכִיחָה מַעֲצָמָה שֶׁנִּדְרַשׁ כַּאֲן הַסֵּבֵר נוֹסַף, מִשּׁוּם שֶׁאִילוּ הִיתָה סִיבָה אַחֲרַת לְכַךְ שְׁלֹא רָאוּ אֶת הִירַח, הִיא הִיתָה כְּתוּבָה בְּמִשְׁנָה, אוֹ לְפָחוֹת בְּגִמְרָא וּבְרַאשׁוֹנִים. מוֹבֵן מֵאֲלִיו שֶׁהַקּוֹשֵׁיָא הִיתָה כַּאֲשֶׁר לֹא הִיוּ סִיבוֹת שְׁלֹא יִרְאוּ אֶת הִירַח, הַתְּמִיָּה הִיתָה עַל רַאִיִּיתָ הַלְבְּנָה עֲצָמָה, וְהַדְּבַר מְבִיא לְהַסֵּבֵר בְּחִכְמַת הַתְּכוּנָה.

אִם נִגְדִיר אֶת הַשְּׁאֵלָה בְּמִילִים אַחֲרוֹת, הַהִפְרָשׁ בֶּין מוֹלַד לְמוֹלַד הוּא כְּעֶשְׂרִים וְתִשְׁעֵי וְחֲצִי יוֹם (כ"ט י"ב תשצ"ג), הִירַח אֲמוֹר לְהִירָאוֹת עֶשְׂרִים וְתִשְׁעֵי אוֹ שְׁלוּשִׁים יוֹם אַחֲרֵי הַחוֹלַד שֶׁל הַחוֹדֶשׁ הַקּוֹדֶם. אַחֲרֵי שְׁלוּשִׁים יוֹם הִירַח אֲמוֹר לְהִירָאוֹת תְּמִיד, וְלִכֵּן מָה שְׁלֹא רָאוּ אֶת הִירַח זֶה מוֹכִיחַ עַל סִיבָה צְדָדִית, וְלֹא שְׁלֹא רָאוּ אֶת הִירַח גַּם אַחֲרֵי עֶשְׂרִים וְתִשְׁעֵי וְחֲצִי יוֹם, דֵּהִיִּינוּ בְּלִיל שְׁלוּשִׁים שֶׁל הַחוֹדֶשׁ הַקּוֹדֶם.

אֲבַל אִם נִתְּבוֹן יוֹתֵר לְעוֹמֵק בְּתוֹפְעוֹת הָאֶסְטְרוֹנוֹמִיּוֹת, נִרְאָה שִׁיִּתְּכֵן שֶׁהִירַח לֹא יִירָאָה גַם בְּלִיל הַשְּׁלוּשִׁים וְאֶחָד. בְּמַקְרָה כֹּזֵה, כִּיּוֹן שְׁלֹא רָאוּ אֶת הִירַח בְּיוֹם הַשְּׁלוּשִׁים, הוּא עֲשָׂה מְעוֹבֵר גַּם בְּלִי רַאִיִּיתָ הִירַח, וְרֹאשׁ הַחוֹדֶשׁ הַבֵּא יִקְבַע מֵאֲלִיו.

אחד הדברים שניסיתי להדגיש בספרי שבילי דירחא הוא שלא צריך להיות מומחה לאסטרונומיה בשביל ללמוד את הסוגיות של קידוש החודש. ודאי שיש הרבה מה להבין ולהעמיק בצדדים האסטרונומיים של הסוגיות, אבל בשביל ללמוד את פשטם של הסוגיות, אפשר להסתפק ברקע כללי של האסטרונומיה. גם בתשובה זו אסתפק בהסבר כללי, משום שהרצוה להעמיק צריך ללמוד את הדברים באריכות גדולה, ולא נראה שזו היתה הכוונה של השואל.

הסיבה האסטרונומית לכך שלא תמיד הירח נראה בליל השלושים ואחד (לפי הגישה האסטרונומית שהיתה מקובלת בזמן הראשונים, וכפי המבואר בהלכות קידוש החודש לרמב"ם) היא שהירח נראה רק כאשר הוא במרחק מסויים מן השמש. כיון שישנה זווית בין מסלול הירח לבין מסלול השמש, לא בכל חודש המרחק בין הירח והשמש שווה. כמו כן הירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו, והדבר משפיע על מרחקו מן השמש. ישנם חודשים שהירח נראה כבר כמה שעות אחרי המולד, בגלל שיש מרחק גדול בין גובה הירח לבין גובה השמש. וישנם חודשים שהמצב הוא הפוך, המרחק בין גובה הירח לבין גובה השמש הוא אפסי, או שהוא לא קיים בכלל (ואז יש ליקוי חמה), ולכן לוקח יותר זמן מרגע המולד עד שהירח החדש נראה.

חשבונות סבוכים אלו נמצאים בפרקים טז-יח מהלכות קידוש החודש לרמב"ם, ואין כאן המקום להאריך בהם.

סיבה נוספת יכולה להיות שזמן החודש המפורסם (כ"ט י"ב תשצ"ג) הוא זמן ממוצע, בפועל ישנם חודשים ארוכים יותר וישנם חודשים קצרים יותר. אולם סיבה זו אינה מספקת בלי צירוף הסיבה הקודמת, משום שההפרש בין החודשים הוא קטן, לא מצוי שיהיו יותר משלושים יום בין מולד למולד. אבל ייתכן שהיו פעמים בודדות שבהם אכן היו דברים כאלו.

חישבו את התופעה שהיתה בזמנם של רבן גמליאל ורבי דוסא, ומצאו שאכן היה י' בא בקצרה' מאוד מהיר, גם בזמן רבן גמליאל, וגם כמאה שנה לפניו בזמן רבן גמליאל הזקן (בית אבי אבא).

אגב - בצידי המכתב נרשמה הערת המדור: אולי מדובר שלא ראו בתחילת ליל שני, אלא באמצעו או בסופו. יצויין לתוסי' בראש השנה (כ, ב ד"ה חצות) ובעל המאור (שם ה, א-ב בדפי הרי"ף) שכתבו שבראשית החודש הירח נראה רק בתחילת הלילה ולא בהמשכו או בסופו.

לא. ר"ה כה, א - שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו

א"ר יוחנן מ"ט דבי רבי, דכתיב עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו, שמש הוא דיידע מבואו ירח לא ידע מבואו.

כתב הרמב"ם (פי"ז הכ"ג): 'וכבר ראית מן המעשים האלו כמה חשבונות יש בו, וכמה תוספות וכמה גירועין אחר שיגענו הרבה עד שהמצינו דרכים קרובים שאין בחשבונם עומק גדול, שהירח עקלקלות גדולות יש במעגלותיו, ולפיכך אמרו חכמים שמש ידע מבואו ירח לא ידע מבואו, ואמרו חכמים פעמים בא בארוכה פעמים בא בקצרה, כמו שתראה מחשבונות אלו שפעמים תוסיף ופעמים תגרע עד שתצא קשת הראייה, ופעמים תהיה קשת הראייה ארוכה ופעמים קצרה, כמו שביארנו.'

[שיטת הרמב"ם היא שמימרא זו מחוברת עם המימרא הקודמת, פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, והכוונה פעמים שהיא מרוחקת הרבה מהחמה בזמן הראיה, ופעמים מעט.]

בפירוש המיחוס לרמב"ם (ד"ה מאי טעמא) הוסיף הדגשה שהירח פעמים נוטה פעמים אינו נוטה, ועוד אותן שנוטין ואינן נוטין אינן יודעין כגון שתאמר בחודש פלוני הוא בא בארוכה ובחודש פלוני הוא בא בקצרה, אלא פעמים שיבא בארוכה בתשרי ובקצרה בטבת, ופעמים שיבא בקצרה בתשרי ובארוכה בטבת.

[ראיתי באחד מספרי האחרונים שרוב העקלקלות שיש למעגלי הירח גורמות לכך שהירח לא חוזר לאותו מקום שהוא היה שם, רק אחרי הרבה מאוד שנים, ולכן נאמר ירח לא ידע מבואו, הירח לא חוזר למבוא שלו.]

לב. חזייה לסיהרא דקאים בצפרא

רבי חייא חזייה לסיהרא דהוה קאי בצפרא דעשרים ותשעה, שקל קלא פתק ביה אמר לאורתא בעינן לקדושי כך ואת קיימת הכא, זיל איכסי.

בפירוש המיוחס לרמב"ם ביאר זאת על הדרך דלעיל (פרק ל), שאפשר לראותו שחרית במזרח וערבית במערב, משום שפעמים בא בקצרה. ולפי חשבוננו היה המולד בחצות היום.

רש"י פירש שמדובר כאשר היו מאיימין על העדים, וכל המטרה היתה שלא יראו באותו יום את הלבנה הישנה (ראה מש"כ לעיל פרק טו סע' א-ב בשיטת רש"י בענין מולד זקן, וגם בסע' ד ביאור שיטת תוס').

ויש מפרשים (בעל המאור, הובא בפרק ל הנ"ל) שראיית הלבנה הישנה היתה מילתא דלא רמיא עליה דאיניש ולאן אדעתיה, ומסתמא טעו.

ידוע בכמה דוכתין דמלכות בי"ד בעוה"ז נדמה ללבנה בכמה עניינים, והצדיקים בעוה"ז נקראים על שם מאור הקטן יעקב הקטן. ואמרו כן על כלל ישראל, שהם מונין ללבנה, ואומות העולם מונין לחמה, על פי כוונה זו.

מהרש"א (ח"א) ראש השנה כב, ב ד"ה א"ל

לג. כ"ט י"ב תשצ"ג

ת"ר פעם אחת נתקשרו שמים בעבים ונראית דמות לבנה בעשרים ותשעה לחדש, כסבורים העם לומר ר"ח ובקשו בי"ד לקדשו, אמר להם ר"ג כך מקובלני מבית אבי אבא אין חידושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים, ואותו היום מתה אמו של בן זוא והספידה ר"ג הספד גדול, לא מפני שראויה לכך, אלא כדי שידעו העם שלא קידשו בי"ד את החודש.

מהלשון אין פחותה משמע דיש ארוכה ממנו, ומבואר דזה הוא פעמים שבא בקצרה, וקאי אדלעיל מינה פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה. מאידך, כל הראשונים (רמב"ם פ"ו ה"ד ועוד) נקטו כדבר פשוט שהשיעור הזה הוא החשבון הממוצע, ויש ארוכה ממנו ויש קצרה ממנו.

אמנם לפי שיטת הרמב"ם אפשר להבין את לשונות הגמ', כי בא בארוכה הוא גובה הירח וזמן ראייתו ולא זמן המולד עצמו, אבל גם הרמב"ם מסכים עם זה שיש שינויים באורך החודש, ובעצם המציאות הדבר עדיין קשה.

ובאמת, במדרש שכל טוב (שמות פרק יב ד"ה ורבותינו דרשו במשנתם) הדבר מובא קצת אחרת, וז"ל: 'קיימא לן שאין בין מולד לבנה למולד לבנה הסמוך לו אלא כ"ט יום ומחצה, ותשצ"ג חלקים'. הלשון 'אלא' מורה שזהו הזמן, ואפשר לפרש שמדובר על זמן ממוצע.

תשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א**בענין שינויי מהירות בתנועת הירח, וחישוב זמן המולד**

כתוב בראש השנה (כה, א) כך מקובלני מבית אבי אבא אין חידושה של לבנה פחותה מעשרים ותשעה יום ומחצה ושני שלישי שעה וע"ג חלקים, הזמן שבין מולד למולד - שיעור חודש הלבנה - הוא לפחות כ"ט יום י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים. מהלשון אין פחותה משמע שיש ארוכה ממנו, יש יותר אבל אין פחות, הזמן הזה הוא שיעור מינימום של חודש הלבנה.

עוד נאמר על הלבנה (ראש השנה שם) אמר להם רבן גמליאל לחכמים כך מקובלני מבית אבי אבא פעמים שבא בארוכה ופעמים שבא בקצרה. שיעור חודש הלבנה אינו קבוע, לפעמים קצת יותר ארוך ולפעמים קצת יותר קצר.

נאמר אין חידושה של לבנה פחותה מכ"ט י"ב תשצ"ג, משמע שזה הכי פחות, ויש יותר, כי בא בארוכה ובא בקצרה. מצד שני הראשונים (רמב"ם פ"ו ה"ד ועוד) התייחסו לזה כשיעור ממוצע, שיש יותר ממנו ויש פחות ממנו, יש ארוכה מכ"ט י"ב תשצ"ג, ויש קצרה ממנו, שהשיעור הזה הוא החשבון הממוצע, ולא שיעור מינימום.

שמעתי מהגר"ח קנייבסקי שליט"א שכוונת הזמן של כ"ט י"ב תשצ"ג הוא על המולד עצמו, ואילו הא דבא בארוכה ובא בקצרה הוא על הראיה, דהלא לפעמים הירח נמצא גבוה ולפעמים נמוך (ראש השנה כג, ב - כד, א), ולפעמים הר או גבעה מסתירים וכדומה, אבל המולד עצמו הוא בזמן מדויק. המולד עצמו תמיד אותו דבר, רק העדים לא יכולים לראותו בגלל סיבות צדדיות.

הראשונים הסבירו דהא דבא בארוכה ובא בקצרה הוא בגלל הצורה של גלגלי הלבנה, ופשטות הדברים היא שלעומד על פני הארץ נראה שהמהירות של הלבנה משתנה, וממילא גם זמן המולד עצמו צריך להשתנות.

הלבנה לא נעה במעגל אחיד סביב כדור הארץ, אלא ישנם כמה גלגלים המניעים אותה. גלגל המקיף סביב כדור הארץ, שהוא מניע את מרכזו של גלגל המסיבה, שהירח תלוי בו, ועוד. בזמן שהירח נע בגלגל המסיבה בכיוון התנועה של הגלגל המקיף, הרי הוא נע יותר מהר. ואילו בזמן שהירח נמצא בצד השני של גלגל המסיבה, תנועתו מתנגדת לתנועת ההקפה סביב כדור הארץ, ולעומד על פני הארץ נראה שהוא נע יותר לאט.

אם כן, הרי תנועתו של הירח עצמו משתנית, ולא רק הזוית שלו, וממילא בא בקצרה אומר שהירח עצמו נע יותר לאט, ולא רק האפשרות לראות את הירח בגלל סיבות צדדיות או טכניות.

האמת, שהרמב"ם (פ"ז הכ"ג) ביאר את הסוגיות הללו רק על הזוית של הירח, ולא על התנועה שלו. ואולי קושיא זו היא היסוד לשיטת הרמב"ם. אבל עדיין תמוה, כי גם הרמב"ם (פ"ג ה"א, ראה במפרש שם ובשו"ת התשב"ץ ח"א סו"ס קד) מסביר את תנועת גלגלי הירח כדלעיל, רק את הגמי' הוא מסביר אחרת, וקושייתנו לא סרה, ששיעור כ"ט י"ב תשצ"ג הוא שיעור ממוצע ולא זמן מינימלי.

ואולי בהתבוננות מעמיקה נאמר שגם שינויי המהירות של הירח אינם שינויים בעצם, אלא שכך נראה לעומד על פני הארץ בגלל גובהו או בגלל קירבתו, והירח עצמו תמיד באותה המהירות. דהיינו שגלגל המסיבה משפיע רק על גובה הירח וממילא על ראיית הירח, ולא משפיע על המהירות העצמית שלו, ודין קידוש החודש הוא על פי ראיית הירח שמשנתית (לכן החשבון המסור בידינו הוא ממוצע ולא מדויק). כמדומני שאפשר להבין כך בשו"ת התשב"ץ (הני"ל).

הדברים מחודשים, וצריכים בדיקה וברור. הגר"ח קנייבסקי שליט"א השיב לי (במכתב) ייתכן.

[מוריה שנה כח ג' א-ב (שכה-שכו), תמוז תשס"ו]

לד. אשר תקראו אתם, אפילו שוגגין מזידין ומוטעין

אפשר להבין במשנה שהיתה מחלוקת אם העדים האלו הם עדי אמת או שקר, דהיינו האם דבר זה ייתכן לפי החשבון או שזו סתירה מיניה וביה בדבריהם של העדים.

אבל בעל המאור (ה, ב בדפי הרי"ף סד"ה מעשה) כתב ברור היה שעדות שקר היה, והטעו את רבן גמליאל, ובאותה עדות לא ראה רבן גמליאל בחשבונו עד שקידש את החודש. ואף על פי כן כיון שכתוב אתם אפילו שוגגין ואפילו מזידין ואפילו מוטעין לא רצה רבן גמליאל לחזור מדבריו, אע"פ שהיה בטעות, שכיון שנתקדש החודש נקדש.

רואים כאן את הכח של בית דין לקבוע את החודש, למרות שזה לא בדיוק לפי גרמי השמים. המקור והתכלית של הכח הזה הוא לדאוג לצרכי עם ישראל, כגון לא אד"ו ראש. בסוגיין מבואר כח זה גם כאשר קידוש החודש נעשה בטעות, בית דין קבעו, וזה מה שקובע גם כלפי שמיא (ראה חלק א פרק ב סעיף ב).

לה. ראש השנה כה, ב - קרי ליה רחמנא משפט

מבואר שעיקר החלות של קידוש החודש היא אחרי בדיקת העדים (ראה לעיל פרק כא), בזמן הקידוש עצמו, ועל זה נאמר קרייה רחמנא משפט, שצריך להיות ביום, ובשלושה.

וכן משמע בלשון הרמב"ם (פ"ב ה"ח) שכתב על הנאמר בסוגיין: 'שאין הראייה קובעת אלא בית דין שאמרו מקודש הם שקובעין'.

לו. סוכה כט, א - ליקוי חמה ולבנה

[להסבר הליקויים ראה לעיל חלק א פרק ב סעיף ב-4.]

מבוארים בגמ' סימנים לעולם בליקויי המאורות, לישראל ולאומות העולם, וכן סיבות לדברים האלו.

בחכמת האסטרונומיה מחשבים את מהלכי גלגלי החמה והלבנה, ואת הזוויות שלהם, ולפי זה ניתן לצפות את הליקויים, ולכאורה זה סותר את האמור בסוגיין.

אבל ידוע שהקב"ה מסתיר את הנהגתו בדרך טיבעית, ואולי זה חלק מהסתרת ההנהגה, אולם צ"ע לפי המבואר שזה עונשים על חטאים, וזה תלוי בסתירה בין ידיעת ה' את העתידות לבין בחירת האדם (על זה ראה בסוף פרק שמיני משמונה פרקים לרמב"ם, בהל' יסודי התורה פ"ב ה"י, ואכ"מ).

תהלים (כג, ד) גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני.

ובאמת קשה, בשלמא משענתך מבינים כי מה שהקב"ה נשען עליו מוכח מזה שלא עזב אותו, אבל שבטך שהקב"ה מכה אותו, מה הראיה שלא עזב אותו. והביאור בדרך משל, אדם הולך במדבר בלילה, חושך ואפילה ופחד מלויים אותו כל הדרך, ולפתע הוא רואה לצל הלבנה כי מרחוק הולך איש ואז גדל פחדו יותר, והולך בצד השני ושוב הוא רואה דהלו הולך אחריו לצד השני ופחדו גובר בו ביותר, ולפתע הוא מרגיש שנותן לו מכה חזקה ונתעלף מרוב פחד, אלא שבמכה זו הרגיש שזה אביו, והפחד נהפך לו לשמחה כי הוברר הדבר כי אביו ליוהו כל הדרך ומשמרו, ומן המכה ראה זה והבינו. והנמשל כי אנו הולכים בגיא צלמות, ואיך אנו יודעים דהקב"ה שומר אותנו, וזה מתוך המכות שנותן לנו, וזהו הביאור, גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי, ומה הראיה, שבטך, מתוך המכות שאתה נותן לי, זה הראיה שאתה הולך עמי כל הדרך, וע"כ המה ינחמוני.

חידושי הגר"ז החדשים סימן לה

לז. ב"מ קו, ב - קיימא כימה ארישייהו

[ראה לעיל חלק א פרק א סעיף ב בפשט הגמ', ופרק ה סעיף ו-ז על תנועת המזלות, וסעיף ט על כוכבי כימה.]

הגמ' מייחסת לכוכבי כימה ציון זמן בעונות השנה של החקלאים: כל ימי זרע זרעא לה ואזיל, ועד אימת (עד מתי הוא משך זמן הזריעה), אמר רב פפא עד דאתו אריסי מדברא וקיימא כימה ארישייהו. ופירש רש"י דכי אתא אריסא מדברא ונכנס לבית, בזמן שהן רגילין ליכנס, דהיינו לאחר תשע שעות ביום קרוב לסוף העשירית, קיימא כימה שהוא זנב טלה להדי רישייהו בראש כל אדם, דהיינו באמצע הרקיע, שנראה לכל אדם כאילו הוא על ראשו, והן הן ימי אדר.

ומסביר רש"י מדוע הן ימי אדר: באדר מזל דגים מתחיל לעלות בבוקר, סוף ב' שעות טלה מתחיל לעלות, ולסוף ארבע גמר עלייתו ושור עולה, לסוף שש גמר שור עלייתו ומתחיל תאומים, לסוף שמונה גמר תאומים ומתחיל סרטן, ונמצא ראש טלה באמצע, שהרי עברו שש שעות משהתחיל. ובשש שעות ראשו מגיע לאמצע, שהרי מתחילת עליית המזל עד תחילת שיקועו שנים עשר שעות, נמצא שמשעה שמתחיל לעלות עד ו' שעות מגיע לאמצע הרקיע, ולסוף שמונה שעות משעלה הוי זנבו באמצע הרקיע. נמצא באדר זנב טלה בסוף שעה עשירית באמצע הרקיע הוא.

תוס' (שם ד"ה וקיימא) חולק על רש"י בציון הזמן, משום שבאמצע היום אין נראין הכוכבין, ודוחק לומר דכשיחשיך לילה אז רואין למפרע שבשעת הליכתן היתה כימה להדי רישייהו. ופירש תוס' דאתו אריסי מדברא בתחילת הלילה, וקיימא כימה להדי רישייהו, היינו בתחילת שבט, ואז כלה זמן הזרע.

לח. ערכין ט, א-ב - חשבונות של עיבור החודש

א. הנידונים בסוגיין

המשנה אמרה אין פוחתין מארבעה חודשים מעוברים בשנה, ולא נראה יתר על שמונה. הסיבה להוסיף או לחסר חודשים מעוברים הינה כל החשבונות שמובאים לעיל חלק א פרקים ג-ד, **הפרש השעות** של זמני המולדות ו**חשבונות נוספים** הגורמים **לדחות את התאריך**. בנוסף, לבית הדין יש סמכות לשנות מזמן המולד לפי הצורך של עם ישראל לעיל חלק א פרק ב סעי' ב, וזו התכלית של החשבונות בסוגיין, כיון שישנן סיבות נוספות שבגללם ב"ד רשאים **לשנות קצת** מזמני המולדות, צריכים לדעת עד כמה **מותר** וכיצד לשנות מזמני המולדות. [בימינו לוח השנה הוא חשבון קבוע מראש, ואין לנו רשות לשנות].

למרות שישנם כמה מחלוקות באמור לעיל, אנו נתייחס אל הדברים כמוסכמים על כולם, משום שהחשבונות של הראשונים בסוגיין הינם אחרי ההקדמות הללו.

נחלקו האמוראים בגמ' אם לא נראה יתר על שמונה הכוונה לא יותר משמונה חודשים מעוברים, או לא יותר משמונה חודשים חסרים. דהיינו אם הדין השני שבמשנה הוא **דין נוסף** - לא עושים פחות מארבעה חודשים מעוברים ולא יותר משמונה חודשים מעוברים; או שזה **טעם** לדין של המשנה - אין פוחתין מארבעה חודשים מעוברים מפני שאין מוסיפין על שמונה חודשים חסרים.

רב הונא סובר שמדובר בשמונה חודשים מעוברים, ועולא אמר שמדובר בשמונה חודשים חסרים. רש"י כתב שרב הונא מסכים עם הדין של עולא, שאין מחסרים יותר משמונה חודשים בשנה, והמשנה אמרה דין נוסף, שאין יותר משמונה חודשים מעוברים. עולא סובר שאין יותר משבעה חודשים מעוברים.

הגמ' תולה את המח' הזו במח' בדין של **שנה מעוברת**, אם **החודש הנוסף** הוא של שלושים יום בדוקא, או שהוא חודש ובי"ד מחליט אם הוא 29 או 30 יום. אם החודש הנוסף הוא **30 יום**, יוצא בחשבון שיכולים להיות שמונה חודשים חסרים, אבל אם החודש הנוסף הוא של **29 יום**, יכולים להיות גם שמונה חודשים מלאים, ועולא לא מסכים עם זה.

הראשונים נחלקו בכמה דברים בחשבון הסוגיא: אם השנה המעוברת שדנים בה היא **השנה הנוכחית**, שבה יש ארבע או שמונה חודשים מעוברים; או שמדובר **שהשנה הקודמת לשנה הזו** היתה שנה מעוברת, וזה גרם לכך שבשנה הזו יצטרכו לעשות כמה חודשים מעוברים. וכל זה יבואר לקמן בעז"ה¹.

ב. שיטת רש"י

רש"י נוקט שהגמ' עוסקת **בשנה שאחרי שנה מעוברת**, שהשנה הקודמת לשנה הזו היתה מעוברת.

הסיבה היא הרישא של המשנה. ברישא כתוב אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברים בשנה, בשנה מעוברת לא מספיק ארבעה חודשים מעוברים, משום שאז יהיו תשעה חודשים חסרים, וזה לא טוב אליבא דכולי עלמא.

הזכרתי ששנה כסידרה היא 50 שבועות וארבעה ימים. שנה מעוברת היא 54 שבועות וחמישה או ששה ימים (תלוי אם החודש המעובר הוא 29 או 30 יום). הפרש המולד הוא **ד"ח תתע"ו**, ובשנה מעוברת **הכ"א תקפ"ט**.

בשנה כסידרה המולד יצא בזמנו, ואחת לשלוש שנים צריך להוסיף עוד יום. בשנה מעוברת יותר מצוי שצריך יום נוסף, משום שכ"א שעות הן כמעט יום שלם, ואם המולד הקודם היה אחרי שעה שלישית צריך להוסיף יום (ראה לעיל פרק יב סעי' ב מו"מ בדעת אחרים ובהעי' 1).

כאשר ישנם שמונה חודשים חסרים אזי קביעות השנה הבאה תהיה יומיים לפני החשבון הנ"ל, דהיינו 50 שבועות ויומיים. אם בשנה הקודמת היתה סיבה לאחר את ראש השנה ביום אחד, עדיין אפשר לעשות כך וראש השנה יקדם למולד ביום אחד. אבל אם רוצים לעשות **תשעה חודשים חסרים** (שהיו רק ארבעה חודשים מעוברים בשנה מעוברת), אזי

1 אין מטרתי כאן לבאר כל שורה וכל פרט בגמ', ישנם ספרים שעשו זאת יותר טוב ממני. אשתדל להביא את החשבון הכללי, וכדאי לקוראו לפני הלימוד, בכדי להקל על הלימוד בפועל.

מכיון שקשה לעצור באמצע הבנת הסוגיא ולבדוק את החשבון של המולדות, אמליץ למי שלומד את הסוגיא בפעם הראשונה, שלא לחשב את השינויים של זמן המולד, אלא 'לסמוך' על מה שמובא בראשונים, ולחשב זאת רק בפעם השניה, אחרי שמבינים את השקלא וטריא בסוגיא.

ראש השנה יקדם ביומיים, ואת זה לא עושים. גם בשנה מעוברת אי אפשר להקדים את ראש השנה ביומיים (שיהיו רק ארבעה חודשים מעוברים), בפרט שברוב המקרים בשנה מעוברת צריכים יום נוסף.

ג. רב הונא

רב הונא סובר שמדובר בדין נוסף, בשמונה חודשים מעוברים. השנה הקודמת היתה מעוברת, והיו יכולים לעשותו בין מלא בין חסר. בפועל עשו אותו חסר, והקביעה של חודש תשרי קדמה ביום אחד. בשנה הנוכחית אפשר להשלים את היום הזה, וכן אפשר לעשות חודש מלא נוסף משום שעל יום אחד לא מקפידים (לאו אדעתיהו דאינשי, האנשים לא מתפלאים ולא שואלים על הפרש של יום אחד).

בשנה מעוברת הפרש הוא הכ"א תקפ"ט. אם החודש המעובר היה חסר אז בקביעות השנה בפועל היו רק חמישה ימים, והמולד התאחר כ"א תקפ"ט.

בשנה הנוכחית צריכים להוסיף יום (על שנה כסידרה) להשלים את היום החסר בשנה הקודמת. בשנה כסידרה ישנם שישה חודשים מלאים, וכך מגיעים לחצי יום לפני המולד, ועכשיו צריכים להוסיף עוד יום להשלים את השנה שעברה.

המשנה אומרת שלא מוסיפים על שמונה חודשים מעוברים, אבל שמונה חודשים אפשר לעשות. בשנה כזו אחרי שנה מעוברת, אפשר לדחות את ראש השנה ביומיים, משום שיום אחד צריך בשביל להשלים את השנה הקודמת, ועוד יום אחד, שהרי על יום אחד אנשים לא מתפלאים.

למעשה מדובר ביותר מיום, משום שהמולד היה בכ"א שעות, שזה פחות מיום, ומוסיפים עוד יומיים.

החשבון ביתר פירוט (מועתק מספר ברכת כהן מאת הגרש"ב הכהן דויטש שליט"א): אם מולד תשרי של השנה הקודמת (המעוברת) היה בליל שבת, מולד שנה זו הינו יום ה' כ"א שעות תקפ"ט חלקים, והמולד של סוף השנה הנוכחית הוא יום ג' ו' שעות שפ"ה חלקים (דהיינו ד"ח תתע"ו לאחר הכ"א תקפ"ט), ובחשבון הימים אילו היתה זו שנה פשוטה של שישה חדשים מלאים ושישה חסרים הלא היה נופל ר"ה ביום ב' (ארבעה ימים לאחר ר"ה הקודם שהיה ביום ה'), וא"כ כשבשנה זו אנו ממלאים עוד ב' חדשים הוא

מתאחר ליום ד', והשתא כיון שנתבאר שהמולד הוא בגי' ו' שפ"ה, נמצא שאין בין תחילת ר"ה ובין המולד אלא פחות מיי"ח שעות. [וברש"י כתב דבכה"ג אם נמלא עוד ב' חדשים יקדם המולד לר"ה ביום ומחצה, וזהו תימה דהלא כמשנ"ת בכה"ג אינו מקדים אלא ביי"ח שעות, וצ"ל דרש"י לא נחית כאן ליתרון השעות והחלקים של ח' שעות ותתע"ו חלקים.]

ד. עולא

עולא ביאר **שהטעם** שאין עושים פחות מארבעה חודשים מעוברים, **מפני** שלא נראה לחסר יותר משמונה חודשים בשנה.

אחרי שנה רגילה, אם מחסרים שמונה חודשים אזי המולד **יאהר שני ימים** אחרי ראש השנה, שהרי בשנה רגילה המולד הוא ד"ח תתע"ו, לאחר שנה נוספת המולד יוצא ביום ראשון.

בשנה כסידרה (אחרי שראש השנה הקודם היה בשבת) ראש השנה יוצא ביום רביעי, ובשנה שלאחריה יצא ר"ה ביום ראשון, בזמן המולד. אם מחסרים יותר משמונה חודשים אזי ראש השנה יקדם שלושה ימים לפני זמן המולד.

הגמ' הקשתה שגם אם מחסרים רק שמונה חודשים, הרי המולד יאהר ביומיים, ותירצה שהשנה לפנייה היתה מעוברת, וחודש העיבור הוא מלא.

בשנה שלפניה היה **יום מיותר**, בחודש העיבור המלא, ואת היום הזה **משלימים** עם חודש חסר, ועוד חודש חסר גורם **לשינוי של יום אחד** ועל זה האנשים סוברים איתחזויי איתחזוי, שבי"ד ראו את הלבנה למרות שהציבור לא ראו אותה.

אם השנה הקודמת היתה מעוברת, וחודש העיבור היה מלא, אז ראש השנה יוצא שישה ימים לאחר ראש השנה הקודם לו, והמולד הוא הכ"א תקפ"ט. ראש השנה היה בשנה הראשונה ביום שישי, וחסר חצי יום לקביעות המולד. כאשר יעשו שמונה חודשים חסרים השנה תהיה 50 שבועות ויומיים, דהיינו ראש השנה יקדם לקביעות המולד יומיים. כיון שיש חצי יום מיותר יוצא שראש השנה יקדם למולד רק יום אחד, ועל יום אחד לא מרנני אינשי.

ה. במאי קמיפלגי

הגמ' אומרת שמחלוקתם של רב הונא ועולא **תלויה במח' ת"ק ורשב"ג** אם החודש הנוסף בשנה מעוברת הוא של **30 יום** בדווקא או שאפשר לעשותו גם **29 יום**.

אם שייך שחודש העיבור יהיה 29 יום אז אפשר **שישאר יום אחד** מזמן המולד של השנה הקודמת, ואז יצטרכו להוסיף יום בשנה הנוכחית, ואפשר להוסיף עוד יום נוסף, וכך ישנם שמונה חודשים מעוברים בשנה הנוכחית. זו שיטת רב הונא.

עולא סובר שלא שייך שיהיו שמונה חודשים מעוברים, כי גם אחרי שנה מעוברת הרי חודש העיבור הוא 30 יום ולא נשאר יום מיותר, וממילא יוצא **שלא ייתכן** שהיה יום נוסף מהשנה הקודמת, ולכן הוא מסביר את המשנה **בדין אחד** - אין פוחתין מארבעה חודשים המעוברים בשנה בגלל שאין מוסיפין על שמונה חודשים חסרים, ולא שייך שיהיו שמונה חודשים מלאים ואי אפשר שהמשנה תגיד כזה דין. למעשה אין מוסיפים על שבעה חודשים מלאים, שהרי אחרי שנה מעוברת אין יום מיותר (מפני שהחשבון שלנו מסודר).

ו. שיטת רש"י בכתב יד (מהדורה קמא, מובא בשמ"ק). שיטה זו חשובה להבנת תוס'

רש"י בכ"י נוקט **שהשנה הנוכחית** היא השנה המעוברת, והסיבה שהגמ' קוראת לה שנה קודמת הינה משום שניסן הוא ראש השנה לחודשים, והוא הקובע לענין העיבור, שניסן צריך להיות באביב. כעת, אוחזים בסוף השנה, ודנים בראש השנה של השנה הבאה, ולכן קוראים לעיבור השנה הזו שהשנה הקודמת מעוברת.

הקושיות של תוס' הינן על השיטה הזו, ולא על רש"י שלפנינו. תוס' מחשב את המולדות בצירוף הסיבות הנוספות לדחיית קביעת ראש השנה (ראה לעיל חלק א פרק ו סעיף ג).

ז. רב הונא

אם המולד הקודם היה בתחילת ליל שבת, אזי בשנה רגילה המולד הוא ביום רביעי ח' תתע"ו, ובשנה מעוברת המולד הוא הכ"א תקפ"ט. לפי רש"י בכ"י דנים גם על **שעת ראיית הירח** (ראה לעיל חלק א פרק ג סעיף

א-5), ובשנה רגילה הירח נראה עוד ביום רביעי, אבל בשנה מעוברת הירח לא נראה בחמישי אלא רק בליל שישי, שהרי בארץ ישראל הירח נראה שש שעות אחרי המולד, וזה גם קובע את הזמן של ראש השנה.

בשנה כסידרה ראש השנה חל ביום רביעי, ואז אם מעברים עוד שני חודשים (כך שיהיו שמונה חודשים מעוברים) ראש השנה יהיה ביום שישי, ואז המולד מקדים ביומיים את ראש השנה.

אם **מעברים** את השנה ומוסיפים **חודש חסר** של 29 ימים, אז ראש השנה יחול ביום חמישי, ואם מעברים עוד שני חודשים הוא יחול בשבת. מכיון שבשנה מעוברת הירח נראה רק ביום שישי, יוצא שראש השנה נקבע רק יום אחד אחרי ראית הירח החדש בפועל, והפרש של יום אחד לא מפריע.

החשבון ביתר פירוט: שנה כסידרה היא 50 שבועות ועוד ארבעה ימים, כך שאם ראש השנה הקודם היה בשבת כעת יחול ראש השנה ביום רביעי.

אם ישנם עוד שני חודשים מלאים אזי השנה היא 50 שבועות ועוד ששה ימים, ואז ראש השנה יחול ביום שישי במקום ביום רביעי. מכיון שהמולד חל ביום רביעי, קביעת ראש השנה מתאחרת שני ימים אחרי המולד, ואת זה לא עושים.

אם מעברים את השנה אז במקום 50 שבועות וארבעה ימים ישנם 54 שבועות וחמישה או שישה ימים. אם מוסיפים **חודש חסר**, של 29 יום, אז השנה היא 54 שבועות וחמישה ימים. וממילא ראש השנה יחול ביום חמישי. אם מעברים עוד שני חודשים, ראש השנה נדחה בעוד יומיים, והוא יחול בשבת. כך השנה הבאה היא באותו היום בשבוע של השנה הקודמת, משום שהשנה היא 55 שבועות בדיוק. וכמו שראש השנה הקודם היה בשבת, כך ראש השנה הזה חל גם כן בשבת. המולד היה בסוף יום חמישי, ובגלל שהירח מכוסה עוד שש שעות יוצא שראש הירח רק ביום שישי, ואז ראש השנה רק יום אחד אחרי ראית הירח, וזה בסדר.

ברש"י (בשמ"ק) החשבון מובא באופן קצת שונה, הוא מחשב חודש מלא כנגד חודש חסר, והם ביחד 59 ימים. רש"י כותב שאם מעברים שמונה חודשים מוציאים ארבעה מלאים מול ארבעה חסרים, ואח"כ נשארו עוד ארבעה חודשים מלאים נוספים. אם זו שנה מעוברת (וחודש העיבור חסר) ישנם חמישה חודשים חסרים, ומוציאים מולם חמישה חודשים מלאים,

ונשאר רק שלושה חודשים מלאים מיותרים. מתוך שלושה חודשים המלאים אחד היה צריך להיות מלא, ויש בעיה רק ביומיים מיותרים, ומכיון שהמולד נדחה גם כ"א שעות, ושש שעות הוא מכוסה, יוצא שנשאר רק יום אחד מיותר.

תוס' מאריך בפרטי החשבון וזמני המולדות, ומקשה מהחשבונות של הדחיות.

ח. עולא

עולא מעמיד את המשנה **כטעם** לדיון, שלא עושים פחות מארבעה חודשים מלאים מפני שלא נראה שיהיו יותר משמונה חודשים חסרים.

אם עושים שמונה חודשים חסרים, במקום שישה חודשים חסרים שצריכים להיות בשנה כסידרה, אז יש בעיה של יומיים, שראש השנה קודם למולד יומיים. אם משך השנה יומיים פחות אז ראש השנה יהיה ביום שני, וכיון שהמולד ביום רביעי אז ראש השנה מקדים את המולד ביומיים.

כאשר השנה היתה מעוברת וחודש העיבור היה מלא, יש חצי יום מיותר והמולד יוצא ביום ה', ואז אם יחסירו עוד שני חודשים המולד ייצא רק יום וחצי אחרי ראש השנה. ראש השנה יחול ביום רביעי, והמולד ביום חמישי.

רש"י הקשה שסכו"ס רואים את הלבנה רק ביום שישי, ושוב יש הפרש של יומיים לזמן ראיית המולד.

תוס' (בשמ"ק אות ד) תירץ זאת שהמולד שעבר לא היה בתחילת ליל שבת, אלא ביום ו' שעה י"ח, תוסיף הכ"א תקפ"ט נמצא המולד בשנה זו חל ביום ה' ט"ו שעות תקפ"ט חלקים, והירח נראה שש שעות לאחריו, שזה עדיין ביום ה'.

[דעת אחרים התבארה לעיל פרק יב על ראש השנה כ, א תוד"ה ואם.]

לט. ערכין יב, א - יג, א - שמעתתא דיובלות**א. פתיחה**

הגמ' (יא, ב) הביאה ראייה לדין שירה בעולת נדבת ציבור מברייתא העוסקת בזמן חורבן הבית, וכן בהמשך (יב, א) מובאת אותה ברייתא לראייה לדין שירה בנסכים הבאים בפני עצמן: 'ת"ש רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וכו', אמרו כשחרב הבית בראשונה אותו היום תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה וכו', וכן בשניה'. הסוגיא כאן (יב, א גופא - יג, א מתני') עוסקת בחשבון השמיטין והיובלות, לראות שחורבן בית המקדש אכן היה במוצאי שביעית.

ב. מבוא

אפשר לדון בהרבה פרטים בסוגיות, ולהגיע מתוך כך לשאלות רבות בענין דיני שמיטה ויובל, וגם לכמה השלכות הלכה למעשה בזמנינו. כגון: האם חשבון היובל ממשיך היום, האם דין שמיטה כיום הוא מדאורייתא או מדרבנן, האם דין שמיטת כספים בחו"ל הוא מדאורייתא או מדרבנן ועוד.

בכדי לרדת לעומקם של הסוגיות, יש לדקדק היטב בכל הפרטים, ולבדוק זאת ביחד עם מקומות אחרים בש"ס. לדוגמא, בספר ברכת כהן מובאת כאן מערכה שלמה על סוגיא במס' עבודה זרה. לא נתעכב כאן בעניינים אלו.

בניגוד לענייני קידוש החודש, הדורשים הקדמות רבות, החשבונות כאן הינם מקומיים, ואפשר להבינם מתוך הסוגיא עצמה בלי צורך בהרבה הקדמות. גם כאן אכתוב ואבאר את החשבונות בקיצור, בכדי להקל על מהלך המחשבה ועל הזיכרון. בספרים אחרים, כגון ספר שיעורי היום, החשבון מובא ביתר פירוט, ובהסבר נרחב.

ג. בארבע עשרה שנה

כידוע, כמה שנים לפני חורבן הבית היתה גלות החרש והמסגר, וגם יחזקאל הנביא גלה איתם. כתוב ביחזקאל (מ, א) בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה בעשור לחדש, בארבע עשרה שנה אחר אשר הוכתה העיר. השנה הזו היתה שנת היובל (שנה שראש השנה בעשור לחדש, יום הכיפורים של היובל נקרא גם ראש השנה), והיא 14 שנה אחרי חורבן הבית, ו-25 שנה אחרי גלות החרש והמסגר.

יובל היא תמיד אחרי שנת השמיטה, 14 שנה הן שני שבועות של שמיטה, אבל חסרה שנה נוספת בשביל שנאחזו בשנה הראשונה של השמיטה. משנה ראשונה של שמיטה לשנה ראשונה בשמיטה שאחריה עוברות שמונה שנים ולא שבע.

מתרץ רבינא שכוונת הפסוק 14 שנה אחרי השנה שבה הוכתה העיר, ואז בעצם יש 15 שנה.

יובל הוא 50 שנה, 7 שמיטות הן 49, ועוד שנת היובל. אם יחזקאל עמד 15 שנה אחרי חורבן הבית, יוצא שבית המקדש חרב בשנת 36 ליובל (מחשבים גם את שנת ה-50 עצמה, וזה בעצם $36=51-15$). שנת 35 היתה שנת שמיטה החמישית באותו יובל, וביהמ"ק נחרב שנה אחריו.

ד. בעשרים וחמש שנה

יחזקאל עמד בשנת ארבע עשרה לחורבן שהיא 25 שנה לגלות החרש והמסגר. אם אמרנו ששנת 14 היא אחרי שנת החורבן, ובעצם היא שנת 15, יוצא שהחורבן היה 10 שנים אחרי גלות החרש והמסגר ($10=25-15$).

ישנה מימרא גלו בשבע גלו בשמונה גלו ביי"ח גלו ביי"ט, השנים האלו הן מספר השנה שבו גלו, כאשר מתחילים לספור מאיזו שנה מסויימת לפי חשבון שיפורט להלן. בפשטות מדובר על שתי גלויות (הגמי' לקמן תדון אם שנת 19 היא גלות נפרדת או אותה גלות של שנת 18), המספר הנמוך הוא גלות החרש והמסגר, והמספר הגבוה הוא שנת החורבן, שנת שבע לחשבון אחד היא שנת שמונה לחשבון השני, שנת י"ח לחשבון הראשון היא שנת י"ט לחשבון השני.

ההפרש בין שבע ליי"ח הוא 11, ההפרש בין שמונה ל-י"ט הוא גם כן 11, ולעיל אמרנו שההפרש הוא רק עשר ולא 11.

הגמ' מתרצת שגם המנין 25 שמובא ביחזקאל הוא מלבד השנה שגלו בה, ויוצא שגם ב-25 ישנה שנה נוספת, וההפרש בין 26 ל-15 הוא 11 ולא 10.

ה. תרי גלויות הו

במימרא איתא גלו בשמונה עשרה גלו בתשע עשרה, ופשטות הן שתי גלויות, בנוסף על הגלות של 7-8, יוצא סה"כ שלש גלויות הו. זה ודאי שחורבן הבית היה בגלות האחרונה, ואז גם אחרי שאומרים שהמנין של 25 הוא מלבד השנה שגלו בה, לפי רבינא עדיין חסרה שנה, שהרי משמונה ועד 19 ישן 11 שנה.

מתרצת הגמ' תרי גלויות הו, הגלות של שנים 7-8, והגלות של שנים 18-19. הגלות של שנת 18 היא אותה גלות של שנת 19, וכפי שיפורט.

בשנה הרביעית למלכות יהויקים מלך יהודה מלך נבוכדנצר מלך בבל. החשבונות הינם למלכות נבוכדנצר או לשנה אחרי שהוא מלך, משום שבשנה הזו הוא כבש את יהויקים בפעם הראשונה. כך, בהפרש של שנה אחת מדובר על אותה גלות, שביעית לכיבוש יהויקים היא שמינית למלכות נבוכדנצר. 18 לכיבוש יהויקים היא 19 למלכות נבוכדנצר, וההפרש נשאר 11.

בשנה שניה למולכו כבש את יהויקים, אחרי שלש שנים יהויקים מרד בו למשך שלש שנים נוספות, ואח"כ נבוכדנצר כבש שוב את יהויקים, העביר אותו ממלכותו והמליך את יהויכין בנו במקומו. באותה שנה הוא הגלה את החרש והמסגר. השנה הזו היא שביעית לכיבוש יהויקים ($3+3+1=7$), והיא שנה שמינית למלכות נבוכדנצר.

ו. וכן בשניה

הברייתא אמרה וכן בשניה, דהיינו שאותם דברים המפורטים בברייתא שאירעו בחורבן בית ראשון היו גם בחורבן בית שני.

בית שני היה קיים 420 שנה, 400 שנים הם 8 יובלות, ועוד 20 שנה הם 2 שמיטות ו-6 שנים, וא"כ כיצד ניתן לומר שבית שני חרב במוצאי שביעית.

מתרצת הגמ' אתיא כרבי יהודה ששנת היובל עולה לכאן ולכאן, ששנת היובל נמנית גם כשנה ראשונה לשמיטה. א"כ משמונה יובלות תוריד 8 שנים, כי כל יובל הוא שנה אחת פחות (49 שנים ולא 50), וא"כ תוסיף 8 ל-6 השנים הנותרות יצא 14 שנים שהן שתי שמיטות.

ברור ש-420 שנה הן מלבד שנת החורבן עצמה, שהיא היתה בשנה הבאה, שנה אחרי שמיטה. לבל נטעה כי בחשבון של בית המקדש הראשון (לקמן) לא מוסיפים שנה, ומנין השנים הוא לשנת החורבן עצמה.

ז. בראשונה לא משכחת לה

אי מוקמינן כרבי יהודה, לא משכחת לה בראשונה דחרוב במוצאי שביעית בשנה ה-36 ליובל, וכפי שיפורט.

כתוב בברייתא 17 יובלות מנו ישראל, לרבנן 17 יובלות הם 850 שנה ($17 \times 50 = 850$), ולרבי יהודה הם 833 (17×49).

בית המקדש הראשון נבנה 480 שנה אחרי יציאת מצרים, פחות 40 שנה שהיו במדבר, הם 440 שנה אחרי שבני ישראל נכנסו לארץ. בית המקדש עמד 410 שנים. יוצא שהחורבן היה 850 שנה אחרי שנכנסו לארץ.

יחזקאל אמר שהוא עומד 14 שנים אחרי החורבן, ואז היה שנת היובל. מכיון שמנו יובלות רק 14 שנים אחרי שנכנסו לארץ (7 שכבשו ו-7 שחילקו), אליבא דרבנן החשבון מסתדר מצויין. אבל לרבי יהודה יש עוד 17 שנה מ-17 יובלות, תפחית 14 לשני שמיטות ויוצא שביהמ"ק נחרב בשנה שלישית לשמיטה, וגם יחזקאל לא עמד בשנת היובל.

על זה עונה הגמ' בהנך שני דאגלינהו סנחריב לא קא חשיב, ויש ברש"י שני פירושים לתשובת הגמ' (ראה לקמן), ועכ"פ יוצא שהיו כמה שנים שלא חישובו ואז החשבון יוצא גם אליבא דרבי יהודה.

ח. שני דאגלינהו סנחריב

הפשטות היא שגם באותם שנים מנו יובלות (לקדש בהן שמיטין), וכן החשבון אליבא דרבנן. הגמ' מחדשת שלרבי יהודה באותם שנים לא מנו יובלות.

פירוש ראשון ברש"י שמדובר על שלש שנים שנבוכדנצר צר על ירושלים, ורש"י הקשה: א. אמנם יוצא מוצאי שביעית, אבל לא יוצא ש-14 שנים אח"כ היה יובל כמו שכתוב ביחזקאל. ב. הרי בשנות הגלות של עשרת השבטים לא מנו יובלות אליבא דרבי יהודה. ג. איך אפשר להוציא שלוש שנים מאמצע החשבון ואח"כ להמשיך מאותו מקום, לכאורה צריך להתחיל מהתחלה.

פירוש שני של רש"י, וכן תוס', הוא שמדובר על 90 השנים של גלות עשרת השבטים (שאז לא היו כל יושביה עליה). יש מקור לכך שירמיהו הלך והחזירם, וזה היה בשנה ה-18 ליאשיהו מלך יהודה. יאשיהו מלך 31 שנה, כך שנשארו עוד 14 שנה (צריך לחשב גם את שנת ה-18 עצמה). עוד 11 שנים של יהויקים ויהויכין (התבארו לעיל), ואח"כ 11 שנים של צדקיהו (צדקיהו מלך אחרי גלות החרש והמסגר עד החורבן). צירוף כל השנים ביחד הוא 36 ($14+11+11=36$), ו-14 שנים אח"כ היה יובל, ואז היתה נבואת יחזקאל.

ט. תירוצים נוספים

מובאים בגמ' עוד שני תירוצים לברייתא וכן בשניה. אבי"ע דקאי על שאר הדברים שנאמרו בברייתא ולא על החשבון של מוצאי שביעית, ואבי"ע אליבא דרבנן, ותוריד שש שנים בתחילת בנין בית שני, שבהם לא מנו שמיטין ויובלות, משום שעזרא הסופר הגיע שש שנים מאוחר יותר.

י. שנות כיבוש הארץ

בסיום כיבוש הארץ אמר כלב בן יפונה שהוא בן 85, והוא היה בן 40 כאשר שלחו אותו לרגל את הארץ. שליחת המרגלים היתה בשנה שניה ליציאת מצרים, והם היו במדבר עוד 38 שנה. אם כלב היום בן 85, אז שליחת המרגלים היתה 45 שנה לפני כן, כשהוא היה בן 40, וזה היה בשנה השניה ליציאת מצרים, יוצא שעכשיו אוחזים שבע שנים אחרי הכניסה לארץ ($45-38=7$).

מושגים

א. מהלכי הכוכבים

גלגל - הכוכבים מסתובבים סביב הארץ בכעין עיגול. אנחנו מתייחסים למסלול שלהם כמו גלגל המניע אותם. הגלגל סובב סביב כדור הארץ (או נקודה אחרת), ברקיע ומתחת לארץ. הגלגל מניע את הכוכבים שתלויים בו, וממילא הוא מציין את הגובה והמקום הקבוע שבו הכוכבים נמצאים. הגלגל זו במהירות קבועה, המהלך שלו הוא המסלול הקבוע של הכוכבים. לכל סוג של כוכבים יש גלגל נפרד. ישנם כמה סוגי גלגלים, עם תכונות שונות.

גלגל החמה, מהלכי השמש - המהלך הקבוע של החמה, דהיינו הגלגל שמסובב את החמה.

גלגלי הלבנה, מהלכי הלבנה - המהלכים של הלבנה, דהיינו הגלגלים שמניעים את הלבנה. כיון שמהלך הלבנה מורכב ומסועף, נוקטים שיש כמה גלגלים המניעים אותה לכיוונים שונים.

חגורת המזלות - האיזור בשמים שבו נעים השמש והירח ושאר כוכבי הלכת. המזלות נקראים חגורה, מפני שיש לה רוחב, ותלויים בה הרבה כוכבים שלא נמצאים באותו קו בדווקא.

מולד - חידוש הלבנה בתחילת החודש.

זמן ראיית הירח - הירח לא נראה ברגע המולד עצמו, אלא כמה שעות אחריו. מספר השעות תלוי במיקום על פני כדור הארץ בזוית הראיה ובעוד סיבות. מובא בגמ' שזמן הראיה בארץ ישראל הוא שש שעות אחרי המולד, ובבבל 18. הרמב"ם כותב שזה בערך יממה.

מולד זקן - מכיון שהירח לא נראה כמה שעות לאחר המולד, כאשר המולד אחרי חצות היום, הירח **נראה** רק ביום שלאחריו.

מזל - שם של קבוצת כוכבים. שם המזל נקבע לפי דמיון של צורת הכוכבים. גלגל המזלות מקביל לגלגל החמה, והמהלך השנתי של השמש נראה ונמדד לפי המקום המקביל בגלגל המזלות.

שנת החמה - הזמן שבו החמה משלימה סיבוב שלם סביב כדור הארץ. החישוב הפשוט הוא לפי 365 ורבע יום, ויש דעה שזה קצת פחות מרבע יום.

שנת לבנה - הזמן שעובר בין המולד של ראש השנה בשנה אחת לבין המולד של ראש השנה בשנה שלאחריה. לצורך נוחות החשבון, מחשבים את ההפרש בין המולדות לפי ימות השבוע, בשנה רגילה יש 12 פעמים כ"ט י"ב תשצ"ג, וההפרש יוצא חמישים שבועות ועוד ד"ח תתע"ו, ארבעה ימים שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים.

תקופה - עונת השנה. זמן התקופה הוא בערך רבע מהמסלול של החמה סביב כדור הארץ. שמות התקופות הם לפי שמות החודשים שהמזל הזה שייך להם, ולפי הכוכבים שנמצאים במהלך השמש.

תקופת שמואל - חשבון התקופה המוזכר בגמ', לפי חשבון ששנת החמה היא 365 ורבע יום, ותקופה היא רבע שנה, 91 יום ו-7.5 שעות.

תקופת רב אדא - חשבון מסובך יותר ומדוייק יותר של התקופה, משום ששנת החמה קצת יותר קצרה, 365 יום וקצת פחות מרבע יום. כנראה אין חולקים על תקופת רב אדא, ורק הסתירו אותה מהמון העם.

ב. ראיית הכוכבים

אופק - מה שאדם יכול לראות מהנקודה שהוא נמצא על פני הקרקע. הארץ עשויה ככדור, והרקיע הוא כדור כמו גדול יותר העומד מסביבה. האופק הוא חצי מכדור הרקיע (בערך), כאשר החצי השני מוסתר ממנו על ידי כדור הארץ עצמו. לכל נקודה על פני כדור הארץ יש אופק משלה, ובכל רגע תמונת האופק משתנה לפי תנועת הכוכבים.

נקודת הרום / רום הרקיע - האמצע של האופק, בחצי הכדור. זה מה שנמצא בדיוק מעל ראשו של האדם.

כוכבי לכת - שבעה כוכבים המשמשים אחד אחרי השני לפי סדר קבוע. השעות בהם הכוכבים משמשים חוזרות על עצמן כל שבוע. יצויין שכוכבי הלכת משמשים במרום, אבל לא ניתן לראות זאת במציאות האסטרונומית, זה דבר סגולי ולא אסטרונומי. למניעת טעות, ישנו מושג אסטרונומי-מודרני הנקרא כוכבי לכת, והוא לא קשור לכאן.

ג. החשבונות של קידוש החודש

חודש - במקביל למולד הלבנה קובעים חודש בן 29 או 30 ימים. חודש לבנה הוא בערך 29.5 ימים, אבל לא קובעים חודש באמצע היום, שיהיה חלק מהיום בחודש הזה וחלק בחודש הבא.

חודש חמה - השמש מקיפה את הארץ במשך שנה. אין במהלך השמש הבדל בין שלושים הימים הראשונים או שלושים הימים שאחריהם וכן הלאה בהמשך השנה, אולם לצורך נוחות ובשביל להשוות לחודשי הלבנה, מחלקים את שנת החמה לשנים עשר חלקים המקבילים לחודשי הלבנה, וקוראים להם חודשי חמה.

חודש לבנה - ההפרש שבין מולד למולד. חודש של לבנה הוא קצת יותר מהקפה סביב כדור הארץ, משום שהירח צריך לעמוד בין השמש לבין כדור הארץ, וגם השמש זזה קצת במשך החודש. הזמן הזה הוא 29 וחצי יממות ו-תשצ"ג חלקי שעה (בממוצע), והוא מכונה **כ"ט י"ב תשצ"ג**. אם מחשבים לפי ימי השבוע מקבלים ארבעה שבועות ועוד יום אחד י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים, ההפרש הזה בימות השבוע נקרא **אי"ב תשצ"ג**.

חודש חסר - חודש של 29 ימים.

חודש מלא \ **חודש מעובר** - חודש של 30 יום.

שנה כסידרה - שנה שבה החודשים מסודרים אחד מלא ואחד חסר, כך שיוצא שישה חודשים מלאים ושישה חודשים חסרים. בשנה כסידרה השנה היא 6×29 ימים מהחודשים החסרים ועוד 6×30 ימים מהחודשים המלאים, וזה יוצא $174 + 180 = 354$ ימים. 350 יום הם 50 שבועות, ועוד ארבעה ימים. לכן בשנה כסידרה ראש השנה מתאחר ארבעה ימים מקביעות היום שלו בשנה הקודמת, דהיינו אם בשנה הקודמת ראש השנה היה ביום ראשון, בשנה הבאה הוא יהיה ביום חמישי. אם מעברים חודשים נוספים, אז ראש השנה מתאחר בעוד יום או יומיים, וכן אם מחסרים חודשים נוספים ראש השנה יוצא מוקדם יותר ביום או ביומיים. מובן שהאיחור או ההקדמה הינם **בקביעות היום** של ראש השנה ולא בזמן **המולד עצמו**, שהוא תלוי במהלך הירח. כאמור, הפרש המולד בשנת לבנה הוא ד"ח תתע"ו, ויוצא שהמולד מתאחר בארבעה ימים, ועוד שמונה שעות ו-תתע"ו חלקים.

שנה מלאה \ חסרה - שנה שהחודשים שבה לא מסודרים כנ"ל, אלא גם חשון וגם כסליו חסרים או מלאים. 353 או 355 ימים.

שנה מעוברת - שנה שהוסיפו לה חודש. החודש יכול להיות 29 או שלושים יום (תלוי במח' בגמ'), ואז בשנה כסידרה השנה היא 54 שבועות ועוד חמישה או שישה ימים. הפרש המולד בימות השבוע של שנה מעוברת היא **הכ"א תקפ"ט**, חמישה ימים עשרים ואחת שעות ו-תקפ"ט חלקים.

שנת תוהו - השנה שבסופה נברא העולם (מקביל לשנת אפס). כיון שיום אחד בשנה חשוב שנה, מחשבים את המולדות שהיו בשנה הזו כאילו היא היתה במציאות. (ישנן דעות שמתחילים את החשבון משנה קודם או אחר כך, ואכמ"ל).

ד. סימנים¹

בשביל להקל על זכירת וחשבונות הזמנים, משתמשים ב**סימנים** של זמן קביעות המולד. החלק הראשון של הסימן הוא מספר ה**ימים**, החלק השני הוא **שעות** והשלישי **חלקים**. חודש הלבנה סימנו כ"ט י"ב תשצ"ג, כ"ט ימים י"ב שעות תשצ"ג חלקים. לפעמים מחברים את שני החלקים הראשונים של הסימן, וגם לפעמים מדלגים על שבועות שלמים ומחשבים רק ימים בודדים. כגון, הפרש קביעות המולד לפי **ימות השבוע** הוא אי"ב תשצ"ג, יום אחד י"ב שעות ו-תשצ"ג חלקים.

1 רמזים וקיצורים לחשבונות

אי"ב תשצ"ג לכל חודש וחודש הוצג. ג"א תק"ו לשני חודשים הוצקו. די"ד ר"ט לשלושה חודשים להחריט. ז"כ תתרי"ב לארבעה חודשים להקריב. ט"ו תשכ"ה לחמישה חודשים נמשכה. ב"ד תל"ח לחצי שנה תשלח. ג"ח קנ"א לשבעה חודשים לתקנה. ה"ה תקמ"ד לשמונה חודשים הועמד. וי"ח תרנ"ו לתשעה חודשים הוקנו. א"ו שי"ע לעשרה חודשים הושע. ב"ך פ"ג לאחד עשר חודשים הופג. ד"ח תתע"ו לשנה פשוטה הקבעו. הכ"א תקפ"ט לשנה מעוברת חק ומשפט. לכט"ו תרי"ב משלש לשלש חוייב. ג"כ תתצ"ט לעיבור ראשון הוסט. ואי"ה תשי"ח לעיבור שני תמשיח. אי"ב תשמ"ו ליתרון לבנה, בעיבור שלישי נרמז. אי"ד קנ"ב לעיבור רביעי הוענב. רי"ו תתרנ"א לעיבור חמישי נמנה. זי"ט תתי"ע לעיבור ששי נפתע. שע"ה ותפ"ה לתכלית מחזור נתערפה. בי"ו תקצ"ה לתכלית מחזור נמצא (מחזור ויטרי 'השלמה למחזור ויטרי' עמ' 6-7. סימן זה נמצא גם פעמיים בכ"י בוד - ספר האלקושי, המחבר רבי יעקב בן שמשון בן דורו של רבינו תם, אוקספורד בודלי 692/6 מ"ס 17285).

אי"ב תשצ"ג - הפרש זמן המולד לפי ימות השבוע. 28 יום הם ארבע שבועות (שלא נזכרו בחשבון זה), ועוד אי"ב תשצ"ג יוצא כ"ט י"ב תשצ"ג. **א'תפ"ה** - שארית המחזור. הפרש הזמן בין מולדות הלבנה לבין תקופות החמה, שמצטבר בכל מחזור של 19 שנים.

ב'הר"ד - מולד תשרי של שנת תוהו. יום שני, חמש שעות ו-ר"ד חלקים.

בט"ו תקפ"ט - אם יצא מולד תשרי ביום שני שלש שעות ביום (ט"ו שעות מהלילה, 12 שעות הלילה ועוד שלש שעות) ו-תקפ"ט חלקים או יותר, אם השנה הקודמת לה מעוברת דוחים את קביעות ראש השנה ליום שלישי.

גטר"ד - אם מולד תשרי בליל שלישי שעה תשע ו-ר"ד חלקים או יותר, בשנה פשוטה דוחים את קביעות ראש השנה ליום חמישי.

ד"ח תתע"ו - ההפרש בימי השבוע בין מולד תשרי למולד תשרי בשנה שלאחריה, בשנה פשוטה.

הכ"א תקפ"ט - ההפרש בימי השבוע בין מולד תשרי למולד תשרי בשנה שלאחריה, בשנה מעוברת.

ז"ט תרמ"ב - הזמן שתקופת החמה קודמת לחשבון המולד (לפי תקופת שמואל). שבעה ימים תשע שעות ו-תרמ"ב חלקים.

י"כ"א ר"ד - ההפרש בין שנת החמה לשנת הלבנה.

כ"ט י"ב תשצ"ג - ההפרש (הממוצע) בין מולד למולד, חודש לבנה.

מסירותו והשקעתו נראו בעליל
שבילי ההלכה לימד והנחיל
הוראותיו התקבלו יומם וליל

בבית ההוראה עומדים נפעמים
ראותו כראות כפני א-לקים

שימשו אצלו וקיבלו הנחיות
טעמים ופירושים להראות
אותם לימד כיצד לענות
מי ביצים לא להטעות

זכרו יעמוד לעולמים
צדקתו הוד קדומים
וגדולת אבותיו ממשיכים
קשר לדורות קדמונים
לבני ישראל משפיעים

בארות בתורה מעלתו
רגישות למבקשי דברתו
ידע והבין את זולתו
עקב וגודל הסברתו
קטון וגדול חשיבותו
בורות לנקש מטעותו

הרביץ תורה לתלמידים
לראות להבין דברי פעמים

מילי דהספידא

על מו"ר הגאון הצדיק רבי משה הלברשטאם זצוק"ל

אינני ראוי להעלות דברי הערכה והספד על אדם גדול כזה, מי אני שאדע ושאוכל להעריך אותו. אולם אנסה להעלות על גבי הכתב מעט מזעיר מאשר ראו עיני וזכיתי ללמוד הימנו וממה שהכרתיו, בתקוה שיהיו הדברים לזכרו הטהור ולעילוי נשמתו.

בדברי הספדו אמר אחיו הגה"צ רבי נפתלי הלברשטאם שליט"א, האדמו"ר מטשאקווע: "נהנים ממנו עצה ותושיה, נהנים ממנו, אבל הוא לא נהנה. כולם נהנו ממנו, והוא היה מסור לכולם, ולעצמו לא נהנה כלום, כל כולו היה לאחרים".

וירד משה מן ההר אל העם: כמדומני שהדבר שייחד את מו"ר זצוק"ל זה הצורה בה קיבל כל אחד ואחד. עם כל גאונותו וצדקותו, השכיל לרדת מן ההר אל העם, לענות לכל אדם בסבר פנים יפות, ובתחושה של ידידות.

פעם הוא לימד אותי 'כלל בהוראה', לענות לכל אחד בשפה שהוא צריך לשמוע, בשפה שהשואל יקבל את הדברים ויעשה אותם, מתוך הסכמה פנימית. באחד מן הפעמים נכחתי בביתו בשעה שאישה שאלה על דחיית ברית. הרב הקריא לה מדרש האומר שאצלה זה הזמן האמיתי, ולפעמים כך צריך להיות לכתחילה. הרב הבין את הכאב של האמא, את הצער בעת דחיית ברית, והתייחס לרגש שלה, לא רק פסק דין והלכה.

בשאלות הקשורות ליהודים שאינם שומרי תו"מ אמר לא להראות שיש שני צדדים לספק, אלא פסק ברור, בהסבירו שהם ישמעו למה שיגידו, כי הם רוצים לשמוע. באו על מנת לקבל, אבל אם הם ישמעו את הצד שהם רוצים (לקולא), כי הרב הרי אמר גם את זה.

מצד שני, מו"ר זצוק"ל דרש תמיד להסביר את ההלכה באופן יפה ומתקבל.

מלבד היותו מורה הוראה ופוסק גדול, שהוראותיו התקבלו בקרב ישראל, הרב הבין כל יהודי לפי צורכו הפרטי, לא רק את תוכן הדברים, אלא מה עומד מאחוריהם.

מו"ר זצוק"ל, ברוב ענוותנותו, ראה בזה 'כלל' או גישה להוראה, מעין 'מי ביצים' (סנהדרין ה, ב) שלא יטעו בדבריו. ההרגשה אומרת שזה היה מהותו, טבע בנפשו. לחוש את השני, כאשר יהודי ניגש אליו, העמיד עצמו כביכול בצד של השואל, והביא עצמו להרגשת הצורך שלו.

אחד מחברי הבר"ץ אמר בהספדו שכשהרב הכריע את ההלכה ואמר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, אחרי האמירה הזו, הרב הרגיש את הצער של החייב, הרב השתתף עימו בליבו. זה היה יחסו בהוראה, יחסו כאשר נהנים ממנו עצה ותושיה, יחסו בבית הדין ויחס לכל יהודי. הלב של הרב, וכל אחד היה מקושר אל הלב הזה.

הרב ידע לתת לכל אחד הרגשה טובה וקירוב אמיתי. הייתי צריך להעביר פסק הלכה דרך איזה שליח, שהיה מקורב מאוד אל הרב. הרב מנע ממני לעשות זאת, הוא אמר לי: אני מכיר אותך, רק עגמת נפש תצא מזה. אותו יהודי קשור מאוד אל הרב, מרגיש עצמו תלמיד שלו, והרב הכיר אותו ולא נמנע מלתת לו הרגשה טובה, עם שהגביל את הדבר שלא תצא תקלה. אולי זו גם הזכות שלי להרגיש את עצמי תלמיד.

אחת מהדרכים שזכיתי לראות אצל מו"ר זצ"ל היתה מעין נתיב אמצעי, דרך ופיתרון אחר לשאלה, למצוא מה לעשות במקום מה שאסור. כנראה זה גם חלק מהיותו עם השואל, ליבו היה עם היהודי שבא אליו.

ההשלכה של זה היתה בהרבה פסקים והוראות, כאשר הרב התייחס תמיד גם לאופן שהדבר יתקבל ויתבצע, שלא יפריע לאחרים, שההלכה לא תבוא על חשבון הזולת. שמעתי הרבה הוראות שבמבט ראשון נראות קולא, או אפילו דיעבד, והרב הסביר שכך צריך להחמיר ולהתרחק ככל האפשר מפגיעה או מהפרעה ליהודים אחרים. הרב ראה את הצד של השואל בראיה רחבה הכוללת גם את כל הסובבים אותו, באפשרויות המעשיות של קיום ההלכה.

אחד הביטויים שהיו שגורים על לשונו הוא: "אצלי מי שבא ברוך הבא, ומי שלא בא - ברוך ה'". כמה שהרב היה עמוס ועסוק, כל אחד שלא בא ברוך ה', הוא קיבל כל אחד בכזו לבביות ואיכפתיות - מי שבא ברוך הבא. כל מי שבא יכול להעיד על כך.

כל מי שבא לקבל עצה ותושיה, מי שבא לשמוע דבר הלכה ולהכריע את ספקותיו, וכל מי שבא אל הרב - כולם הרגישו שכל כולו של הרב נמצא איתם, הרב מרגיש אותם ומבין אותם. הרב ידע כיצד לקבל כל אחד, וגם איך להגיד לא או אסור, ולהצטער עם היהודי השואל. ליבו היה עם מי שהתדפק על דלתותיו, אף כי רבים הם, ליבם של ישראל.

הרב זצ"ל כיהן כנשיא אגודות ארגונים רבים ומגוונים, ובכולם היה הרב מתעניין ומכוון, וזיכה את כלל ישראל בעצותיו ובעצת התורה שלו. פעם, בעת לחץ, 'התנצל' בפני הרב: "יש לי עוד אלפי אלפים עיסוקים חוץ מהעניין הזה", ואח"כ התחרט ואמר: "אלפי אלפים זה גזומא, יש לי עוד אלף עיסוקים, אלף זה לא גזומא". כל אותם תפקידים היו עם כל הנשמה והלב, כמו שראינו בארגון 'לב מלכה', וכפי שהיה בעוד אגודות וארגונים.

הרב עזב אותנו באמצע המסירות והפעילות הזו, יעידו על כך מאות הדפים שממתינים על שולחנו. כל כך הרבה דברים ממתנים למוצא פיו, להוראתו ולפסקו, להכוונתו, ללב שלו. הרב עזב אותנו לאנחות באמצע עבודת הקודש, במסירות ובלבביות כפי שרק הוא ידע לעשות. מי יתן לנו תמורתו.

ת. נ. צ. ב. ה.

[מדור זיכרון, פסקים והוראות אמרות סיפורים והנהגות, הודפס בספרי שבילי דירחא, הוצאת ארגון 'לב מלכה' ה'תשע"ב.]

נפתח לבו הטוב לרוחם
צדיק לפנייהם וה' בראשם

ברכת ה' היתה עמנו
יגיע אלינו כמעשינו
פרי עינו הטובה עדינו
יבוא מגד שמנו עלינו

נפלאות היא בעינינו
קדוש הוא לרוחינו
לנו השפיע ולדורינו

נתיבות סלל והדריך באהבתו
תלמידים קירב לתורתו ויראתו
נכון לעצב לבבות כדמותו

צורת ישיבה העמיד וקיים
בחור ואברך גידל ורומם
ידידות קרובה הציג לפנייהם

נכון לקחו בכל העולם
תומך ומושיט ידיו לכולם

אחרי מיטתו של מו"ר הגאון הגדול רבי נתן צבי פינקל זצוק"ל, ראש ישיבת מיר

הגדירו את מורינו ראש הישיבה זצ"ל כ'מלכות' של תורה, מלכות שכל נתיניה נהנים ממנה. איש מורם מעם ההולך לפני המחנה, מוביל ומרומם את הציבור, תוך אחריות ואהבה לכל יחיד ויחיד.

הידע וההיקף של ראש הישיבה היו מדהימים. הוא ליווה וניווט אלפי תלמידים, בקבוצות ו'חבורות' שונות. היה מעורב בכל נושאי הלימוד בישיבה על כל אגפיה, שהקיפו את כל הש"ס בו זמנית. מספרים שהוא התחייב לקודמיו בקודש שלא יעבור עליו יום בלי שמונה שעות של לימוד, ויש שמועות על שתיים עשרה שעות. המקורבים אומרים שהוא עמד בהתחייבות זו עד יומו האחרון, עם כל העול העצום שהיה מוטל עליו. אין לנו מושג על ההתמדה והשקיעה שלו בלימוד בשנות צעירותו.

אחד הדברים המעניינים בשיעורים שלו היתה הדרך 'לשיטתו', כשהוא מראה איך המפרשים הולכים באותו קו מתחילת המסכת ועד סופה, הכל על פי אותו חשבון. פעם הרגשנו שהשיעורים הכלליים שלו הם שיעור בהפסקות, בכל המסכת מדובר למעשה על שיעור אחד ארוך.

כל זה נעשה תוך יסורים קשים ממחלת הפרקינסון ממנה סבל, שמי שלא ראה בעינו לא מסוגל להאמין. לפעמים ראש הישיבה בקושי הלך, ובתקופה האחרונה נעזר בכיסא גלגלים. לעיתים ראינו אותו נושך את השפתיים מרוב כאב. בזמנים קשים הוא שוחח עם תלמידים בשכיבה, ובקושי הוציא מילה מפיו. דבר זה לא מנע ממנו להמשיך למסור שיעורים, לייצג לתלמידים, ולעקוב אחר כל הנעשה בישיבה הגדולה בעולם.

ראיתי פתק מרגש בכתב ידו: 'ניסיתי, סליחה'. פתק זה נכתב כ'התנצלות', לאחר שבמשך רבע שעה הוא לא הצליח להוציא מילה מפיו כדי להתחיל את השיעור. פעם ניגשתי אליו בשאלה מורכבת, והוא התנצל שקשה לו לדבר ודחה אותי לזמן אחר, אך זה לא הפריע לו לשמוע 'חבורה' מבחור.

אמרו עליו שהוא מכיר כל תלמיד בישיבה, בשמו ובמצבו. היכרות זו לא נבעה רק מהאחריות העצומה שהיתה על כתפיו, אלא מאהבה פשוטה ואמיתית, אהבה שכל תלמיד הרגיש אותה. פעם מישהו שאל אותו האם אכן הוא מכיר את אלפי תלמידי הישיבה בשמם, והוא הגיב כמסתפק: "את השמות אני לא בטוח זוכר, אבל בטוח שאני אוהב את כולם..." ראינו בו דמות של אבא אוהב. זה בא לידי ביטוי למשל בזה שבחור לא יכול היה 'לסגור' שידוך לפני שקיבל את ברכתו.

הנהגת ישיבה אינה רק מסירת שיעורים, לפעמים צריך להגיד 'לא', לבכר צד אחד על פני צד שני. גם כשראש הישיבה אמר 'לא', הוא אמר זאת עם דמעות בעיניים ותוך נשיאה בעול. למיטב ידיעתי בין עשרות אלפי תלמידי ובוגרי הישיבה, לא נמצא אחד עם קפיда עליו.

ראש הישיבה מסר את נפשו להדריך בחורים ואברכים במה להשקיע וכיצד להתרומם. הוא הגדיר להם את מצבם, ייעץ להם איך לנצל את כוחותיהם, ואז הציב בפניהם אתגר נוסף, עד לפסגות עליונות: לגמור את המסכת, לרכוש בקיאות בכמה מסכתות, שייכות לש"ס - 'ש"ס איד', להיות קרוב לגמור ש"ס ולמעלה בקודש. השואלים קיבלו מענה מפורט לכל שלב בלימודם, תוך התאמה לתכונותיהם ונטיית ליבם, אם בעיון ואם בבקיאות, אם בלומדות ואם בהלכה. מצד אחד תמיד דרש אתגר ומאמץ, ומצד שני הקפיד על בנייה יסודית שלב אחרי שלב, בלי לקפוץ מדרגות. מעניין שכל זה נעשה תוך עמידה על עקרונות הישיבה, שדרשה הספקים ובקיאות נרחבת. גם הדגיש את השמחה שבחידוש, וממילא חיוק אצל התלמיד את הרצון להכין 'חבורה' נוספת.

ראש הישיבה זצ"ל השקיע המון בקידום בחורים חלשים, תוך עידוד ותמיכה עד כדי קביעת חבורות פרטית עם חלק מהם. כמו כן שמר על כבודם של האברכים כנגד מפריעים למיניהם.

'קם רב אדא בר אהבה, אהדר קרעיה לאחוריה וקרע קרעיה אחרינא' (ברכות מב, ב - מג, א). רב אדא קרע את בגדו בשנית כשהרגיש בחסרונו של רב. גזירה על המת שמשתכח מן הלב, אבל אצל מורינו ראש הישיבה זצ"ל, אדם שהכל היו צריכים לו, שוב ושוב נרגיש את החלל העצום, ואז נצטרך לקרוע שוב כבשעת חימום.

ת. נ. צ. ב. ה.

ליקוטים מתורתו והגיגיו

כשהייתי בחור ישנתי אצל ר' אליעזר יהודה בבית, היכן שהיום המשרד, חצי שנה ישנתי אצלו, אחר כך עברתי לפנימיה. תקופה אחת נסעתי לאמריקה להורים, וחזרתי, אז כבר ישנתי בפנימיה, אבל ראש הישיבה ביקש שאני אשן בלילה הראשון אצלו בבית. באתי מאוחר, הוא כבר ישן, הוא השאיר הודעה שאני אשן בבית שלו, וכך הוה. בבוקר התעוררתי, פתחתי את העיניים, וראיתי שראש הישיבה עומד על המיטה שלי ומחכה, מחכה שאני אתעורר. מה הוא רצה - הוא התכופף ונתן לי נשיקה. סיפרו לי אחרי זה שאני זכיתי לנשיקה מראש הישיבה, דבר שאף אחד מהנכדים שלו לא זכה, הוא אף פעם לא היה מנשק, ואני זכיתי לנשיקה. הנשיקה הזו נמצאת בלחי שלי עד היום הזה, ואני משתדל בכל כחי להעביר את הנשיקה הזו אליכם.

טבע של בן אדם לחשוב רק על עצמו ולא על חבירו, אגואיסט. ואהבת לרעך כמוך זה כנגד הטבע של בן אדם, ויש לנו מצוה של ואהבת לרעך כמוך. כתב רש"י (ב"ב יב, א-ב) שהתורה זה עלה בלבו - 'סברת הלב', מי שיש לו לב מרגיש את השני ורוצה לתת לשני ולא לקחת את השני - זה אדם שיכול לזכות בתורה.

יהודי אמריקאי שיש לו שני בנים בישיבה שאל אותי איך אפשר להגיע לאמונה על ידי עסק בצרכי ציבור. ענית לו - לא לחשוב על עצמך, כאשר אדם לא חושב על עצמו אז הוא בא לידי אמונה. כל הקשיים שיש בחיים, כל הנסיונות שיש בחיים, אם אדם חושב שזה דבר אישי, רואה בזה פגיעה אישית, הוא חושב על עצמו, אז הוא לא יבוא לידי אמונה. אבל אם הוא מאמין באמונה שלמה שהכל מאת ה' יתברך, זה נותן לו כח לעבור את כל המצבים.

בחינוך צריכים שמאל דוחה וימין מקרבת, הדוחה זה רק בשמאל, העיקר הוא הימין. לפעמים מילה אחת טובה במקום הנכון שוה יותר מאלף תוכחות. העיקר צריך להיות בן אדם לחבירו, אוריה של ריחוק יכולה לקלקל הרבה מאוד.

כאשר דובר על חיזוק זמן הדלקת נרות בישיבת מיר, הורה לי מו"ר ראש הישיבה הגרנ"צ פינקל זצ"ל כדלהלן: במקום להדגיש את החיוב של תוספת שבת, דבר שאפשר להתווכח עליו ולא לקבל אותו כראוי, עדיף להדגיש את המעלה של כבוד שבת, כדאינתא בשבת קיט, א רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתאי וכו', וברמב"ם (פ"ל מהל' שבת ה"ב) 'ומתעטף בציצית ויושב בכובד ראש מייחל להקבלת פני שבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך'. בשו"ע הגרי"ז (סי' רסב בקו"א) הוכיח שהחיוב הזה יותר חמור מחיובים של כבוד התורה.

שיחה מאת מורינו ראש הישיבה זצ"ל

(ראש חודש סיון ה'תשס"ה)

כל מי שמקבל על עצמו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ (אבות ג, ה), העול של תורה דוחה עול מלכות ועול דרך ארץ. מה פירוש שאדם מקבל על עצמו עול תורה. רואים שיש תורה בלי קבלת עול, ויש תורה עם קבלת עול. זה שני מושגים אחרים לגמרי.

אפשר ללמוד שתורה בלי הקדמה של קבלת עול תורה, אינה דומה לתורה שבאה מכח קבלה. אולי היה אפשר להבין שזה נוגע לגדול המצווה ועושה משאינו מצווה ועושה (קידושין לא, א ועוד), הקבלה מחייבת את הבן אדם. כאשר אדם מצווה, יש יצר הרע, אדם מפחד שהוא לא יקיים את ההבטחה שלו, את החיוב שלו. אינו מצווה ועושה יש לו פת בסלו, אם זה לא הולך הוא לא מחוייב לאף אחד. זה המעלה של קבלת עול תורה, גדול המצווה ועושה משאינו מצווה ועושה.

אני חושב דרך אחרת.

ר' חיים וולז'ינר (נפש החיים שער ד פרק ז) מבאר שכפי כמה שאדם מקבל על עצמו עול תורה, כפי השיעור כפי הקבלה, כך מעבירין ממנו עול דרך ארץ. זה תלוי זה בזה. יש דרגות בקבלת התורה, ויש דרגות במעבירין ממנו עול דרך ארץ. תלוי באיזו דרגה, כמה כוחות הוא מכניס בתורה, כמה הוא מקבל על עצמו.

חשבתי שהפשט הוא אחר.

בפרשת השבוע נאמר כי יפליא לנדור נזיר להזיר לה' (במדבר ו, ב). מה הדין של נזיר, אדם שלא ישתה יין הרבה זמן לא ייחשב לנזיר, רק אם כי יפליא נזיר, כשהוא מקבל על עצמו קבלת נזירות. ומה זה קבלת נזירות, שהוא נהיה קדוש, תוספת קדושה. הקבלה של נזירות עושה את אי שתיית היין לנזירות, בלי הקבלה זה לא נזיר, אדרבה יכול להיות שהוא נקרא חוטא.

רואים מה זה קבלה. אדם צריך לאמר קודם הריני נזיר, ואז הוא נזיר בגלל שהוא קדוש, זה מהות אחרת, בן אדם אחר. אדם מגיע לדרגה של קדושת נזיר, זה מחייב אותו לשמור על כל דיני נזיר.

אותו דבר בקבלת התורה. על ידי קבלת התורה האדם נהיה אדם אחר. אולי אפשר להגדיר את זה ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט, ו). על ידי קבלת התורה כלל ישראל נהיים גוי קדוש, מהות אחרת, מצב אחר. המצב הזה מחייב לשמור את התורה ואת המצוות. גוי קדוש. ממלכת כהנים וגוי קדוש.

זה מאוד מדוייק בלשון המשנה מעבירין ממנו עול מלכות ועוד דרך ארץ. מעבירין, זה הולך מעצמו, לא שייך שני המצבים האלו, קבלת התורה ודרך ארץ. אדרבה, כתוב במשנה מי שלא מקבל על עצמו עול תורה הקב"ה מטיל עליו עול דרך ארץ. רק על ידי קבלה. ומה זה קבלה, זה מעמיד את האדם בדרגה אחרת לגמרי, מצב אחר, הוא גוי קדוש.

כמו שאנחנו מוצאים בכבוד שבת. אדם מכיר מה זה כבוד שבת, זה לא לכבד את השבת. שבת הפירוש שיש לאדם חיובים אחרים מכל השבוע, הדיבור שלו אחרת, ההליכה שלו אחרת, מלבוש אחר, מאכלים אחרים. ומה זה קדושת שבת, מה זה כבוד שבת, אותו דבר בן תורה. רק

מי שמכיר שהוא נהיה במצב אחר, הוא בן תורה, הוא גוי קדוש. בן תורה יש לו חיובים אחרים מאדם פשוט. הליכתו אחרת, דיבורו אחרת. הכל אחרת. זה בגלל שקבלת התורה משנה את כל המציאות של האדם, ורק בגלל זה, רק על ידי כך, מעבירין ממנו עול דרך ארץ. כל שנה אנחנו זוכים לקבלת התורה מחודשת. בעצם כל יום זה קבלת התורה מחודשת, כשאדם מתעורר בבוקר חוץ ממה שהוא חושב, וחוץ ממה שהוא אומר מודה אני, אדם צריך לקבל על עצמו עול תורה, כל יום כחדשות, יום אחד לא פוטר את השני. כל בוקר אדם מחוייב לקבל על עצמו עול תורה, ועל ידי כך מעבירין ממנו עול דרך ארץ.

מי שמקבל על עצמו עול תורה כמו שאמרנו, יש לו חיובים חדשים. מצב אחר לגמרי. קדושים תהיו (ויקרא יט, ב), יכול כמוני, תלמוד לומר אני ה' (מדרש רבה שם, כד ט). חשבת, היתה הו"א קדושים תהיו, על כל בן אדם ובן אדם מוטל להיות קדוש, זה חלות אחרת. איך מקיימים את המשנה הזו, איך בן אדם מקבל על עצמו עול תורה. דברי תורה צריכים חיזוק. אי אפשר להסתמך על הלימוד של אתמול ללימוד של היום, היצר הרע מתגבר עליו בכל יום. יש דבר אחד, הרגל.

לאדם יש הרגל, מקום תורה, מקום רינה שם תהא תפילה, לבוא בזמנים, לעשות דברים בזמן. להתרגל לזה, הרבה יותר פשוט, בלי הרגל זה מלחמה כל יום. אבל הרגל של קביעות, שלא חסר יום אחד, דבר תמידי.

איך מתרגלים. איך מגיעים לכזה מצב, כמו שכתוב בפסוק אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' (משלי ב, ד-ה). ידוע שר' חיים שמואלביץ זצ"ל מסביר תבקשנה ככסף, כמו שחנווני נכנס לחנות שלו כל יום בלי הפסק, בלי לחסר יום, תמידין כסדרן, כך זה לימוד התורה. אבל זה נוגע לכל שעה ושעה, שסדרי הישיבה יהיו מלאים. בלי פשרות. כחנווני, תבקשנה ככסף.

מי שמבקש ככסף, כסידרן. ראש הישיבה ר' אליעזר יהודה זכר צדיק לברכה היה מסתכל על הנגרים ברחוב, שאלו אותו מה אתה מסתכל, והוא ענה אני רואה שכולם באים מוקדם בבוקר ועובדים בלי הפסק עד שעות הערב, זה מחייב אותנו, וכן את כל אחד ואחד מאיתנו. אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה.

החפץ חיים אומר, כשאדם יודע שיש יהלום במקום מסויים הוא מתאמץ ויגע לחפש את המטמון, היהלום, בכל כחו. כמו שכתוב ברי"ן בנדריים (ח, א ד"ה הא קמ"ל) חייב אדם ללמוד תמיד כפי כחו. אלו דברים שאין להם שיעור, כפי כחו. כמו שידוע שמספרים על החזון איש שהיה לומד עד אפיסת כחות, שנפל על המיטה, זה כמטמונים תחפשנה. בזכות היגיעה בתורה, העמלות בתורה, זה כמטמונים תחפשנה.

ידוע, האור החיים הקדוש אומר (שמות יט, ב ד"ה עוד ירצה) שיש שלוש הכנות לקבלת התורה. התאמצות - להתאמץ, לא עצלות. אם מתאמצים אז מצליחים, ורק כך. ענוה - מידות טובות. ויחן שם כנגד ההר (שמות שם) כאיש אחד בלב אחד - אחדות, כשאדם נמצא בציבור, קבלת התורה מתקיימת על ידי האחדות. אלו שלושת ההכנות לקבלת התורה, אבל עלינו להתעמק ולהתבונן מה זה קבלת התורה.

כמו שהזכרנו שזה מצב, שכן אדם במצב אחר לגמרי. ומי שמקבל על עצמו עול תורה באופן הזה זוכה לממלכת כהנים וגוי קדוש. זו הדרך לקבלת התורה.

אני לא הבן אדם שצריך להגיד לכם, הציבור הקדוש הזה, אם יש שאיפות אז הקבלות הן אחרות, המצב אחר, הבן אדם אחר.

האור החיים הקדוש אומר שמי שזוכה לטעם של תורה היה משתגע ומתלהב אחריה. קודם צריכים להשתגע אחריה, רק כך זוכים לתורה.

בזכות התחזקות והתעוררות ליום הקדוש יום מתן תורתנו, שזוכה כולנו לקבלת התורה אמיתית.

לעילוי נשמת סבי
הרה"ח ר' נפתלי ז"ל
ביינהורן
ב"ר מאיר ז"ל
מונקאטש - בני ברק -
ירושלים

נוצר תורת אבותיו
פליט ושארית לדורותיו
תקע יתד בארץ מאוייו
להקים שם ליקיריו
ישמרו וישחו בעדותיו

נלביע
בשיבה טובה ובשם טוב
י"א שבט תשד"מ

לעי"נ בני משפחתו
שנהרגו בשואה
על קידוש השם:

אביו: ר' מאיר
בהר"ר יחיאל מיכל הי"ד
אימו: מרת רבקה חנה
בהר"ר אליעזר הי"ד
אחיו: ר' אריה, אשתו מרת
סימה וביתם רחל הי"ד
אחיו: אליעזר הי"ד.
אחותו: חיה הי"ד

לעילוי נשמת סבי
הרה"ח ר' ישראל יצחק
ז"ל
גולדמינץ
בן ר' משה ז"ל
פיוטרקוב - באזל (שוויץ)

על תורת החסידות גדל
ממחנות ההשמדה ניצל
את בוראו עבד באמונה
פעל לחינוך על פי התורה
בסתר תמך בנזקקים
תורתו קבע ותפילתו תחנונים

נלביע
בשיבה טובה ובשם טוב
כ"ח בתשרי תשס"ד

לעי"נ בני משפחתו
שנהרגו בשואה
על קידוש השם:

אביו: ר' משה
בהר"ר אליהו לוי הי"ד
אימו: מרת רחל לאה
בהר"ר מרדכי יוסף הי"ד
אחותו: פייגע, בעלה ר' חיים
יוסף וביתם גיטל תרצה הי"ד
אחיו: אברהם יעקב הי"ד.
אחיותיו: שרה, רבקה, פעריל
הי"ד

לעילוי נשמת סבתא
מרת פריידה חנה ע"ה
גולדמינץ
בת ר' משה מנחם סאבעל ז"ל
לודז' - באזל (שוויץ)

אוד מוצל ממחנות השמדה
בתמימות עבדה את בוראה
לעני כפה פרשה
דור ישרים גידלה

נלביע
בשיבה טובה ובשם טוב
כ" בתשרי תשס"ב

לעי"נ בני משפחתה
שנהרגו בשואה
על קידוש השם:

אביה: ר' משה מנחם
בהר"ר שמואל שמעלקא
הי"ד
אימה: מרת רייזל
בהר"ר אברהם יהושע העשיל
הי"ד
אחיה: דוד, שמואל שמעלקא,
שמחה בונים הי"ד

"ונקיתי דמם לא נקיתי וזה' שוכן בציון"

ת.נ.צ.ב.ה.